

DĚJINY

NAPAJEDEL A BLÍZKÉHO OKOLÍ.

Sestavil Václav Sova,
ředitel měšťanské školy v. v.

1928.

Tiskem a nákladem Karla Hylského v Uherském Hradišti.

okud možno z pramenů dosud známých a přístupných zjistiti, byl zdejší kraj zalidněn již ve 12. století. Tak r. 1131 připomínají se Tlumačov, Otrokovice, Litenčice a jiné obce, patřící ke kostelu přerovskému; pak Bělou, Kvasice, Brod, Stříbrnice, Velehrad, Kostelany, Cetechovice, Divoky, Lubná, Ořechové, Tučapy, Prakčice, Biskupice, patřící ke kostelu spytihněvskému.

Osada mající nynější název Napajedla, počala se rozmáhati teprv po pádu Spytihněvě v 13. století, jenž dosud tomu kraji vévodil, zvláště však stoupal význam její od založení města Uh. Hradiště Přemyslem Ot. II.

2. Původní poloha Napajedel.

Původní osada rozkládala se na ostrově, rozloženém mezi rameny Moravy, z nichž jedno protínalo louky nyní zvané »Za zámkem« a druhé valilo své vlny podél nynější Sokolovny a pivovaru asi. Na tomto ostrově stávala napajedelská tvrz, na jejíž zbytky přišlo se ještě při regulaci řeky Moravy. Na levém břehu u prvních domků našla se kamenná zeď, hluboko do řeky sahající. Část města, v těchto místech se prostírající, nazývá se nyní Kaple a to od roku 1772. Jméno to pochází odtud, že na témž ostrově stávala též kaple, zvaná Rotalská, ve které okolo r. 1625 byla pochována hraběnka Thursova. Jiná kaple v Napajedlích byla sv. Kříže, jež vznikla z kostela bratrského a trvala v letech 1760—1785, načež vznikly v těchto místech kontrib. sýpky, jež pak po jejich zrušení přešly kupem na stolaře Havránka, jenž je přestavěl v dům čis. 558. Od Havránka koupil dům ad-

vokát Roman Zapletal, od jeho dědiců cestmistr Kajetán Kleveta a nyní jest jeho majitelem okresní soudce p. Alois Špaček.

Název Napajedla pochází odtud že v těchto místech na obchodní cestě tudy vedoucí, bylo nejpříhodnější brodiště zároveň nejzpůsobilejší napajedlo dobytka.

Nynější náměstí bylo přistaveno teprv asi v době Karla I. (jako císaře IV.) kdy také v letech 1350—1369 povýšena Napajedla na městečko, jež rozkládalo se od Solárny číslo 17. až po palírnu čís. 83. Mělo dvě brány: dolní a horní. Nynější třída Komenského byla tehdy tratí zvanou »Za humny« — zahrad, vedoucích od domů z náměstí.

Až do 16. století byla krajina, v níž Napajedla se rozkládají, majetkem zeměpánů, kteří ji na čas dávali do zástavy jednotlivým pánům. Tak v letech 1437—1448 vzpomíná se Dobeš z Tvorkova, kolem roku 1500 Václav Šturm a pánové Diviš a Přibík Svojše ze Zahrádky.

Karel I. (IV.), dovolil Napajedlanům pro nějaké zásluhy zvláštním majestátem bráti dříví z markrabských lesů Hříběcích a v Luži jichž nyní již není.

3. Okolí Napajedel ve starších dobách.

V sousedství Napajedel v údolí Dřevnice vyvinulo se veliké rozsáhlé panství, jemuž vévodila do r. 1350 farní osada Tečovice a od roku 1350 Malenovice, které dotud bývaly nepatrnou vesnicí pod vládou několika vladyk. Obě panství Tečovice i Malenovice posléze spojena byla v panství jedno, zvané Malenovice. Tečovice pak upadaly, ač zůstaly ještě farní osadou. K tomuto spojenému panství patřily osady: 1. Malenovice, jež koupil i s Kvítkovicemi a Kračenicemi, ležícími mezi Tečovicemi a dvorem Buňovem jihozápadně od Sazovic od dosavadních vladyk Vilknava a dvou bratří Mikulášů r. 1350 Čeněk Bechyně, 2. Tečovice, Otrokovice, Buňov, Lhota, Louky, Březová, kteréžto osady též Čeněk Bechyně koupil od bratří z Tečovic: Milice kněze, Ráčka a Buněje.

Jiným sousedem bylo panství »Podhradí«, jehož majiteli Kunrati z Dobrotic náležely roku 1368: 1. ves Podhradí, později městečko s tvrzí v místech nynějšího hřbitova vesnice Pohořelice, 2. ves Svojšice, jež stávala mezi Podhradím a Karlovicemi, 3. vesnice Oldřichovice, Uhořelice (Pohořelice), Pěnkov (nynější Karlovice), 4. četné rybníky a lesy.

Mocným pánem v kraji byl r. 1349 a vůbec ve 14. století též majitel rozsáhlého panství Šarova, k němuž náležely r. 1349 Hradčovice, Ořechov, Újezd, Zakřov, Polichno, Badalice, Všemín, Děčná, koncem stol. 16. bylo toto panství spojeno s Březolupským, v kteréžto době mluví se již jen o pusté tvrzí a pusté vsi Šarově. Ještě r. 1532 vzpomíná se pusté městečko Šarov s tvrzí, jež bylo prodáno i s dílem Zlámaného Újezda Jakubem ze Šarova Václavu Tetourovci z Tetova a na Malenovicích. R. 1708 činí se ještě zmínka o šarovském mýtě, jež objížděli M. Elšík a V. Míhlák z Lípy.

K Napajedlům dostalo se Šarovsko snad za prvního Rotála napajedelského, kdy Václavu Sosinskému, držiteli Březolup, byl konfiskován dluh, jež měl za Honsem Jakubem Rotálem. Kdy opět byl Šarov osazen, neznámo. Roku 1715 měl již 91 lidí.

Ves Komárov připomíná se roku 1349 jako zboží několika majitelů a od roku 1384 jako Část panství podhradského.

Ves Prosenice, nynější dvůr Prusinky, vzpomínají se r. 1378.

Halenkovice, Žlutavý, Nová Ves, (= Nová Dědina,) jsou osady nové, vzniklé teprv v 17. století asi 1626 až 1634, založené Janem Rotálem, majitelem Napajedel a osazené Valachy od Vsetína.

4. Strategická (vojenská) důležitost kraje, tvrze.

Kraj tento měl velkou důležitost vojenskou, pročež na obranu jeho založeno tu bylo několik tvrzí, jichž úkolem bylo brániti postupu nepřátel, od jihu pronikajících. Zvláště napajedelská tvrz měla brániti vstupu na Hanou a do údolí Dřevnice. Že již v pradávné době svedeno tu bylo hojně bitev, o tom svědčí hojné nálezy mlatů, zvláště na Malenovsku, vzácný kord, nalezený kolem roku 1860 na Topolsku, o němž však již se neví, kam se poděl.

Napajedelská tvrz stála na nynější Kapli, na ostrově mezi dvěma rameny řeky Moravy, z nichž jedno valilo své vlny po lukách »Za zámky« a druhé mezi Kaplí s jedné a nynějším pivovarem a Sokolovnou s druhé strany. Zbytky této tvrze shledány ještě při regulaci řeky Moravy r. 1908 na levém břehu poblíže domku Šišková.

Později vystaven zámek, zvaný nyní starý, jenž posléze proměněn z části v budovu soudní a berního úřadu s věznicí v dolních místnostech a z Části v lesní úřad a důchod velkostatku, když v letech od 2. dubna 1764 až 1769 byl vystaven nový zámek, vévodící dosud zdejšímu kraji. Celá budova starého zámku prodána r. 1925 arcibiskupství olomouckému. Jen číslo 87. koupila městská spořitelna.

Jiné významnější budovy majitelů napajedelského panství byly: Zámeček, nynější obchodní dům č. 72., Solárna, dům č. 17., mlýn p. Janíše, palírna, dům č. 83 p. Lówyho, hostinec U koruny, vystavěný roku 1611 a ve velkých rozměrech pak r. 1760, Pazderna, poschoďový domek na Kapli, patřící nyní také arcibiskupství, pivovar a cukrovar, cihelna. Vše již odprodáno, zůstal nynější majitelce jen nový zámek.

Malenovice měly svou tvrz na místech, kde stojí nyní fara a kostel, odkudž směrem k Dřevnici a mlýnu rozkládala se vesnice.

Tečovská tvrz stála nedaleko panského dvora, kde v nynější době znatelný byly stopy po ní.

Podhradská tvrz stávala za hřbitovem pohořelským na místě valů, jež dosud se tam nacházejí. I v Šarovcch připomíná se r. 1406 tvrz, mlýn, rybník, fara.

5. Rozšíření Napajedel.

Napajedla byla zakládána na levém břehu Moravy, nad nimi směrem ke Kalvárii prostírala se panská zahrada, kterou r. 1540 rozprodal tehdejší majitel Pavel ze Žerotína na podsedky, čímž vznikly nové části Napajedel: Záhumení, Zabraní a Podsedky, Chmelnice a Žabinec Čili Kollárova ulice s Moravní jsou původu doby novější. Novým těmto podsedníkům dovoleno vymýtit si lesa v Chříbech po 4 měřících na obilí a v Hlasově po 1 měřící na louky.

Kostel starý stával vedle fary v místech nynějšího kříže na kopečku, jenž jest již odstraněn. Fara připomíná se již roku 1416. Nový kostel vystaven roku 1712 o něco výše a přeneseny do něho náhrobky Žerotínů ze starého kostela.

Na Žerotíny přešla Napajedla roku 1520, kdy Václavu ze Žerotína je pustil pan Arkleb Trnavský z Boskovic, jenž dostal Napajedla i s Buchlovem v dědičné držení od krále Vladislava roku 1511, získav si zásluhy o pokoj v zemi, že vyčistil Moravu od skrýší loupežnických. Po Václavu je dědil jeho syn Pavel, potom Bedřich a posléze v letech 1586—1574 Frydrych, bratr Bedřichův, a po něm Jan Jetřich.

6. Matouš Trenčanský.

Pokud se týče historických událostí, týkajících se tohoto kraje, tu připomínají se nájezdy Matouše Trenčanského z jeho hradu Trenčína do východní a jihovýchodní Moravy, pročež král Jan Lucemburský byl nucen roku 1315 podniknouti proti němu válečnou výpravu, při kteréžto příležitosti odňal mu několik hradů moravských, mezi nimiž jmenují se zvláště Uh. Brodík Vizovice, Veselí a jiné. Roku 1318 byla konečně celá jihovýchodní Morava očištěna všech zbytků Matoušových. Dá se však přepokládati, že kraj tento již v 13. stol. napaden byl Tatary, kteří 1242 vtrhli do Moravy a pak Vlárským průsmykem do Uher, aby se spojili s hlavním vojskem Batuovým. Aby pak kraj onen byl bezpečnějším proti různým nájezdům téhož rázu a aby také panující dynastie zvětšila svou moc proti vzrůstající se šlechtě, skupoval tehdejší markrabě moravský Jan Jindřich, jenž stal se i držitelem Napajedel 1349—1375, dostav je od Karla I, statky a zejména hrady, stavěl nové a povyšoval osady na města. Tak zakoupil také Malenovice s příslušenstvím, jež r. 1360 staly se městečkem a od té doby vzrůstaly. Zakládány byly také nové osady: Březůvka, Důbravičky a jiné.

Za nástupce Janova markrabí Jošta 1375—1406, jehož manželka Anežka měla své věno zapsáno na tvrzi a městečku Napajedlích, připomíná se již hrad malenovský, kterýž od téhož markrabí Jošta za prokázané znamenité služby puštěn byl Heraltovi z Kunína (Kunštátu), jenž kromě zboží malenovského, zabírajícího Malenovice s hradem, ves Tečovice, Buněšov, Otrokovice, Kvítkovice, Kozinec, Důbravičky, Vyšší Důbravičky, Bohuslavice, Vele Důbravy, Březůvku, Kračnovice, Lůku, Tečovskou Lhotu, (= Malou Lhotu = Lhotku), Březinku, byl držitelem také zboží napajedelského od r. 1386, jež mu markrabí rovněž za prokázané služby byl předal i s tvrzí, mýtem, mlýnem a jiným příslušenstvím v léno. Tak přestala Napajedla býti věnným zbožím markrabinek moravských, v kteréžto vlastnosti byla v letech 1371—1386.

Týž Heralt zastával i úkol zemského hejtmána místo Jošta, jenž často dlel mimo Moravu v záležitostech hojných svých důstojenství a funkcí.

7. Doba hnutí husitského.

Lví podíl má zdejší kraj na hnutí husitském. Již markrabí moravský Jošt byl stoupencem Husovým. Byl to pán učený, milovník umění, dobrý hospodář i finančník, ale chtivý majetku, hašteřivý, svárlivý, neupřímný a úskočný. Jelikož ani bratři jeho nebyli lepšími, nastaly mezi nimi časté různice a spory o statky, jimiž Morava velmi trpěla a hluboko poklesla se stupně pořádku a blahobytu, na něž ji povznegli jeho otec Jan a zvláště strýc Karel. Za těchto sporů zmítána byla Morava v letech 1381 a 1382 občanskými válkami; tentokrát rozmohly se ve značné míře opět loupeže, přepadávání na cestách, ničení kostelů, klášterů, nejistota osobní a majetku.

Joštův bratr Prokop se 376 pány udeřil na statky, dědiny a dvory, patřící kapitole, kanovníkům a jiným osobám olomouckého kostela, porubali a do vězení odvěkli nevinné obyvatelstvo, obsadili statky a dědiny a vybírali z nich velké poplatky.

Papež Bonifác IX. pro tento zpupný čin uvalil na tyto pány 4. března 1399 klatbu. Mezi postiženými touto klatbou byl i majitel Kvasic, Beneš. Tak se rozstoupila Morava na dva nepřátelské tábory, které si vzájemně hubily hrady a statky, což trvalo až do smrti Prokopovy 1405, kdy posléze nastala jakási úleva.

Nyní počal Jošt pečovati o povznesení Moravy z hlubokého úpadku, podporoval města, kláštery, hubil lupiče, jichž bylo hojně zvláště mezi šlechtou, zvyklou nevázanosti, která se svými rotami podnikala loupežné výpravy po Moravě i do Rakous. Vůdcové byli pochyťáni, popraveni a rotý rozprášeny a pobity. Nastal konečně klid.

Mezi tím usneseno na moravském sněmě konaném dne 26. července 1386, že nikdo nesmí přijímati na své panství sedláka, který se nevykáže listem propustným t.j. bez dovolení vrchnosti nesměl se stěhovati. Tak uveden sedlák v úplné nevolnictví. Ničeho nesměl podniknouti bez svolení vrchnosti. Půda veškerá stala se majetkem pánovým (vrchnostenským), jenž poddanému sedlákovi přidělil z ní určitou část, potřebnou k výživě jeho rodiny. Za to však musel poddaný kromě svého pole obdělávati i půdu pánovu a jeho čeledi. Na Moravě působením Ctibora Tovačovského zaveden řád spravedlivější a lidštější než v Čechách.

Jelikož Napajedla byla zbožím zeměpanským s malou výjimkou doby Heraltovy, jehož synové Heralt a Jiřík zemřeli bez dědiců, pročez Napajedla jako odumřelé manství opět spadla roku 1416 na zeměpána jako lenního pána t. j. na krále Václava IV., není divu, že při takových poměrech již roku 1416 bylo zde velmi mnoho stoupenců Husových.

Aby pak zamezilo se dalšímu šíření husitství, povolal r. 1418 biskup Jan Železný, dříve v Litomyšli, potom v Olomouci, k sobě faráře napajedelského Mikuláše, šarovského Václava Škleboně a hradčovského Martina, aby se očistili z husitství. Mezi 450 pány, kteří podepsali protest proti upálení Husovu, jsou z našeho kraje i Čeněk ze Šarov, Mikšík z Malenovic a Podhradí a Žich z Nedachlebic, Milota z Trávníka.

Roku 1421 vznikl přičiněním Bedřicha ze Strážnice a Tomáše z Vizovic Nový tábor ve vsi Nedakonicích na ostrově řeky Moravy, načež shlukše se sedláci z blízka i z daleka s mnohými kněžími a vladyky v čele obořili se na klášter Velehrad, dobyli ho a spálili jej i se vzácnou knihovnou a mnohými mnichy. Téhož r. 1421 poslal Sigmund z Uher, Srbska, Chorvatska a Sedmihradu na Moravu 80.000 vojáků, kteří dobyli hradu Jevišovic, zajali jeho pána i s rodinou, udeřili na Strážnici, což mělo za následek, že moravští páni se Šmahem poddávali Sigmundovi. Dne 28. října 1421 dlel Sigmund v Uh. Hradišti, při kteréžto příležitosti obnovil Napajedlům zkažený majestát Karla IV. a potvrdil právo na dřevo z lesů Hřibčích a v Luži.

Napajedla nikdy se nezpronevěřila svým zeměpánům a tudíž i Sigmundovi zůstala se značnou částí pánů moravských věrnými.

Malenovice, jež synové Heraltovi i s příslušnými obcemi pustili Bohuši ze Šonwaldu, měla v této kritické době za pána Hynka ze Šonwaldu, jenž padl s mnoha jinými pány moravskými i českými roku 1420 v bitvě s Pražany, kteří obléhali Vyšehrad, jemuž táhlo na pomoc vojsko Sigmundovo, v němž tito páni moravští byli.

Sigmund svolal pány moravské na sněm do Brna, jenž konati se měl 1. listopadu 1421. Nepřišel však nikdo, poněvadž mu nedůvěřovali. Dostavili se teprve 11. listopadu, když jim dal bezpečný průvod, zabezpečující osobní svobodu. Sotva však se ocitli ve městě, byly brány uzavřeny a uherským vojskem obsazeny. Tímto záskokem pak byli donuceni páni zřici se artikulů Pražských a slíbiti poslušnost papeži, biskupům a kněžím ve věcech víry a že nebudou trpěti na svých statcích kacířů t. j. husitských stoupenců. Po té byli zproštěni papežským legátem klatby na ně uvalené.

Roku 1423 mělo se sbírat na Moravě vojsko proti husitům. V čele pánů moravských, věrných Sigmundovi, byl olomoucký biskup Jan Železný. Ale husité je předešli. Přitáhli na Moravu, dobyli Přerova, hradu Kvasíc, snad i Napajedel a rozložili se u Kroměříže, kdež po krvavé bitvě s vojskem Sigmundovým Kroměříž dobyta. Ale již snad v Červenci 1413 poddala se po krátkém boji dobrovolně opět vojsku biskupa olomouckého.

V září pak 1423 dorazil od Jihlavy Žižka ke Kroměříži odkudž sehnul Brodem do Uher k Trnavě. Když pak 4. října roku 1423 postoupil Moravu Albrechtovi Rakouskému, podnikl tento několik tažení z Rakous na Moravu, odkudž však byl husity brzy zahánán.

Zvláště roku 1427 udeřili Sirotci na Napajedla, v jejichž tvrzí jakožto městečku markrabském byla Albrechtova posádka, dobyli jich, po té také hradu i městečka Malenovic, Zlína, Brodu a j. Za těchto bojů zaniklo ve zdejším kraji mnoho vesnic, zvláště Bunějov (= dvůr Buňov), Kračenovice (= polní trať Kračenky), Korinec mezi Malenovicemi a Tečovicemi u Dřevnice (= trať polí nad Kozinskou cestou), Svojšice mezi Podhradím a Karlovicemi, i Prusinky utrpěly.

O Prusinkách či Prosinkách je známo, že roku 1406 vzdal je markrabí Jošt Janu z Petrovic. Po čase pak uvázal se v držení Prusinek Markvart ze Spytihněvě, jenž uložil celou ves »Prosjenky« u Napajedel i s rybníky a lesy své manželce Dorotě do desk zemských.

Ještě roku 1447 prodal Ješek z Jikve ves a dvůr Prusinky panu Dobešovi z Tvorkova a Kravař, zástavnímu pánu v té době na Napajedlích. Syn Dobešův, Jan z Tvorkova, prodal je Dobeši ze Žeravic a Trávníku, jenž odevzdal ves r. 1460 mladšímu bratru Václavovi do správy. Tento psal se pak »Václav z Prosinek«.

Dne 7. ledna 1464 byla vložena do desk zemských ves Prosinky s dvorem, lidmi, polem, robotami, loukami, horami, rybníky a vším příslušenstvím Dobešovi Kuželovi z Žeravic a z Trávníka.

Za válek Jiřího s Matyášem uherským zpustly Prusinky úplně. Dne 7. ledna 1531 připomínají se již pusté Prusinky, jen dvůr a pole.

V takovém stavu dostala se ves ta neznámým způsobem na sklonku hnutí husitského k panství napajedelskému.

Ani Prokop Veliký neušetřil Napajedel s okolím na svém tažení z Kyjova do Přerova r. 1432.

V tu dobu dostal se v držení Malenovic Smil z Moravan, odpůrce Sigmundův, kterýž dne 7. června 1431 byl i s Janem z Tovačova, Janem z Kravař na Jičíně, Jiříkem z Kravař na Helfštýně a Sackem ze Šternberka na Holešově mimo jiné vyzván od husitských hejtmanů, aby se dostavili pod trestem k Plzni. Týž Smil vyplnil r. 1432 v noci před sv. Michalem s husitskými posádkami z Domažlic, z Přerova, z Chropině téměř celé město Kroměříž a r. 1437 v noci před očišťováním P. Marie dobyl s týmiž posádkami kláštera Dolanského, učinil nájezd na Olomouc, Lipník a opět Kroměříž, následkem Čehož Olomoučané vypravili se proti němu a klášter Dolanský rozbořili.

Všechny tyto výše vyličené události staly se z pohnutek více méně náboženských neb politických. Avšak jako každá doba válečná a poválečná ani husitská neobešla se bez lupů a loupeží, o Čemž svědčí tato událost: Jistý Havel Drástal z Kojetína sebrav tlupu 1000 zvrhlých lidí, po lupu bažících, udeřil do kraje olomouckého, zvláště na statky biskupské a duchovní, vylupoval je, potom na biskupské město Kelč a blízký hrad Šaumburk. Tu páni oddaní evangelickému náboženství, Jan Podstatský z Prusinovic Jetřich z Rožnova, Vok a Pavel ze Sovince, Markvart Sendštrázský z Malenovic sebrali na rychlo 300 jezdců a něco pěších a postavili se mu na odpor, načež Havel s kořistí utekl za řeku Moravu, udeřil pak na Vyškov a loupil po Hané. Posléze vypravil Albert ze Šternberka 500 mužů na Kojetín, načež Havel utekl do Čech a více se nevrátil do Moravy.

Držiteli Napajedel r. 1431 byli dva bratři Pavel a Matěj, řečení Napajedelští, jimž opat Velehradský postoupil Traplice a roku 1437—1448 měl je v zástavě Dobeš z Tvorkova, jenž měl v držení také Kvasice.

Majitelem Malenovic byla Anna ze Šomvaldu za níž rozšířeno panství malenovské o Zborovice, Těšany, Troubky, Cholín, Šonvald.

Svou věrnost zachovali Napajedlané i Ladislavu Pohrobkovi a Jiřímu z Poděbrad. O tom svědčí poselství vyslané r. 1457 ke králi Ladislavu Pohrobkovi do Vídně, v níž se zastavil na své cestě z Bělehradu, kde dal stít Ladislava Huňada pro zradu a odkudž vezl Matyáše Huňada jako vězně do Prahy.

Majestátem vydaným dne 14. července 1457 dává Ladislav Napajedlanům právo, aby směli za zdravého života i na smrtelné posteli statky své volně odkazovati, je prodávati, zaměňovati a dávati. Také jim potvrzuje právo na dřevo v lesích Hříběcích a v Luži.

Po smrti Ladislavově byl Matyáš puštěn Jiřím z vězení. Ale zle se choval. V říjnu 1469 dobyl tvrze Napajedel, 2. listopadu t. r. byl poražen od knížete Jindřicha a zahnán do Uher. Ještě 1474 přitáhl Matyáš do Uher. Hradiště a k Napajedlům, byl však u Uh. Hradiště poražen. Z doby tohoto ležení Matyášova na Napajedelské pocházejí zlaté peníze, jež byly nalezeny na Malenovsku a Kvasicku.

8. Doba Jiřího z Poděbrad.

Za Jiřího držely panství napajedelské i s Buchlovem rytíři Papákové z Mošnova — otec Čeněk a synové jeho Jan, Jiřík a Herald, kteří byli věrnými stoupenci Jiřího. Napajedla měli v právu zástavním, Buchlov, Hodonín a Týnec u Břeclavě v zápisném.

Jinak však choval se k Jiřímu majitel malenovského panství p. Hynek z Bitova, jeden ze 3 synů pana Jana Kornštejnského — jinak z Bitová řečeného — manžela paní Anny ze Šonwaldu. Týž chtěje r. 1462 využití nesnází Jiřího s papežskou stolicí, tázal se papeže Pavla II., zda je povinen poslouchati Jiřího, načež dostal v odpověď: »Předpokládá-li se, že to činí z horlivosti katolické, není!« Následkem toho zdvihl Hynek z Bitova v létě r. 1463 odboj proti Jiřímu, jenž však choval se k němu shovívavě a odevzdal věc stavům moravským. Ti pak rozsoudili, aby Hynek za trest odevzdal statky své bratru svému Štefanovi a sám odebral se do ciziny. Leč Hynek pustil mu jen Malenovice, Kornštejn si ponechal. Proto páni katoličtí i podobojí vypravili vojsko k obléhání hradu Kornštejnu u Bitová, což protáhlo se po celý rok. Událost tato stala se pak předchůdkyní panské jednoty v Čechách.

Hynek zatím uchýlil se do Říma o pomoc, následkem čehož biskup Levantský jménem papežovým žádal české pány i moravské, aby opustili od obléhání Kornštejna a to pod uvarováním trestu a aby Hynkovi učinili nápravu.

Ale biskup Tas odpověděl na to listem, dne 27. března 1465 ve Vyškově vydaným, že Hynkovi jest náboženství věci vedlejší, že všechna jeho věc jest lehká a papežské velebnosti tedy nedůstojná. Po desíti měsíčním obléhání vzdal se posléze hrad pro hlad dne 9. června 1465. Odboje Hynkova proti Jiřímu účastnil se i rytíř Jan Šarovec, který v tu dobu velel posádce hradské.

Když pak Jiří byl dán papežem do klatby, jelikož nechtěl dle jeho přání vzdáti se s poddanými svými víry podobojí, ale naopak domáhal se papežského schválení kompaktát, zůstali mu páni podobojí věrnými, kdežto katoličtí, majíce v čele Zdeňka ze Šternberka, postavili se mu na odpor. A tu Matyáš jako samozvaný ochránce katolíků uvázal se r. 1468 v držení Moravy. Jiří chtěje vyhnouti se krvavým a zhoubným bojům, jaké skutečně pak následovaly, nabízel mu osobní souboj. Leč marně. Nastaly pak kruté boje kolem Uh. Hradiště, věrného Jiřímu, o jehož dobytí Matyáš usiloval. Jiřího syn Viktorin utkal se s ním v krvavých bitvách u Mařatic, Hulína

a jinde až posléze ve Veselí upadl do zajetí. Jeho bratr Jindřich porazil pak Uhry u Bílovic r. 1469 a donutil je k rychlému útěku. V té době dobyl Matyáš také tvrze napajedelské a z té doby rovněž pocházejí zlaté peníze, nalezené na Malenovsku a Kvasicku.

Ale 2. května objevil se Matyáš opět u Uh. Brodu, odkudž obrátil se ke Kroměříži a 17. května k Brnu, co zatím dále trvaly potyčky kolem Uh. Hradiště. I zamířil Jiří v červenci k Brnu, kamž odebralo se též české vojsko, rozložené u Hodonína, aby se spojilo s Jiřím. Postupovalo ke Kroměříži a k Tovačovu, u něhož svedena s Uhry bitva. Zatím rozložil se Jiří u Rajhradu a Matyáš pak u Brna. Jiří opět vyzval Matyáše k souboji, ale marně.

Dne 15. července obrátilo se vojsko Jiřího ke Kroměříži, aby vyrvalo město Uhrům a aby bylo usnadněno spojení vojska postupujícího od Hodonína k Tovačovu. Poté dobyl Jiří všech bašt, které Uhři měli v okolí Uh. Hradiště v držení a rozložil se 30. června u Kunovic, odkudž kázal činiti nájezdy do Uher, aby vyloudil Matyáše z Brna do pole. Dne 6. srpna 1470 stál Jiří u Veselí a 11. srpna u Malenovic, do kteréhož ležení přišlo polské poselstvo, se kterým bylo ujednáno nastolení Vladislava Jagajlovce na trůn Český. Dne 16. srpna hnul se odtud Jiří k Opavě a Matyáš dne 18. srpna k Olomouci, odkudž činil loupežné nájezdy do Čech, kdež však byl u Vilímova blíž Čáslavě zajat. Dalšímu vítěznému postupu Jiřího učinila konec jeho náhlá smrt r. 1471.

9. Doba Jagajlovců.

Po Jiřím následoval na trůně českém Vladislav Jagajlovec. Avšak ani za tohoto katolického krále neustal Matyáš v nájezdech na Moravu. Dne 21. července 1474 udeřil na bašty kolem Uh. Hradiště, věrného i novému králi, odkudž však byl s hanbou zahnán. Za těchto Matyášových válek byly spustošeny aneb dokonce zanikly mnohé osady ve zdejších kraji jako: Důbravičky. Vyšší Důbravy, Dalenovice mezi Komárovem a Pohořelicemi (polní trať Dalenky), městečko Podhradí, místo něhož již r. 1489 připomínají se nynější Pohořelice jako sídlo panství, dále Pěnkov, na jehož místě jsou nynější Karlovice, Sedlíšky na polní trati stejného jména mezi Pohořelicemi a Oldřichovicemi; Svojsice, Komárov, Buněšov. Nynější dvůr Buňov vystavěla vrchnost malenovská, k němuž připojila pozemky bývalých osadníků. Od r. 1570 zařazen do statku otrokovského.

Za těchto 10 let trvajících válek nastal na Moravě hlad a mor. Lidé byli nuceni jísti psy, kočky, listí stromové, kůru a podobné věci.

R. 1471 vyskytly se v měsíci květnu neobyčejné bouře a deště, jež zničily skrovnou tehdy úrodu na polích. Roku 1473 bylo opět velké sucho; nepršelo po 3 a půl měsíce. Roku 1474 sežraly kobylinky všecko obilí za zelena.

Konec 15. a počátkem 16. stol. přinesly lidu poddanému velmi mnoho strastí. Lidé utíkali často z gruntů, zanechavše vše, jak co leželo a stálo. Nebyloť nijak postaráno o veřejnou bezpečnost; obyvatelstvo bylo znepokojováno lotry domácími i cizími násilníky pěšími i jízdnými, zakuklenými rytíři loupežnými, kteří přepadávali cestující, vypalovali města, městečka a vesnice, vybíjeli domy, brali a ničili úrodu na polích.

Teprve r. 1510 učinili stavové rázná opatření proti těmto zlořádům.

Z doby Jagajlovců zasluhuje pro náš kraj zmínky majestát, vydaný Vladislavem, když po prvních pokusech r. 1453 porobiti selský lid, přitěžovala se více a více v letech následujících robota tohoto lidu. Majestátem tímto nařizuje se, aby Napajedlané žádnými nespravedlivými robotami nebyli obtěžováni, nýbrž ponecháni při starých dávných a spravedlivých robotách.

Když pak r. 1511 byla v Uhrách morová rána, bydlil král od sv. Václava do Tří králů v Uh. Brode, odkudž odebral se do Slezska, aby Slezané přijali jeho syna Ludvíka 2a krále. Zastavil se v Uh. Hradišti a 12. ledna 1512 projel celý průvod královský Napajedly.

10. Bočkajovy nájezdy.

Počátkem 17. století stala se jihovýchodní Morava cílem loupeživých nájezdů maďarských, zvaných Bočkajových, čímž postiženy byly Uh. Brod, Strážnice, Hluk, Broumov, Hodonín, Rohatec. Brodu nedobyli, Hluk a Strážnici vypálili. Mnoho vesnic bylo vypáleno a lidí pohubeno. Válečná pomoc z Čech a Slezska, tomu kraji na pomoc zasláná, projela Napajedly.

Bočkaj. byl zakladatelem protestanské církve a hlavním strůjcem reformačního hnutí v Uhrách. Jelikož se spolčoval s povstanci sedmihradskými, byl napaden na svém hradě vojskem císařským, jehož část však přešla k němu. Poté zajal vojevůdce císařské a dne 27. dubna 1605 byl prohlášen uherským knížetem.

Sultán turecký pozval ho do Budína, jenž byl tehdy v držení Turků, posadil mu korunu na hlavu a prohlásil ho dědičným králem uherským. Bočkaj přijal sice korunu, leč titul královský odmítl. Zmocnil se pak severních Uher a žádal protestantské stavy moravsko-slezské o pomoc proti císaři. Zamítnou-li jeho žádost, vyhrožoval válečným tažením na Moravu. Tak také došlo dne 1. května 1605 ke vpádu Bočkajovců k Uh. Brodu, v kteréžto době celá jihovýchodní Morava směrem k Malenovicům, Zlínu, Valaš. Meziříčí a Holešovu byla pustošena, pálena a obrácena v poušť. Obyvatelstvo její bylo vražděno aneb dovedeno do zajetí. Mnoho také pomřelo.

Teprv 23. května 1605 smluven byl mír mezi Bočkajem a arciknížetem Matiašem. Král Rudolf II. však nedůvěřuje bratrovi, zdráhal se podepsati jej. Teprv dne 26. srpna tak učinil.

11. Různí držitelé Napajedel.

Mezi držiteli Napajedel uvádí se k r. 1497 Jan Bořita z Bystřice jako zástavní pán akr. 1500 Přibík Svojše ze Zahrádky, jenž měl v držení i Buchlov. V tu dobu byla zavedena i daň z hlavy na válku proti Turkům.

V letech 1512 — 1516 držel Napajedla Diviš ze Zahrádky, syn Svojšův a bratr Václava Šturma, jenž byl v držení Napajedel před ním a zakládal štěpnice a usazoval v kraji tomto zahradníky t. j. malé podsedníky. Také daroval Diviš Napajedlanům pastviště, zvané »Pod Židy« při Moravě.

V letech 1517 — 1520 měl Napajedla Arkléb Trnavský z Boskovic v dědičném držení, dostav je od krále Vladislava i s Buchlovem již 12. ledna 1511, jako odměnu, že jako hejtman brněnského kraje vyčistil Moravu téhož roku (1511) od loupežníků.

12. Žerotínové v Napajedlích.

V letech 1520 — 1534 byl pánem Napajedel Václav ze Žerotína, potomek Bernarda, syna Jiřího ze Žerotína. a jeho manželky Anny z Kravař. Týž Bernard stal se tak zakladatelem napajedelské větve Žerotínů, kteráž vy-

mřela r. 1598, kdežto bratr jeho Jan byl zakladatelem fulnecké větve Žerotínů. Oba bratři byli králem Vladislavem II. přijati do panského stavu moravského.

Václav Žerotín rozmnožil panství napajedelské o Kudlovice a Sušice. Kudlovice připomínají se již r. 1380 a bývaly majetkem několika pánů.

V letech 1534—1551 držel Napajedla Pavel ze Žerotína, syn Václavův. Měl také Buchlov. Roku 1540 pustil velkou část panské zahrady na stavbu podsedků, čímž vznikly nové části Napajedel. Podsedky — nynější Žerotínova ulice, Záhumení — nynější Komenského třída, a Zabraní. Každý nový podsedník mohl si vykučovati v horách Hříběcích po 4 měřicích lesa na obilí a po 1 měřici na louku. Po 7 letech měli platiti do důchodu panského ročně po 40 groších.

Roku 1544 byl Buchlov od Napajedel oddálen a postoupen Janu Ždánskému ze Zástřizel.

Po smrti Pavlově měl Napajedla v držení jeho nejmladší syn Bedřich ze Žerotína až do r. 1568. Týž Bedřich měl nějaké spory s biskupem olomouckým o Spytihněv a Topolnou, kteréžto vsi dostal již Václav ze Žerotína, pán na Buchlově a na Napa jedlich; od Jana staršího; syna Albrechta ze Sternberka, v zástavu za 900 zl uherských a 150 hřiven grošů, čili za 1070 zl moravských. Byloť 900 zl uher. po 45 groších = 1350 zl marek, 105 hřiven grošů po 64 groších = 320 zl marek, celkem 1670 zl marek.

Jak vůbec bratrská šlechta, tak i Bedřich projevoval k biskupovi nechuť, jelikož usiloval o uzavírání bratrských sborů. Za tohoto Bedřicha jeví se jediný případ v dějinách Napajedel, kde rukojmí napajedelští zaručili se Jiřímu Palínkovi z Kroměříže za jeho pohledávku 125 zl u Bedřicha; svého pána. Na jiných panstvích bývalo to na denním pořádku a často musela města zaplatiti za pána svého dluh, neb byla fantována pro něj.

Dědicem panství napajedelského v letech 1568 — 1574 stal se po smrti Bedřichově jeho bratr Frydrych ze Žerotína, jehož strýcem byl proslulý Karel ze Žerotína. Týž Frydrych měl i Židlochovice, kterýžto statek rozmnožil koupí o Puzdřany, Troškotovice, Mořice, Uherčice, Přerov. Byl velmi vzdělaný, byl radou císaře a krále Českého.

Listinou z r. 1570 upravil lidem napajedelským na Záhumení a za Horní bránou i některým v městečku poplatky z gruntů t. j. pozemků a z podsedků jejich po 40 groších bílých ročně a to o sv. Václavu s polovice a o sv. Jiří s polovice, pak dřevního po 4 groších při sv. Martině.

I roboty byly upraveny na 1 den v roce při mlýně neb stavu, na 1 den v roce při senoseči, na potřebné opravy mostků na Hatích za řekou Moravou.

Opět dostávají podsedníci dovolení vymýtiti v lesích napajedelských po 4 měřicích na obilí.

Týž Frydrych upravuje listinou z r. 1573 lidem napajedelským roboty koňské a pěší. Pololánici mají po 7 dnech do roka na podzim a na jaře orati, každý 25 kop obilí svéztí, mimo to 1 vůz hrachu; 4 vozy sena a Otavy s luk u Topolné a Otrokovic. Každý má nažati 8 kop obilí ozimého, 4 kopy jarého, natrhati po 2 kopách konopí hlavatých. Čtvrtlánici měli ze všeho toho polovici vykonati a mimo to posíci trávu na louce u Otrokovic a Topolné, po 1 kopě konopí natrhati. Podsedníci měli ročně po 2 dnech každý rozhazovati hnůj; po 6 dnech ve stodolách odbíratí obilí, seno a otavy, po 2 dnech okopávati zeli, natrhati 1 kopu konopí. Všichni pak půllánici, Čtvrtlánici i podsedníci měli kromě toho každý 4 dny sušiti a hrabatí seno a Otavu. Všechny tyto práce týkaly se jen dvoru napajedelského a prusinského. Jiné poplatky a užívání kopanin a luk se neměnily.

Tyto a jiné důležité listiny potvrdil napajedelským bratr a nástupce Frydrychův Jan Jetřich r. 1580 a pak Zdeněk z Vartenberka, jenž byl v té době radou císařským a hejtmanem Nového města Pražského a jenž převedl na sebe biskupské dosud vsi Topolnou a Spytihněv. (Spytinov nazývaný do r. 1925 a odtud z vládního nařízení Spytihněv). Topolná, Spytihněv a Skalka

bývaly do r. 1318 zbožím královským a od r. 1318 biskupským. Biskupové dávali je v zástavu světským pánům. Kolem r. 1415 byl takovým zástavním pánem neb snad jen držitelem svobodného dvoru ve Spytihněvi Markvart ze Spytihněvě. Později dostaly se Spytihněv a Topolná v držení pánů napajedelských, kteří mívali s biskupy o toto zboží častější spory.

Roku 1559 za biskupa Marka byly obce tyto vyplaceny ze zástavy a uloženo jim za robotu: odvážeti víno z desátku obce Polešovic. Půlláník měl robotovati koňmi 6 dní, čtvrtník též 6 dní v roce, pěší robotu měli konati pololánici, čtvrtníci, podsedníci i zahradníci po 6 dnech o své stravě, ale Topolané jen 5 mil nejdále. Každá hospodyně z Topolné měla napřísti z panských konopí dva lokte příze. Listiny o tom nebyly však dány obcím do rukou, ale zůstaly v Kroměříži do r. 1582, kdy byly obě vsi prodány Zdeňkovi z Wartenberka a na Napajedlích, od kteréž doby splývají dějiny obou vsí s Napajedly.

Zdeňkův syn Jan z Wartenberka dostal od císaře Rudolfa II. listinou z r. 1597 právo a moc nakládati se svým statkem dle libosti; odkázati neb poručiti jej komukoli. Týž pak odkazuje poslední vůlí svou ze dne 28. října 1559 všecek svůj napajedelský statek: tvrz s dvorem, pivovarem, mlýnem, městečkem, se vším příslušenstvím, na tvrzi, městečku, na všech a dědinách, dvorech a poplužích, horách a lesích, se všemi svršky, nábytky, klenoty i penězi svému ujci panu Vilému z Roupova a na Mladoňovicích a na hradě Znojenském.

Držel však Napajedla jen 2 roky. Pro pozdější svou účast na odboji českém proti Ferdinandovi II. byl odsouzen k smrti, již unikl jen útekem, pročež jméno jeho přibito potom bylo na šibenici a statky mu zabaveny.

Za tohoto Viléma zřízen v Napajedlích první cech a to ševcovský koncem 16. století. Bratřím napajedelským potvrdil svobodu náboženskou, zahradu, louku, domek a vinohrad, braní dřeva z lesů, pastvisko, užívání mlýna, farský hřbitov.

Po Vilémovi z Roupova stál se pánem Napajedel od 24. Června 1603 do 11. prosince 1611 Moll z Modřelic.

Časté změny v pánech statku napajedelského donutily starostlivé otce napajedelské vyslati poselstvo k císaři Rudolfu II. r. 1603, aby jim potvrdil předešlé svobody, což tento učinil na 12 listech vydaných na hradě pražském, nařizuje, aby Napajedlané zachováni byli při starých právech a svobodách pod uvarováním nemilosti císařské.

Dne 21. prosince 1611 prodal Moll z Modřelic panství napajedelské, obsahující městečko Napajedla se dvorem, pivovarem, mlýnem, hospodou (= šenkhausem), s řekou Moravou, mýtem, s dědinami: Topolnou, Spytihněv se dvorem, Vrbku, Lubnou, Kostelany se dvorem za 118.000 zl Honsu Jakubu Rotalovi.

Ponechal si statek kvasický, který přikoupil r. 1610 za 60.000 zl a k němuž patřily: Kvasíce hrad a městečko, s kostelním podacím, se dvorem, pivovarem, mlýnem, ves Bělov se dvorem, ves Lubinov — Sulimov, ves Trávník, ves Střížovice, dvůr Oujezd.

Kvasický statek měl Moll v držení od 28. září 1610 do 6. června 1614, načež jej prodal s výdělkem 2000 zl moravských čili 60.000 K ceny předválečné. V letech 1613 až 1620 měl také statek Hranice. Obchodoval totiž statky.

Dne 15. srpna 1618 byl přijat do panského stavu a 2. května 1619 zvolen za jednoho ze 30 moravských direktorů s platem 160 zl moravských. Po bitvě bělohorské byl odsouzen k smrti mečem, kterýžto trest však cestou milosti, byl mu proměněn ve vězení. Statek však byl mu všecek zabaven. Hranice a Drahotuš příslušenstvím byly darovány kardinálu Ditrichšteinovi.

Také držitel Nedachlebic Bedřich z Kounic, majitel panství uh. brodského, zasedal v direktoriu moravském, jemuž propůjčil za kancelář svůj

dům v Brně, s jehož balkonu ohlášeno zvolení Bedřicha Falckého králem českým. Také byl po bitvě bělohorské odsouzen ke ztrátě hrdla, cti a statků. Na přimluvu některých katolických pánů byl mu trest smrti změněn v doživotní žalář. Byl s bratrem svým Karlem vězněn na hradě Špilberku. R. 1624 byl oběma trest vězení prominut a oba vypovězeni ze zemí habsburských.

13. Napajedla za Rotálů

Honza Jakub Rotál pocházel ze Štýrska. Jeho předkové zastávali ve Štýrsku úřad dědičných komorníků stříbrné komory a psali se též na Bystřici (Feistritz). Tomáš z Rotálu usadil se v 15. a 16. stol. v Dol. Rakousích. Synové jeho Jiří a Tomáš užívali titulu »svobodní páni z Fallenberka«. Tomáš měl za manželku Barboru; Šlechticnu z Neuhausen a po její smrti Magdalenu, dceru Baltazara z Teufenbachu.

Tomášův syn Vilém, narozený 1520 a zemřelý 1610, měl syna Jana, jenž dosáhl titulu císařského vojenského rady a válčil roku 1588 proti Turkům a r. 1601 v Sedmihradsku.

Janův pak syn Hans Jakub, svobodný pán z Rotálu, usadil se na Moravě, byl r. 1610 na zemském sněmu v Brně přijat za obyvatele markrabství moravského s příkazem, aby na příštím soudě prokázal svůj starožitný panský stav. Nemaje k tomu potřebných důkazů, dovolával se svědectví císaře Rudolfa, čímž arci starožitnost jeho rodu nebyla dokázána. Ale na majestát Rudolfov byl přijat do stavu panského:

Napajedlíci byli tehdy ještě šlechtici: 1. Mikuláš Malinovský z Malinovic rytíř rodem Slezák z kraje Bitomského, majitel nějakého svobodného domu s poli, což od něho koupil r. 1615 Rotál, 2. Jan Ebenstolar z Ebenstolu, jehož majetek jest neznám, 3. Martin Wair z Báňské Bystřice, jenž měl svobodný dvorec, ležící dle zápisu v archivu Skopalíkově proti dvoru napajedelskému, tedy někde v místech před hospodářskou Školou.

Kudlovicích byl na svobodném dvoře vladyka Věninický; v Sušicích vladyka Pavel Krek z Lešťan. Hans Jakub Rotál a po jeho smrti 1617 pak syn téhož Jan všechny tyto statečky láčno skupili a drobná šlechta se časem vytratila, Svob. dvorec v Sušicích koupil od mladšího Pavla Kreku r. 1613 za 2700 zl.

První nejstarší zpráva v Sušicích pochází z roku 1344, v kteréžto době držel tuto ves Rupert, jehož manželka Judita poručila klášteru velehradskému lín pole a hřivnu ročního platu, neboť chtěla býti pohřbena na Velehradě. Roku 1603 vzpomínají se již jako zboží napajedelské. Jan Pavel Krek z Lešťan držel tu ještě svobodný dvůr, jež jeho syn i s mlýnem, podsedkem, s poli, lukami, štěpnicemi, vinohrady, se vším vnitřním zařízením, dobyt看, hospodářským náradím i nábytkem prodal r. 1613 Honzu Jakubu z Rotálu v Napajedlích.

Listinou z 30. list. 1603 dovoluje Václav Moll z Modřelic a na Napajedlích tri Kudlovicům a Sušicům, aby poddaní *tito* směli si bráti dřevo pro domácí potřebu v lesích příhradských a na hranicích mimo stranu od Traplic na topení, ploty, stavební potřebu a do vinohradů. Za toto dřevo měli odváděti do Napajedel celolánici, půllánici, čtvrtníci a podsedníci ročně po 20 groších bílých kdo měli koně, kdo neměli koní, po 12 groších. Též bylo jim dovoleno pisti dobytek hovězí a černý v lesích napajedelských, začez měli odsýpati ročně ovsa 2 mty. 7 měřic do Napajedel. Týž Moll osvobodil je od povinného dosud šenkování panského vína, pročež měli za »nepité víno« platiti ročně 30 rýnských zl. Dal jim též odmrť, aby každý totiž směl svým jměním vládnouti, je za zdravého života, neb na smrtelné posteli dáti a po-

ručiti dle vůle. Za toto dovození měl pak každý bohatý i chudý usedlý ročně zaplatiti 6 grošů bílých.

I svobodnému dvoru v Kudlovicích — Matouši Vejměnskému — dovolil Moll r. 1604 bráti dříví pro domácí potřebu v lesích napajedelských. R. 1763 prodala Marie Anna, dcera Ant. Rotála provdaná za Ditrichštejna svobodný dvůr Kudlovský svému hofmistru Petru Grimovi za 700 zl, k tomu též dům v Napajedlích a krčmu v Kudlovicích za roční plat 12 zl.

14. Doba pobělohorská a za války 30leté.

Velmi zlé časy nastaly krajt zdejšímu po bitvě bělohorské a za následující války 30 lete. Nejhuře bylo tu v letech 1620—1627.

Dne 5. února 1620 přijel na Moravu Bedřich Falcký a dal si v Brně holdovati od stavů moravských. Ferdinandovi na pomoc přihnala se v tu dobu divoká chasa polských horáků k Napajedlům. Poberali bratrskému kazateli Pavlovi Kapitovi vše, zranili ho tak těžce, že z toho 6. února zemřel. Jím skonala poslední bratrský kazatel v Napajedlích a po jeho smrti upadalo bratrství v Napajedlích. Kdo se nevrátil do víry katolické, byl vypovězen ze země.

Též řádili zde Maďaři pod Bethlenem Gaborem a Němci pod Jiřím Krnovskými za nimi spadli sem císařští pod Buquoiem, Maximilianem, Lichtenštejnem a Thunem, potom Mansfeld se svými voji a se Švédy, za nimi v patách opět Lichtenštejnovi císařští a Charváti. Vesměs surovost a ukrutnost.

Na Moravě válkami *těmi* vypáleno bylo 22 měst, 63 hradů a 333 vsí. Komisionelně vyšetřené zpuštění v kraji uher. hradišťském bylo rázu neobyčejně děsného. Ještě r. 1670 byla tu 1,3 domů poddanských pustých: 1,5 rolí opuštěných. Mnoho sedláků u Topolné, Místřic a Nedachlebic ještě r. 1672 nevrátilo se z Uher, kamž uprchli.

I vojáci sami trpěli zimou únavou a hladem. Padali na cestě; zvláště přišel-li někdo ze zimy do teplé světnice, hned zemřel.

Velmi často ve válečných letech do r. 1628 byly vypáleny a zpuštěny Napajedla, Halenkovice, Spytihněv. Malenovice byly úplně vypáleny a zpuštěny Mansfeldovými voji r. 1626, část obyvatelstva odběhla a více se nevrátila. Opětne osazování jich dalo se znenáhla lidmi většinou ze Slezska a z různých končin Moravy, Čech a Uher. Za těchto i za pozdějších válek celé osady obyčejně lehly popelem. Vždyť vše bývalo ze dřeva, protože ho bylo dost v okolních lesích. Hospodář býval si sám tesařem, zedníkem, pokrývačem, stolařem i Často kovářem. Jak to slátal, tak. Jen když měl kam hlavu ukrýti. Vždyť dožil se doby, kdy nebyl pánem ani toho, co si sám uhospodařil a vystavěl. Nelíbil-li se pánu, byl prostě z gruntu vyhnán pod záminkou, že prý Špatně hospodaří, o čemž máme doklad v knize zpráv ke dni 26. ledna 1715 : »Poněvadž Škatula v Kudlovicích špatně hospodaří a povinností svých neplní, má podsedeck jeho jiným hospodářem býti osazen.« A ušetřil-li si něco, měli zase strach, aby s tím neutek s panství. Tu museli se pod propadnutím všeho statku rukojmí zaručiti že se nechce dotýčný hospodář s panství nikam hýbat a co nahospodařil, že vůbec nechce ukrást.

Když r. 1622 dal kardinál Ditrichstein poříditi seznam všech pánů na Moravě, kteří *a)* účastnili se odboje, *b)* byli náboženství evangelického, *c)* náboženství katolického, tu objevili se na seznamu evangelíků z našeho kraje a okolí: Jan Vojsko na Pohořelcích, Sigmund Skydynský na Březolupech, Anna Čedlarka z Hofu na Zlíně, Frydrych Vojsko na Veselí, Petr

Sedlnický na Pěnkově (nyní Karlovice), Alžběta Gedeonka na Buchlově, Sirotní Bítovští na Malenovicích, N. z Rotálu na Napajedlích, N. Hofmanka na Tlumačově a jiní.

Mezi katolíky jmenováni: Jan Kavka z Říčan na Broumově, Ferenc Serenyi na Světlově, Ondřej Ledenický v Bílovicích, Gabriel Horský na Koryčanech a jiní.

Roku 1622 byl Petr Vojsko na Veselí, Količíně a Pěnkově ustanoven od odbojníků komisařem na sekvestrování duchovních statků, protože byl odsouzen ke ztrátě polovice statků. Následkem toho veselský statek byl mu konfiskován, Količín a Pěnkov ponechány jeho bratřím Karlovi a Frydrychovi, z nichž Karel ztratil čtvrtinu svého jmění a Frydrych polovinu, kromě toho zaplatili pokuty 60.242 tolarů. K Pěnkovu patřily též Komárov a Oldřichovice.

Poněvadž mezi evangelíky byl jmenován též jeden z Rotálů, musil Jan Rotál, jenž následoval v držení Napajedel po své matce Marii Thursovně, která je spravovala za jeho nezletilosti od r. 1617 do 1624, vyžádati si od kardinála Dietrichštejna vysvědčení, že se nezúčastnil odboje, načež r. 1626 pojal za manželku Alinu vdovu po Jiříku z Vrbna, který pro svou účast na odboji stavů proti císaři Ferdinandovi II. pozbyl statků svých a za vyšetřování ve vězení zemřel. Na přimluvu kardinála Dietrichštejna ponecháno zpustošené panství kvasické jeho vdově Alině v ceně 43 584 zl., jež měla tato zajištěny na onom statku. Musila se však zavázati, že své syny po Jiříku Bruntálu z Vrbna vychová po katoličku, což také splnila odchovavši je pro stav kněžský. Kvasice připojeny pak k panství napajedelskému. Skonfiskovaný statek lipnický dán kardinálu Dietrichštejnovi.

15. Zvyšování robot a poplatků.

Po bitvě bělohorské snažily se vrchnosti utužiti své panství nad lidem poddaným a zvýšiti robotu, jakož i jiné dávky, poplatky a povinnosti.

Tutéž snahu jevil ve značné míře i Jan Rotál, který za tím účelem užíval různých uskoků.

Dne 14. srpna 1628 zavolal »chudé« poddané napajedelské k sobě, zavřel je všechny do jedné světnice, postavil k jednomu dveřím holomka, ke druhým purkrabího, dal pak v kamnech zatopiti a tak dlouho je trápil velkým horkem, až svolili robotovati týdně dva dni po tři roky. Ale v reverse o tom sepsaném vynechána slova »po tři roky«. Proto Napajedlané podali listem ze dne 15. září 1628 na Rotála stížnost k hejtmanu markrabství moravského Dietrichštejnovi, biskupu olomouckému. Ten pak žádal Rotála, aby »ubohé lidi« ponechal při jejich privilejiích a bez všelikého trestání na pokoji. Ale Rotál se vymlouval, že za živobytí jeho matky robotovali týdně ne dva ale tři dni, i jemu samému v posledních čtyřech letech robotovali vždy dva dni v týdnu a když toho potřeba vyžadovala, i 3 dny. Když přijel do Napajedel, chtěl jim ulehčiti a oni revers v tom smyslu dobrovolně podepsali. Nežádá se tedy na nich nic nového, než co již dělali. Zatopiti prý kázal, poněvadž jeda na koni do Napajedel velmi zmokl, chtěl tedy uschnouti a šat svůj usušiti.

Brzy nato stěžovali si Napajedlané, že Rotál nedovoluje jim prodávati jejich užitků pod pokutou 30 rýnských, že jim zastavil jejich chudé živnosti, tj. nedovoluje jim prodávati dle vůle a potřeby. Žádali, aby byl Rotál předvolán k soudu zemskému.

K soudu se sice dostala tato záležitost, ale Rotál přece neupustil od dalších útisků. Dával lidem k chovu malá prasátka, neposlušné věznil a bitím

nutil, až se stali povolnějšími. Také jim dával syrová jablka k sušení s příkazem nasušiti ze dvou měřic jednu. Když pak neměli čím krmiti prasata, dovolil jim sbírat žaludy v jeho lesích. Měli však za toto dovolení odsypati mu 300 měřic nasbíraných žaludů. Nutil též lid kupovati za drahé peníze jeho obilí a palivové dřevo. Konečně přece byl donucen potvrditi Napajedlanům a Spytihněvským, kteří s ním měli podobné trampoty, jejich 22 starších listů a obdarování. Učinil to, ale opět se změnami ve svůj prospěch a na škodu poddaných.

Dovolil jim totiž bráti v lesích dřevo stavební i palivové, pásti krávy, ovce i vepře, sbírat žaludy, ale pololánici a čtvrtlánici měli odváděti po 6 groších bílých a po 2 měřicích ovsu, podsedníci městští po 7 a půl groši bílém a 1 měřici ovsu, záhumenští po 7 a půl groši bílém. Kdo z podsedníků choval koně neb voly, měl o 1 měřici ovsu ještě více odvésti. Dokud panská vína nebyla vyčepována, nesměl nikdo svého nalévat k prodeji. A když r. 1650 Napajedlané pobili před jeho úředníky podrychtáře městečka, museli za pokutu dřevo palivové i stavební od té doby si kupovati, upustiti o vánocích od jednoho »šenkování« 1 bečky vína a pustil grundy do 2 let osaditi hodnými lidmi.

Spytihněvští měli dle listiny z 21. května 1631, která jest vlastně opisem listu biskupa Stanislava Pavlovského na Kroměříži z r. 1582, za sekání dříví v napajedelských horách o vánocích odváděti:

Rolníci po 1 zl. moravském, podsedníci po 15 groších bílých, za pasení dobytka v sečích celá obec o sv. Václave 2 zl. moravské, každý rolník a podsedník mající koně nebo tažné voly o sv. Martině 2 měřice ovsu, 2 slepice, 15 vajec, ostatní podsedníci: větší po 1 a půl měřici Ovsu, 1 a půl slepici a 12 vejcích, menší po 1 měřici ovsu 1 slepici a 10 vejcích. Ročně pak musela obec vyčepovati 2 bečky vína panského po 12 kr. máz. Mimo to měli platiti z gruntů a podsedků: půllánici o sv. Jiří po 1 zl. 15 groších, 20 vejcích, podsedníci v téže době: větší po 1 zl., 15 vejcích, menší po 15 groších a 10 vejcích. Za odmrt odváděli Spytihněvští rolníci po 4 a půl groších, podsedníci po 2 a půl groších.

Když r. 1633 stal se Jan Rotál krajským hejtmanem, dosáhl časem všeho, po čem toužil a čeho násilím nemohl dosíci. Vzal si nyní za záminku, že podporuje všelijak poddaný lid, trpící četnými průchody válečného lidu císařského i nepřátelského zejména v době 30 lete války. Napajedlané posléze pod tíhou těchto důvodů zavázali se reversem konati Rotálem požadované roboty.

Za dřívějších pánů držitelů měli Napajedlané uloženy jen některé úkolní roboty jako: O žních měl každý sedlák nažati 12 kop obilí, při dvoře zorati jistou část pole, seséci louku, přivézt z lesa 2 špalky k pile. Podsedníci měli menší úkoly, zmíněným reversem však museli se zavázat k celotýdenní robotě v době letní t. j. od sv. Jana do sv. Václava a v ostatní době roční ke třídení v témdni. Podobně přituzována robota také v jiných obcích panství Rotálského. Přísné vymáhání robot mělo za následek, že lidé sbíhali z gruntů, jichž opuštěné pozemky pak připojovány někde k panským.

Když se stal Jan Rotál r. 1637 zemským sudím a generálním vojenským komisařem, neopomenul využití této příležitosti ke svému obohacení. Skupoval statky za babku a s velkým výdělkem mnohé z nich opět prodal.

Roku 1638 koupil Tlumačov za 20.000 zl. rýnských od pí. Anny Hofmanové, manželky Viléma Bedřicha ze Žerotína, horlivého stoupence víry bratrské, jenž účastnil se povstání proti Ferdinandovi II. Přišel o život a statky některé mu konfiskovány, z nichž Maximilián Lichtenštejn dostal Starý Jičín v ceně 62.000 zl. a Mořice v ceně 60.360 tolarů. Hustopeč vrácen Hoffmance.

Roku 1646 koupil spustošené Cetechovice za 12.450 zl. a Veselí za 36.000 zl. r. 1647 pak Losin a Visenberk za 170.000 zl., jež po čase vrátil Janu Dětřichu ze Žerotína, když se vrátil k víře katolické. Roku 1648 koupil Zdislavice a 1649 otrokovský statek za 34.000 zl., r. 1650 panství Holešov, Bystřici p. H., Prusenovice, část Dřevohostic lenní statky Kurovice a Střebětice, 14 lenních domů v Holešově za 18.000 zl., r. 1651 Vinary u Přerova, 1633 Třemešnou, 1654 půl Kyselovic a Količín u Holešova, 1655 Letovice

17. Švédové.

Dne 9. června 1642 svedena byla se Švédy bitva u Holešova, načež švédské vojsko pustilo se k Uh. Hradišti, pobralo u Napajedel polským kupcům 44 koní k dělům. Švédové pak odtáhli částečně k Olomouci a částečně k Kroměříži, jež dobyta, později k Brodu a k Hradišti potulující se v celém okolí. Několik bylo jich zajato u Malenovic.

Při těchto válečných vpádech pomáhali Švédům Valaši z pomsty za násilné zavedení víry katolické u nich po bitvě bělohorské. Proto dne 24. ledna r. 1644 bylo vysláno císařské vojsko na Vsetín, kdež přes 200 Valachů bylo pověšeno, na kola dáno, sřato a pobito. Ostatní pak se museli reversem zavázati k poslušnosti a věrnosti císaři a vrchnosti. Mnoho jich uteklo do Uher. Tuto exekuci nad oněmi Valachy prováděl napajedelský Jan Rotál jako generální komisař a gubernátor, v kteréžto funkci velmi smutně proslul na Moravě a v Uhrách. Roku 1641 byl Jan Rotál s bratrem svým Ondřejem povýšen do stavu hraběcího s titulem hraběte sv. římské říše, r. 1646 stal se zemským hejtmanem, cis. tajným radou a dosáhl i řádu zlatého rouna.

17. Vznik nových osad.

Mimo to osazoval týž Rotál Valachy na svých panstvích v nově založených osadách, jichž bylo celkem 30, na Napajedelsku 6. Mezi lety 1626 až 1634 vznikla tímto způsobem Nová Ves mezi dvorem halenkovským a nynějšími Halenkovicemi. Původně Alinkovice, pojmenované tak na počest manželky Rotálovy, paní Aliny Bruntálské z Vrbna. Dne 1. února 1642 dává Jan Rotál povolení k založení nové vsi v horách svých, již dává jméno Janíkovice. Osvobozuje ji na 7 let od císařské kontribuce a různých poplatků vyjma platů z hor. Kolem roku 1650 vznikly též Košíky a Žlutavy, tenkrát zvané Žutavy snad dle 2 luk v horách v těchto místech ležících, jež Lubenští, Kostelanští a Vrbečtí měli posíci a shrabati r. 1650. Na ony valašské osadníky stěžoval si již r. 1635 opat velehradský, že již dvakrát vyrabovali konvent.

Tento Rotál míval velmi časté spory se svými sousedy, zvláště s klášteřem velehradským o hranice, rušení držby, zabrání 124 kusů hovězího dobytka a 170 kusů vepřového vsi Traplicím r. 1673, jelikož pásli v lesích panství napajedelského.

18. Turecké nájezdy.

Roku 1663 byl kraj tento postižen nájezdy tureckými, kteří z Uher na Brod až k Vsetínu po tlupách se rojili, pálili, zabíjeli, prznili, do otroctví

odváděli. Z Napajedel bylo v té době odvedeno do otroctví 9 lidí, z Topolné též 9 a celá ves byla vypálena, obilí shořelo. Z Kvítkovice zahynuli 3 lidé a Nová Ves u Halenkovic úplně zanikla. Ještě r. 1677 zjištěno bylo 17 převlečených Turků, potloukajících se v kraji; aby zakládali ohně.

Roku 1697 roznesla se po kraji také zpráva o nějakých rebeliích, kteří prý v okolí Ziliny vše vypalovali a plenili, pročež lidé z Uh. Brodu a okolí utíkali. Poplach množil se židy, utíkajícími z Uher a panstvem, které drahocennější věci hledělo ukrýti na místech bezpečných a v pevnostech. Proti těmto rebelům chystaly si vrchnosti zbrojný lid.

Na Napajedelsku bylo ozbrojeno:

V Napajedlích	28 mužů střel, zbraní,	80 m. kosami, 37 m. sekýrami
ve Spytihněvi	9 » » »	43 » » — —
v Otrokovicích	11 » » »	33 » » — —
v Tlumačově	8 » » »	48 » » — —
v Záhlinicích	3 » » »	27 » » — —

Na celém panství 139 » » » 701 jinými zbraněmi.

V době válek tureckých dělali lidé v zemi jámy »lochy«, do nichž ukrývali všelicos, aby jim vojíní vše nepobrali. Dosud přichází se tu a tam na ně při kopání základů a sklepů nových staveb. I lidé sami zalézali do těchto jam před blížícím se nepřítelem.

Ke konci tureckých vpádů shledáno na Moravě ze 16.134 lánů 980 pustých, ohněm zničených 5 kostelů, 15 mlýnů, 32 panských dvorů, 49 městysů a dědin. Mnoho lidí bylo pobito a odvečeno do zajetí mnoho také se odstěhovalo. Tak opět mnoho gruntů bylo opuštěno. Lesy byly vypleněny, stavení hospodářská ve špatném stavu, rybníky zanedbány a neosazeny, jelikož nebylo robotného lidu k opravě potřebných rour a košů. Ještě v letech 1704 a 1705 vpadli do jižní Moravy až na panství napajedelské uherští rebelové Rakociho, působíce lidu poddanému velké škody. Tenkrát hemžilo se po Moravě mnoho různých agentů uherských, kteří rozšiřovali mezi lidem poddaným různé listy a proklamace, bouříce lid proti vrchnostem a slibující mu zrušení robot a břemen a potvrzení starých privilegií.

Tenkrát nařídil napajedelský vrchnostenský úředník (hejtman) Kryštof Platzer všem obcím panství tohoto, aby ihned vyslaly do Luhačovic určitý počet silných ozbrojených mužů, opatřených dobrou zbraní, olovem a prachem. Slíbena jim denní mzda 6 kr. na muže a rež na proviantní mouku.

19. Klenoty Aliny Bruntálské.

Jaké bohatství zámky tehdejší doby ve svém nitru ukrývaly, vidno z následujícího vypravování.

Druhá manželka Jana Rotála — paní Alina Bruntálská z Vrbna — byla velmi bohatou nevěstou — vdovou. Kromě panství kvasického měla velmi mnoho drahocenných památek a svršků, jimiž podělila svého syna a své dvě dcery z prvního manželství. Krom toho zdělila ještě mnoho podobných věcí po prvním manželu Jiříku z Vrbna.,

Dle listiny čís. 147 zámeckého archivu kvasického fasc. IV. uvádějí se zvlášť tyto klenoty:

1. Perly čtyřikrát okolo hrdla se srdcem rubínovým.
2. »Holspant« k veselí svatebnímu darovaný, v němž »šteffů« (pro šívání) dvacet dva kusů s diamanty, rubíny a perlami.
3. Páteř okolo hrdla se španělským dílem (španělským způsobem práce) s rubíny a perlami vysazovaný.

4. Malý »holspantek« (nákrčník) samými diamanty vysazovaný.
5. Klenot na způsob péra za klobouk samými diamanty vysázený.
6. Klenotek se jménem G. a A. s korunou, diamanty vysázený, s okrouhlou velikou perlou.
7. Dva řetízky španělským dílem provedené, jeden červeným a druhý černým smekem.
8. řetízek zlatý se 4hranatým drobným dílem.
9. řetízek s pancířovým dílem krátkým.
10. Sedm tuctů zlatých šteftů s velkými perlami.
11. Prsten s tabulí diamantovou.
12. Drahý prsten s černým šmelcem (email) a všelikým dílem pěkně dělaný, s rubínem.
13. Prsten s černým šmelcem a špičatým diamantem.
14. Psací stůl červeným aksamitem potažený, mosazem pozlaceným po bitý, zrcadlo na víku mající.
15. Lékárnička z ořechového dřeva 4 hranatá s nádobím stříbrným.
16. Truhlička z ořechového dřeva, fialovým aksamitem »futrovaná«, S medenicí, nálevkou a s nádobím stříbrným.
17. Truhlička z ořechového dřeva, zeleným sukem »futrovaná«, s měděnicí, nálevkou a stříbrným nádobím.
18. Pás zlatý, dlouhý, drátovým dílem okrouhle dělaný.
19. Pás zlatý, krátký, diamanty vykládaný.
- 20.

Stříbrné nádobí:

1. Medenice velká s nálevkou, většinou pozlacená.
2. Dvanáct misek stříbrných, prostředních, s pozlacenými kraji.
3. Koflík na způsob loďky, pozlacený na stříbrných kolečkách.
4. Kotlík na způsob hroznu s příkrývkou, uvnitř i zevnitř pozlacený.
5. Veliký kotlík vysoký s příkrývkou, pozlacený uvnitř i zevně.
6. Koflík menší vysoký s příkrývkou.
7. Dvě konvičky vysoké stříbrné.
8. Dvě nízké konvičky.
9. Kotlík stříbrný na pivo.
10. Futrálek na cestu s třemi miskami, třemi talíři, šálčkem, dvěma lžičkami a vidličkami, vše stříbrné a pozlacené.
11. Dvě solničky stříbrné, čtyřhranné a pozlacené.

Jinou listinou z téhož archivu kvasického odkazuje Alina svému synu Janu Frydrychovi:

1. Řetěz zlatý s pancířovým dílem o váze 280 dukátů.
2. Řetízek zlatý o váze..... 80 dukátů.
3. Ozdobu na klobouk se zlatými růžemi, v každé růži dvě perly a rubínek.
4. »Medaj« zlatý na způsob pohana, jenž nese mouřenínskou hlavu, rubíny vysázený.
5. Prsten zlatý s pěti diamanty.
6. Láhev stříbrnou pozlacenou.
7. »Rystunk« malý, trochu stříbrem pobitý.
8. Plášť z černého řezaného aksamitu felbou podšitý. (Felba = polo samet s vlnou, z ital. felpa.).
9. Černý kanafasový plášť, felbou podšitý.
10. Soukenný plášť barvy hřebíčkové, zlatými pasameny premovaný A felbou podšitý. (Pasoman z ital. passomani = lemování.)
11. Stříbrné barvy soukenný plášť z popelavé barvy felbou podšitý.
12. Kožený zlatem »krumplovaný« (= vyšívaný) kabát.
13. Kožíšek uherský z černého hladkého aksamitu kunami podšitý.
14. »Firhank« damaškový dvojí barvy.
15. »Deku tupltykytovou«

Starší své dceři Judy tě Rebece odkazuje Alina!

1. Perly menší osmkrát okolo krku.
2. Pásek zlatý diamanty vysázený.
3. Růži zlatou.
4. Prsten se špičatým diamantem.
5. Prsten na způsob srdce z malých diamantů.
6. Sukni stříbrohlavovou se zlatými kvítky.
7. Kabát k té sukni náležející.
8. Hazuku (= dlouhý kabát s rukávy) z černého postřehovaného aksamitu.
9. Černou aksamitovou sukni s černými karmazínskými (= poločervené barvy) prmy přemovanou.
10. Kabát k té sukni patřící.
11. Pláštěnku k té sukni felbou podšitou.
12. »Firhank« dvojí barvy »tupltykytový«.
13. Pokrývku zlatohlavovou cihelné barvy.
14. Peřiny na pět loží.
15. Povlaky hedvábné, vyšíváné na dvoje lože.
16. Jemné povlaky s bílým šitím a sprosté na 5 loží.
17. Čtyři ubrusy damaškové na tabule.
18. Dvanáct ubrusů sprostých cvilichových.
19. Čtyři ručníky damaškové.
20. Dvanáct ručníků cvilichových.
21. Dvě roucha vyšívána.

Nejmladší dcerce Johaně Emilii odkazuje Alina: 1. Peřin na pět loží. 2. Povlaků hedvábných vyšíváných na 2 lože. 3. Povlaků bílým šitím vyhotovených a sprostých na 5 loží. 4. Ubrusů damaškových na 4 tabule (k hostinám). 5. Sprostých cvilichových ubrusů dvanáct. 6. Čtyři ručníky damaškové. 7. Dvanáct ručníků cvilichových. 8. Šest tuctů servitků. 9. Dvě roucha vyšívána!

Vše ostatní odkázala druhému svému manželu Janu Rotálu.

Jan Rotál, nemaje manželských potomků, jmenoval před svou smrtí, stavší se 5. pros. 1674, opomenuv své dvě dcery, aby statky rodu Rotálů nechaly se v celistvosti, dědicem panství napajedelského i s Tlumačovem, Otrokovicemi a Kvasicemi svého synovce Julia Viléma Rotála, kdežto Holešovsko dal druhému synovci Kryštofovi, oba byli synovci Jiřího z Rotálu. Dům ve Vídni a statky v Rakousích odkázal svým bratřím. Statek Tlumačov, městečko a tvrz i Kvasice s příslušenstvím koupil Jan Rotál r. 1638 za 20.000 zl. Nedlouho před smrtí založil ještě osadu Eleonorovice a jeho nástupce Julius pak Kateřince, které časem obě splynuly s Halenkovicemi v jednu obec. Týž zavedl také poutě na Hostýn a zřídil zámek v Holešově. Julius narodil se roku 1637 a měl za manželku Eleonoru hraběnka z Türkheimu.

20. Napajedla za Julia Rotála (1674—1691).

I za Julia Rotála jevila se snaha přituziti roboty. Svědčí o tom listina z roku 1676, již ohrazuje se městečko Napajedla proti 13 dnům roboty, požadovaným novou vrchností.

Také obce statku otrokovského (Otrokovice, Kvítkovice a Sazovice) podávají Juliovi Rotálovi žádost o snížení každodenní roboty na 3 dny v tém dni a stěžují si na špatné zacházení šafáře a drábů s lidem, na klení a nadávání hejtmanovo, protože mnozí prý utíkají z gruntů. Slibují osaditi

pusté grunty, bude-li jím vyhoveno. Rotál splňuje jejich žádost, snižuje robotu na 3 dny, aby mohli poddaní pracovat na svém hospodářství, ale žádá, aby pilně pracovali od rána do večera.

Téhož roku 1676 uvádí se dle listu, ze dne 2. září v Napajedlích rolnických rodin:

35 púlláníků pustých i osedlých, 12 čtvrtláníků, 3 velko podsedníci, 93 podsedníků či zahradníků (tj. menších podsedníků), 33 malopodsedníků.

Že mnohdy i úředníci vrchnostenští ve své horlivosti aneb z jiných příčin přeháněli, o tom svědčí instrukce, dané Rotálem listinou, ze dne 18. června 1678 kvasickému správci. Mezi jiným napomíná jej, aby laskavě vyslyšel chudé poddané, neosopoval se na ně ostrými slovy.

O zpupnosti vrchnostenského úřednictva v jednání s poddanými, zvlášť sousedního panství velehradského, svědčí, že zemské hejtmanství na zakročení advokáta Gottfrieda Bernharda Aglastera, jako zástupce velehradského kláštera, nařídilo dne 20. listopadu 1679 Rotálským dědicům, aby se úřednictvo napajedelské zdrželo všeho násilnictví proti Traplickým a klášteru velehradskému. Že mezi úřednictvem byli též takoví, o jejichž spolehlivosti bylo nutno pochybovat, o tom svědčí zpráva podaná Janem Šimoníkem Rotálovi r. 1674, z níž se dovídáme, že jeden úředník vybral r. 1666 pokutu od Václava, bratra mlynáře napajedelského a »do svého měšce je obrátil. Jednu louku a jednu štěpnici, patřící Martinu Pavelčíkovi, daroval šenkýři napajedelskému, aniž z ní odváděl do důchodu nějaké platy. Také přivlastnil témuž šenkýři jedno pole od pustého podsedku bez jakéhokoli poplatku a skopného. Trpěl nalévati na šenku cizopanské pálení. Potloukl spytihněvského purkmistra, že od toho umírá. Všeobecně měl se týž úředník za opilce. Po smrti Jana Šimoníka roztrušovala se o něm pověst, že nemá v hrobě pokoje.

O nějaké pragmatice nebo instrukcích, jež by vymezovaly práva a povinnosti jednotlivých úředníků, nebylo řeči, jak svědčí sdělení Jana Ant. Šimoníka, účetního v Holešově, paní Frant. Eleonoře ze Žerotína, jež dopisem ze 13. října 1674 z Meziříčí žádá o opis takových instrukcí a které týž účetní odpovídá, že psaných instrukcí není, že vše ústně se vyřídí a že každý hejtman musí vědět, jak podřízené úřednictvo řídit. V důležitých věcech dopíše každého týdne Jeho excelenci o rozhodnutí a nařízení, což pak stává se směrodatným. Kdyby prý se vše důkladně zapisovalo, popsalo by se mnoho papíru.

Do poměru mezi jednotlivým úřednictvem dává nám nahlédnouti stížnost napajedelského hejtmana Platzera, že napajedelský polesný, jeho žena a dcera před lidmi jemu a jeho ženě nadávali a ženu chtěli zbít.

Za Julia Rotála zřízen byl v Napajedlích první a to řeznický cech dle artikulů hradišských, jímž omezen byl počet řezníků v místě na 10.

21. Napajedla svěřenským statkem.

Roku 1689 podávají oba vládnoucí Rotálové Julius a Kryštof, oba rození ve Štýrsku a r. 1670 do panského stavu moravského vřazení, žádost za zřízení dvou svěřenských statků či fideikomisů, napajedelského a holešovského totiž, což vyřízeno teprv 17. června 1692 za nástupce a syna Juliova, Františka Helfrýda. Julius zemřel r. 1691 ve věku 54 let.

Císař Leopold povoluje, aby ze statků, přivtělených moravským Rotálům v deskách zemských, byl zřízen stálý rodinný statek svěřenský čili majorát částečný vzájemného nástupnictví mužských dědiců z obou stran, a to Jana Kryštofa na Holešově a Julia Viléma na Napajedlích se vším příslušenstvím.

Kvasické však panství nebylo pojato do tohoto ustanovení a bylo následkem sporů z toho vzniklých a vyvolaných sestrami Helfrýdovými Ros. Windischgrätzovou a Marií Kotulinskou prohlášeno císařovnou Marií Teresií za zpupné a alodiální.

Za nezletilosti Helfrýdovy spravoval panství napajedelské hrabě Jan Kryštof, narozený 1635 a držitel panství Holešova, Bystřice p. H., Prusenovic, lenních statků Kunovic, Količina, Kyselovic a přikoupeného r. 1693 Veselí a Strážnice. Zemřel ve věku 64 let r. 1699.

Nejstarší syn Kryštofův Jan Zigmund dědil fideikomisní panství Holešov a Bystřici p. H., mladší syn Jan Josef dostal Veselí, jehož vzdal se r. 1701 ve prospěch dcer Jakuba Urmenyho. R. 1707 koupil panství kralické za 142.000 zl. a Lukovské za 243.000 zl. S manželkou svou Marií Antonií hraběnkou z Enkhevirtu měl dcery Marii Františku Josefu, která provdala se za Jana Bedřicha hraběte Seilerna Auspanga. Tak dostalo se panství Kralice a Lukov rodině Seilernů — Auspangů. Nejmladší syn Kryštofův byl Jan Kryštof.

Jan Zigmund převzal také řízení panství napajedelského a kvasického za nezletilého bratrance Helfrýda. Za manželku měl Jan Zigmund Marii Blaženu, rozenou kněžnu z Lichtenštejna.

Frant. Helfrýd oženil se r. 1706 s Marií Margaretou, narozenou hraběnkou z Helberstejnu. Chystal se ke stavbě kostela napajedelského, zemřel však předčasně v 28. roce věku 19. listopadu 1709 v Holešově, kdež jest i pochován.

Po něm zůstal 1 rok starý synek Jáchym Adam, za jehož nezletilosti spravovala panství obě vdova matka Marie Margareta s úředníkem Františkem Valsem, jehož jmenovala regentem a jenž nové roboty poddaným vymýšlel.

Roku 1716 koupila Margareta panství zlínské od Helfrýdova bratrance hraběte Leopolda z Rotálu a dne 19. září 1720 provdala se za Jana Frant. Gotfrýda hraběte z Ditrichštejna, c. k. tajného radu. Všechna 3 panství však spravovala sama až do roku 1730, kdy uznán syn Jáchym Adam plnoletým a ujal se vlády, maje 22 let věku.

V letech 1730—1740 vystavěl chrám v Kvasicích, r. 1731 křížovou cestu v Napajedlích na kopci Kalvárii, jejíž zbytky jsou dosud na vršku stojící 3 kříže a o něco blíže kaplička s obrazem Krista Pána, jejíž obnovil zdejší holič Rudolf Navrátil asi roku 1906.

R. 1732 oženil se Adam s Marií Josefou hraběnkou ze Šternberka. Sídlil ve Kvasicích a zdržoval se často ve Vídni. Zemřel byv raněn mrtvicí dne 22. září 1746 v Kvasicích v 38 roce věku.

Jáchymem Adamem vymřelo mužské potomstvo po zakladateli fideikomisu hraběti Juliu Vilému. Napajedelské panství jako fideikomisní dostalo se pak po právu majorátním v držení hraběte Leopolda, syna Jana Kryštofa nejmladšího syna druhého zakladatele fideikomisu Kryštofa na Holešově.

Kvasice a Zlín prohlášeny dědičným panstvím, Kvasice dostala Adamova dcera Marie Anna, narozená r. 1738 a provdaná za Frant. Adama hraběte z Lamberka, Zlín dědila Marie Terezie nar. 1742 a provdaná za Frant. hraběte Khevenhüllera. Obě splatily pak třetí sestře Marii Josefě, provdané za Jindřicha knížete Aueršperka, v penězích.

Matka vdova zemřela r. 1769 ve Vídni a pochována ve Kvasicích.

Po smrti Marie Anny zdělili Kvasice její synové Frant. Adam a Jan Nepomuk, kterýž r. 1828 je odkázal vnuku svému Arnoštu, synu hraběte Ed. z Lambachu; tento byl synem Jana Nepomuka a utopil se 1825 ve Veselí v řece Moravě. Arnošt ze Lambachu zemřel r. 1850.

Kvasice dědila jeho sestra Leopoldina, provdaná za Bedřicha hraběte Thuna, jenž zemřel r. 1881. Po něm dědil Kvasice syn jeho hrabě František Ant. Thun.

Zlínské panství odkázala r. 1764 hraběnka Marie Terezie v poslední

vůli svému manželu hraběti Khevenhüleru, jenž r. 1797 ustanovil jeho dědicem Jana Josefa. Ten pak prodal Zlín r. 1804 Klaudiu, svobodnému pánu z Bretonu, jehož syn jej zas prodal Leopoldu Hauptovi, šlechtici z Buchenrodu.

Hrabě Leopold Ferdinand měl fideikomisní panství napajedelské ve svém držení v letech 1746—1750. Za manželku měl Marii Terezii, vdovu po Janu Josefu hraběti Trautmannsdorfu. Zdržoval se nejvíce v Praze a zemřel r. 1750, nemaje ani 60 let. Nic zvláštního se za něho nepříhodilo.

Po smrti hraběte Leopolda r. 1750 zbyl jediný mužský potomek rodu Rotálů, hrabě František Antonín, syn zemřelého hraběte Jana Zikmunda.

Hrabě Antonín měl za manželku Marii Cecílii hraběnkou z Trautmannsdorfu, paní velmi vzdělanou a milovnici umění a krásy.

Po otci dědil Antonín r. 1717 Holešov, Bystřici p. H. a Prusenovice, též alodiální panství Ivanovice, které však r. 1718 postoupil v ceně 200.000 zl své matce Marii Blaženě, kněžně z Lichtenštejnu. Ta prodala Ivanovice a koupila místo nich r. 1720 Zborovice za 55.000 zl. Zemřela 1741 a Zborovice dědil Antonín.

Hrabě Antonín byl v letech 1719—1722 krajským hejtmanem uh. hradišťským a do 1735 přisedicím zemského soudu. Toho roku vzdal se všech hodností a žil soukromě v Holešově.

Na přání své manželky povolal na statky své různé umělce, malíře, řezbáře a architekty, kteří budovali různá umělecká díla k ozdobě kostelů, zámků a jiných míst panství Rotálského. Manželka zemřela r. 1743, načež Antonín pojal za manželku Marii Terezii šlechtici z Wienerů.

Po smrti strýce Leopolda přihlásil se Antonín za dědice fideikomisního panství napajedelského a uvázal se v jeho držení r. 1750.

Proti tomu ohradily se dcery Julia Viléma z Rotálu Rosálie hraběnka Windišgrätzová a Marie Antonie, ovdovělá hraběnka Kotulinská tvrdíce, že dle testamentu zakladatelů obou fideikomisů nesmějí obě tato panství nikdy spojena býti v jedné ruce.

Z toho vyvinul se delší spor, jež uklidnila konečně císařovna Marie Terezie, proměnivší svěrenský statek napajedelský opět ve zpupný či alodiální. Oběma hraběnkám přisouzeno po 20.000 zl. a tak umožněno Antonínu Rotálovi býti regentem obou panství holešovského i napajedelského.

Antonín vystavěl kostel na Hostýně, v Holešově i s klášteřem, v Bystřici p. H., Mysločovicích, hřbitovní kapli v Holešově a jiné.

Ve starém zámku napajedelském, nynější budově soudní a berního úřadu, bývala kaple, v níž na žádost Antonína Rotála bylo biskupem dovoleno sloužit v neděle a ve svátky mše sv. pro jeho dceru Marii Annu, provdanou za Qvidobalda Ditrichštejna. Manželé tito bydlili v onom zámku a měli do starého kostela, stojícího na protějším návrší velmi neschůdnou cestu, zvláště za počasí nepříznivého. Nebylať Napajedla tenkrát ještě dlážděna a kanalisována. Kostel byl od zámku oddělen několika příkopy a hrázemi.

22. Poměr panství Rotálova k sousedům.

Sousedský poměr Rotálova panství k okolním sousedům nebýval nikdy utěšeným, ale stále napjatým. Bitky mezi poddanými sousedních osad obou panství, rušení držby, přepady osad mnohdy i na pokyn vrchnostenských úředníků, ničení majetku a podobné zjevy, nebývaly řídkými.

Již 30. května 1635 stěžuje si opat Jan Greifenfels kardinálu Ditrichštejnovi, jako zemskému hejtmanu, že Rotál bere poddaným jeho louky, kopaniny, že poroučí hubiti lesy, »ve kterých klášter má tolik práva jako napajedelský pán,« kácením, pálením a že uvádí do lesů Valachy, aby si tam

zřídili salaše, dobytek pásli, lesy plundrovali klášteru na vzdor. Konvent byl prý jimi již dvakrát vyrabován.

Dle listu z 1. listopadu 1693 přeložili 1688 Jalubští z rozkazu opata velehradského hranečníky do polí Sušických, obecní dobytek Traplických spásl Bednářovi ze Sušic 4 měrice rži. Velehradští posekli Rezkovi z Jankovic 1 měřici rži ještě zelené a třem jiným lidem 2 ½ měrice ječmene před odkvetením.

Opat velehradský vyhrožuje Jankovickýrn, že jím dá rozbořit chalupy, nepostaví-li mu opět vápených pecí, které mu rozbourali. Klášter měl totiž v horách 4 pece po 25 desíti věderných bečkách ročně, k nimž byl oprávněn lámati kámen pod Jankovicemi a odvážeti jej přes grunty napajedelské, bez jakéhokoli poškození však, což působilo nemálo mrzutostí a mělo za následek rozboření oněch pecí.

Dne 23. prosince 1693 v noci ke 2 hodině vpadli za veliké tmy nepřátelsky a loupežnický Trapličtí a někteří z Jalubí do Košík a zle tam v chalupách rabovali, lidi týrali, laty se střech trhali, stavební dřevo lámali a vůbec zle řádili. Mezi těmito byl poznán velehradský písař důchodenský, jenž byl zároveň purkrabím, pak polesný, 2 myslivci, klášterní drábi, 12 poddaných z Jalubí a 9 z Traplic. Uloupili sirotčí peníze, šaty a jiné. Jednoho muže svázaného a dobitého dovlekli na Velehrad do vězení, jenž z toho všeho brzy po svém propuštění zemřel.

Nemalé tahanice bývaly mezi sousedními panstvími o poddané. Tak dne 26. dubna 1663 píše do Napajedel kněz Bartoloměj Ferreus o lukách a kopaninách patřících panství napajedelskému a užívaných Traplickými, kteří odváděli platy do důchodu napajedelského, o rolích babických u dvora halenkovského, že by rád vyhověl žádosti napajedelské vrchnosti a přiměl poddané, aby zapravili spravedlivý poplatek. Jelikož však nechce býti vyhověno jeho slušné žádosti, aby byl vydán klášterský poddaný Václav Ševc, jenž bez příčiny zběhl na grunty napajedelské a tam se zdržuje, žádá, aby i on v této věci byl omluven.

Roku 1630 vytýká opat Greyfenfels Janu Rotálovi, že poddanou z Kudlovic, provdanou pak a Rotálem do Zlechova propuštěnou, konfiskoval, ke své ruce obrátil a nechce jí propustiti.

Dne 6. října 1701 urovnány konečně hranice panství napajedelského a velehradského. Klášter vzdal se nároků na hory »Svobody« t. j. na Rovné, které mu byly uděleny r. 1335 Karlem I. (IV.) Ponecháno mu však bylo právo na kámen z lomu pod Jankovicemi na 4 pece po 25 desítivěderných bečkách ročně.

Sotva se urovnaly spory s Velehradskými, nastaly s Malenovskými r. 1702 o hranice. I tu připomínají se přehmaty hejtmána napajedelského, jenž poslal 2 hajné pro jakousi vdovu a sirotky bydlící na panství malenovském, aby je přivedli na napajedelské panství. I násilných kousků dopustili se úředníci napajedelští. Rovněž objevily se násilnosti mezi poddanými z Pohořelic, pak z Tečovic a Sazovic. O zahradu Fortašovskou na gruntě otrokovském vznikla mezi Napajedelskými a Malenovskými pravá válka, při níž se i střílelo do lidí. Patřila dříve Šmerkovi z Tečovic, pročež jí říkali Šmerkovy kouty, později Fortášovi z Malenovic a nazvaná Fortašovská.

Roku 1697 vydal se hejtman napajedelský se 700 poddanými panství napajedelského do hor v úmyslu, stihne-li tam traplické na dříví neb s dobytkem na pastvě, že se na ně oboří.

Nezastihl tam však nikoho. Vtáhl tedy se 250 muži do Traplic kteří počínali si před některými domy tak provokativně, že Trapličané byli skutečně vyprovokováni k nějakým osobním urážkám, pročež je dal hejtman do krve zbíti.

Roku 1701 byli Jalubští a Trapličtí přistiženi, ani vozili z hor »Svobody« dříví pro svou potřebu. Poberali jim koně a 4 sedláci byli dáni do želez,

23. Drobná šlechta a její zánik.

Z bývalé na počet dosti hojné drobné šlechty ve zdejší kraji připomíná se za Helfryda svobodný dvůr v Kvítkovicích.

Za nezletilosti Helfrydovy 1691—1702 spravoval panství napajedelské Jan Kryštof sv. říše římské hrabě J. M. císaře římského jakož i uherského a českého krále skutečný tajný rada, komoří a vrchní dědičný stříbrokomorník ve vévodství štýrském, majitel Holešova, po jeho smrti pak 1699 syn jeho Jan Sigmund, jenž měl za manželku Marii Blaženu, rozenou kněžnu z Lichtenštejna.

Svobodný dvůr v Kvítkovicích patřil Ronu z Leskovce, jenž dostal naň privilej pro nějaké zásluhy od pana Podštatského, majitele otrokovského statku, jenž roku 1649 přešel prodejem za 34.000 zl. od hraběte z Althanu na Jana Rotála.

Kvítkovice vyskytují se již r. 1406 jako část zboží malenovského. Později dostaly se ke statku otrokovskému a s ním r. 1649 k Napajedlům. Svobodný dvůr však zůstal v držení jiných pánů. Týž Podštatský osvobodil r. 1641 dvůr s lánem rolí a zahradami, podsedeck vedle dvoru u cesty k Malenovicům se 3 kusy rolí a loukou, na druhé straně dvora pustý grunt s půllánem rolí, od robot a platů kromě císařské daně a daroval jej svému příbuznému Bartoloměji Františku Ronovi z Leskovce, jenž pocházel od Opavy. Tak vznikl svobodný dvůr v Kvítkovicích. (Nyní hostinec Kojeckého).

Ronův syn změnil predikát »z Leskovce« na predikát »z Ronova«. V lednu 1696 prodal Ron svůj dvůr panu Ferdinandu Ignáci rytíři Elbognerovi na Žeravicích za 1000 zl., vymínil si do smrti jizbičku. Ke dvoru tomu patřil také nějaký grunt, jehož však Ronové neužívali, poněvadž byl pustý. Ale Elbogner domáhal se ho na vrchnosti napajedelské a chtěl chovati mnoho prasat, ovcí a hovězího dobytka, kterážto zvířata měla se arcí vypásati na pastviskách, určených dobytku kvítkovskému i panskému. Vrchnost napajedelská činila mu tedy různé překážky, aby ho donutila přenechati jí onen dvůr, »že by se tím předešlo zkáze lesů a rozličným neslušnostem malé šlechty a že by kvítkovští poddaní utrpěli škodu na pastvě, ze které mají odsýpati oves«. Mívalyť totiž svobodné právo sobě udělené, bráti si z lesů panských potřebné dřevo palivové i stavební. Ale vrchnosti snažily se zbaviti je toho práva. Kvítkovský dvůr měl takové právo na dřevo v hájnicí Šarovské.

Skutečně také nabídl Elbogner v březnu a dubnu 1696 napajedelskému panství onen dvůr ke koupi za 1500 zl. Kup pak uskutečněn teprv dne 15. října 1697 za 1300 zl. Vrchnost napajedelská udržovala potom dvůr tento až do roku 1879, kdy byl rozprodán a proměněn ve dva podsedky.

Přifařeny bývaly Kvítkovice k Tečovicům, od r. 1680 i s Otrokoviciemi k Napajedlům.

Otrokovice vzpomínají se již r. 1131 v seznamu církevních statků. Přerovský arcijáhen totiž měl v Otrokoviciích nějaké pozemky. Otrokovice byly pravděpodobně tak jak i Napajedla, zbožím zeměpanským. Roku 1318 vzdal král Jan Spytihněv, Topolnou a Skalku (nyní dvůr) biskupovi olomouckému. Roku 1350 byly Otrokovice v držení Milice, Racka a Bohuně, bratří z Tečovic kteří je pak prodali panu Čeňku z Bechyně k panství malenovskému i s vesnicemi Tečovicemi, Lhotou, Bunějovem, Březovou. Roku 1356 postoupil Janáč z Bechyně celé panství malenovské i s Otrokoviciemi a Kvítkovicemi markrabí Janovi, pod nímž a Joštem pak zůstaly Otrokovice i Napajedla do r. 1406. Toho roku dostaly se Heraltovi z Kunína města se všemi vesnicemi v dědictví. Synové Heraltovi odprodali zboží to synům

Bohuslava ze Šonvaldu, z nichž pak přešlo na pány z Bítova či z Lichtenburka. Roku 1492 vložili bratři Puta a Aleš z Lichtenburka panství malenovské Vilémovi Tetourovi z Tetova do desek zemských. Bunějov a Březůvka byly v té době již pustinou. Od r. 1498 do 1521 drželi je společně Jan, Jiřík a Václav Tetourovi z Tetova a od r. 1528 sám Václav Tetour. Roku 1574 postoupil Burian Tetour vsi Kvítkovicům louku a kus trávníka nad drahami pod rybníkem Trestným ležící v majetek za roční plat 6 zl. Týž Burian Tetour postoupil r. 1570 Malenovice Nikodémovi z Babolusk, čímž vznikl samostatný statek otrokovský, k němuž náležely ves a tvrz Otrokovice, Kvítkovice, Sazovice a pustý Bunějov. Koncem stol. 16. (asi r. 1585) měl Otrokovice Jiřík Kokorský z Kokor, po jehož smrti opanoval je příbuzný Erazim Kokorský. Roku 1610 stal se pánem jich Václav Kokorský, nebožtíkův příbuzný. Roku 1416 byl držitelem Otrokovic již Křištof Čedlar z Hofu a v letech 1615 až 1628 rytíř Jiřík Stvalinský ze Stvalíně.

Svobodný dvorec v Otrokovících měla paní Bohunka z Bítova, jež koupila r. 1620 za 4500 zl. paní Čedlarová z Hofu. Zboží otrokovské přešlo na pány Podstatské. Kryštof Karel Podstatský upadl ve dluhy, pročež již roku 1641 postoupil otrokovský statek paní Anně Alžbětě z Althanu za 36.500 zl., kteráž asi neujala se tohoto panství, neboť již 1647 prodal je týž Podstatský Janu Rotalovi za 34.000 zl.

Roku 1723 dal napajedelský vrchní postavit v Otrokovících sochu sv. Jana. Roku 1769 usnesli se Otrokovští vystavět kapli, jež stala se lokálním kostelem při faře napajedelské a r. 1856 přeměněna byla ve farní kostel.

Roku 1704 dovolává se Jan Friedrich v. Schmied z Eyssenberku vydání svobodného dvora v Napajedlích, který kdysi patřil Martinu Wairovi z Banské Bystrice, hejtmanu panství napajedelského. Vytýká vrchnosti, že předkové její neměli práva přivlastnit si 5 svobodných dvorů v Napajedlích, nadělati z nich podsedků a selských gruntů a »kasírovati« tak svobodné Šlechtické dvory, které byly odvislé od zemského gubernia, pročež po ztrátě majitelů měli připadnouti J. Cis. Veličenstvu a nikoli panství napajedelskému. Na tuto výtku odpovídá mezi jiným vrchnost napajedelská, že tento dvůr nazýval se Martinkovský, že jej koupil již starý Rotál a že byl proti panskému dvoru tam, kde »Burýšek má své hospodářství. Panský dvůr stával v místech nynějšího hřebčína, jenž byl založen r. 1890. Wairův dům stál tedy v místech pod hospodářskou školou. Ještě 1880 nalézalo prý se v těch místech — níže od vily Marušky — sbořeniště, jež koupil švec Doležal a vystavěl tam v letech 1880 — 1890 nějaké stavení.

V účtech z r. 1636 není o něm již žádné zmínky ar. 1671 připomínají se jen 2 svobodné dvory na panství napajedelském: Zástřizlovský v Kudlovicích a Ronův v Kvítkovicích. O Wairově, jinak též Frondinově zvaném, není již zmínky. Některé kopaniny a zahrada nazývaly se »pana Martinkovský«. Nynější obchodní dům čís. 72 býval též svobodným domem. Kobenclovna darovala jej panskému lékaři a od jeho dědiců přešel opět na vrchnost r. 1866. Bydlela v něm hrab. Strachvasová do r. 1881. Odtud zove se Zámeček.

Kudlovice jsou stará osada. Mívaly několik pánů. Roku 1380 připomíná se Jan Kužel, r. 1386 Václav z Kudlovic. Díl vsi náležel též Jaroslavovi z Buchlovic. Od r. 1408 připomínají se páni ze Žeravic, vedle nich páni z Mistřic.

Roku 1480 přešly Kudlovice k panství kvasickému, od tohoto r. 1526 Václav starší ze Šternberka vzdal, co měl v Kudlovicích, Václavu ze Žerotína k Napajedlům. Jinou část Kudlovic drželi dále rytíři Plaší z Voděrad, jejichž potomek Prokop prodal svůj díl Kudlovic r. 1629 Janu Rotalovi k Napajedlům. Svobodný dvůr v Kudlovicích udržel se ještě do r. 1701, kdy jej vrchnost napajedelská odkoupila.

Roku 1689 snižuje Julius Vilém Rotál Kudlovským poplatek za dříví z 1 rýnského 15 grošů na 10 grošů s podmínkou, že potřebné dříví budou bráti, ne kde by se jim zlíbilo, ale kde jim bude vykázano.

24. Hospodářské poměry v době poddanství.

Po smrti Františka Helfrýda z Rotálu, jenž zemřel 29. listopadu 1709 v Holešově a tam i pochován byl, stal se regentem Napajedelska i Kvasicka úředník František Vols 1709 — 1713. Obojí toto sirotčí panství spravovala za nezletilosti syna Jáchyma Adama až do r. 1730 Marie Margaretta z Herberšteina, vdova po Františku Rotálu. Hned po smrti manželově počala dle vůle jeho stavěti kostel a též jej dostavila r. 1710—1712 Roku 1716 přikoupila od švagra svého hraběte Leopolda Rotála panství zlínské a 19. září r. 1720 provdala se za c. k. tajného radu Jana Gottfrýda hraběte z Ditrichštejna, Z této doby a to z dubna 1715 zachoval se popis obyvatelstva v osadách panství napajedelského, dle něhož bylo;

V osadě	Hospodářů hospodyn	Synů jejich	Dcer jejich	Pacho lků	Dívek	Hofer ů	Synů hoferů	Dcer hoferů	Celkem
Napajedlích	408	291	295	31	27	156	55	43	1306
Topolné	93	77	69	17	20	58	32	36	402
Spytihněvi	132	109	96	21	17	77	21	26	499
Šarovech	23	18	22	1	2	14	6	5	91
Kudlovicích a Sušicích	166	92	79	18	9	57	16	13	450
Halenkovicích	142	119	109	22	22	159	71	82	726
Košíkách	80	63	61	14		21	3	7	249
Jankovicích	113	169		9	8	20	12	2	333
Otrokovicích	77	70	51	16	14	52	12	13	305
Sazovicích	41	44	25	14	9	23	5	5	166
Kvítkovicích	56	37	31	30		42	—	—	196
Tlumačově	168	128	120	35	20	89	18	26	604
Záhlinicích	52	39	22	26	14	38	11	13	215
Úhrnem									5542

Osada Žlutavý nebyla v seznamu tom uvedena. Celkem bez Žlutav bylo v tu dobu na celém panství 5542 lidí poddaných.

V té době byla vrchnost napajedelská též zaměstnána nějakou úpravou řeky Moravy, jelikož u Spytihněvě veřejná cesta královská i s několika domy zapadla do Moravy, čímž postiženo bylo 19 pololánků a 18 podsedníků, pročež bylo nutno přeložiti ji a některé chalupy znovu vystavěti výše v zahradách neb na polích za dědinou.

A) Doprava soli.

Sůl dopravovala se vozmo po královské silnici a loďmi po Moravě do Napajedel, ale též přímo až do Olomouce loďmi a odtud pak vozmo do Ratiboře ve Slezsku. Dle rozhodnutí české dvorské kanceláře r. 1721 měla se dovážeti sůl do Slezska ne z Olomouce, ale přímo z Napajedel nejen loďmi, nýbrž i vozmo. Proto nařízeno nečiniti formanům žádných překážek vybíráním mýtného.

Po řece Moravě dovážela se ze Stockravy sůl v sudech a vozmo po silnici Gmundenské vařená do Napajedel, kdež ukládala se v Solárně čís. 17 a ve sklepech domů č. 237 a 238. Odtud pak vozmo dopravovala se do Ratiboře. Dopravu obstarával v té době dopravce žid Salomon Beer, jenž se zavázal platiti sám mýto, aby formani placením nebyli na své cestě zdržováni. Od šestispřežení plativalo se 11 kr. mýtného a od čtyřspřežení 9 krejcarů.

Ale některé vrchnosti, zvláště napajedelská nedbaly onoho nařízení, pročež voláno úřednictvo krajským hejtmanem v Uh. Hradišti k zodpovědnosti. Vrchnost napajedelská uváděla na svou obranu, že 2000 fůr soli a 2000 prázdných vozů, jež tudý ročně projedou, tak svou tíží pokazí mosty a hatě, že jen s velkým nákladem lze je udržovati v dobrém stavu. Jen v měsíci lednu 1726 dopraveno Napajedly 800 beček soli.

Uvádí se velký most přes Moravu o délce 52 sáhů = 98 m 60 cm a šířce 3 sáhů = 17 m 69 cm z dubového dřeva.

Další mosty byly: Žebrácká někde na nynějších Hatích, Slaný, dosavadní dřevěný most u cukrovaru, posléze 4. most přes příkop, opodál od Slaného asi za nádražím.

Od velkého mostu moravního po Slaný bylo nutno obkládati hrázi dřívím ve výšce 1 sáhu = 1 m 90 cm, v šířce 2 ½ sáhů = 4 m 74 cm a v délce 225 sáhů = 426 m 60 cm, aby mohlo se tu za náplavy jezdit. Také od Slaného po 4. most bylo třeba obložit silnici dřívím v délce 787 sáhů — 1472 m 95 cm. Cesty, které dřívím a chrastím musely býti vykládány a tak v dobrém stavu udržovány, aby se mohlo v době záplav po nich jezdit, nazývány »Hatě.«

Poddaní z okolních vesnic opatrovali si sůl i tabák také podloudně z Uher. Tak r. 1752 asi v dubnu byl chycen Antonín Adamčík z Halenkovic s 38 funty tabáku, také Mácha, Švec, Báleš, Birle z Košík s 223 funty soli a všichni byli uvězněni ve Veliké.

B) Polní hospodářství.

Dle seznamu, z té doby pocházejícího, byly hlavními plodinami kromě pšenice a rži ječmen, oves, hrách a konopí. Na jaře 1716 bylo na polích dvorů napajedelského, topolského, sušického, halenkovského, otrokovského, buňovského, u Skalky, tlumačovského a záhlinického vyseto celkem 445 měřic, 2 čtvrti a 2 mírky ječmene, 315 měřic, 2 čtvrti ovsa, 44 měřic hrachu. K bílení vydáno pak konopného plátna 54 kop, hrubého koudelného 2 kopy.

Největší vysev vykazuje dvůr otrokovský a buňovský o 86 měřicích ječmene, 82 měřicích ovsa, 7 ½ měřicích hrachu, nejmenší topolský o 26 měřicích ječmene, 12 měřicích ovsa, 5 měř. hrachu.

Plátna zhotoveno téhož roku: konopného 55 kop, hrubého koudelného 11 kop, trličichu na pytle 2 kopy.

Dle seznamu z r. 1764 bylo u jednotlivých domů panství napajedel ského namláceno měřic obilí:

Dvůr	Pše- nice	Rži	Ječ- mene	Ovsa	Hra- chu	Prosa	Ko nopí kop
Napajedla	679 ¹ / ₈	494 ¹ / ₈	70 ⁵ / ₂ ¹ / ₈	253 ³ / ₈	53 ⁵ / ₈	147 ⁶ / ₈	23
Prusinky	232 ⁵ / ₈	183 ¹ / ₈	238 ¹ / ₈	77—	104 ¹ / ₈	67 ² / ₈	8 ⁶ / ₈
Topolná	434 ⁷ / ₈	389 ³ / ₈	399 ⁶ / ₈	362 ² / ₈	294 ¹ / ₈	87—	—
Sušice	490 ⁵ / ₈	512 ³ / ₈	720 ⁴ / ₈	104 ³ / ₈	77 ⁷ / ₈	81 ² / ₈	—
Halenkovice	565 ⁴ / ₈	616 ¹ / ₈	980 ⁵ / ₈	56—	72 ⁴ / ₈	352 ⁸ / ₈	8 ⁵ / ₈
Otrokovice	554 ⁵ / ₈	187 ⁵ / ₈	376—	251—	—	1174 ⁸ / ₈	84 ⁸ / ₈
Buňov	461 ⁷ / ₈	205 ³ / ₈	241 ⁶ / ₈	2184 ⁸ / ₈	637 ⁸ / ₈	—	—
Skalka	278 ⁷ / ₈	6964 ⁸ / ₈	927 ⁸ / ₈	331 ⁵ / ₈	221 ⁸ / ₈	—	—
Tlumačov	500 ³ / ₈	623—	545 ³ / ₈	—	636 ⁸ / ₈	1121 ⁸ / ₈	87 ⁸ / ₈
Záhlinice	261 ⁵ / ₈	3487 ⁸ / ₈	737 ⁵ / ₈	—	1117 ⁸ / ₈	385 ⁸ / ₈	81 ⁸ / ₈
Celkem	4460 ³ / ₈	42564 ⁸ / ₈	5037 ⁷ / ₈	16361 ⁸ / ₈	505 ⁵ / ₈	6866 ⁸ / ₈	657 ⁸ / ₈

Jednotlivci pěstovali též, ač proti zapovědi tabák, což shledáno dle zápisů ve Sptyhněvi, Kudlovicích, Halenkovicích a v Kateřinicích.

V době robot byl trojstranný způsob hospodaření, ponechávající značnou část půdy pastvinou. Nebyloť hnoje ani pícnin, jež nahrazují seno. Pole byla špatně hnojena, trpěla mokrem, poněvadž odvodňování nebylo ještě zavedeno; poddaný mohl je obdělávat jen při měsíčku a za nepříznivého počasí, kdy nebylo možno pracovat na poli vrchnostenském. Dle toho vypadala také úroda. Obilí sparné a zaplavené. Selo a mlelo se s plevelí, pročez chléb býval černý a trpký.

Trati pozemků rozděleny na 3 části, z nichž každá oseta téhož roku vždy stejným druhem obilnin. Klín do tohoto způsobu hospodaření vražen teprv, když zavedeno pěstování cukrovky.

Pluh býval dřevěný se Železnou radlicí na konci dřevěné desky, brány byly lehké a tupé. Takovým nářadím nemohla se plevel zaorati; hroudy musely se při setí rozkopávat a roztloukati. I vozy bývaly lehké jednoduché, mazávaly se kolomazí, kterou lidé dělávali pálice borové kořeny, složené na způsob milířů k pálení uhlí dřevěného'. Odtud jméno Kolomazníci.

Setí konalo se rukama, čímž mnoho zrna přišlo na zmar. Žalo se jen srpy, při čemž ženci rozestoupili se po celé šířce pole od brázdy k brázdě a kladli požaté obilí za sebe na pokládky. Tenkrát však zpěv a smích rozléhal se polem daleko široko. Na obvazy na nahodilé rány nesmělo se nikdy zapomenouti.

Pšeničné pokládky obyčejně hned se vázaly ve snopy a odvážely do stodol, kde za pěkného počasí se vystavily na výslunní kolem stodoly a cepy pak oklepaly i stranovaly. Oklíčky se ještě sušily a uložily do stodoly, aby se vymlátily v zimě.

Ječmen nechával se delší dobu ležeti na pokládkách, načež uložen také do stodol a v zimě mláčen.

Tak po celou téměř zimu mívali mlatci dost práce. Obilí vymláčené shrnovali na hromadu, na posad. Když byl posad velký, čistilo se obilí házením lopatou; přičemž plevy byly větrem odváty.

Kolem roku 1870 počalo se užívat k sečení obilí kosy, zv. hrabice, nejdříve při rži, pak i ječmenu a ovsu a nejposléze i pšenice. V novější době zavedeny žací stroje.

Postupem času, kdy obdělávání polí se zdokonalilo, úroda s nich rozmnožila, ustupovaly znenáhla i cepy strojům mláticím. Nejdříve objevily se parní mlátičky u velkostatků. Sedlák pro velkou drahotu a také z nedůvěry si na ne ještě netroufal. Spokojil se jen ruční mlátičkou, později žentourem. Teprv později zaváděny parní mlátičky i při mlácení selském. V novější době nahrazují se lacinějšími benzinovými motory.

Ve starších dobách bývali vrabci neoblíbeni, pročež ukládáno poddaným hubiti je. Listem ze dne 10. února 1753 uložena z napajedelského důchodu záhlinickému starostovi Václavu Dvořilovi pokuta po 1 kr za 117 neodvedených vrabčích hlav, jež měl za svou dědinu dle patentu a rozvržení zemského za r. 1752 odvésti. Mimo to přece musel oněch 117 hlav vrabčích do důchodu donésti.

Konopím příkládán tehdy takový hospodářský význam jako v nynější době řepě. Neurodily-li se konopě, nařikali lidé zemědělstí, že nebudou míti na výplaty a jak budou živi.

Z inventáře o pozůstalosti Leopolda hraběte z Rotálu, který zemřel 7. září 1750, dovidáme se, že na panství zdejším zbylo ke dni jeho úmrtí 6 koní, 300 kusů hovězího dobytka, 8223 ovcí a 160 kusů drůbeže. Jedna kopa pšenice dle téhož inventáře dala při mlácení 21,2 měrice, 1 kopa rži 23 $\frac{1}{4}$ měrice, 1 kopa ječmene 23,8 měrice, 1 kopa ovsa 3 $\frac{1}{2}$ měrice, 1 kopa konopí $\frac{1}{4}$ měrice semene.

Všech usedlých na napajedelském fideikomisu bylo v té době 200 pololáníků, 54 čtvrtláníků, 346 velkých podsedníků a 150 malých podsedníků.

C) Vinařství.

Také bylo ve zdejším kraji ve značné míře pěstováno vinařství, k němuž obrátil zřetel Václav ze Žerotína a na Buchlově v letech 1520—1534. Dle listu, daného v pátek před Květnou nedělí r. 1527 v Napajedlích, učinil smlouvu s lidem svým napajedelským a kopáči o vinohrady. Dává jim desátkovou lhůtu do 7 let, počínaje sv. Jiřím. Po vyjití lhůty nebudou dávatí zemního, nýbrž pouze desátek. Byliť vinice na Staré Hoře, Strání, Radovanech a Dubové.

O nálevu vína ujednáno, aby od vinobraní šla pořádka do sv. Martina. Od sv. Martina dá Žerotín k nálevu drylink nebo z bečky vína, druzí nic. Až vycepuje se jeho víno, dají měšťané po pořádku jednu bečku a kopáči jednu. Kdyby chtěli měšťané víno na obec, dostanou je z vůle panské, v čemž kopáči nemají jim překážeti.

Že i na Komárovsku byly vinohrady, o tom svědčí poslední vůle Václava Rozsypálka z Topolné z 11. března 1766, dle níž dostává starší syn Josef polovici vinohradu v »Novej hoře«, Václav vinohrad v »Starej hoře Komárovskej«, Jakub polovici vinohradu v »Novej Hoře« a grunt, Maryna polovici vinohradu v Krátkých, Veruna polovici vinohradu v Krátkých.

Při napajedelském svobodném dvoře Martina Waira z Báňské Bystřice činí se zmínka o vinohradu na horách napajedelských a boršických.

Pro zápisy vinohradů a jich majetníků byly zřízeny zvláštní knihy horenské, do nichž zapisováno se svolením vrchností a za přítomnosti purkmistra a horného.

Pro urovnávání sporů o vinohrady a zločiny ve vinohradech spáchané měli vinohradští své právo horenské, pocházející z r. 1679 z doby Viléma Rotála, pána Napajedel; Kvasic Tlumačova a Otrokovíc. Dříve řídila se Napajedla dle práva obce Stříbrnice a vznášela své pře na horenský soud stříbrnický.

Knihy horenské bývaly uloženy v obecní truhlici. Jakékoli vypisování a opisování z nich nebylo přípustno. O pořádek ve vinohradech měl se starati starší horní jenž měl k pomoci ještě horní konšele a skládal slib; nastupuje svůj úřad.

Soud skládal se ze 7 osob: staršího horného, rychtáře, dvou konšelů starších městečka Napajedel a písaře.

Když se sešli, přečetla se část knihy horenské až po artikule o právech, načež nastal výslech, naučení a zápis do knih ortelních.

Dle práva horenského nesměl býti soudu přítomen, kdo byl v nějakém příbuzenském svazku s postavenými před soud.

Rok či stání stanovil do 3 dnů oběma sporným stranám horný. Žalující položil český groš horným práva. Nebyl-li soud při prvním stání hotov, stanoven druhý rok opět do 3 dnů, což se ještě jednou opět do tří dnů mohlo opakovati. Třetí stání bylo neodvolatelné.

Kdyby jedna ze sporných stran zemřela, mohla býti zastupována rukojmím, jenž jednal, jakoby to sám nebožtík byl. Nedostavila-li se některá sporná strana k roku, uložena je pokuta 15 grošů českých tolikrát, kolikrát se provinila a nedostavila. Též stanoveno bylo právo dědičné a odkazovací.

Hornému a písaři ukládalo se každý pondělí doma poseděti a dle potřeby zápisy činiti. Byl-li vinohrad prodán, měl to kupitel i prodávající ohlásiti do dvou neděl u horného a zapsati do knih. Jinak platili každý 10 grošů pokuty. Každý zaplatil taxu 7 grošů pro horného a písaře.

Stromů kromě broskví nebylo dovoleno pěstovati ve vinohradech.

Na krádeže a jakékoli poškozování vinohradů byly stanoveny přísné tresty.

Trestem smrti byl stížen, kdo by vedl vinný peň od souseda do svého vinohradu. Hotař mohl i zabít osobu, kterou zastihl ve vinohradech, aniž se mu co stalo.

Rád tento trval do r. 1784, kdy vydáno bylo všeobecné vinohradské zřízení pro celé markrabství moravské.

Časem vinohrady zanikaly až zanikly úplně. Nepatrné zbytky bývalých rozsáhlých vinohradů zdejšího kraje jsou ještě malé ojedinělé vinohrádky v Duchoncích spitihněvských a hojné sklepy, roztroušené v této části. Leč sklepy nejsou již opravovány a udržovány v dobrém stavu, rozpadávají se a o užitek z vinohradů dělí se s majitelem každý, kdo zabloudí v tyto kraje a nečiní rozdílu mezi svým a cizím. Co mu nechají, jest jeho. Těžko hlídati. I tyto zbytky proměňují se v sádky neb pole.

D) Chov dobytka. Pastvy.

Dobytku chovávalo se velmi mnoho a to hovězího, vepřového, ovčí a koní. Vypásal se vesměs na pastviskách, rozdělených pro dobytek a) poddaných, b) panství, c) obou společně, také v lesích. V listopadu 1726 prodal hejtman napajedelský Karlu Noskovi, řezníku v Olomouci a Tomáši Horeckému, řezníku v Kroměříži, černého dobytka z pastvy žaludové 104 kusy většího druhu pár po 7 zl. 45 kr., 116 kusů menšího druhu pár po 5 zlatých.

Že snažili se zušlechtit chov dobytka svého lepšími druhy plemennými, o tom svědčí, že v lednu 1695 úředník z Veselí prodal napajedelské vrchnosti 12 prasat po 9 zl. k chovu, obává se však důtky, jelikož je prodal na jiné panství bez vědomí pána.

V Napajedlích připomíná se pastvisko »Pod Židy« u Moravy, které hned Diviš ze Zahrádky roku 1515 Napajedlanům dal v užívání, což potvrzuje po delší tahanici i Jan z Rotálu s dodatkem, aby se tam pásával dobytek vrchnostenský společně s obecním. Jiné pastvisko bylo Hříběcí, Kyliánka mezi Žlutavou a Bělovem. Na Spytihněvsku jmenuje se pastviště »Německá«, na němž farníci pásli koně a voly v noci. Když tam i farář vehnal svůj dobytek, vehnali mu jej do největší hlubiny řeky Moravy, že byl v nebezpečí utonutí, z čehož vznikly soudy, u vrchnosti projednávány.

Týž farář stěžoval si též u vrchnosti na Václava Machaň a jeho ženu, že ho urazili, začez odsouzen Machaň pracovati v okovech po 3 dni v Napajedlích a žena státi po 3 dni 1 hodinu denně v trdlici ve Spytihněví, oba pak měli faráře odprostiti.

V Kvítkovicích připomíná se rustikální pastvisko Trávník, jež bylo příčinou dlouhých sporů mezi obcí a vrchností.

Obec Kvítkovice podala totiž regentu Rotálovi stížnost (— memoriál), že »pudmistr« Skokan jest v Napajedlích vězněn, jelikož Kvítkovice neodvádějí 206 měřic ovsa z jakéhosi pastviska, o němž Kvítkovští ničeho nevědí. Dle privileje, dané obci Burjanem Tetourem, pánem na Světlavě, Malenovicích a Otrokovcích dne 24. dubna 1574, byly jim dány louka a kus pole pod rybníkem Trestným za roční činži 40 zl. 45 kr. O povinnosti však sypati oves není tu řeči. A jiného pastviska, z něhož by měli sypati, nemají. Z té příčiny r. 1755 ohlásili rektifikační komisi za přítomnosti hejtmána napajedelského, že oněch 206 měřic nejsou povinni odváděti a nebudou, což také zmíněná komise schválila. Ale Rotál tuto žádost zamítl a pohrozil trestem, bude-li se opakovati, zvláště, že se nepodepsal sepisovatel její.

Ale Kvítkovští se tím nespokojili, nýbrž obrátili se k zemské vládě do Brna, která věc postoupila krajskému úřadu v Uh. Hradišti. Jemu pak sděluje dne 3. února 1757 vrchní napajedelský, že každý kvítkovský půlláník jest povinen sypati vrchnosti 8 měřic a každý podsedník 2 měřice ovsa gruntovní činže, což Či ní oněch 206 měřic, jež odsýpali bez odmluvy od r. 1658 až do 1755 včetně. Tu teprv odřekli prý sypati onen oves pod záminkou, že je to za pastvisko a ne za gruntovní činži, v kterémžto domnění byla i rektifikační komise, když souhlasila s odmítnutím onoho sypání.

Krajský hejtman nařídil »pudmistra« kvítkovského, jenž již 9. týden byl vězněn pro podání oné žaloby, propustiti na svobodu a obeslal obec

Kvítkovice i hejtmana napajedelského na den 16. února k 9. hodině do Uh. Hradiště, aby věc vyšetřil. V Napajedlích však namítali, že starosta se dvěma jinými muži jsou vězněni ne pro podání žaloby k zemské vládě, ale že se tvrdostně chovali a že by starosta vyvolal vzpuru proti vrchnosti, vždyť prý beztoho nechtějí Kvítkovští voziti seno ze Strážnice, jak nařízeno krajským úřadem.

Dne 5. března 1757 musel krajský hejtman k opětné žádosti Kvítkovských znovu vyzvati vrchnostenský úřad v Napajedlích, aby uvěznění byli propuštěni. Kvítkovští v tomto sporu dokazovali stvrzenkami, že odsýpaný oves byl na nich označen jako pastevní nikoli gruntovně činžovní. Úředníci však namítali, že v urbáři jest pojmenován jen jako činžovní, nikoli pastevní, kdežto pastevní povinnost jest pod rubrikou »při sv. Martině obec z Trávníka«, za nějž dle privileje Tetourový mají odváděti peníze a kopu hus. Činžovní oves jest poznamenán při ročních gruntovních činžích a povinnostech a byl od r. 1658 dáván a u hospodářského úřadu jako činžovně účtován. Takový oves odvádějí prý i Napajedla a všechny jiné obce panství napajedelského. — Napajedla od r. 1658 ročně 227 měřic.

Rozhodnutím krajského úřadu ze dne 1. dubna 1757 nařízeno Kvítkovským odsýpati onen oves i dále. Leč starosta jejich nebyl dosud přece propuštěn, což odůvodňoval vrchnostenský úřad tím, že byl hlavním původcem a vůdcem zpupnosti Kvítkovských při robotě a v dávání gruntovní Činže. Pomýšlelo se zbaviti ho gruntu a osaditi jej jiným hospodářem. Posléze nařízeno Kvítkovským i recesem rektifikace a komory markrabství moravského odsýpati vrchnosti onen Činžovní oves. Ponecháno jim však na vůli a právo podati další své důkazy prostřednictvím poddanského právního přítele. I chtěli tedy odevzdati své pomůcky k dalšímu hájení práva advokátu Schulzbedtovi, zástupci poddanských obcí. Jelikož týž byl zástupcem Rotálovým, byla jejich žádost v této příčině odevzdána komorou ex oífo zemskému advokátovi Černému s poukazem, aby se obeznámil se stížnostmi Kvítkovských a je zastupoval u příslušné instance dle potřeby.

A tu sám Rotálův zástupce Schulzbedt v listě zaslaném do Napajedel považuje věc vrchnosti ve sporu s Kvítkovickými za pochybnou, jelikož Kvítkovští mají jen kontribuční pozemky, z nichž platí zeměpanské daně, také konají vrchnosti roboty a jiné poddanské povinnosti, pročez nedá se onen gruntočinžovní oves jinak ospravedlniti než držbou od nepaměti.

Aby vrchnost napajedelská učinila Kvítkovské povolnějšími, odhodlala se dle listiny ze dne 16. května 1761 zmíněné pastvisko jim odebrati aneb aspoň značně zmenšiti a znehodnotiti, což odůvodňuje úřad tím, že rektifikační komisí bylo obci přiznáno pastvisko o 60 měřicích. Bylo tedy oněch 60 měřic odměřeno, ohrazeno příkopem ve hloubce muže, ostatek pak připojeno k užívání dominikálnímu t. j. panskému. Ale zástupce obce Černý obrátil se proti tomu, namítaje, že takto odměřená, ohrazená a Kvítkovským vykázaná Část jsou močály, cesty nehodící se za pastvu, kdežto lepší část byla jim vzata. Tetourem bylo jim r. 1574 dáno v užívání celé pastvisko bez výměry za roční Činži 9 zl. a kopu mladých hus. Tato louka byla i ve vrchnostenském urbáři r. 1658 a rektifikační komisí 1755 zapsána do rustikálního katastru za činži 8 zl. a místo hus za 11 zl. 6 kr., kteréžto zápisy jsou přece směrodatnými. Vrchnost není tedy oprávněna bráti obci pozemek urbárně (= knihovně) připsaný, neb dle robotních generalií z r. 1738 urbáře stanoví pravidla mezi vrchnostmi a poddanými a jsou pro ně závaznými. Následkem toho žádá týž advokát c. k. representaci a komoru, aby dala věc krajskému úřadu vyšetřiti. Konečně v červenci 1761 nastává narovnání obou sporných stran v tom smyslu, že vrchnost obnovila obci zadání Tetourovo z r. 1574 na louku a kus trávníka »Nad drahami« pod rybníkem Trestným ležící, z Čehož měli platiti vždy o sv. Václavu 6 rýnských (1 R počítán po 30 groších, 1 groš po 7 bílých penězích) a 1 kopu mladých hus. Oves dlužný

se jim odpustil, ale každý půlláník měl zaplatiti o sv. Martine za 8 měřic ovsa a každý čtvrtník za 4 měrice ovsa po 24 kr. do důchodů panských.

Dne 1. srpna 1761 sděluje posléze zástupce Černý inspektor napajedelskému Kratochvílovi, že obdržel oznámení o docileném narovnání s Kvítkovskými v záležitosti odsypu ovsa, ale doufám že vrchnost sníží poplatek ze 24 kr. na 18 kr. Touto žádostí však málem by se celé jednání bylo rozbilo. Inspektor totiž odebral se do Kvítkovic a dal najatými mlatci požadovaný oves Činžovní namlátiti. Učinil tak, jelikož zástupce otálel zaslati spis o vyrovnání, chtěje docíliti onoho snížení. Konečně přece zaslal Černý vrchnostenskému úřadu vyhotovený spis o narovnání s nějakými omluvami pro omeškání a s žádostí aby vymlácený oves byl Kvítkovským ve prospěch odpočítán při příštím platu.

I pastva v lesích bývala velmi často příčinou sporů a stížností mezi obcemi a vrchnostenskými úřady, čehož příklady máme zvláště z Bělová a Traplic.

Dle listu z 29. listopadu 1694 žalováno na Jalubské a Traplické, že již od sv. Václava pasou v lesích »Svobody« veřejně 300 kusů černého dobytka, že nosí sebou zbraně a střílejí bez příčiny po napajedelských poddaných, že roubají tam dříví a odtud je odvázejí, přepadávají poddané napajedelské na silnici a škodu jim působí.

Roku 1756 pásli Bělovští v mlázi — nejmladším podrostu — aniž uposlechli zákazu hajného a lesmistra. Proto dal lesmistr vysázeti pastýřovi několik ran, načež přihnali se Bělovští do Žlutav a zbili hajného, chystajíc se i na lesmistra. Když pak opětného zákazu nebylo dbáno, nařídil napajedelský úřad Žlutavským, aby zajali Bělovský dobytek. Stalo se. Došlo k šarvátce, při níž pošlapáno mnoho obilí a jedna kráva zlomila si nohu. Konečně musel zakročiti krajský hejtman v Uh. Hradišti a věc urovnati.

Dne 7. července 1770 stěžují si Bělovští, zastoupení purkmistrem Janem Brázdilem, mladším J. Novotným, rychtářem B. Novotným, úředním J. Petříkem a P. Vojáčkem hr. Dietrichštejnovi, manželu Marie Anny z Rotálu a po její smrti dočasnému regentu panství napajedelského 1767—1772, že úředníci napajedelské brání jim pásiti v lese napajedelském kolem dědiny až po Kostelany a na rovině u řek Moravy, k čemuž dle přiložené listiny mají od nepaměti právo. Za Viléma Rotála bylo pasení dobytka v lese tom rozděleno mezi ně a mezi Žlutavské; jim Bělovským totiž byl postoupen kus lesa na straně napajedelské a pastvisko na rovině u Moravy, z čehož dobrovolně ještě kus odstoupili Žlutavským. Ze zbylé části odvádějí do důchodu napajedelského ročně 5 rýnských a 12 měřic ovsa. Úředníci napajedelské však dávají onen les vysekávati, proměňují jej v mlád a zakazují tam pásiti, aniž Bělovským vykážou náhradou jiné místo v lese k pastvě, oč již prosili a nyní opět Ditrichštejna prosí,

Ditrichštejn však jejich žádost zamítl, jelikož prý příloha jejich není privilegiem a nečiní servitutu = služebnosti. Ostatně pozbyl prý onen doklad již platnosti, jelikož nebyl od nových držitelů panství napajedelského potvrzován, když se ho tito ujímali.

Obec však dokazuje, že právo pasení dobytka v lesích napajedelských zakládá se původně na privilegiu, jemuž následovalo roku 1690 porovnání. Mají tedy spravedlivé věčné právo od nepaměti založené, jež zavazuje všechny držitele panství napajedelského mocí servitutu. Potvrzení tohoto práva jednotlivými držiteli jest dokázáno braním činžovních peněz a ovsa, jež odvádějí až po tuto hodinu.

Na to pak žádá Ditrichštejn, aby dokázali Bělovští, proč byl jejich poplatek za pasení dobytka v lese z r. 1573 snížen na nynějších 5 rýnských a 12 měřic ovsa, což vysvětlují poddaní tito takto:

Když r. 1573 dostali výsadu pásiti dobytek v onom lese, nebylo ještě Žlutav ani Halenkovic, Jankovic, Košík ani Nové Dědiny. Dle listiny z roku

1573 sahaly hranice bělovské pastvy od »Bílé vody« směrem od Otrokovic k Moravě až po »Srní kameny,« odtud pak k »Široké lípě«, stojící na dolním konci nynějších Žlutav se strany od Napajedel, odtud po »Vrtaný krab« hluboko v horách až k Nové Dědině. Za tyto rozsáhlé pastviny platili 10 rýnských, 38 měřic ovsa, 22 slepic a konali 30 dní roboty při kácení dřeva. Když pak založena byla osada Žlutavý na pozemku vykázaném Bělovu k pastvě a když z lesů naděláno bylo polí a luk, zásek a obor pro zvěř, nastaly i spory o pastvu, snížena činže na 5 R a 12 měřic ovsa v letech 1689 a 1690, kdežto Žlutavským přisouzena polovice větší 5 R, 18 měřic ovsa. Zbytek připadající na slepice a roboty, odpočítán na zkrácené části lesa. Na to odpovídá Ditrichštejn, že jsa zatímním držitelem panství nemůže ničeho zadávati a odkazuje věc na cestu právní. Ještě roku 1775 přichází ke sporu, jež vyvolal polesný, když zastihl bělovský dobytek pásti se v »Kylíance«, vyjádřiv se urážlivě o bělovském rychtáři, jenž onu pastvu obhajoval. Tu polesný úsměšně pronesl o něm: »Hleďte, sousedi, jeden arendář (= nájemník) dělá sobě taková plnomocenství!«

I Napajedelští podali nějakou stížnost týkající se pastvy v »Hejným«, jíž užívali za činžovní oves. Výsledek stížnosti této byl, že Marie Amalie Monte l'Abate rozhodla, aby vrchnost měla tu právo honební a dělání dříví, zakázala pak Napajedelským vysekávati budoucně v těchto místech po sv. Jiří chrastí, trní k dělání plotů a osekávati haluze na dubech, hrušních a jiných stromech.

S Topolskými učinila táž Amalie porovnání o pastvu na panském »Trávníku« a v lese Luhu dle dekretu gubernia ze 30. října 1775. Odměřeno jim bylo 91 $\frac{1}{4}$ měřice pro tažný dobytek k pastvě, začez uloženo jim platiti 4 rýnské 19 kr., 15 slepic a 15 měřic staromoravských ovsa. Do té doby chovával se na dvoře topolském dobytek rohatý, ovčí a černý, jenž pásával se s poddanským na jmenovaných pastviskách. Od té doby však upuštěno od chovu ovcí a rohatý dobytek panský měl se pásti s poddanským rohatým a svinský se svinským poddanským. Dovoleno též Topolským roubati v lese trní na ploty, ale po předchozí žádosti a jedním rázem pak na vykázaném místě vysekati a odvésti. — Vlna ovčí vážila se na železné váze. jež visela na sloupě na Kapli. Za doprovodu drába byla vozena do Vídně,

Jak šlo pastevní hospodářství dobytku k duhu, o tom svědčí zpráva napajedelského úředníka Václava Horáčka ze 2. srpna 1666 Janu Rotálovi, že odstavčata — prasata — nerostou pro nedostatek a dobytek pro nedostatek pastvy hyne. I 4. března 1700 nařiká si hejtman napajedelský na nedostatek píce pro dobytek. Mimo to stěžuje si na špatný stav hospodářských stavení, chlévů a stodol — a že poddaní nejví ochotné poslušnosti k povinnému robotování, aby se stavení ta přivedla do náležitého pořádku. Týkalo se to zvláště Topolné, Otrokovic a Halenkovic, kde ona stavení hrozila sesutím.

Roku 1848 žádají Tlumačovští sedláci, aby jim bylo dovoleno rozdělití pastviska: a) Rokyti o 55 měřicích, b) Metlov 62 $\frac{1}{2}$ měřicích, c) pod dvorem o 119 měřicích, d) Zabraní o 100 měřicích, e) za mlýnem o 150 měřicích. Podsedníci se tomu bránili.

Pravděpodobno, že v jiných obcích podobný osud pastvisk postupně brzy po roku 1848 následoval, ač někteří pořád měli strach, že bez pastev nebudou živi.

Poslední spor napajedelských poddaných s vrchností o pastvisko urovnán dne 14. června 1830, kdy dohodou obou sporných stran přisouzena horní část pastviska Pod Židy, zvaná Lůžko obcí k neomezenému užívání s výhradou, že obec ponechá tu místo pro vojenské cvičiště a zřídí pastviskem cestu 6 sáhů = 11,4 m širokou, po níž i vrchnost bude míti právo jezdit na své pozemky a hnáti dobytek na pastvu. Dolní část tohoto pastviska ponechá si vrchnost k neomezenému užívání a zavazuje se zříditi tudy

těž cestu, po níž i občané napajedelští směji jezdit na pole svá a po sklizni úrody hnáti dobytek na pastvu. Obě cesty mají se obložit příkopy a osázeti stromořadím. Stromy vysázeli jen statek.

Tak mívali Napajedlané tři obecní pastviska, na kterých pásávali svůj dobytek od nepaměti půllánici, čtvrtlánici, podsedníci, domkaři i hofeři, pokud totiž měli nějaký dobytek.

Nejdříve však do této společné pastvy počali vrtat půl a čtvrtlánici. Roku 1832 žádali vrchnostenský úřad napajedelské ústně zvláštní deputaci, aby pastviska Hejný o výměře 143 jiter 26 sáhů = 82 ha 30 a 6 m², Hlasov o výměře 178 jiter 1131 sáhů = 102 ha 83 a 91 m², Lůžko o výměře 54 jiter 34 sáhů = 311 a 97 m² byla úředně rozdělena mezi ½ a ¼ lániky a mezi podsedníky. Byli však pro odpor podsedníků, jímž líbil se dosavadní způsob užívání, se svou žádostí zamítnuti.

Dne 24. května 1832 žádali zase podsedníci vrchnostenský úřad napajedelský za ochranu proti půl a čtvrtláníkům, kteří prý počínají dobytek záhy v létě, dokud země ještě je vazká, vyháněti na pastvu, čímž však se pastvisko ušlape, ve zkázu uvede. Tím jsou zkráceni podsedníci a hofeři, z nichž velmi mnozí mají pole a luka k pasení. Dle protokolu založeného za vrchního Jana Hirsche r. 1821, usnesly se přece obě strany, že budou pastvisk užívati společně stejně, jak bývalo od nepaměti. Najednou přivlastňují si půllánici větší díl pastvin, ač oves odsypávají musí podsedníci stejně s půl a čtvrtláníky. Ba dokonce 130 podsedníků odsypalo pastevního ovsu o 112 měřic více než 32 půl a 18 čtvrtláníků.

Dne 30 listopadu 1839 podali půl a čtvrtlánici písemnou žádost o rozdělení pastvisk ke krajskému úřadu pod číslem 15.700, odůvodňující ji tím, že rozdělená pastviska dají se lépe využívat, že oni jsou významnějším stavem, tedy jádrem v obci, protože mají také větší právo na pozemky obecní. Dosavadním zařízením však jsou poškozováni, jelikož zavinuje každoročně se opakující a stále se šířící mor dobytka.

Chťe spornou věc v dobrotě urovnati a skoncovati, svolal krajský úřad zájemníky na den 30. dubna 1840 k jednání do Napajedel, které řídil krajský komisař hrabě Lažanský. Jednání tomu přítomni byli vrchnostenský úředník Jan Diebel, farář napajedelský, Erich Samuel, aktuar Josef Beneš, starosta Josef Balcárek a Frant Nesrsta, zástupcové půl a čtvrtláníků Josef Košatík, Ondřej Večeřa, Filip Bachmánek, zástupcové podsedníků František Strčálek, Vinc. Uředníček, Josef Stopka, za domkaře Jan Zima, Jan Ohnůtek, Frant. Vaculík.

Nejdříve komise tato prohlédla na místě samém sporná pastviska a shledala, že každé tvoří samostatný od ostatních oddělený celek.

Po té přečetla k pastviskům se vztahující listiny, z nichž nabyla přesvědčení, že Lůžko bývalo do r. 1830 společným pastviskem pro dobytek obecní i panský a roku 1830 postoupeno jest obci do vlastnictví.

Hlasova a Hejného nabyla obec již roku 1630 úmluvou, dle níž měli každoročně o sv. Martině odváděti vrchnosti:

1. Polo a čtvrtlánici po 6 bílých groších a 2 měřicích ovsu pastevního;
2. podsedníci po 7 ½ bílých groších a 1 měřici ovsu,
3. zahradníci po 3 groších a 1 měřici ovsu.

Podsedníci, kteří chovají tažné koně neb voly, nebo budou je v budoucnosti chovati, odvedou mimo to vrchnosti ještě ročně 1 měřici ovsu za tak zvanou volnou pastvu t. j. za pastvu více dobytka.

Farář byl pozván k jednání jednak jako zástupce nadání a jednak, že dle výpovědi občanů měl též zajištěno spolu užívání těchto pastvisk.

Dle Josefského katastru činila farská nadace, mající svůj původ v odměnách a darech, 34 jiter, 464 sáhů čili 19 ha, 73 arů, 25 m². Dokladů k tomu však nebylo.

Dle starého katastru mělo účast na této pastvě:

35 půlláníků a obec s půllánem čís. 88,
12 čtvrtláníků a fara se čtvrtlánem,
130 podsedníků,
20 zahradníků,
9 domkařů
17 hoferů.

Dle výpovědi usedlíků byla domkařům spolupastva na zmíněných pastvinách odedávna povolena proti dávce 24 kr. z kusu 1 krávy do obecní pokladny.

Komise snažila se urovnati spor smírem obou stran. Po celodenním jednání, domlouvání a přimlouvání na obou stranách docíleno konečně této dohody:

1. Obec Napajedla rozdělí pastvíska, Hejny, Hlasov a Lůžko mezi své usedlíky na 3 díly takto:

2. Podsedníkům napajedelským dává se do vlastnictví a k volnému užívání Hlasov o výměře 178 jiter, 1131 sáhů = 102 ha, 83 arů, 97 m², a to pop. čísly: 29, 50, 52, 54, 56 až 61, 66, 93, 100, 103, 108 až 113, 123 až 126, 128, 130 až 140, 147, 149 až 153, 162 až 178, 182, 184 až 189, 193, 194, 200, 201, 207 až 211, 219, 229, 236, 240, 245, 246, 272 až 286, 288 až 312, 315, 316, 360, 400; pak ještě 16, 67, 68, 199, 238, 271, 317, 330. Nikdo jiný nemá míti k pastvě té nároku.

3. Naproti tomu dává se ve stejné míře do plného vlastnictví v tu dobu v Napajedlích existujícím 31 půlláníků a 18 čtvrtláníků pastvíska Hejny ve výměře 143 jiter, 26 sáhů = 82 ha, 30 arů, 6 m² a Lůžko ve výměře 54 jiter, 34 sáhů = 3 ha, 11 arů, 97 m².

4. Podsedníci zavazují se odstoupiti 232 domkařům městečka Napajedel v Hlasově 60 měřic na nové katastrální mapě označené trati »Nivy a Kučůvky« do volného vlastnictví.

5. Půl a čtvrtlánici zavazují se též odstoupiti domkařům napajedelským do volného vlastnictví z pastvíska Lůžka 30 měřic a z obecních pastvisk farářů 12 měřic.

6. Obecnímu půllánu Čís. 88 připíše se místo 12 měřic pouze 9, 3 měřice ponechají se do rezervy dalšího dělení.

7. Každá strana nese daně, dávky a činžovní oves na její pastvíska připadající.

8. Podsedníkům přísluší stejný podíl na pastvisku, jim přiděleném. Každý směl pásiti jen 4 kusy dobytka, více jen s přivolením ostatních podsedníků proti peněžitě záplatě.

9. Půl a čtvrtlánici usnesli se, aby při budoucím dělení pastvisk mezi jednotlivce dostal každý půlláník po 12 měřicích a čtvrtláník po 7 měřicích. Zbytek určen pro zřízení nějakého dobytčího chléva, nynější býkárny.

10. Strany usvolily se samy vykonati rozdělení pastvisk; krajský hejtman měl jen konstatovati správnost onoho dělení.

Farář směl v Hejněm pásiti bez jakýchkoli poplatků, ostatní za odsyp pastevního ovsa, což dělo se až do r. 1848.

Dle výpisu ze zemských desk v Brně z r. 1749 bylo pro časté záplavy řeky Moravy 20 měřic Hlasová, 15 měřic Hejného a 10 měřic Lůžka většinou roku k pastvě nezpůsobilých močálů.

Ještě 23. května 1846 stěžují si podsedníci, že jsou zkráceni proti půl a Čtvrtláníkům, kteří mají vesměs lepší pastviny a o 90 měřic více než podsedníci. I pole mají v lepších polohách a v rovině, kdežto podsedníci na kopcích a tak vzdálené, že tam denně jen dvakrát mohou dojeti. Na zimu musí dobytek prodati, jelikož nemají mu co dáti neb pastva trvá jen v létě. Domáhají se většího přidělu pastviny, aby mohli obdělati svá pole, vždyť stavbou železnice prý jim pastvin ubylo.

V první polovici r. 1848 žádala obec Napajedla, aby vrchnost vrátila jí trati Kalvárii, Žebračku, Kapli a Výhonek aneb aby ji jinak přiměřeně za to odškodnila. Vrchnost při jednání dne 31. července 1848 hájí své právo k těmto tratím, tvrdíc, že je neomezeně přes 30 let má v držení a užívání, daně z nich platí, že v rustikálním katastru žádná z nich není uvedena jako obecní a vůbec obec nemůže práva svého k nim nijak dokázat.

Přece však zřiká se zahrádky při sýpce, ač jí úředníci vrchnostenští přes 30 let měli v užívání, i Výhonu, jenž byl ve spoluužívání obce i vrch nosti, ponechávajíc jej obci.

Ale kolem r. 1860 zašantročili Výhon starosta Josef Hložek a člen výboru Pavel Stopka hraběti ze Štockau, pročež 13. března 1864 dostává nový starosta Josef Fila a radní Fr. Kedruš plnou moc, aby všemi prostředky hleděli pastvisko Výhonek parc. čís. 3403, 3555a, 3555b, 4163, 4164 zpět dostat.

Císařský patent ze dne 7. září 1848 zrušuje poddanost se všemi zákony na ni se vztahujícími, ukončuje všechny spory obcí o hranice pastvisk i robotu, o čemž ještě při robotě bude zmínka.

Napajedelská pastviska byla rozdělena mezi jednotlivce z části po roku 1860, neb r. 1862 vyzývá okres. soud půl, čtvtlánky i podsedníky o vyjádření v záležitosti rozměření pastvisk na podíly, jakož i intabulace a proměny jich na pole a louky. Úplné rozdělení provedeno 1877, kdy také přestalo se pásti.

E) Rybníkářství.

Na zdejší panství byla ve starších dobách věnována značná péče též rybníkářství, jak vidno ze zápisů tehdejší doby.

V Otrokovicích připomínají se 3 rybníky, z nichž třetí Jezerné byl r. 1690 pustý a měl se opět osaditi. Zámecký měl se přeorati, hráze jeho zvýšiti a nechati na tu dobu neosazen.

V Kvítkovicích mluví se o rybníku Trestném, jenž r. 1652 byl stržen velkou vodou a zůstal od té doby loukou.

K roku 1671 uvádějí se v Napajedlích rybníky: 1. Rybníček Židek, 8 provázků široký a 9 provázků dlouhý, 2. »Nad Židkem« pod Prusinkami 3 provázky široký a 8 provázků dlouhý, již pustý a zarostlý, 3. Pod dvorem Prusinkami rybníček 4 provázky široký a 15 prov. dlouhý, 4. V Bočkách rybníček 21,2 provázku široký a 3 prov. dlouhý, též zarostlý, 5. Bělčov zarostlý a jiné. Také v prostranství nynějších luk »Za zámkem« činí se v zápisech nějaká zmínka o rybníku.

V Sušicích připomíná se rybník »Tomáš« pod panskou loukou.

Za Adama Jáchyma hraběte z Rotálu, jenž byl držitelem Napajedel v letech 1730—1746 a jenž oženil se s Marií Josefou hraběnkou ze Šternberka, byl dne 1. ledna 1735 ustanoven porybným (»fišmistrem«) ke všem rybníkům na panství napajedelském a k haltýřům otrokovským na 1 rok Václav Žabička z Kroměříže, jemuž uloženo za povinnost: 1. vésti život bohabojný, bedlivě a často dohlížeti na rybníky, v zimě prorubávati prohlubně, hnáti čerstvou vodu rybníky a zkaženou vypoušteti, 2. náčiní, sítě a podobné zařízení má udržovati v dobrém stavu, 3. vylovené ryby má všem lidem spravedlivě prodávati a stržené peníze odváděti důchodu. Když vše poctivě bude vykonávati, dostane ročního služného 20 rýnských, 2 měřice pšenice, 10 měric rži, 2 měrice vaření t. j. luštěnin a špich soli.

Dne 30. června 1767 bylo v Napajedlích zaprodáno ponějvíce židům holešovskému a uh.-brodskému, též Františkánům v Uh. Hradišti, něco do Vizovic, Trenčína a Bílovic celkem 90 centů, 22 liber a 6 lotu kaprů za 1403 R 44 kr. Cent velkých vybrakovaných prodával se po 10 R, prostředních po 9 R, malých po 9 R a 8 R 30 kr.

Dle zprávy rybářského úřadu Kobenzlovského panství, — jakž nazýváno napajedelské panství ze dne 1. ledna 1781 užíváno tlumačovského velkého rybníka již od r. 1772 k pasení a dělání sena. Za to znovu osazují se v té době nebo jsou již osazeny rybníky tohoto panství: Otrokovský, Prusinský potěrný, Prusinský prostřední rybníček, Židkův potěrný, Dvorský, U krčmy otrokovský, Bočkův potěrný, Skalský a 3 haltýřní. Celkem vysázeno 1 kopa 17 kusů štik, 459 kop 89 kusů kaprů, 14 kop 12 kusů pešků.

Dle výkazu z r. 1799 naloveno v rybníku otrokovském: 6 kop kaprů velkých o váze 14 centů, 59 kop kaprů prostředních o váze 91 centů, 89 kop kaprů malých o váze 106 centů, 33 kop kaprů vybraných o váze 31 centů. Celkem kaprů 188 kop 40 kusů o váze 243 centů, štik 109 kop 47 kusů o váze 23 centů, karasů a línků 16 kop o váze 6 centů. Cent kaprů Čítán po 10 Rýnských, štik po 5 R, násady po 13 R, linci a karasi po 7 R.

Rybníky zanikly, jakmile počato s pěstováním cukrovky.

F) Jiné živnosti hospodářské.

Že ve zdejší kraji i ovocné stromové bylo ve starších dobách pěstováno, o tom svědčí kromě šarvátky vzniklé při česání ovoce ve Fargačově zahradě, sdělení svobodné paní Františky Forgačové z Březolup ze 14. září 1719, že Kateřina Apoštolka, obchodnice z Napajedel, dluhuje za suché ovoce 18 zlatých 15 kr. Dne 3. března 1719 byl jí totiž vyhotoven účet 468 zl 24 kr. za 4684 centů po 10 zl, načež dala závdavek 128 zl.

Jiným pramenem výživy rolnictva okolního byly formanky, jakž svědčí r. 1773 doznání Spytihněvských, že musí si dobyt看em přivydělávati, jezdit na trhy až do Zlína a Holešova, aby měli na potřebné platy. Stěžují si, že lnu nechce se v těchto zemích dařiti. O úhorovém hospodářství svědčí úřední dotaz, kolik Spytihněvští úhoří. Když pak předáci obce udali 1 měřici úhuru, vadili se doma mezi sebou, že tak málo úhuru dali zapsati.

Práva daného jim, by mohli si z lesů bráti potřebné dřevo, využívali plnou měrou, že nadbytek vozili do měst na prodej.

Že i vápno v horách zdejšího kraje se pálilo o tom svědčí kromě vzpomenutého již práva klášterního i stížnost velehradského úředníka Náchodského, dne 13. ledna 1693 do Napajedel zaslaná, že Košičtí a Jankovičtí postavili si vápenici. Dne 16. března 1716 pak stěžuje si hejtman napajedelský, že kamenný lom dává málo vápna, jehož účinnost jest tak chabá, že jen v čas nouze stojí za to dávat je do zdíva.

R. 1776 povoleno Frant. Úředníčkovi zříditi v Napajedlích sklad tabáku na kauci 400 zl.

25. Panské podniky a odprodej jich.

V tehdejší době měla správa velkostatku napajedelského v držení kromě pivovaru a revírů lesních četné hospody, dílny na salnytr a olej, palírny, mlýny. Kromě pivovaru a lesů všechny ostatní podniky a též některé dvory pronajímala na 1 neb 2 roky.

Tak ve dnech 7. května až 26. listopadu 1735 měli pronajato vaření salnytru (ledku) v Napajedlích mistři z Německé Libiny. Smlouvou bylo jim dovoleno kopati a bráti si zemi, k vaření tomu potřebnou, v chalupách na své útraty bez poškození budov, zemi vybranou nahraditi jinou suchou dobrou, upěchovati a urovnati půdu. Přijdou-li dělníci na peníze neb poklady, musí je odvésti do císařského, skladiště a do zbrojnic. Do důchodu panského měli za toto dovolení odvésti 65 rýnských 20 kr.

Když dne 7. dubna 1737 byl za hajného přijímán do revíru košického Václav Ochotský, žádalo se aby vedl život ctnostný a bohabojný, aby dohlížel na panské lesy i všelikou zvěř, aby procházel denně revíry, aby netrpěl krádeží ani pasení, dobytka v sečích, aby odvedl, co zastřelí. Služné bylo hajnému vyměřeno ve výši 25 zl. ročně, mimo to dostal 8 zl. na maso, 10 mázů másla, 12 liber sýra, 3 špichy soli, 2 měřice pšenice, 20 měřic rži, 3 měřice stravy t. j. luštěnin, 2 bečky piva. Také mu zabezpečeno střelné od zvěře a accidenc od chyceného ptactva.

Hospody však nevyplácely se vrchností. Proto již za Antonína Rotála r. 1754 byly panské hospody v Záhlinicích, Tlumačově, Kvítkovicích, Topolné a Spytihněvi prodány soukromým osobám. Shledáno totiž, že výlohy na opravy těchto budov strávily velkou část důchodů panských, nájemná činže celá byla spotřebována na opravy a kromě toho nájemníci každou chvíli něco žádali po vrchnosti.

Toho všeho chtěla se vrchnost zbaviti prodejem hospod.

Tlumačovská hospoda s 25 $\frac{3}{4}$ měřicemi poli a s lukami na 4 fůry sena prodána Václavu Horníčkově za 1000 Rýnských s povinností platiti roční činže 60 R. Na topení dáno mu ročně 12 sáhů dříví. Bude-li míti restů více než 200 R, má vrchnost právo hospodu prodati, aby se hojila kupní cenou. Právo obce, vyšenkovati o hodech bečku vína, ponecháno v platnosti.

Kvítkovská hospoda s 10 měřicemi pole a s loukou na 1 fůru sena prodána Václavu Kotáskovi za 500 Rýnských s povinností platiti roční činže 25 R. Na topení dáno mu 10 sáhů dříví.

Topolská hospoda s 10 $\frac{1}{4}$ měřicemi výsevku polí a loukou na 1 fůru sena prodána Václavu Úředníčkovi za 600 Rýnských s povinností platiti 30 rýnských a s nárokem na 12 sáhů dříví palivového.

Spytihněvská hospoda s poli o 6 $\frac{1}{4}$ měřicích výsevku a s loukou za Moravou, která se obsevá obilím a z níž má platiti do důchodu 1 R 30 kr. činže, prodána Antonínu Šídlu za 800 Rýn. s povinností platiti roční činže 40 Rýn. a s nárokem na 15 sáhů dříví palivového ročně.

Záhlinická hospoda s 5 měřicemi pole na setí prodána Neumannovi za 350 Rýnských.

Záhliničtí již roku 1694 činili šenkýři v panské hospodě nepříjemnosti, odepřevše mu odsypati 8 měřic rzi, což odůvodňovali tím, že »Šenkuje panský »trunk«, ať mu tedy pán zaplatí. Nedají se ani hejtmanem k tomu donutiti. «

Všem novým majitelům hospod dáno právo tyto komukoli prodati, odkázati a všeliké obchody svobodně provozovati s touto výhradou:

1. Musí křesťansko-katolický, mravný a příkladný život vésti a své domácí též k takovému životu přidržovati, aby ani domácí hosté ani příchozí nebrali pohoršení a hospodě se nevyhýbali.

2. Nesmí žádné potulné, zlodějské luzy přechovávat, aby hosté byli jisti svým jménem, jinak by musel sám hraditi každou učiněnou škodu. Hostinský má též na oheň a svítivo dobrý pozor dávat, aby ani jeho ani domácích nedbalostí žádné neštěstí se nestalo. Jinak by musel poškozeným škody sám hraditi.

3. Kdyby hostinský zůstal dlužen aspoň 150 Rýnských činže, ponechává si vrchnost právo hospodu jinému prodati. Zemské daně z hospody a z polností uvoluje se zaplatiti vrchnost.

4. Hospodský má míti vždy dobře uležené a nefalšované pivo a dobrou, v zemi obvyklou míru nalévat. Napajedelskému vrchnímu uloženo dbáti toho, aby se hospodskému vystavovalo vždy pivo v bečkách 41,2 vědrových, aby neměl příčiny hojiti se na hostech a šiditi je špatnou mírou. Kdyby došla hostinského menší bečka, má to hned oznámiti a žádati náhradu.

5. Aby se zamezila nehospodárnost poddaných, stálé jejich debužování a dluhů dělání, zakázáno hospodskému dávat poddaným, ani púlláníkům nebo podsedníkům, piva neb jiných nápojů lihových na dluh za více než za 1 Rýnský za celý rok. Jinak úřad vrchnostenský nebude mu nápomocen při vymáhání dluhů. Ohledně muzik a pohoštění platí císařské patenty.

6. Pivních beček nesmí hospodský upotřebiti ke své potřebě. Má-li 2 neb 3 prázdné, má je vrátiti do pivovaru. Je povinen udržovati je v čistotě, aby neplesnively.

7. Pivo má míti vždy v zásobě a nemá víno laciněji prodávati než máz za 4 kr. Jinak zaplatí pokuty 1 R., 30 kr. Pod trestem nesmí býti nikdy

bez kořalky. Při každé bečce pívá, odebrané z pivovaru, má v době od sv. Jiří do sv. Václava odebrati též 2 mázy kořalky.

8. Z uznalosti za zakoupené vrchnostenské právo výčepu vína zaplatí hostinský z každého vycepovaného vědra vína 30 kr., tedy z 10 vědrové bečky 5 Rýnských a z každého vědra v celku prodaného 3 kr.: tedy z 10 vědrové bečky 30 kr., (1 R. počítán po 60 kr.).

9. Dovezené víno má hospodský ihned po uložení jeho na líhy oznámiti vrchnímu, jenž pošle úředníka, aby víno prohlédl a k zápisu sdělil. Totéž se stane, prodá-li v celku bečku vína.

10. Poněvadž užitek z čepování jest ve fassi (=: přiznání) vrchnostenské a poněvadž se z každého sudu musí platiti 6 kr. daně, má hospodský nalévaje víno, nahraditi tuto daň do dfichodu napajedelského.

11. Opravování a udržování hospody v dobrém stavu náleží hospodskému jako držiteli. Jinak může býti sesazen. Kdyby hospoda nahodilou příčinou byla zničena, dodá vrchnost robotnými fůrami dřevo, kámen, vápno, cihly a jiné, co na panství se nachází.

12. Vrchnost ponechává si předkupní právo, kdyby chtěl hospodu cizímu člověku prodati.

13. Hospoda nesmí se prodati bez pole ani pole bez hospody.

14. Zachová-li se hospodský dle těchto podmínek, dostane se mu od vrchnosti ochrany a zdarma dřeva palivového, jež se mu doveze fůrami robotnými. Kdyby vrchnost chtěla odcestovati, je povinen dodati 4 přípřeže ročně, každou o 4 koních, nemá-li jich, o dvou koních do vzdálenosti 2 mil. Nemá-li koní, odpadá přípřež.

15. Dědici požádají o potvrzení, kupitel pořídí si nový kup s poplatky kancelářskými.

Napajedelská hospoda, nynější Čís. 65 »U koruny«, existující již od r. 1611 v menších rozměrech, byla r. 1760 vystavena ve velkých nynějších rozměrech. Nebyla v této době ještě prodána.

Ale panská pekárna, stojící vedle kostela napajedelského, byla dle listu ze 12. prosince 1760 prodána Františku Procházkovi a jeho dědicům na věčné časy za 300 Rýnských, také z té příčiny, že výlohy na opravy stravovaly velkou část důchodů.

Nový majitel měl pak odváděti roční činže 40 R., sám opravy prováděti. Kdyby vyhořela pekárna bez jeho viny, slíbeno dovésti mu potřebné dřevo, kámen, cihly i vápno robotnými povozy. Jen hřebíky i řemeslníky má si sám zaplatiti. Za povinnost se mu uložilo býti vždy opatřen vhodným pečivem dle zemské taxy. Nový majitel dědic měl při převzetí zaplatiti 2 R. ze sta kupní ceny do důchodů panských, cizí kupitel 3 kr. z každého rýnského. Předkupní právo vyhrazuje si vrchnost.

Mlýn napajedelské byl prodán r. 1788. Jako dlouholetý mlynář vzpomíná se již v 18. století Šumický, v 19. století Dvořák, od něhož koupil mlýn ke konci téhož století Jos. Janiš, člověk velmi podnikavý. Mlýn byl válcový vodní, na nějž nadháněla se voda z řeky Moravy stavem, zřízeným nad železničním mostem, odkudž potokem, zvaným Morávka, plynula na mlýn.

Při regulaci Moravy však byly stav i Morávka zrušeny a mlýn přeměněn v parní. Zařízen byl stroji moderními, z Německa objednanými, na něž od r. 1926 počal hospodařiti syn zesnulého, též Josef Janiš. Bohužel netěšil se dlouho rozkvětu onoho díla, neboť v únoru 1928 celá mlýnice se všemi stroji požárem byla neúprosně zničena, čímž vznikla škoda přes 1 milion Kč, jež kryta byla pojištěním jen do 400.000 Kč. Mlýn obnoven zatím jen v menších rozměrech.

26. Trhy v Napajedlích.

První trhy byly Napajedlům povoleny za Adama Jáchyma z Rotálu privilegiem císaře Karla VI. ze dne 22. ledna 1733 a 27. března 1735 a to týdenní v úterý a 4 výroční trhy:

1. v pondělí po hromnicích,
2. v pondělí po Janu Nepomuckém,
3. v pondělí po sv. Bartoloměji,
4. v pondělí po Všech svatých.

Roku 1835 dovolil císař Ferdinand Dobrotivý (V.) Napajedlům, aby o výročních trzích konával se též dobytčí trh, čímž městečko velice získalo. Mimo to byl r. 1892 místodržitelstvím markrabství moravského povolen dobytčí trh v úterý po druhé neděli postní a v úterý po 6. neděli postní, roku 1901 ještě druhé pondělí po Bartoloměji.

V 6 letech 1909 až 1914 bylo na tyto trhy dovezeno průměrně ročně: pšenice 322,3 hl po 78 kg váhy, 644 hl rži po 74 kg váhy, 6.252,5 hl po 68 kg váhy ječmene, 2.261 hl ovsu po 48 kg, 740,3 metr. centů zemáku.

Měsíční průměr všeho dovezeného obilí činil v té době 4 623,3 hl a roční průměr 9 246,6 hl.

Měsíční průměr dovezených zemáků činil 284,4 q a roční průměr 568,8 metr. centů.

Dobytku dovedlo se průměrně ročně: hovězího 240 kusů, vepřového o výročních trzích 159 kusů a o týdenních 4.596 kusů, drobného dobytka (koz a ovci) 10 kusů.

Ku posouzení a pro zajímavost uvedu zde ještě ceny některých předmětů z různých dob:

Dle listu z roku 1752 prodávána 1 měrice pšenice po 1 zl. 12 kr., rži po 51 kr., ječmene po 42 kr., ovsu po 30 kr., hrachu po 1 zl. 24 kr., kopa vajec po 18 kr., funt sádla po 12 kr., funt loje po 5 kr.

Pšenice r. 1910 prodávána 1 hl za 178 K v prosinci a až za 23,4 K v srpnu; r. 1911 za 18,23 K v lednu a až 21,8 K v březnu, květnu, srpnu, září a listopadu; r. 1912 za 16,7 K v prosinci až 20,7 K v lednu; r. 1913 za 16,9 K v říjnu až 19,5 v září; r. 1914 za 16,7 K v lednu až 37,2 K ve válečném měsíci listopadu, roku; 1925 byl 1 metr. za 280 Kar. 1926 po 178 až 184 K.

Rež byla prodávána 1 hl:

- roku 1910 za 11,8 K v říjnu až 14,9 v únoru,
- » 1911 za 11,8 K v lednu až 185 v září,
- » 1912 za 13,7 K v prosinci až 18,5 v červnu,
- » 1913 za 12,2 K v listopadu až 152 v dubnu,
- » 1914 za 11,8 K v lednu až 28,12 v listopadu,
- » 1925 byl 1 metr. cent po 234 Kč.

Ječmen byl prodáván 1 hl:

- roku 1910 za 9 K v únoru až 13 K v prosinci,
- » 1911 za 12,2 K v březnu a srpnu až 149 K v listopadu a prosinci
- » 1912 za 11,6 K v prosinci až 14,9 K v dubnu,
- » 1913 za 9,5 K v září až 12,6 K v lednu a květnu,
- » 1914 za 9,5 K v lednu a únoru až 23,2 K v prosinci,
- » 1925 byl 1 metr. cent po 276 Kč.

Oves byl prodáván 1 hl:

- roku 1910 za 6,6 K v lednu až 9 K v prosinci,
- » 1911 za 8,6 K v říjnu až 12,5 K v červnu,
- » 1912 za 7,7 K v říjnu až prosinci až 11,5 K v únoru až květnu,

- » 1913 za 6,2 K v říjnu až prosinci až 9,4 K v únoru,
- » 1914 za 6,5 v lednu až 11 K v prosinci.

Brambory se prodávaly 1 metr. cent:

- roku 1910 za 3,8 K v květnu až 7 K v září,
- » 1911 za 5 K v lednu, říjnu, listopadu až 11,6 K v září,
- » 1912 za 3 K v říjnu až 9 K v červnu,
- » 1913 za 4 K od května do prosince až 6,4 K v lednu
- » 1914 za 5 K v květnu, září, říjnu až 7,6 v listopadu.

Hovězí maso u řezníka bylo prodáváno:

- roku 1855 jeden funt = 56 dkg po 14 kr.,
- » 1891 jeden kg po 60 kr.,
- » 1909 jeden kg po 1 K 80 h (= 90 kr.),
- » 1917 jeden kg po 8 K,
- » 1918 jeden kg po 18 K,
- » 1925 jeden kg po 16 Kč,
- » 1928 jeden kg po 12—14 Kč.

Máslo v lednu 1915 stálo 7 K 20 h, v únoru 6 K 80 h až 10 K 80 b, v dubnu 1928 pak 22 Kč za 1 kg.

Zedník měl r. r. 1871 denní mzdy 1 zl, r. 1926 za 1 hodinu 3 Kč 50 h; dělník r. 1871 dostal denně 60 - 70 h, r. 1926 za 1 hodinu 2 K.

27. Tažení Prušáků a Francouzů.

Dne 22. prosince 1741 vtrhlo pruské vojsko na Moravu a král pruský vjel do Olomouce, načež pěší vojsko pokračovalo v pochodu, táhnouc Kvasicemi a Napajedly do Uh. Hradiště.

Při tomto tažení bylo násilné odvedeno z Otrokovic 17 krav. Výpalného museli zaplatiti:

1. vrchnosti kvasická, napajedelská a zlínská po 50.000 zl.
2. hejtmani napajedelský a zlínský po 1000 zl., kvasický 3000 zl.
3. faráři napajedelský, kvasický a zlínský po 1000 zl. Kromě toho bylo farářům těm vše pobráno a kvasický farář musel pěšky s pruským vojskem do Napajedel,
4. mlynář napajedelský musel vyplatiti 2000 zl. a kvasický 1000 zl.

Za pivo, které při tomto tažení Prušáci v Napajedlích vypili, museli Záhliničti nahraditi vrchnosti 10 měřic rži, 10 měřic ječmene a za 2 dojně krávy, které vzali ve dvoře, museli zaplatit 20 říšských tolarů, z čehož jim však polovici Jáchym Adam odpustil.

Podobně jiné obce musely vrchnosti přispěti na úhradu Prušáky vypitého piva a pobraného obilí.

Od Uh. Hradiště byli Prušáci v březnu 1742 zahánáni zpět k Napajedlám, kdež Valaši pobili 300 Prušáků, za kteréžto bitvy Napajedla vyhořela.

Záhliničti nařikali si, že Prušáci vykradli panské sýpky a nyní žádá se od nich, aby oni v 5 letech škodu nahradili a to 302 ½ měřice obilí. Leč Rotál jim vytýká, že každý usedlý ze Záhlinic spěchal se svým vojákem do panských sýpek a bral nad potřebu i pro sebe.

Tenkrát dostala se zavazadla krále pruského a jeho oblíbený chrt do rukou polního maršálka Nadaždy, zetě Frant. Antonína z Rotálu na Holešově. Král poslal pro chrtu k maršálkovi, jenž však mu vzkázal, že psa poslal své manželce do Chorvatska. Proto uložil král tchánu jeho ohromné výpalné, jež musel doplniti ještě kostelním stříbrem. Odvedl mu též nejkrásnější koně z konírny.

Jáchym Rotal zemřel 22. září 1746, raněn byv mrtvicí v Kvasicích.

V letech 1746—1750 měl panství napajedelské v držení Leopold hrabě z Rotálu, jenž za vpádu Francouzů a Bavorů zpronevěřil se císařovně Marii Terezii, pročež byl z Prahy vypovězen r. 1743.

Zajímavým jest z této doby pocházející zápis, že daně vyměřovaly se dle počtu komínů, též dle lánů, pročež úředníci vrchnostenští vykazovali obyčejně po 1 komíně z celé vesnice. Když Pavel Stuchlík chtěl si ve Chmelnici vystavěti chaloupku s komínem, dáno mu k tomu povolení s podmínkou, že ji ihned rozboří, když bude mítí přijíti komínová komise. Po jejím odchodu bude mocí opět si ji vystavěti.

Z listiny ze 13. června 1751 dovídáme se, že 25 pololáníků v Tlumačově mělo platiti kontribuce po 8 R 48 kr. celkem 470 R, 3 čtvrtlánici po 9 R 24 kr., celkem 28 R 12 kr., 59 podsedníků 4 R 12 kr., celkem 277 R 18 kr.

Po druhé navštívili Prušáci náš kraj r. 1866. Toho roku byla v lednu mírná zima, pročež bylo možno celý leden orati a vůbec různé práce venku vykonávati. V únoru bylo již poseto. V květnu popršelo a ukazovala se pěkná úroda. Naděje ta však zmařena byla mrazy, které dne 4. a 5. června značnou měrou udeřily a vše zničily. Rži (žita), nalézající se v nejlepším květu nachlázly a málo pak sypaly. Ovoce spadlo.

Leč na tom nebylo dosti. Aby se míra nehod dovršila, vypukla válka pruskoitalsko-rakouská. A tu musel každý nastoupiti službu vojenskou, kdo neměl propouštěcího listu. Vojáci naši pak delší čas leželi kolem Olomouce, Holešova, Kroměříže na čekané, konajíce vojenské cvičení. Napajedelskem prošlo tehdy mnoho vojska pěšky i vlakem ve dne i v noci. Převáželo se vojsko, děla, vozy, seno, oves, chléb. Vojáci hnali tisíce volů za armádou. Jelikož byla velká horka, ve dne pásli dobytek a v noci jej hnali dále. Mnoho škody způsobeno tím na polích, zvláště na ječmenech a pšenících.

V Uh. Hradišti byly nakládány píce a potraviny z celého okolí na vozy a odváženy do Čech.

Tam u Sadové dne 3. července byli Rakušané poraženi, načež utíkali na Moravu, pronásledováni jsouce Prušáky. Druhá porážka stihla rakouské vojsko u Tovačova, Dubu a Kralic na Moravě, odkudž dále prchalo a strašilo lid, že Prušáci jsou pravé bestie, že berou lid na vojnu, proto mnoho lidí uteklo do hor. Za prchajícími postupoval druhý armádní sbor, jehož první hlídky přibýly do Tlumačova večer dne 18. července. Pátý armádní sbor utábořil se 18. VII. v Kojetíně, Hartmannova divise v Kroměříži, Witzlebenova brigáda druhé armády pruského korunního prince v Kvasicích, a Tlumačově. Dne 19. července ubytovala se kolem Tlumačova celá armáda pruská a 20. července byli již i v Napajedlích, kde se usídlil štáb prvního armádního sboru. Vojáci se rozdělili po domech a domácí museli se postarati o jejich živení. Museli jim přinášeti maslo, chléb, vejce, slaninu, oves, seno a jiné potraviny a píce, jež museli domácí také rozvážeti různým hlídkám pruským. Co Prušáci uviděli, vše sebrali a snědli. Maso, koláče, šišky, sýr, maslo, sádlo, slaniny, trnky i mléko - vše dohromady nakládali si na chléb a cpali do sebe. Potom muselo se nositi pivo, víno, kořalka a co hrdlo komu ráčilo. A aby vše se vytrávilo a aby udělalo se místo pro nové cpaní pokrmů, musela se nakonec ještě vařiti černá káva. Tenkrát vzniklo také pořekadlo o velkých jedlících: »Žere jako Prajz.«

Rezníci nestačili zabíjeti. Každý měl strach, že mu Prušáci celou chalupu na ruby obrátí, vše seberou, vrátí-li se s pochůzky bez masa.

Nač Prušáci přišli a co bylo k potřebě, vše rekvírovali: potahy, povozy, dřevo; slepice a drůbež stříleli, chytali a stínali. Dobytek na pastvě rekvírovali, lidem i v chlévech kradli a lacino jiným prodávali. Lid měl nařizeno pracovati na polích, jen hospodář a hospodyně směli zůstat doma. Přejížděti však nesměl nikdo. Uprchlíci byli domů posíláni.

Vyličený stav věcí trval až do 1. a 2. srpna, kdy konečné dojednání bylo příměří, jež začalo v Mikulově dne 26. července 1866 a kdy stanovena čára vedoucí z Napajedel do Bohumína, jako hranice pokud země má být až do smluvného míru obsazena Prusy.

Tím dnem přestaly nepřátelské rekvisice. Nepřítel směl sice ještě vymáhati od lidu všeliké potřeby pro sebe, ale domácí stát měl mu je pak nahraditi. Ten však odpustil rolníkům pouze daně gruntovní a vyplatil mu jen část válečné náhrady.

Za pobytu Prusů byly polní práce všelijak odbývány. Vždyť nebylo možno s dobyt看 ani hrubě vyjeti. Sotva někdo vyjel, objevili se u něho 2 neb 3 Prušáci a nařídili mu, aby je zavezl kam poručili. Z domu odejítí nebylo radno, aby lidem vše nepoberali. Kdo dovedl se s Prusy domluvit a v krádežích jim pomáhal, tomu dařilo se ještě jak tak dobře.

Teprv v září vraceli se Prušáci domů. Tu již nebrali, ale za vše platili a jen na památku si něco - obyčejně obrázky - vyžadovali.

Z dob této války pochází obrázek Panny Marie, zavěšený na lípě na Hatích v Napajedlích, jež opatřil a tam zavěsil napajedelský občan Vadas na poděkování, že se vrátil zdrav z vojny, čímž také splnil slib, jež v tom smyslu učinil jda na vojnu. Když roku 1928 byla skácena lípa, stářím sešlá, na níž zavěšen byl onen obrázek, umístěn byl na kaštanu u cukrovaru, kdež dosud se nalézá.

Roku 1805 postiženy obce napajedelského panství průchody vojska ruského a francouzského po bitvě u Slavkova. Opět mnoho škod a příkoří utrpěly, zvláště od Rusů.

V Otrokovicích bylo tenkrát ubytováno 2.280 mužů s 1.428 koni a škody způsobeno za 7.370 zl. 45 kr.; v Napajedlích ubytováno 522 mužů s 1.847 koni, v Topolné 930 mužů se 2.238 koni, ve Spytihněvi 2.075 mužů s 1.930 koni, v Kudlovicích 118 mužů se 119 koni, v Sušicích 127 mužů se 137 koni, v Kvítkovicích 2.702 muži se 1.317 koni, v Sazovicích 567 mužů se 12 koni, v Kudlovicích 700 ruských husarů, v Záhlinicích 560 mužů s 230 koni, kteří zvláště hostinskému velkou škodu způsobili.

Také císařské vojsko tudy prošlo a své ležení zde mívalo. V době od 19. listopadu 1805 do 27. ledna 1806 vydáno na panství napajedelském pro císařské vojsko 1.170 centů sena, 794 měřic ovsa, 63 centů chleba.

28. Robota a jiné útlaky poddaného lidu.

Největším břemenem a největší obtíží poddaného lidu byla robota, kterou nynější člověk nedovede si ani dobře představit. Pracovati na cizím dva neb tři dni s dobyt看, ba dokonce celý týden zadarmo nebylo nic příjemného. Po dobu trvání roboty nebyl si hospodář nikdy jist, nezatluče-li dráb večer holí na okno a nezavolá: »Kdo je doma, Zítřka na robotu orat neb jet do lesa a podobné.« Večer rozdělil hospodář práci mezi chasu. Pojednou zařínčí okno a dráb ohlašuje robotu. Všechna práce domácí musela počkati a muselo se na robotu za každé nepohody. Často by hospodář neposlal chasu a dobytek do pole a lesa za nepohodlného počasí na svou práci, ale na robotu musil.

Není divu, že obce vzpíraly se proti robotě, často nespravedlivě požadované a stupňované, a že dožadovaly se úlev.

Záhliničtí stěžovali si za Helfrýda, že musí choditi do Napajedel na vartu na 3—4 dni neb jezdit na přípřež do Uh. Hradiště a mimo to ještě odbýti si robotu povinnou. Ke střížce ovce musí všichni se dostaviti na 3- 4 dni, ale povinnou robotu mimo to ještě musí si odbýti. Udělá-li někdo

dost malý rest roboty nebo neodbude-li náležitě roboty, je hned volán do Napajedel a vsazen do vězení. Za každý den vězení — i kdyby trvalo jen 1 hodinu — musí zaplatiti rychtáři napajedelskému dva groše. Kromě toho musí odvádět ročně 6 - 8 měric rži a 1½ měrice ovsa, jež však musí často kupovat k odsypu draz než sami dostanou.

Proto žádali, aby jim byl plat za vězení prominut, rovněž robota v době varty, přípreže při vození proviantu a při stíží ovcí. Vrchnost však je odmítla s jejich žádostí, tvrdíc, že příprež a dodávku proviantu ukládá země a vrchnosti se netýká. Roboty prý ztratiti nemůže.

O útiscích poddaného lidu úřadem vrchnostenským svědčí stížnost obcí Spytihněvě, Kudlovic a Sušic, podaná dne 17. března 1750 c.k. representační komoře zástupcem Janem Jiřím Kuglerem.

Spytihněvští měli totiž míti a užívati 13 lánů půdy, užívali však pouze 9, kdežto 4 lány byly přivtěleny ke dvoru, kontribuce však byla žádána od nich ze 13 lánů.

Podobně Kudlovští užívali pouze 5 lánů místo 7¼ a Sušičtí 1 4,8 lánů místo 2 lánů, platiti však museli i z těch, jichž neužívali a jež byly připojeny k lánům dvorů.

Mimo to žádalo se pod titulem »nevypitého vína« od Spytihněvských ročního platu 100 R., od Kudlovských 27 R., od Sušických 7 R. 30 krejcarů, ač panství samo v těch obcích své víno ve svůj prospěch nalévalo.

Jelikož před časy bylo Spytihněvským dovoleno užívati žaludové pastvy a jiné v lese vrchnostenském, měli odsýpati ročně 77 měric ovsa. Týž les byl však již r. 1720 vymýcen, kdežto oni ještě roku 1750 byli nuceni ono množství ovsa odsýpati.

Nepěkné světlo vrhá též na vrchnostenské úřednictvo stížnost napajedelského rychtáře Josefa Černocha na správce Amletmanna z r. 1753, že dovedl své dvě krávy ze zamořených dobytčí nemocí Otrokovíc, čímž způsobil pád 250 kusů napajedelského dobytka, že vymáhal na některých obcích rozličné dary pod záminkou, že jim vymůže od hraběte to neb ono dobrodiní.

Roku 1755 listem ze dne 17. června žaluje hrabě František Antonín Rotál Spytihněvské poddané krajskému hejtmanu, že již Leopoldu Rotálovi odepřeli a dosud odpírají platiti »suchou činži vinnou«. Od r. 1631 měli totiž za povinnost »vyšenkovati« 2 bečky vína, odebraného z panských sklepů a odvésti za ně do důchodu vrchnostenských po 12 kr. za máz, což dělali do r. 1675, tedy 44 let. K žádosti jejich byli však téhož roku sprostěni tohoto nálevu Juliem Vilémem Rotálem a uloženo jim platiti roční činže 100 rýnských, což opět činili do r. 1748, tedy 73 let. Nyní však to odepřeli dále činiti a svádějí k podobnému jednání i jiné obce.

Jinou ukázkou nevolnictví tehdejšího člověka jest, že kníže biskup z Kroměříže žádal 8. května 1751 rychtáře v Tlumačově, aby Mariana Plačková ze Zářiče, sloužící bez povolení vrchnosti v Tlumačově u řezníka, byla zpět poslána do Zářiče, kdež byl nedostatek čeládky.

Celá řada listin svědčí o dávaném povolení k manželství sňatku příslušníkům téhož panství neb i různých, ale i zamítnutí.

Bez povolení vrchnostenského úřadu nesměl se sedlák učití řemeslu neb dokonce literárnímu umění. Chtělit' ho míti hloupým, aby se jim lépe vládlo.

Stěžoval-li si sedlák na nespravedlivé utiskování úřednictvem, byl obyčejně usvědčen z nepravdy a tím více trestán.

Dostalo-li se někdy poddaným nějakého obdarování, báli se listinu o tom ukázati, aby jim ji hejtman nevzal. Ani opis té listiny, zvaný vidimus, netroufali si ukázati a říci, kde si jej opatřili. Vymlouvali se, že jim zhořela listina. Každé ulehčení trvalo jen potud, pokud chtěla »milostivá« vrchnost. Bezpodmínečně musel se každý podrobiti všemu, co vrchnost chtěla

Opět hrnuly se stížnosti poddaných proti vrchnostem ode všech téměř obcí zdejšího panství i jiných ku krajským úřadům guberniálním i k samé císařovně o zastání.

Záhlinští stěžovali si, že 3 dni jízdy pro drva do Bahňáku počítány jsou jim za 1 den roboty, 3 dni a 2 noci práce u Studeného žlebu v Jankovsku počítají se jim za 2 dni roboty, jízda do Lukovských hor pro dřevo vůbec se jim nepočítá. Když se proti tomu ohradili, byli ještě zavřeni. Jízda párem koní s 8 měřicemi rži do Napajedel počítá se jim za ½ dne roboty.

Podobné stížnosti ozývaly se též 2 jiných obcí.

Dne 1. listopadu 1781 vydal císař Josef II. patent, jímž zmírněna konečné poddanost ku prospěchu a zvelebení orby a užitku všeobecnému. Mírná poddanost trvala ještě dále. Nevolnictví přestalo.

Poddaní mohli se stěhovat s listem propustným, mohli se učit řemeslům a uměním, hledat si kdekoli výdělek. Služeb ve dvoře nemuseli více konati. Pouze sirotci byli povinni 3 roky sloužiti v panských dvorech.

Patentem z 10. února 1789 a jinými z toho roku zrušil Josef II. robotu a desátky, proměnil je v peněžitý plat, zvaný urbární.

Všechna robota měla přestatí dnem 31. října 1789. Poddaní měli místo ní dávat peněžitý plat roční. Pouze v 1. roce měla vrchnost právo přidržeti v době pilné práce poddané k robotě, ale za peněžitou náhradu, která se měla z robotního platu odpočítati.

Dne 1. listopadu 1790 neměla již vrchnost míti žádného práva přidržeti poddané proti vůli jejich k jakékoli práci,

Dle výnosu pozemků (= gruntů) měla se vypočítati urbární povinnost. Ze 100 zl. výnosu mělo se zaplatiti 15 zl. 25 kr. Výnos ani urbární povinnost nebyly všude stejné. Bylo nutno vypočísti je zvlášť pro každého usedlého za robotu vrchnosti a za desátek farářům.

Ale lid dal se balamutit různými mluvky, aby ničeho neplatil, že robota přestane zdarma.

Ustavičné žaloby vrchností na poddané a nespokojenost poddaných zaviniily, že bratr a nástupce Josefa II., jenž zemřel 20. února 1790, Leopold II. zrušil všechny patenty Josefovy a roboty opět uvedl v platnost. Lid pak přísnými tresty donucován ke konání roboty. Ted chtěl již platit, ale páni zase nechťeli.

Tak to zůstalo až do r. 1848. Rok tento způsobil velké změny v životě společenském, státním a obecním. Zrušeno poddanství, lidu selskému nastal život utěšenější. V návalu radosti dopouštěl se někde lid všelikých nesprávností ano i hrubství proti dřívějším svým pánům. Zpívány různé posměšné písničky jako: »Hoj, vy páni s frackem, už Vašemu hrubiánství zvoní umíráčkem. My už práva máme, vzít si je nedáme atd.« Někde projevovala se i radost z národního obrození. Lid všiml si života národního a politického. Zpívány též písně »Hej Slované, Kde domov můj.«

Již koncem roku 1846 vyzýval císař Ferdinand vrchnosti, aby snažily se usnadniti poddaným výkup roboty v cestě dobrovolného dorozumění, což by prospělo oběma stranám.

Napajedelský hrabě Jiří Stockau, věda, že robotová práce za mnoho nestojí, prohlásil, že jest ochoten jetou robotu proti výkupu propustiti. Bez pší roboty nemůže prý se zatím obejít.

V březnu 1848 vznikla revoluce a koncem června 1848 usnesl se zemský sněm zrušiti robotu na celé Moravě proti náhradě, kterou pak stanovily r. 1850 zvláštní vyvažovači komise ve shodě s poddanými i s vrchnostmi.

Dne 30. dubna 1852 odvedli občané napajedelští u berního úřadu v Napajedlích hotově na penězích, jak jim bylo dle vyprošovací listiny svobodných polí za urbární dávky, roboty a desátky, váznoucí na jejich pozemcích uloženo splatiti do 14 dní po 1. listopadu 1850:

	občanů	post. čís	kapitálu	úroků	úhrnem
1.	105	1—105	490 zl 11 kr. C. m.	+42 zl 53 kr	=553 zl. 4 kr.
2.	68	106—173	468 zl 51 kr. »	+41 zl 1 kr	= 509 zl 52 kr.
3.	101	174—274	512 zl 21 kr. »	+44 zl 50 kr	557 zl 11 kr.

	občanů	post. čís	kapitálu	úroků	úhrnem
4.	197	275-471	565 zl 32 kr. C.m.	+49 zl 29 kr	=615 zl. 1 kr.
5.	292	472- 763			=1174 zl. 44 kr.
6.	110	764-873	145 zl 18 kr. »	+12 zl 43 kr	158 zl. 1 kr.

Tedy 873 občanů mělo zaplatiti i s úroky z prodlení 3567 zl 53 kr.

Z toho obnosu musela však vrchnost tratiti tedy upustiti ^{1,3} a země hradila též ^{1,3}. Zbývající třetinu v obnosu 1189 zl 18 kr musilo oněch 873 občanů zaplatit.

Mimo to měla obec zaplatiti za obecní pastviska čís. 468, 469, 470, 474, 471b, 480a, 480b, 480c, 2160, 2159, z nichž byla povinna odsypávati 333 ^{1,3} měřice ovsa, oceněných na 307 zl 46 kr ve stříbře.

Úhrnná povinnost výkupného napajedelských občanů r. 1852 činila tedy 3875 zl 39 kr C. m.

Na úhradu výloh s vyvlastněním pozemků vybírána dle výnosu ministerstva financí ze 30. září 1858, č. 4752 přímá daň 10 kr. nových a pro zemské potřeby 6 ^{7,10} kr.

Povinnost faře byla vypočtena na 95 zl 35 ^{4,10} kr. což zpeněženo bylo na 20 násobný kapitál 1911 zl 48 kr., se splatností od 1. listopadu 1851, z kteréhož obnosu prominuta byla Napajedlanům ^{1,3}.

Dle listiny o vyproštění naturální a peněžité dávky k faře napajedelské 22. října 1851 poznáváme, že bylo v Napajedlích v tu dobu:

130 pololánků v číslech domů: 55, 70, 88, 89, 90, 91, 92, 95 až 99, 101, 105, 106, 115, 116, 120, 195, 197, 198, 202, 203, 205, 215, 218, 220, 222, 226, 227, 228. Číslo 88 obecní dům.

20 čtvrtlánků v číslech domů: 62, 71, 63, 64, 107, 114, 127, 180, 192, 190, 191, 204, 217, 221, 224, 225, 231, 270, 344, 181.

30 malých čtvrtlánků v číslech domů: 50, 9, 93, 100, 103, 56, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 136, 184 až 189, 193, 194, 200, 201, 211, 210, 312, 360, 400 — 199, 271.

100 velkých zahradníků v číslech domů: 2, 52, 54, 57 až 61, 66, 123 až 126, 128, 130 až 135, 137 až 140, 147, 149 až 153, 162 až 178, 207, 208, 219, 209, 229, 236, 240, 245, 246, 272 až 280, 281 až 286, 288 — 311, 315 — 317, 320.

Malí zahradníci byli 4 v čís. domů: 67, 68, 238, 16.

Domkařů A bylo 29 v číslech domů: 3, 5, 6, 7, 12, 15, 20, 155 až 158, 234, 250, 251, 249, 248, 252 až 262, 84, 85.

Domkařů B bylo 21 v číslech domů: 1, 4, 8, 9, 24, 16, 22, 10, 23, 11, 13, 14, 237, 18, 19, 21, 26, 28, 247, 352, 239.

Dle téže listiny byli pololánici povinni odsýpati každý faře ročně 27½ mírky žita a ovsa a platit hotově 2 kr., čtvrtlánici po 13¼ mírce žita a ovsa a hotově 1 kr. Ostatní platili hotově: malí čtvrtlánici po 5 kr., velcí zahradníci po 4 kr., malí po 2 kr., domkaři A po 4 kr., B po 2 kr.

Nastalt' těmito novotami život volnější v hospodářském směru. V politickém směru sice r. 1850 potlačila ještě absolutistická vláda všechen svobodný tisk a vydávání politických časopisů, leč ne na dlouho. Roku 1859 padl absolutismus a císařským diplomem ze dne 20. října 1860 dáno národům rakouským právo, míti účast na zákonodárství zemském i říšském. Mezi prvními poslanci r. 1861 zvolenými byli ze zdejšího bývalého panství rodák záhlinský Fr. Skopalík a napajedelský Jos. Hložek.

29. Řemeslné živnosti.

Řezníci napajedelští, mající již svůj cech, žádali Antonína Rotála, aby jim potvrdil výsady, dané Adamem Jáchymem, že totiž nemá býti v Napajedlích více řezníku než 10. Odůvodňují svou žádost tím, že sami postavili

jatky či masné lávky pro 10 mistrů a zavázali se udržovati je v dobré platiti do úřadu purkrabského z každé lávky ročně každý řezník p tech rozpuštěného loje, celkem 200 liber. Nemohou žíti z řeme jest jich 10. Jak teprv, kdyby jich bylo více!

Jako cechy ustavily se za téhož Antonína Rotála:

1. hrnčířský dne 8. března 1752, k němuž náleželi zedníci, kameníci, tesaři, soustružníci a hrnčíři,

2. krejčovský dne 16. března 1752, obsahující mistry téhož řemesla z Napajedel, Otrokovic, Halenkovic, Březolup, Žlutav, Sušic, Košík, Kudlovic,

3. tkalcovský dne 1. ledna 1757.

V pozdější době vznikl zas

4. společný cech zámečníků, kovářů, kolářů, bednářů, stolařů a sklenářů, k němuž se přidali též pekaři, perníkari, kominíci a klempíři a to z těchže obcí jako při cechu krejčovském.

5. Roku 1774 byl zřízen v Napajedlích cech kožišnický, k němuž přidružili se kromě mistrů napajedelských i spytihněvští, jalubští, buchlovští a velehradští. Dříve patřili k cechu hradišťskému. Džbán cechovní zřídil jim r. 1777 hrnčíř Hovorka.

Jako památky na staré již zašlé cechy zachovaly se některé pokladnice či lodny, džbány, postavníky, uschované na kůru v kostele, knihy a různé zápisy. Z pokladnic nejzajímavější jest ševcovská z 28. května 1770, v níž uschovávaly se listiny nadační a pečeť. Když cech zasedal při výpovědi učňů a přijímání tovaryšů za mistry, stavěla se pokladnice na stůl, v tu chvíli ihned umlkl všechen hovor a nastalo posvátné ticho.

Ze džbánů zachovaly se hrnčířského cechu z r. 1769 jako nejstarší, kožešnického z r. 1775, hrnčířského z r. 1820, ševcovského z r. 1849. Užívalo se jich při svačinách, jež museli ustrojiti tovaryši, když byli přijímáni za mistry.

Když chtěl tovaryš do světa, vymohl si dovolení od vrchnosti a dostal »list od rodu«, jenž mu byl zároveň doporučovacím listem. S tímto a s listem za vyučenou chodil od místa k místu, až našel práci. Odchází pak na jiné místo, dostal certifikát, jímž se vykazoval v jiném místě. Takový certifikát nazýval se »kundšaft«. Vykázav se tímto »kundšaftem« u mistrů svého cechu na novém místě, byl pohoštěn aneb — nalezl-li práci — přijat mezi tovaryše.

Každý cech měl svůj řád čili pořádek tovaryšský, jenž naváděl příslušníky k uctivému slušnému chování, zakazoval opíjení a trestal je. Do řádu t.j. do schůze nesměl přijíti bez hůlky a »rukaviček«, z cechu nesměl ničeho vynášeti, v létě přes 10 hodin a v zimě přes 9 hodin venku se zdržovati.

Tovaryš měl se vystříhati oplzlých řečí neb písniček, zlořečení, nadávek, hádek, pranic, velkých her.

Přišel-li vandrovný tovaryš na hospodu cechovní a nebylo-li pro něho v tom místě práce, měl se mu poskytnouti nocleh a 6 kr. Kdyby takový tovaryš lidi dům od domu vytloukal, měl býti napomenut mladším tovaryšem, když neposlechl, měl ho cechmistr právem rychtářským vsaditi do arestu.

Když onemocněl tovaryš, měli druzí tovaryši postarati se o jeho obsluhu, zvláště v noci, na útraty z pokladny, jež pak nahradil tovaryš, u-zdraviv se.

Zemřel-li tovaryš, prodala se jeho pozůstalost, peníze daly se do pokladny a starší tovaryši postarali se o pohřeb. Měl-li přátele, obstarali vše i pohřeb oni.

Dostal-li tovaryš hosta, nesměl ho bosky vyprovoditi. Na městečku nesměl se ukázati bez vázanky na krku, v nezapnutém kabátě na 3 knoflíky, v nepodvázaných punčochách, v nezapnutých střevících na přesky.

V neděli a ve svátky měl tovaryš choditi do kostela, na procházkách měl úcty hodné lidi slušně pozdravovati a klobouček posmeknouti.

Kdo by se neslušné a nezpůsobné zachoval k panně, měl býti »starou pokutou« trestán, co by po 3 ani nemohl na zadnici sednouti. V hospodě nesměl tovaryš dělati dluhů. Na cestě nesměl druh druhu připíjeti a žádné zavdané přijímati, ani ovoce po ulici jísti. Bosky nesměl vyjíti ani před odkap domu svého mistra.

V nynější době jsou v Napajedlích kromě již zmíněného cukrovaru a pivovaru cihelna bývalá panská, nyní již občanská, parní mlýn, který v únoru 1928 vyhořel, koželužna, továrna na hospodářské stroje a motory se slévárnou Bratří Caříků, První moravská pálenice slivovice a borovičky, Chludova továrna na výrobu obuvi »Olga«, Kolaříkova továrna na výrobu kramflíků dřevěných.

Z drobných živností jsou tu 2 bednáři, 4 betonáři, 2 cukráři, 1 čalouník, 2 elektrotechnikové, 1 hrnčír, 3 hodináři, 4 holiči, 1 hřebenař, 1 kameník, 1 hartáčník, 4 klempíři, 2 kloboučníci, 2 knihaři, 1 knihkupec, 2 koláři, 22 krejčí, 8 švadlen, 4 malíři pokojů a natěrači, 16 obuvníků, jichž živnost však trpí konkurencí prodejny Baťovy, 3 pekaři, 2 pokrývači, 6 řezníků, mnoho nakupovačů dobytka pro vývoz, 3 závody uzenářské, 2 sklenáři, 14 stolařů, mimo Paříky ještě 2 strojníci, 2 tesaři, 1 výrobce sodovky a limonády, 2 zámečníci, 1 puškař, 3 podnikatelé staveb - stavitelé, 2 povozníci koňským potahem, 3 autodopravy, z nichž 1 autobusová dojíždějící k vlakům na nádraží a do Zlína s dělníky počínaje od 29. dubna 1928, 3 sedláři, 13 hostinců, z nichž 4 upraveny na hotely, poskytující cizincům noclehu, 6 velkých obchodních závodů a větší množství drobnějších různého druhu, 1 lékárna, 2 drogerie.

Když cechovní zřízení bylo zrušeno, utvořila se k hájení zájmů různých živností společenstva smíšená, zahrnující v sobě všechna řemesla. V důsledku toho bylo v Napajedlích »Společenstvo živností řemeslných« a Společenstvo živností svobodných a koncesovaných.

Když však tato společenstva ukázala se býti těžkopádnými a nevyhovujícími živnostem méně v místě zastoupeným, která vždy byla přehlasována a úsměšky odbývána, počala se tvořiti menší odborová společenstva buď jen místní nebo okresní a zemská. Jest to něco podobného starým cechům, ale spočívající na lepším základě.

Již r. 1912 utvořilo se v Napajedlích Společenstvo hostinských a výčepníků pro soudní okres napajedelský, Odborové společenstvo kovářů pro Napajedelsko. R. 1921 vzniklo Společenstvo krejčí a švadlen, r. 1922 Společenstvo řezníků a uzenářů pro Napajedelsko, r. 1923 Společenstvo kolářů pro celé Uh. Hradištsko, r. 1924 Společenstvo cementářů pro střední Moravu se sídlem v Přerově. Tesaři utvořili již před válkou Zemský svaz mistrů tesařských. R. 1921 vzniklo Společenstvo pekařů pro Uh. Hradištsko, Společenstvo cukrářů a perníkářů pro Uher. Hradištsko, Společenstvo holičů a kadeřníků pro Uh. Hradištsko. R. 1919 utvořilo se Společenstvo pokrývačů pro střední Moravu.

Ostatní zůstali ve smíšeném společenstvu.

Z ostatního obyvatelstva zdejšího jest 71 rodin, které živí se výhradně rolnictvím, 70 rolnictvím vedle jiného hlavního zaměstnání, asi 16 tak zvaných formankářů, majitelů skrovného počtu pozemků, ale najímajících cizí pozemky a jezdících na formanky; celá řada drobných domkářů, kteří dávají si svá pole jinými obdělávati, konečně jsou zde bezzemci, žijící jen z výdělku práce tělesné a duševní.

Zřízení soustavné elektrisace v celém městě umožňuje další rozkvět průmyslových a Živnostenských podniků v Napajedlích.

30. Stavba nového zámku.

Antonín Rotál zemřel dne 26. října 1762, rozdělil statky své na 3 díly, z nichž Napajedla poručil dceři Marii Anně, provdané Ditrichštejnové; Bystrici a Prusinovice nejstarší dceři Marii Teresii, provdané za hraběte Monte I' Abata; Holešov dětem po zemřelé Maxmiliáně, hraběnce Nadaždy; Zborovice měla již odkázány jeho manželka.

Nová majitelka Marie Anna (1763—1767), uvyklá nádherným budovám, počala dne 12. dubna 1764 se stavbou nového zámku, jenž však byl dostaven teprve za jejího nástupce Quidobalda z Ditrichštejna (1767—1772) asi v roce 1769, kdy dne 15. března s lešením 15 sáhů vysokého spadl tesařský tovaryš Jan Poslušný a zabil se.

31. Vojenská posádka.

V místě strategicky tak důležitém, jako vždy byla Napajedla, bývala častěji ubytována vojenská posádka. Tak roku 1763 uloženo městečku ubytovati z eskadrony knížete Lichtenštejna 51 mužů s důstojníky a příslušným množstvím koní. Ostatek měl se umístiti v okolních obcích. Jelikož však Otrokovice kolem 20. května téhož roku vyhořely, bylo i tamější mužstvo přiděleno Napajedlům. Tu obecní úřad napajedelský v čele s purkmistrem ohradil se proti tomu, tvrdě že v Napajedlích jest jen 24 usedlých sedláků, 12 čtvrtníků, kdežto ostatní jsou malí podsedníci o 2, 3, nejvýše 4 měřících pole bez stáje, pročez mužstvo musí stále v témže bytu u těchže lidí po 2 i 3 mužích, zůstat, nemohouc se střídati. Kdyby toto ubytování mělo trvati 4 roky neb i více, bylo by nemalou obtíží pro místní lidi. Žádají tedy, aby v Napajedlích bylo ponecháno jen 20 mužů s důstojníky, by se mohli aspoň poloročně bytem střídati. Ostatek navrhuji ubytovati ve Žlutavech, Halenkovicích a Kudlovicích, kdež do té doby vojska nebylo a není. Krajský hejtmán uherskohradištský svob. p. Waffenberg však sděluje vrchnostenskému úřadu napajedelskému, aby ve srozumění s komandujícím rozdělili mužstvo otrokovské na dobu, než požárem poškozené domy v Otrokovicích budou uvedeny v pořádek, nejen v Napajedlích, ale i v Kvítkovicích a Spytihněvi.

Dne 31. října 1783 uvádí se inventář, nacházející se ve 14 místnostech kasárny pro mužstvo (menagezimmer), čítající 56 zimních a 55 letních příkrývek (dek), 107 plachet, 58 polštářů, 58 slamníků, 59 lůžek, 15 stolů, 4 legátky (židle), 15 lavic, 15 svícňů, 15 »lichtpuců«, 11 pantoků, 14 železných videl k peci, 14 škopků, 15 putynek, 15 džbánů na vodu, 15 lišt na šaty, 14 lišt na pušky, 14 chlebových desek.

Dle účtu za dobu od 1. listopadu 1789 do 31. října 1790 činí celkový příjem platu kasárního, na byty vojenských důstojníků, za dříví od vojenských důstojníků a jiné 726 R 24 kr. Vydání pak platu kasárního, od bytů důstojníků, za dříví, svíčky pro kasárny, za plátno na plachty a slamníky, řemeslníkům za vápno na líčení kasárny, kominíkovi, celkem 673 K 82 kr.

Dle účtu obecního z r. 1790 přispěla obec Napajedla na kasárnický byt 49 R 36 kr., na byt důstojníků 4 R 34 kr.

I v pozdějších dobách bývala v Napajedlích a okolí vojenská posádka, rozdělená po rolnických usedlostech. Vrchní velitel bydlil v obecním domě čís. 88., kde stojí nyní věž nové radnice.

Posléze roku 1865 bylo oznámeno obecnímu úřadu napajedelskému, že vojsko zůstane v Napajedlích jen tehdy, zaváže-li se obec postavit pro ně kasárny. Obecní zastupitelstvo projevilo sice dne 12. října 1865 vůli postavit kasárny, ale ke stavbě nedošlo. Na stavbu měl přispěti každý ½ láník 10 zl.,

¼ láník 5 zl., podsedník 2 zl. a mimo to dle daně, jak komu by se vyměřilo. Ale město Bzenec předešlo Napajedla, vystavělo potřebné kasárny a dostalo napajedelskou posádku.

Současně s přeložením vojska z Napajedel jednalo se i o zrušení vojenských odvodů z Napajedel. Tento čin odvrátiti od Napajedel podařilo se deputaci, vyslané do Brna dne 3. prosince 1865. Ještě po převratě byla Napajedlům nabízena posádka vojenská, ale bezvýsledně.

32. Poslední Rotálové.

Antonínem Rotálem vymřel dne 26. října 1762 starožitný panský rod hrabat z Rotálů, kteří zastávali ti nás v důležitých dobách význačné úřady a hodnosti.

Antonín byl pohřben v hradní kapli holešovského kostela, kterou sám dal pořídit.

Velkého bohatství užil ke stavbám a okrasám kostelů, z nichž již byl vzpomenut poutní chrám Bohorodičky na Hostýně, farní chrám i s farou v Bystřici p. H., v Holešově, v Mysločovicích, jakož i kostel a klášter sv. Trojice v Holešově. Později přeměněn klášter tento v kanceláře okresního hejtmanství a byt pro hejtmana, panské služebníky a lékaře.

V Napajedlích vystavěl na místě bývalého bratrského kostela kapli sv. Kříže, která r. 1772 vyhořela a r. 1785 darována byla poddaným, by si tam zbudovali kontribučenské sýpky, které v pozdějších letech byvše zrušeny, byly prodány soukromníku stolaři Havránkovi, jenž tu vystavěl jednopatrový dům číslo 558. Tak zůstaly po Rotelech na všech jejich panstvích napajedelském, holešovském, bystrickém a klasickém nádherné a velkolepé stavby kostelů, far, zámků a jiných budov, které svědčí nejen o jejich činnosti, ale i o velkém bohatství jejich.

Arci lpí na všech těchto památkách rotálských potůčky potu poddaných jejich robotníků. Čím blíže k sídlu Rotálů, tím těžší roboty byly na ně uvalovány. Proto nepožívala památka Rotálů valné pověsti u lidu. Na Napajedelsku stalo se obyčejem užívati nadávky či přezdívky ke každému, kdo někomu ublížil a nějak ho urazil, slovy: »Ty z Rotálů! Ty Rotále!«

Přece však nutno oceniti zásluhy Rotálů o vystavění těchto budov. Často musí lid násilím a proti vůli své donucen býti k něčemu, z čehož okamžitého prospěchu nevidí, který teprv v pozdní době vyplývá.

Dle testamentu Antonínova dědily jeho panství dvě jeho dcery a vnukové po 3. dceři, jež zemřela před ním.

1. Amalie, narozená 1719 a provdána za Leonarda de la Rovera hraběte z Monte l'Abate, dědila bystrické panství, kteréž pak postoupila svému synu Františku hraběti Monte l'Abate v ceně 156.000 zl. Ten zas je odkázal svému sestřenci Janu Nepomuku, hraběti Vengerskému, jenž byl synem jeho sestry. Po smrti hraběte Vengerského dědila je Amálie rozená hraběnka z Fünfkirchenu, dcera po druhé sestře provdaná za Oliviera, barona Laudona, čímž přišla Bystřice v držení Laudonů.

2. Děti po dceři Maxmiliáně, zemřelé r. 1721, dědily Holešov stejným dílem. Dne 1. října 1770 převzala celé panství v odhadné ceně 504.109 zl. dcera Barbora, provdaná za hrab. Erdödyho. Bratřím Františkovi a Tomášovi splatila jejich díly v penězích.

V poslední vůli dne 2. února 1811 odkázala panství Holešov svým synům Karlu a Františkovi stejným dílem.

Dne 18. ledna 1814 ustanovil hrabě František v poslední vůli dědici svého podílu bratrovy děti: Kajetána a Barboru, která se provdala za hraběte

Vrbnu. R. 1883 postoupil Barboře otec její Karel hrabě Erdödy celé panství Holešov. Od té doby byl Holešov celý v držení hrabat z Vrbny.

3. Marie Anna, druhá dcera Antonínova, dědila Napajedla. Lenní statek Kurovice a Sřebetice připadly biskupu, jenž je daroval za 27.000 rýnských hraběti Františku Nadaždymu, synu po dceři Maxmiliáně. Nadaždy zas prodal toto léno r. 1779 Kristiánu Agustinu, hraběti Seilernu Auspangovi za 30.000 zlatých.

Hraběnka Marie Anna provdala se za Qvidobalda, hraběte z Dietrichstejna, s nímž bydlila ve starém zámku napajedelském.

Zemřela r 1767 jako poslední držitelka panství napajedelského z rodu Rotálů, kteří tu vládli od r. 1612 do r. 1767. Hans Jakub 1612—1638, Jan 1628—1674, Julius Vilém 1674—1691, Jan Kryštof 1691—1699, Jan Zigmund 1699—1702, Frant. Helfrýd 1702—1709, Marie Margareta 1709—1730, Jáchym Adam 1730—1746, Leopold 1746—1750, Frant. Leopold 1750—1760, Marie Anna 1760—1767.

33. Kobenclové a Hanke z Hankenštejna v Napajedlích.

Marie Anna v poslední vůli r. 1767 poručila užívání napajedelského statku svému manželu Qvidobaldu, svaté římské říše hraběti z Dietrichstejna (1767—1772), jenž za svého krátkého vladaření začal poddaným dosavadní panské grundy za výkup jako dědičné prodávati, čímž povstaly první svobodné grundy na tomto panství.

Vlastní dědičkou však ustanovila Marii Teresii, hraběnkou Monte 1' Abate 1772—1824, dceru po vlastní sestře Amálii, provdané za Leonharda hraběte Monte 1' Abate.

Marie Terezie provdala se r. 1774 za Jana Ludvíka hraběte Kobencla, později vyslance při různých dvorech, pak státního a dvorského kancléře, jenž zemřel r. 1809 bez potomků.

Rod Kobenclů vzpomíná se již ve 14. století v Korutanech, kde předkové jeho měli lenní panství r. 1362 a r. 1675 byli povýšeni do hraběcího stavu. Jan Karel Filip Kobencel narodil se 21. února 1712 v Lublani a zemřel jako plnomocný ministr v Bruselu 27. ledna 1770, založiv tam akademii věd. Jeho syn Jan Ludvík Josef, narozený v Bruselu 21. listopadu 1753 byl otcem vychován pro státní službu a sloužil v Haliči. Ministrem Kounicem byl pak poslán za vyslance nejdříve do Dánska, r. 1779 do Berlína a později do Petrohradu, kde pobyl v této hodnosti 16 roků, požívaje, ale i náležitě využívaje přízně carevny Kateřiny. Po její smrti byl odvolán a podepsal 17. října 1797 jako plnomocník mír v Campo-Formio. R. 1798 byl opět poslán jako vyslanec do Petrohradu k císaři Pavlovi, kdež způsobil proti Francii spojení Ruska se západními mocnostmi. Roku 1801 dne 9. února smluvil s Josefem Bonapartem mír v Luneville. Byl nejvyšším kancléřem, řídil zahraniční záležitosti a jiné až do roku 1805, kdy nastaly v ministerstvu rozmršky, pročež vzdal se úřadu a žil soukromě ve Vídni, kde zemřel bezdětný 23. února 1809 ve věku 56 let. Líčí se jako výborný diplomat, přívětivý, vždy veselý, nad míru úslušný dvořan, jenž však jako státník neměl velkého ducha.

Jelikož se svou chotí Marií Terezií, již pojal za manželku ve svém 21. roku věku léta Páně 1774, dlel většinou v cizině, nemoha se starati o panství napajedelské, vedla správu jeho buď matka manželčina neb ustanovený k tomu úředník.

Za doby těchto dvou manželů přišel na panství napajedelské z Bystřice p. H. 23 lety panský úředník Jan Alois Hanke, později šlechtic z Han-

kenštejna, který scházel se tu s učenými muži; přicházejícími ke Kobencům na návštěvu, což pak mělo za následek změnu směru dalšího jeho života. V letech 1771—72 byl ve službách knížete Dietrichštejna na panství v Hranicích, Lipníku, potom v Bystřici pod Hostýnem. Roku 1773 odešel do Napajedel, aby snad byl blíže svému někdejšímu vychovateli strýci Ondřeji Hankemu, faráři v Bílovicích. Tu seznámil se s pověstným tehdy profesorem Josefem Somenfelsem, oblíbil si jeho spisy, jimiž byl tak dojat, že přes všechno přemlouvání strýce Ondřeje zanechal službu úředníka hospodářského, ač mu při ní kynula krásná budoucnost, a odebral se do Vídně studovat práva, dějepis a filologii. Strýc i rodiče odepřeli mu veškerou podporu. Náhradu však našel v jednom universitním profesoru, jenž se mu stal příznivcem, rádcem, podporovatelem a přibral si ho ku pracím uspořádání celou universitní vídeňskou knihovnu. Po čase stal se r. 1777 Hanke kustodem universitní knihovny v Olomouci, jsa zároveň profesorem českého jazyka na šlechtické akademii olomoucké. R. 1785 stal se správcem této knihovny. V době obrození národa českého proslul jako obránce jazyka českého. (Pojednání o Hankeovi obsahuje spis studijní knihovny olomoucké čís. 43.558).

Dne 25. srpna 1822 slavila Marie Terezie ovdovělá Kobenclovna 50 leté jubileum svého nastoupení panství napajedelského, jehož účastnilo se okolní panstvo na 36 kočárech. Poddaní se rozestavili řadami od zámku až ke kostelu, kdež arcikníže Rudolf, kardinál a arcibiskup olomoucký, konal za asistence množství duchovních slavné služby boží.

Na pastvisku, nynějších lukách »v Lůžku« uspořádána pro poddané velká slavnost při hudbě, tanci, běhání a skákání v pytlech o závod k určenému cíli, u něhož byly rozličné dárky a šatstvo navěšeny. Kdo první doskáká, mohl si vzít, co se mu líbilo. Sudy piva a 10ti věderní bečka vína byly vystaveny na vysokých lešeních, z nichž vytékalo pivo a víno tenkými praménky jako slámka do podstavených kádí, kde si mohl každý nabrat do svého hrnečku neb skleničky, čeho kolik chtěl. Také podstavovali nádoby své pod pramínek, aby tekutina přímo do nich tekla. Bylo pak tlučení a rozbíjení hrnečků a skleniček hojně. Mládež lezla na vysoké máje pro různé dárky, na vršku zavěšené. Ale mnohý sjel dolů dříve, než mohl dárku dosáhnout. Smíchu arci bylo dosti.

V pavlánu krásně ozdobeném rozloženy byly dary pro chudou ženskou mládež. Panstvo účastnilo se této slavnosti ve stanech a večer málo nádherný ples.

Marie Kobenclovna zemřela dne 21. října 1824 ve Vídni v 73. roce věku svého.

34. Hasičství a požáry v Napajedlích.

Za Marie Terezie Kobenclovny vydán dne 6. června 1774 prvý hasičský řád pro městečko Napajedla, jímž ukládá se městečku míti připraveny 4 vodní lejtý, 4 háky, 12 stříkačů a 12 vodních košů.

Obecní písař měl při vzniku ohně šturmovati zvonem na kostelní věži, načež rychtář, purkmistr a celý úřad měli obstarati vozy s lejtami pro vodu a vypraviti lid k hašení. Krejčovský cech pak měl nalévat vodu putýnkami do lejt, ševcovský a tkalcovský pospíšil s putýnkami a žebří k ohni, řeznický má hasiti oheň stříkači a koši, zámečnický a kovářský budou strhovati háky střechy se sousedních domů. Též tesaři svými pantoky a zedníci řebříky mají pomáhati hasiti. Z ostatních usedlých z každého domu aspoň jeden pospíší k pomoci. Úředníkům panským uloženo pobízeti lid a řídit

veškeru práci. Kdo první dojel s vodou v lejtě, dostal odměnou 1 tolar. Kdo se však nedostavil zaplatil pokuty 6 tolarů na hasičské potřeby.

V nejstarších dobách byla všechna stavení v Napajedlích, jako městečku venkovském, vesměs kryta slámou. Ještě roku 1898 bylo stavení číslo 224 na náměstí pod slaměnou krytbou. Stodol dřevěných a slámou krytých dosud nalézá se hojně a v odlehlejších uličkách i obytná stavení najdeme ještě pod slámou. Požáry bývaly proto hojné a velmi rozsáhlé, pohltivše vždy celé části městečka, zvláště při vichrech zde řádících.

Hašení omezovalo se na bourání nehořících ještě sousedních budov neb alespoň jich částí. O první stříkačce v Napajedlích činí se zmínka teprv r. 1852 a 1853. Byla prý zhotovena asi r. 1829 neb 1830 a byla pojízdná, čtyřkolová, dřevěné soustavy bez ssacího ústrojí. Voda nalévala se do truhlíku a vrhala se odtud kovovou žární do ohně. Dovážela se v lejtách nebo nosila v putynkách lidmi, rozestavenými řetězem od nádržky studně nebo řeky ke stříkačce, což bylo arci velmi obtížné dodávání vody a často přerušované.

Stříkačku tu opatroval a čistíval klempíř Jos. Buchvald a po něm Doležalík za roční odměnu 1 zl, jenž při ohni vedl též proudnici (žárnici) za odměnu 1 zl od každého ohně, vyplácenou z obecní pokladny. Naposledy byla tato stříkačka opravována r. 1861 nákladem 24 zl 70 kr.

Hájení sousedních domů měli na starosti tesaři, zedníci, pokrývači, kominíci a jiní odvážní občané.

Vzdálenější stavení hájili si majitelé za přispění příbuzných a známých. Rozestavili se po střeších slaměných nebo šindelových s vodou v nádobách a nějakými plácačkami v ruce, číhající pak na doletující jiskry, jež zaléváním a plácáním snažili se udusiti.

Četné požáry vznikaly z několika příčin. Nebývalot' ohnivzdorných zdí a štítů, v prostorách mezi staveními bývalo uloženo dřevo, sláma a podobné hořlaviny. Průjezdy bývaly bez stropů a naplněny po způsobu pater ve stodole slámou neb senem.

Často vznikl požár zapálením másla, do něhož nalita voda, neopatrným vysypáním popela do suchého hnojiště, ke krmíku a podobným způsobem. Komíny se vůbec nevymetaly neb nedokonale. Bývaly pletené z proutí a blátem omazané, stropní neb vazební trámy bývaly zazděny do komína. Chodívalo se s otevřeným ohněm do stájů, stodol a pod.

Požár ohlašoval se kromě šturmováním též tlučením na okna a táhlým troubením na roh. Nejčastěji lehla popelem část města, kde jest nyní radnice, k čemuž nasvědčuje Šestero různých požárních vrstev, nalezených při kopání základů a sklepů při její stavbě a z pocházejících ohořelých oharků a shořelé slámy. Roku 1662 shořela při velikém požáru radnice se všemi knihami a spisy.

Největší ohně připomínají se pamětníky :

1. Dne 30. června 1852, jenž vznikl v čís. 292 v nynější třídě Komenského a strávil 15 stavení v koutě za palírnou.

2. Dne 13. července 1852, jenž vypukl v čís. 155 na Zabraní a kdy lehlo popelem 21 domů čísel 161—171, 156—158, 495, 497, 498, 590.

3. Dne 9. května 1862 vypukl požár v čís. 300 na Záhumení a strávil v několika minutách 28 stavení obytných i hospodářských se zásobami, dobytčím i dřívím. Škoda odhadovala se na 21.722 zl. Byl tenkrát veliký vichr. Vyhořely domy čísel: 95—101, 103, 106, 107, 201—203, 205, 269, 270, 297—303, 305—310, 422, 405, 501, 116.

4. V květnu 1863 vypukl požár v čísle 276 na Záhumení ve stodole založením. Prudkým větrem přenesl se požár na čís. 120, 122, 491, 121, 364. Vyhořelo 43 čísel ve Chmelnici a na Zabraní. Pro velký žár nebylo možno ve Chmelnici ani mysliti na hašení.

5. Roku 1865 vypukl oheň v Čís. 51 U Solárny. Od popela chytly krmíky a vyhořela stavení č. 51—62, 64. Číslo 63 bylo kryto taškami. Nechytlo tedy.

6. Roku 1869 byl založen oheň ve dřevěné stodole v Lůžku, odkudž byl přeložen na stodolu číslo 7 v Podsedkách (Žerotínovy ulice), pak na dům číslo 18. a vyhořely domy čísel 242—259, 9—19 i se stodolami. Tenkrát uhořelo i 5 lidí. Dobytek byl na pastvě.

Jak časem ubývalo slaměných střech, tak ubývalo i požárů, zvláště katastrofálních. Takové katastrofální požáry nutily konečně obyvatelstvo, aby se organizovalo proti onomu společnému nepříteli. A tak vznikaly sbory dobrovolných hasičů. První takové sbory vznikly v Třebíči 1868, ve Velkém Meziříčí 1871, v Bílovicích 1871, v Malenovicích 1874, v Uh. Hradišti 1873.

V Napajedlích byl založen takový sbor r. 1882 k návrhu nadučitele Jana Kučery, přispěním soudního kancelisty Jana Kolínka, hospodářského správce Jana Přála, hostinského Jana Tomáštika. Kromě těchto vzpomínají se mezi nejstaršími .funkcionáři tohoto spolku stavitel Jos. Tabara, obuvník Kašpar Skyba, mlynář Karel Dvořák, rolník Bern. Lízal a jiní.

Počet členstva pohyboval se mezi 34—53 činnými a 92—102 přispívajícími.

Spolek tento má r. 1925 ve svém inventáři 1 lezeckou věž, 2 stříkačky čtyřkolové dvouproudni a 1 dvoukolovou, sundávací, 1 strojní vůz, 4 dílný žebř střeňový, 1 žebř stojan, 1 přístavovací dlouhý žebř a různé drobné pomůcky, výzbroj pro 40 mužů, 500 m hadic. Též má svou knihovnu. Po ohni, jímž postižen v noci 28. na 29. února 1928 mlýn, pomýšlí se zakoupiti motorovou stříkačku.

35. Regulace řeky Moravy.

Roku 1773 byly vrchnímu úřadu panství napajedelského podány dvorní komisi, která byla ustanovena k vyšetření a úpravě řeky Moravy, jejich stavů a mlýnů, instrukce, jak upravit ham a některá jiná zařízení u mlýnů a stavů. Ham jest totiž místo, kterým se právně stanoví výška vody, potřebná mlýnu, což pro budoucnost mělo býti stálým, nikým nezměnitelným pravidlem. V Napajedlích byl ham stanoven na 2 stěvíce 6 colů (2'6") nad dřevem prahovým. V kameni zdi byla vytesána čára s letopočtem 1772 ve výšce 10' 3" nad hamem, tedy 12'9" nad prahem, aby při obnově prahu mohl se opět správně položit. Podle hamu měly spádové desky na volném korytě býti umístěny 2'6" nad prahem. Při malé vodě dovoleno mlynáři přidávati přídavky z desek, ale do jen výše 12 colů či 1 stěvíce nepřibité, jež při stoupání vody musí se ihned odstraniti. Spádové desky nařízeno při stoupání vody co nejvýše vyzdvihnouti. Kola dovoleno mlynáři chrániti opatřením, jaké za nejlepší uzná, ale jalové koryto nařízeno nechati volným při stoupající vodě. Ani žerdě a kozy nedovoleno dávat před jalové koryto.

Opatřením tímto mělo se čeliti záplavám a povodním. Bylo však málo platné a málo účinné.

Proto navrhuje již r. 1787 zemský měřič Grünberg udělati u Spytihněvě průkopy, čemuž však odporuje napajedelská vrchnost pro velký náklad, navrhuje naproti tomu odrazní křídla.

Aby se učinila přítrž škodám, působeným řekou Moravou, navrhuje r. 1791 radní Šumický z Uh. Hradiště opět některá opatření. Udává za příčinu Častého rozvodnění Moravy mlýny a jejich stavy, protože jsou na nejužším místě řečiště, pořízeny jsou také užší než průměrné řečiště řeky a příliš vysoké, následkem čehož voda nad nimi musí se zastaviti a vzedmouti. Tomu odpomůže se dle jeho návrhu, když se sníží pražce mlýnské a hamy, aneb když se udělají širší jezy, což by arcí bylo spojeno s velkým nákladem, čemuž by se vrchnosti protivily. Lacinějším a stejné účinným zdá se mu býti, když se prokope průkop (= kanál) 5 sáhů široký z řečiště nad

stavem se stavidlem a s ústím do řečiště pod stavem, což by mlýnům neuškodilo. Takový odváděcí kanál pozoroval navrhovatel již v Holiči, Hrohovci, Kopčanech. Tak by se také učinila Morava splavnou, jelikož by lodi mohly před stavem vplouti do kanálů a z něho níže opět do řeky.

Zemský měřič Jan Mohrweiser prošel pobřeží od Hodonína po Kroměříž a uvádí za příčinu povodní nízké břehy, které nemohou pojmouti horských náhlých přítoků, malý spád vody, stavy zdržující vodu, okliky, zanedbané čištění dna řeky, úžiny řeky, pro kteréž vady neosvědčila se také zařízení provedená r. 1773. Mimo to povolené nadstávky při malé vodě neodstraňují se při hroící povodni, což nebezpečí jen stupňuje. Také jehly nad neb pod stavem se zanášívají náplavou, tvořice hráz vyšší, než jest stav sám. Souhlasí s návrhem Šumického a uvádí pak podrobně, jak věc u každého mlýna třeba provést, žádá však, aby se začalo u Hodonína. Aby se zmírnil náklad, navrhuje prokopati okliky většími příkopy, jež by pak voda vlastní silou prohloubila a rozšířila. Žádá začít co nejdříve u Spytihněvě, neb jinak bude celá ves odplavena. Aby se docílilo normální šířky řečiště řeky Moravy, doporučuje se nadělati v širších místech jímacích srubů a lapačů pro zvýšení břehů a v užších místech průhonů. Slibuje si takto upraveným řečištěm splavniti Moravu. Za tím účelem doporučuje dále jedno stavidlo s vrátkami na počátku kanálu - před stavem a druhé při jeho ústí do řeky, jež by se obě uzavřela před průjezdem lodí, aby se nashromáždilo dostatek vody. I jalová ramena žádá opatřiti stavidly s vrátkami. Řečiště nutno pročistiti a prohloubiti.

V důsledku těchto věcí nařizuje Marie Terezie Kobenclovna hospodářskému úřadu svému, aby při komisi krajského úřadu dne 20. června 1791 podal k návrhu tomu vyjádření, že návrhy zemského inženýra Mohrweisera jsou sice dobré, ale provedení jejich jest nesnadné a nákladné. Nemožno také ničeho podniknouti, dokud není vyhotovena zemským nákladem hydrografická mapa a dokud není rozvržen náklad a stanoven fond na zapravení výloh. U Napajedel beztoho nelze začít, poněvadž by se uškodilo polností níže položeným. Mlýnářka napajedelská namítá, že kanálem, počínajícím nad stavem, zmenšil by se jí stav vody. Žádá, aby začal pod stavem. Průkopem oklik pokazilo prý by se mnoho luk poddaným, kterých jim nikdo nenahradí. Dle nařízení zemské vlády ze dne 24. dubna 1788 jest uloženo vrchnosti, aby s pomocí poddaných odvrátila sváděcím srubem řeku od Spytihněvě; k tomu třeba však požehnanějších a klidnějších časů, aby se mohlo s prací počítati.

Dne 30. července 1795 nařizuje krajský úřad hospodářskému úřadu v Napajedlích, aby učinil všechna opatření, by se podaly zemskému stavebnímu inženýru Stoschkovi, jenž z nařízení vlády má provést měření a mapování řeky Moravy, spolehlivé informace, by se vysekalo křoví na březích, které by mu překáželo a aby se opatřili potřební k tomu dělníci.

Od té doby nehnulo se úpravou řečiště řeky Moravy.

Teprv dne 5. listopadu 1906 a dne 7. a 8. června 1907 provedeno opět komisionelní jednání, na základě jehož povolilo místodržitelství moravské zemskému mor. výboru dne 17. srpna 1906 pod čís. 60.319 provést částečnou regulaci řeky Moravy v Bělově, Otrokovicích a Napajedlích v délce 53,74 m od projektovaného křížení průplavu Dunajsko-Oderského s řekou Moravou až k okresnímu mostu v Napajedlích a na Dřevnici od jejího ústí k mostu železničnímu přes ni.

Při jednání vymínila si správa dráhy, aby v přítomnosti i v budoucnosti z fondu regulačního byly hrazeny všechny škody, které by dráze vznikly provedením regulace řeky Moravy, zvláště na železničním mostě přes Moravu a Dřevnici. Ujednáno vypracovati před započetím regulačních prací spodní jez pod železničním mostem, podobně smluveno pod želez. mostem přes Dřevnici udělati spodní jez aneb upevniti říční dno proti vymílání.

Polní cesta pod mostem přes Dřevnici vedoucí má se udržovati i po provedené regulaci.

Napajedelské silniční výbor okresní vymínuje si, aby regulační správa učinila na svůj náklad příslušné opatření u mostních pilířů, jež by byly ohroženy prohloubením řečiště při pracích regulačních.

Správa velkostatku žádá neobmezené upotřebení vodního práva pivovarů, filtrů, odvádění nepotřebné vody do Moravy, příjezdy a přístupy k řece Moravě v tom stavu jako dosud, dobývání písku a ledu v regulovaném řečišti, zbytečným materiálem mají se zvýšiti sousední pozemky, zvláště Bažantnice, kde jest nyní zřízen sad, a zříditi odváděcí příkopy pro odtok vrchní vody.

Zástupcům města slibuje se posunouti dle možnosti levý břeh Moravy do luk, aby zahrady nebyly zkracovány. Mimo to břeh levý podél zahrad od mlýna ke Kapli jest opatřen kamenným základem nad hladinu normální vody, odtud po výšku teráinu pokryt jest drny. Provedeny potřebné propustky a kanály, upraveny přístupy k vodě i písku a zřízeny potřebné odtoky pro rozlité vody na lukách. V břehu pod zahradami zřízeny 1 m široké schody.

Břehy všude vydrnovány a slíbeno posázeti je poblíže města stromovím.

Po obou březích — vyjma na levém břehu od mlýna ke Kapli — zřízeny 3 m široké cesty. Majitelé zahrad pod mlýnem zavázali se nehraniti zřizencům, zaměstnaným při vodních úpravách, průchodu zahradami k Moravě.

Části starého řečiště postoupí se výměnou neb odprodejem, zřízen nový jednokolejný železný most ve Chmelnici k lukám v Hejnem a Hlasově.

Zlutavský potůček, tekoucí starým řečištěm sveden do nového.

Mlýnský náhon čili Moravka zrušena, rovněž jez napajedelský z rozhodnutí místodržitelství mor. ze dne 12. listopadu 1904, čís. 53.201. Kanály a odtoky, ústící do tohoto náhonu, svedeny do nově zřízeného betonového kanálu, jenž připojen jest k stávajícímu již obecnímu kanálu před palírnou, veden pak do dvou nádržek, jež mlynář Janiš usvolil se na svůj náklad zříditi a dále udržovati, a posléze do řeky Moravy.

I firma Zwillinge (koželužna) žádá, aby kanály, vedoucí z jeho realit do Moravy, byly prodlouženy do upravené řeky na náklad regulačního fondu. Další udržování provede firma na svůj náklad. Zakázáno pouštěti do tohoto kanálu hnojívku.

Za účelem zřízení nového řečiště Moravy bylo nutno vyvlastniti v Bělově celkem 2 ha 82 a 75 m²; v Otrokovicích pro řeku Moravu 15 ha 79 a 54 m² a pro úpravu Dřevnice 5 ha 65 a 04 m², v Napajedlích pro Moravu 43 ha 64 a 46 m² a dva domky na Kapli o ploše 2 arů 1 m².

Část starého řečiště byla zasypána, ale větší část ponechána, až časem sama kalem vod bude zanesena. Západně od mostu nového stojí kupa hlíny, kterou lid přezděl »pyramida Havránkova«. Jest to vykopaná hlína a svezená na hromadu, odkudž měla se rozvážeti do starého řečiště. Nestalo se však. Proto v upomínku vedoucího inženýra Havránka ono pojmenování.

Voda tvoříc náhlý zákrut mezi mlýnem a Kaplí, nanáší na některých místech písek, který se bakruje a odváží ke stavbám. Jen mezi Kaplí a mostem zůstává, přiváděje řečiště do stavu, v jakém bylo před regulací. Opět zarůstá břeh v těchto místech vrbovím, jaké jsme našli po celé délce řečiště neregulované Moravy. I kamenný základ podél proudu říčního vířivá voda roztrhala a kameny odtud odnesla.

36. Štockauové v Napajedlích.

Po smrti Kobenclovny stala se majitelkou panství napajedelského Františka hraběnka Fünfkirchen 1824—1856. Byla dcerou nebožčiny sestry Jenovefy, rozené Monte l'Abate, jež byla provdána za hrabete Wengerského a po jeho smrti za Jana Ferdinanda hrab. Fünfkirchen.

Nová majitelka, nar. 1801, provdala se 23. ledna 1825 za Klimenta říšského hraběte z Kesselstattu, rytmistra a po jeho smrti 11. července 1828 pojala za manžela r. 1830 Jiřího hraběte Stockau, majora, jenž zemřel 12. dubna 1865 a pochován byl v hrobce na hřbitově napajedelském odpoledne na Bílou sobotu. Dne 15. září 1840 postoupila mu polovici nap. panství se všemi právy a břemeny. Přijala ho za spolumajitele (vladaře).

Týž zřídil r. 1838 s holešovským Rudolfem hrabětem Vrbnou v Rymnicích cukrovar, jenž však r. 1858 byl uznán jako nedostatečný a zrušen. Zatím část dosavadních lázní napajedelských přeměnil v cukrovar v letech 1836—1837 nákladem 9622 zl. 83 kr. a pořízením vnitřního zařízení nákladem 9.863 zl. 5 kr. konvenční měny.

Cukrovar v Napajedlích

jest jeden z prvních, kde v bývalém Rakousku počal se vyrábět cukr z řepy. Ve Francii a v jednotlivých státech německých vyráběl se již počátkem 19. století, ale v Rakousku teprv po roce 1830.

Tenkrát nebylo ještě valné důvěry ve výnosnost cukrovarů, pročez nebylo ani velké chuti ukládati větších částek peněz do těchto podniků.

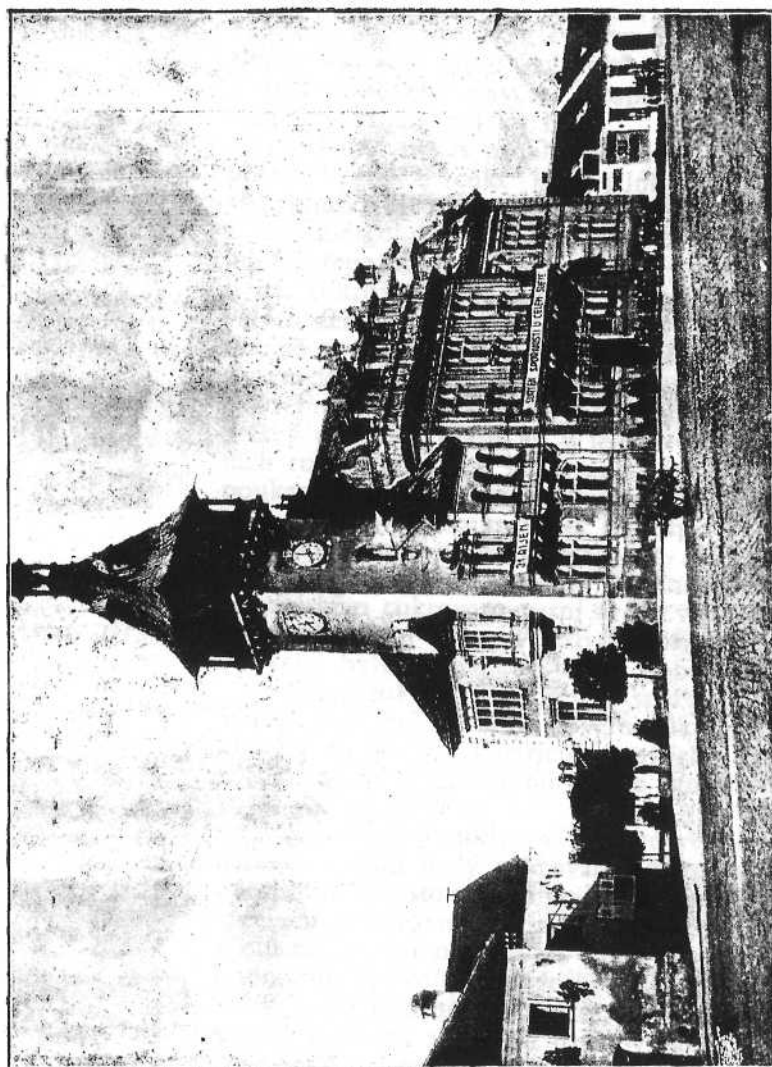
Proto z opatrnosti byly k tomu účelu přeměňovány a upravovány obyčejně prázdné budovy, stojící ladem, jako zámky, kláštery, staré sýpky a podob. bez ohledu, hodí-li se k tomu polohou a je-li v blízkosti voda. Z té příčiny upraveny na cukrovar částečně lázně, ač původně pomýšlelo se zabratí zámek v Kurovicích. Část budovy lázeňské byla upravena tak, aby sloužila k výrobě cukru i za lázně, aby se tím zvětšil výnos.

Prvním správcem cukrovaru byl Alois Sukup. Jeho syn Julius, ředitel panství napajedelského, zanechal spisek z něhož se dovídáme, že napajedelský cukrovar byl již při svém vzniku opatřen všemi nejlepšími technickými vymoženostmi, kterých bylo možno tehdy dosíci. Jelikož však tehdejší cukrovarnictví bylo ještě v plénkách, bylo i zařízení cukrovaru napajedelského velmi prosté a jednoduché.

Hlavní hybnou silou byl žentour, tažený osmi voly, který uváděl do pohybu pumpu, pračky na řepu a jiné stroje. Lisy byly uváděny v činnost rukou lidskou.

Kotly a všelijaké jiné nádoby, jichž se užívalo ke zpracování řepných šťáv na cukr, byly otevřeny a stavěly se přímo nad oheň. Šťávy z místa na místo přenášeli dělníci v otevřených dřevěných nádobách. Vyráběl se již také bílý cukr, arci způsobem velmi primitivním. Tenkrát nečinili lidé velkých nároků na jakost a barvu cukru. Jen když byl. Vídeňský cent cukru byl tenkrát za 38 zl. k. m.

S počátku zpracovávala se v Napajedlích pouze řepa s panských pozemků. První cukrovarská kampaň r. 1837—38 čítala 104 pracovní dny. Denně bylo zpracováno průměrně 68 3,4 centů řepy, za celou kampaň kg

Masarykovo nám.: Radnice a Spořitelna.

725.156. Leč výkonnost cukrovaru stoupala každého roku a užitím spodia zlepšovala se i jakost výrobků. R. 1849—50 počala i státní správa těžiti z tohoto nového odvětví hospodářského, zatíživši ponejprv výrobu cukru daní 91,2 kr. ze 100 kg řepy.

Aby se u nás mohla rozvinouti výroba domácího cukru řepného, bylo potřebí vytlačiti cukr koloniální, jehož se spotřebovalo tenkrát na př. v Rakousku 425.000 q, kdežto řepního pouze 168.000 q. Evropa dovážela v té době cukru koloniálního ze zámořských krajín celkem 7.560.000 centů, kdežto řepního se spotřebovalo 1.977.800 q. Jakmile se to podařilo, rostly u nás cukrovary jako houby po dešti. V letech 1849 — 1852 vzniklo v bývalých zemích rakouských 35 nových cukrovarů. Staré pak snažily se všemožně zvýšiti svou výrobu. Leč řepa, pěstovaná tenkrát jen na panských pozemcích, nestačila již pro takové množství cukrovaru se zvýšenou výrobou. Bylo proto nutno rozšířiti pěstování řepy i na pozemky rolnické. Napajedelský cukrovar počal již v letech 1851—1852 kupovati řepu také od okolních rolníků, které k pěstování cukrovky přiměl svým příkladem a jistě též poukazem, že se cukrovka vyplácí lépe než obilí.

Vypařování cukrových šťáv nad otevřeným ohněm odstraněno v Napajedlích teprve v letech 1854—55, kdy zavedeny vodorovné roury, vyrobené vídeňskou firmou Ferd. Dolanski. V letech 1859—60 postaven v napajedelském cukrovaru parní stroj a vysoký komín a od té doby užíváno jako hnací síly také páry. Používání páry stouplo zvláště v letech 1865—66. Tenkrát byly zakoupeny čtyři Robertovy parní stroje a měděné vakuum.

Když pak r. 1873 převzal správu cukrovaru napajedelského opět Julius Sukup, jenž byl mezitím pověřen úkolem založiti a spravovati podobné cukrovary na statcích Dietrichštejnových, opatřen zdejší cukrovar nejosvědčenějšími stroji a zařízeními, takže stouplo denní zpracování řepy v letech 1878—79 na 1700 q.

Když pak vznikly na Moravě veliké rafinerie (čistírny surového cukru), nemohl s nimi malý cukrovar napajedelský soutěžiti. Tu se musel rozhodnouti, buď investovati do podniku nový, značný kapitál, aby se mohlo s prospěchem pokračovati ve výrobě bílého cukru, anebo zanechat této výroby a omeziti se jen na výrobu cukru surového. Za tehdejších poměrů bylo výhodnějším spokojiti se výrobou suroviny. Bylo však objednáno 7 nových kotlů, jichž použití umožnilo úsporu uhlí o polovici, čímž byla výroba značně zlevněna a úspěch továrny zaručen.

Stálé zvyšování výroby cukru a dobrý odbyt způsobily, že řepných ploch stále přibývalo. Roku 1884 bylo na Napajedelsku osázeno řepou přes 380 ha půdy panské a přes 900 ha půdy selské. V té době zamýšlelo také rolnictvo na založení nového akciového cukrovaru v Napajedlích někde v polní trati v Kočůvkách, ale sešlo z toho.

Roku 1902 prodali majitelé cukrovaru napajedelského Marie a Aristides Baltazzi svůj podnik za 650.000 K české firmě Vykoukal, Kořán a Soukal, od níž jej r. 1904 koupila nynější držitelka, Společnost cukrovarníků.

Z níže otištěné tabulky je patrné, jak se rozvíjel podnik v letech 1837 — 1887. Výroba cukru v r. 1887 je stonásobkem výroby z r. 1837. Současně je viděti, jak se zdokonalovala výroba. V roku 1877 bylo zpracováno za 112 dní 152.961 q řepy, v r. 1887 za 96 dní 278.423q, v r. 1924,25 zpracováno za 52 dní 225.000 q a vyrobeno 44.000 q cukru.

Po převratu r. 1918 byla po cukru stále větší poptávka na trzích domácích i zahraničních. Cukr stal se naším nejlepším platidlem za zboží dovážené ze zahraničí.

Společnost přejímajíc cukrovar do svého vlastnictví, najala od velkostatku napajedelského a malenovského veškeré pozemky. Když Napajedelsko i Malenovsko parcelováno, zůstal cukrovar bez polí: jsa odkázán jen na rolnickou řepu.

Roku	Za dnů	Zpracováno bylo řepy q	Vyrobeno cukru q	Vyplaceno za řepu zl.	Za režii zl.
1837,8	104	7.251,56	249,76	8.383,55	2.964,13
1846,7	124	24.283,—	933,78	29.600,46	4.335,03
1856,7	143	117.358,64	8.483,09	93.718,41	6.837,89
1866,7	112	152.961,—	14.867,81	170.219,87	8 540,25
1876,7	96	178.423,80	23.284,90	164 845,32	13.382,97
1924,5	52	225.000,—	44.000,—	—	—

Pivovar.

O pivovaře napajedelském činí se zmínka již v listu Jana Mola z Modřelic na Kvasicích roku 1611. Jiří Stockau jej roku 1864 přestavěl a zařídil dle nového způsobu dokonalejšími stroji a přístroji, čímž výnosnost jeho hodné se povznesla.

Roku 1875 bylo v něm uvařeno 19.000 hl piva, v desetiletí 1880—90 průměrně ročně 13.924 hl, v desetiletí 1890-1900 průměrně ročně 22.757 hl a r. 1902 již 25.416 hl. Pivo napajedelské mělo dobrou pověst a spotřebovalo se kromě na Napajedelsku i v sousedních okresích. V Uh. Hradišti, Bzenci, Kroměříži, Holešově, Vizovicích, v Přerově a jinde byly hostince, čepující pivo napajedelské. I do Vídně se vyváželo. Roku 1903 bylo v něm zaměstnáno 6 odborných sil, 2 úředníci administrativní, 5 bednářů, celkem 61 osob.

Prosperita pivovaru byla tedy dobrá. Ale pojednou za správce Frimla odsouzeny dosavadní dobré sklepy u panské cihelny k zániku a vystavěny nové vedle pivovaru. Od té doby datuje se úpadek pivovaru. Jakost piva se horšila, odbyť jeho klesal a posléze stal se pivovar majiteli přítěží. Roku 1912 vařilo se v něm naposledy. Postoupen byl jarošovským Braunům, začez dostalo se Baltazzim nějakých akcií na pivovar jarošovský, jež za války proměněny za rakouské válečné půjčky, o které z největší části přišli Baltazzi. Nějakou dobu sladovalo se v pivovaru tom, nyní slouží za skladiště jarošovského piva, jež se do okolních hostinců rozváží. Ostatek přeměněn na byty.

Jiří Stockau byl vůbec pokládán za dobrého hospodáře, byl též ustanoven kurátorem jmění c. k. Tereziánské akademie.

Zato v městečku samém objevily se v té době jakési nepořádky v hospodářství, což vysvítá ze žaloby, kterou dne 8. května 1834 podalo 26 občanů z Napajedel na pudmistra Martina Štěpánika a obecního hospodáře Pavla Stopku pro špatné hospodářství.

Zmínky zasluhuje též list z r. 1836, jímž Stockau vybízí poddané, aby se dali pojistiti proti ohni a jež opatřil svým česky psaným podpisem.

Do doby Jiřího Stockau spadá též otevření železnice, zvané »Císaře Ferdinanda« dne 18. července 1841, čímž pozbyla svého významu bývalá královská cesta a poklesly mnohé živnosti. Roku 1872 rozšířila se tato trať o druhou kolej, což mělo za následek úplné zrušení bývalých, dobré pověsti požívajících lázní, jež již r. 1669 se vzpomínají v knize Hertodově, uložené ve studijní knihovně olomoucké.

Lázně.

V knize té pojednává se totiž o nerostech, obsažených v léčivých vodách a o nemocech, které těmi vodami se léčí. Jako zvláštnost napajedelského pramene uvádí se tu, že teče od sv. Jana Křtitele do Jana Evangelisty.

Druhou zmínku o napajedelských lázních činí Kranz r. 1777 ve své knize, v níž vypočítává všechny prameny v korunních zemích — na Moravě 31 — a udává, které nerosty obsahuje voda napajedelská, již se užívá při zesláblém žaludku, vnitřnostech, zašlemování plic, v nemocech ledvinových a rodidlových a proti nádorům. Nejvíce prý obsahuje soli kuchyňské. Potvrzuje trvání toku pramene dle Hertoda. Roku 1787 Pilař a Moravec ve spise »Moravia historia« III. tvrdí, že napajedelská voda minerální obsahuje kyselinu uhličitou, železo a vápno, slouží proti slabosti žaludku a střev, plic a jiných vnitřností očištěný

Dle rozboru hraběte Mitrovského z r. 1792 obsahuje napajedelská voda 27 dílů žiraviny, 12 dílů kuchyňské soli, 15 magnesia, 3 vápna, 15,5 železa.

Avšak v letech 1793 a 1794 popírá Schwoy ve své topografii Moravy užívání napajedelské vody v léčení a tvrdí, že se jí užívá jen k převařování zeleniny a napájení dobytka, aby se ušetřilo soli.

A v letech 1824 a 1831 uveřejněno pojednání: »Jak vyrobiti dobrý chléb z mouky z porostlého žita neb námelového«, v němž je zmínka o užívání vody napajedelské při kvašení pečiva, zvláště z mouky z porostlého obilí, aby se ušetřilo soli, při čemž radí se zachovati tento postup:

1. Žito nejdříve dobře vysušiti, čímž ztratí značnou část své škodlivosti. Na půdě pak musí se hojně přehazovati, protože zbývající ještě dobrá mouka v zrně vlhkem každého dne se kazí, čímž přibývá odporně nakyslé příchuti. Námel má se spáliti, nedávati dobytku.

2. Aby se mouka zlepšila, špicuje se před mletím porostlé obilí, již při mletí přimíchá se něco dobré, staré mouky.

3. Třeba dbáti dobrého kysání, kynutí chleba a upotřebiti nejostřejšího kvasu, tepleji kvasiti. Přidá se k těstu více soli než obyčejně, též pivní kvasnice mohou se přidati a něco drasla ve vodě rozpuštěného. Pečínky třeba dělati malé, aby se mohly lépe vypéci. Pec radí se učiniti s počátku slabší, aby chléb nedostal hned tvrdé kůrky, teprve ke konci má se zesílit.

4. Též se radí přimíchávati něco mouky ječmenné, ovesné a kukuřičné.

Aby se ušetřilo soli, upotřebili již tenkrát místní obyvatelé minerálního pramene napajedelského při dělání kvasu. Činíť prý mouku z porostlého obilí při pečení pevnou a působí pečivo tak dobré jako z neporostlého obilí.

O rozloze lázní svědčí inserát panství napajedelského z roku 1837, jímž pronajímají se na tři roky od 20. května a to: příprava lázní, stravování: t. j. vaření, vyvařování, příprava jídel a podob., nálev nápojů, byty pro nájemce, pokoje pro lázeňské hosty, jídelna, vše se zařízením veřejnou dražbou. Kauce 120 zl.

Roku 1838 uvádí se 19 pokojů a bytů, 10 koupelen. Téhož roku doporučuje Volný Gregor píti vodu napajedelskou všem, kdo trpí zahlenováním žaludečním, ledvinovou nemocí, také píti s koupelemi při chronických reumatismech, pakostnici, zahlenování a vyrážkách kožních.

Tak do roku 1872 sloužila hlavní budova nynějšího cukrovaru za hlavní lázeňskou budovu. Dole byly kabiny, v prvním poschodí velký taneční sál s příslušnými místnostmi. Léčivá voda (= slanica) čerpala se dvěma dřevěnými pumpama ze studně, stojící v místech, kde jest nyní pravý zadní pilíř viaduktu dráhy směrem k Otrokovicům. Lázně měly svou lékárnu, již užívalo i městečko, požívaly zvučného jména nejen v okolí, ale i v Německu, kde ještě v letech 1902 a 1903 byla Napajedla vedena v almanaších

jako lázeňské místo. Příšlyť totiž v těchto letech z Německa dotazy, kolik lázeňských hostů bylo v minulé saisoně v Napajedlích, kolik bylo ordinováno lázní a pod.

Vídeňské divadelní společnosti a různé spolky, arci německé, pořádaly v těchto lázních divadla a výlety.

Všechno však zaniklo zřízením druhé koleje dráhy, Čimž zazděna studna, dodávající vodu lázním, proti čemuž obecní úřad nemohl ničeho činiti a majitel velkostatku hrabě Stockau na radu zámeckého lékaře Václ. Dadáka rovněž námitek nečinil.

Jen si vymínila obec podle zápisu o pochozí komisi ze 20. července 1872, čís. 14.802, aby nákladem dráhy byl hlavní pramen sveden do nové studně. Dráha sice studni novou zřídila, ale pramene do ní nesvedla. Ten si pak prodral sám cestu do stoky, svádějící dešťovou vodu s Makové do Moravy. Tam chodíval si pro slanici lid z Napajedel a okolí.

Teprve r. 1903 na zakročení městské rady vyslalo ředitelství dráhy potřebné inženýry a dělníky, kteří konečně našli hlavní pramen ve sklepe bývalé cukrovarské zahrady a svedli jej potrubím do studně.

Nákladem 672 K z pokladny okrašlovacího spolku upraveno okolí pramene, by i lid mohl pohodlně čerpat vodu pro svou potřebu.

Zahradu cukrovarskou získala obec do svého vlastnictví, davši velkostatku kousky zahrádek za pivovarem na Kapli, a svěřila ji okrašlovacímu spolku.

Nyní nastal v Napajedlích proud, poříditi zde nové lázně. Proto zaslána voda do ústavu pro zkoumání potravin V Praze ke zkoumání a rozboru, jenž roku 1905 zněl takto :

Vzhled: Voda čirá, bezbarvá, chuti slané, zápachu sirovovodíkového. Na povrchu, vody slabý výkvět síry.

Reakce: Lakmusem — alkalická, kyselinou rosolovou — alkalická.

Sedlina: žádná.

V jednom litru obsaženo milligramů:

Výparek při 104°C: 54.230.

Kysličník vápenatý: 81,0

Kysličník horečnatý: 48,0

Ammoniak: obsažen

Draslík: stopy

Kysličník sodnatý: 2.817,4

Kysličník železnatý a železitý: nenalezen

Chlor: 1670,0

Kyselina dusíková a dusičná: nenalezeny

Kyselina sírová: 41

Sirovodík: 13

Kyselina křemičitá: 9,0

Kyselina uhličitá vázaná: 1089,5

Manganistan draselnatý k okysličení listrojných látek: 4,1

Veškerá tvrdost analysou vázkovou něm. stupně: 14,8°

Dle tohoto rozboru obsahuje voda slanica v 1 litru:

Chloridu sodnatého	2.755,0 miligr.,
uhličitanu sodnatého	2267,0 »
uhličitanu vápenatého	144,6 »
uhličitanu horečnatého	100,0 »
síranu vodnatého	72,7 »
sirovodíku	13,0 »
kyseliny křemičité	9,0 »
chloridu litnatého	stopy
chloridu draselnatého	stopy

Svým složením odpovídá tedy voda minerální vodě alkalicko-muriaticko-sirovodíkové.

Po té pověřena firma arch. Valenta a Emil Káš z Brna vypracovati plán a rozpočet na stavbu nových lázní. Provedení stavby zadáno místním živnostníkům, jen instalační práce řídil Káš.

Konečně dne 13. března 1914 kolaudován celkový účet za provedené práce na 42.827 K 63 h. Téhož roku zahájila obec ve své vlastní režii činnost s lázněmi. Pracovalo se však hned s počátku se schodkem, protože r. 1919 pronajaty lázně a posléze r. 1920 prodány manželům Kohnovým za 90.000 Kč, kteříž r. 1925 přistavěli k dosavadní budově na jižní straně levé křídlo o 1 poschodí, obsahující místnosti pro restauraci a byty pro hosty.

37. Další osudy Stockauových.

Roku 1852 přijel si chorvatský bán Jelačić do Napajedel pro nevěstu Žofii, hraběnkou ze Štockau, narozenou 1833. Jeho průvod skládal se ze 24 mužů, oděných v Červené plášti. Na uvítanou byly pořízeny na nádraží 2 pyramidy světél o 70 lampách; město bylo osvětleno a na zámku skvěl se velký nápis: »Živio bane!«

Když Jelačić dne 20. května 1859 zemřel, provdala se Žofie dne 10. května 1863 za Adolfa hraběte Dubského, majitele Zdislavic, jenž zemřel dne 17. ledna 1877 ve Vídni a pochován ve Zdislavicích.

Bratři Žofiiny Otto, narozený dne 5. října 1855, a Jiří, narozený dne 7. dubna 1837, oženili se prvý s Marií Virginíí Baltazzi, rozenou dne 1. prosince 1848 a druhý s Evilinou Baltazzi, narozenou 25. listopadu 1854.

Když Jiří hrabě Stockau r. 1865 zemřel, přijala vdova Františka syna svého Frydrycha (Bedřicha) za spoluvladaře, jenž pak po její smrti r. 1878 spravoval panství napajedelské sám. V mládí sloužil ve vojsku jako rotmistr pojezd za manželku r. 1857 Metyldu hraběnkou Chorynskou.

Z tohoto manželství pošly dvě dcery: hraběnka Pavlína, narozená dne 1. září 1858 a provdaná za hraběte Kazimíra Esterhazyho; pak Marie, narozená 19. srpna 1859 a provdaná za pana Aristida Baltazziho. Její dcera Marie provdala se za hraběte Wurmbrandta; rozešli se však za války světové a nežijí spolu. Mají spolu dvě dcerky.

Dovršivše dne 8. září 1882 pětadvacet let svého manželství, slavili manželé Bedřich a Matylda Stockauovi stříbrnou svatbu, při kteréžto příležitosti všechny obce bývalého panství jim blahopřály svými zástupci, vyslavše mimo to též četná banderia v národních krojích hanáckých a slováckých, jež celé slavnosti dodaly lesku.

Za doby konstituční býval též Bedřich před zavedením přímých voleb poslancem na říšské radě a později jen zemským poslancem.

Na svých statcích zavedl v hospodářství četné opravy; zakoupil parní pluh, jediný v dalekém okolí, choval pěkný hovězí dobytek bernského plemene, z něhož odprodával ročně mnoho býků k plemenitbě do širého okolí. Zemřel dne 6. prosince 1884 po krátké nemoci ve věku 53 let. — Pohřbu účastnilo se dne 9. prosince o půl 1. hod. odp. 12 kněží a mnoho hrabat.

V letech 1887-8 byla zřízena k návrhu tehdejšího lesmistra Josefa Očenáška nákladem 16.000 zl u silnice k Otrokovicům parní pila, skládající se ze strojirny, kotelny, pracovny, 4 kolen pro zásoby, domku pro obydlí zřízence a kanceláře. Parní stroj o 25 koňských silách uvádí v pohyb rámovou pilu svazovou, tři cirkulárky ku obrábění desek a řezání hrubých dubových parket a dvojitou cirkulárku k obrábění desek. Zpracovává výhradně dřevo jen z vlastních lesů velkostatku a zpracuje ročně ve 4—5 měsících průměrně 1400—1500 m³ dřeva a to 800 m³ dubů, 300—400 m³

buků a habrů, 40—50 m³ jasanů a javorů, 200—250 m³ smrků, jedlí a borů. Dřevo řeže se na desky, stavební dřevo, pražce železniční a hrubé parkety. Roku 1903 zřízeno tu bylo i skladiště dříví palivového pro konsum okolního lidu. Podnik zaměstnává stále 10—16 dělníků. Roku 1925 jest pila i s lesy prodána arcibiskupství olomouckému.

38. Vrchnostenští hejtmani.

Nejvyšším úředníkem na každém panství býval hejtman, jenž zastupoval svou vrchnost ve všem. Úřad vrchnostenských hejtmanů býval také nejnenáviděnějším, jelikož velmi často bolestně zasahovali do poměrů poddanských. Mívali' na starosti záležitosti poddanské, záležitosti poměrů majetkových lidu poddaného, aby neubývalo poddaných, správu sirotčí a kontribučenskou, dozor k obecnímu úřadu a k cechům.

Všechny proměny majetkové mohly se uskutečniti jen s povolením hejtmanovým. Ke každému prodeji a kupu bylo třeba jeho povolení. Šel-li někdo na vojnu nebo tovaryš na zkušenou do světa, ponechal s vědomím hejtmanovým užívání svých pozemků osobě jiné.

Pro zápisy všelikých ujednání užíváno různých knih úředních. Tak usnesení a ujednání zapisována do gruntovní obecní knihy. Do knihy dobrovolných poddanství zapisována přijímání cizích lidí v poddanství, kteříž se buď přiženili neb zakoupili. Na napajedelském panství byli to ponejvíce Slezáci, Poláci z Těšínska, jimž dávány pusté grunty. V 2. díle téže knihy zapisovány pokuty a provinění.

Do knihy výkazů a výhostů zapisováni hejtmanem lidé, kteří na jiné statky neb na svobodu byli propuštěni.

Zvlášť důležitou byla péče hejtmanů, aby neubývalo poddaných. Úbytkem drobné šlechty totiž rozmnožil se majetek pozemkový velkých statkářů, ubylo však též poddaných, kteří je měli obdělávati. V samotných Napajedlích bylo r. 1650 osedlých gruntů 128 a pustých 46, na panství holešovském osedlých 476 a pustých 192, na Bystřičku 744 osedlých, 150 pustých.

Chtěl-li jíti tovaryš na cesty, bylo mu to povoleno jen na rukojemství. Tak r. 1763 dostal krejčovský tovaryš Frant. Kozovský povolení k cestě do světa teprv tenkrát, když jeho otec podsadil jednu roli za 50 zl na hypotéku. Za nemajetného tovaryše musel se zaručiti některý občan jako rukojmí. Když pak rektor Martin Malčík odebíral se z Napajedel na jiné působiště, museli se rukojmí za něho zaručiti, že se vrátí, bude-li ho v Napajedlích třeba.

Také pečováno, aby sirotci nesbíhali na jiné statky. Podrobné seznamy pro sirotky měla vrchnost v knihách sirotčích.

Jinou povinností hejtmanů bylo, rozvrhnouti kontribuce čili císařské daně mezi poddané a vybírat je od nich.

Také vykonávali funkci komisařů u cechů, začez brali platy, schvalovali nově dosazené členy obecního úřadu a škrtali nepohodlné. Z rozkazu vrchnostenských hejtmanů vycházel obecní úřad vyšetřiti hranice pozemků sporných sousedů.

V nepřítomnosti pánově ukládali hejtmani poddaným tresty. Žena ze Spytihněvě byla pro urážku, učiněnou farářem, odsouzena státi po 3 dny 1 hodinu v trdlici (trdlice s dírou na sevření hlavy), muž v Napajedlích byl pro bitku odsouzen k trestu oslem (= hranatý Špalek na nohách na němž bolestně bylo rozkročmo seděti), jiný pro zneuctění hajného trestán vězením. Roku 1674 trestání vězením J. Slezák a K. Baďura, poněvadž si ještě nepořídili komínů.

Když v Otrokovicích utekl roku 1676 kovář se vším náčiním, musel se zaručiti starosta obce, že zaplatí 50 zl, když opět uteče kovář, jenž byl jat.

I purkmistr otrokovský chtěl konečně sběhnouti. Byl uvězněn a propuštěn pouze na záruku celé obce, že za něho všechny povinnosti vykonají, když opět uteče. Tlumačovskému osadníkovi odňata celá čtvrt pole, poněvadž udeřil faráře obuškem. Roku 1678 trestán pololáník vězením, protože si neopatřil koní, aby se vyhnul koňské robotě. Jiný trestán, že se nechtěl ženiti. Propuštěn jen na rukojmí, že tak učiní do příštích »provod«. Podobných trestů bývalo velmi mnoho.

Mezi napajedelskými hejtmany uvádějí se ve spisech zachovaných:

Jakub, písař r. 1437, Martin 1568, Jan Pergar z Perku a na Vahančicích r. 1573, Slavonský z Čechtí r. 1590, Martin Wair (také Weisz) z Báňské Bystřice, držitel svobodného domu v Napajedlích r. 1621, Jan rytíř 1630, Jan Lipovský r. 1651, Jan Pavikovský r. 1653—9, Jan Klug ab Ehrenfeld r. 1656, Jan Šimoník r. 1612—4, Zikmund Jan Rosa 1673, Felix Burian 1678, Michal Trogar r. 1683, Jan Sarbelli r. 1685—6, Jiří Josef Valík 1689—90, Martin Budišovský r. 1691—4, Jan Knoflíček 1694—6, Křištof Platzner 1696—1711, Frant. Vols 1711—12, Vavřinec Bohumír 1712—21, Jan Maxim. Třebický r. 1724—6, Fr. Leop. Jevický 1728, Karel Praitschopf 1734—9, Karel Ant. Brauner 1743—8, Jos. Frant. Schneider 1750—7, Kristián Jos. Heintz 1759—72, Rudolf rytíř z Löwenfeldu 1770—1, František Taner 1772—6, Karel Michal Lídál 1777—8, Ferd. Steindorfer 1781—6, Frant. Al. Naske 1786—7, Jan Frant. Svoboda 1788—1807, Kozelka 1809, Josef Pokorný r. 1811, Ignác Trauer 1813—15, Jan Hirsch 1816—25, Filip Čížek 1826—29, Jan Diebl 1830—48, poslední.

39. Soudnictví a hrdelní právo.

Má se za to, že Napajedla měla již ve 14. stol. jakési nižší městské právo, jak k tomu ukazuje příhoda z let 1350—1360.

Synu jakéhosi sedláka v Napajedlích byly vzaty dva groše z váčku, z čehož podezříval sedlák svého pacholka. Aniž se domáhal moci od soudce a od přísedících aneb hledal práva žalobou, uchopil pacholka, svázal ho rukama nazad obrácenýma, pověsil na skřípec a vytahoval vzhůru, opět dolů spouštěl, aby vynutil od něho doznání. Posléze podpálil pod jeho nohama oheň. Na hrozný křik trápeného pacholka přišli sousedé, vidouce oknem a skulinami takové mučení, oznámili to rychtáři (soudci), jenž poslal sluhu k sedlákovi. Týž vylomil dveře, vnikl násilím do domu, vysvobodil pacholka a předvedl jej soudci. Sedlák spor prohrál a jednalo se o pokutu. V této věci obrátili se Napajedelští do Uh. Hradiště, Hradišťané zase do Brna k vrchnímu právu městskému, jež rozhodlo, aby sedláku byly utřaty oba palce aneb aby zaplatil pokutu 10 hřiven grošů pražských, a to 5 pacholkovi, 3 soudci a 2 městečku.

Provinění hrubšího rázu náleželo před hrdelní právo, jež v Napajedlích má svůj počátek již při vzniku cechů a v Hradišti r. 1472. V kriminálních věcech vyhledávalo městečko Napajedla pomoci v Uh. Hradišti a tak patřilo k vrchnímu právu hlavního města Brna. Kata volali Napajedlané také z Uh. Hradiště.

Dle zápisu do obecní knihy z roku 1644 mělo se zaplatiti katu při prvním oznámení poslem 1 R, od meče 4 R, radním pánům v Uh. Hradišti 60 R, od provazu 4 R, od vyvedení odsouzeného na Šibenici 2 R, od stavění a křtění šibenice 4 R, od vymrskání u pranýře 2 R, od palečnice 1 R, poslovi od vyvolávání, vezme-li ho mistr kat, 1 groš bílý, taxy nějaké

4 groše bílé, za obsýlky hradišťským pánům 4 gr. bílé. R. 1674 stěžují si Otrokovští, že městečko Napajedla potahuje též Otrokovské k příspěvku na mistra, ač oni prý nikdy k němu nepatřili, nýbrž ke zlínskému.

Pranýř v Napajedlích býval postaven u jatek, jež stávaly u silnice před budovou nynější kontribučenské záložny a před Obecní. Byl to kamenný sloup, jenž dlouho se povaloval v oněch místech, až jej posléze někdo při stavbě nějaké zazdil do základů, byl asi sáhu dlouhý.

V nedaleké boudě bývalo uschováno hasičské nářadí. Opodál pranýře stávala trdlice, kláda a osel. Spravedlnost t. j. šibenice pněla na Šibenkách (— nynější kamenný lom v kopci pod Pohořelicemi. Soudci hrdelního práva byli rychtář, purkmistr, starší a jiní radní, kteří zasedali v súdnici.

Z doby tohoto soudu zachoval se tento případ:

R. 1692 utratila Marie, sestra manželky hostinského u Koruny Jana Klimkovského své dítě anebo nějak zmařila plod, aniž se něco pozorovalo. Leč bedlivým pozorovatelům to přece neušlo. Byla tedy vyslýchána od tehdejšího úřadu t. j. rychtáře Jiřího Úředníčka, staršího purkmistra Pavla Burse, mladšího Martina Hasníka a od práva, načež došlo naučení od magistrátu král. města Uh. Hradiště, »aby lépe mohlo býti vyšetřeno a od mistra popravce paličnicemi ohlédáno«, což se i stalo.

Dopustili se však při tom nějaké chyby. Přes naučení pánů otců a proti ustanovení práva, vyšetřována byla dvakrát po sobě, večer a ráno.

Mezi dalším vyšetřováním a jednáním nastala v úředních osobách změna. Rychtářem stal se Jan Valter, starším purkmistrem Jiří Ranofrej, mladším Mikuláš Silnousek. I tito noví soudcové dotazovali se pánů otců v Uh. Hradišti o radu v této věci, načež dostali v odpověď, že celá tato záležitost musí se přednésti ke královské apelaci do Prahy. Všechna akra zaslána tedy do Prahy. Posléze v dubnu 1693 došla odpověď, již vytýká se Napajedelským, že dostali sice z Uh. Hradiště naučení, jak ve věci té postupovati, ale přece nezachovali při trápení Klimáčkové řádu práva a nezaslali do Prahy jejího vyznání, jež »in tortura« (= v mučení) učinila, čímž velmi pochybili.

Nařizuje se jim tedy, aby příště v otázkách hrdelních ucházeli se o naučení přímo u císař, králov. vrchního práva t. j. apelačního soudu. Mimo to zaslány jim otázky, na které měli si vyžádati pod přísahou odpovědi od bab, Jež dítě viděly, i od obviněné Marie Klimáčkové. Všechno pak opět měli zaslati do Prahy.

Napajedelský úřad učinil, jak bylo nařízeno. Marii Omáčkovou nechal ve vězení a počátkem května vyslal posla do Prahy se psaním, v němž doznávají, že obviněná na otázky, zasláné od magistrátu královského města Uh. Hradiště, při prvním i druhém mučení, ano i po něm pevně a srále tvrdila, že dítě bylo mrtvé (t. j. mrtvé přišlo na svět), že jinak mluvíti nebude a nemůže, »kdyby hned měla podniknouti smrt«.

Napajedelští prosí, aby aspoň v obyčejných potřebách směli požadovati naučení v Uh. Hradišti, jelikož vyslání posla do Prahy stojí 8 až 10 R a oni při jedné a téže věci musí několikrát dožadovati se naučení, což by při cestách poslu do Prahy bylo spojeno s velkým pro ně — »chudobné lidi« — nákladem.

Dne 5. června 1693 došla odpověď i s ortelem (rozsudkem), ježž měli otevřít v přítomnosti obviněné Klimáčkové.

Vytýká se Napajedlanům, že se dopustili velké chyby; jelikož ji dvakrát mučili pátečnicemi, nezapsali však jejích odpovědí slovo za slovem.

Marie Klimáčková byla odsouzena státi jedenkrát v den trhový na pranýři celou hodinu, držíc obnažený meč v rukou, načež mela býti z Napajedel metlami vymrskána a na věčnost podle práva markrabství moravského prázdna býti. Dáno dne 5. června 1693 na hrade pražském. Podepsán Václav Vojtěch hrabě Šternberk.

Jiný případ, jenž se projednával u napajedelského práva, byl s Matějem Geldou ze Spytihněvě, jenž r. 1717 zabil Hájkovi syna a utekl z vezení do Tlumačova. Tlumačovští se však ani dost málo nepříčinili, aby byl vydán, pročež Napajedla slíbila jim odvetu.

Hrdelní právo odňato městečku Napajedlům r. 1749, kdy zřízen byl v Uh. Hradišti tribunál.

Přední osobou v hrdelních záležitostech býval rychtář čili fojt, jehož činnost v obecních záležitostech odnášela se k místní policii a k menším rozepřím a jenž byl též členem obecního úřadu. Svolával sporné strany a rozsuzoval je, máje po ruce purkmistra a přisedícího konšela. Důležitější věci zapisovány v Napajedlích do obecní knihy, v jiných městech do zvláštní fojtové knihy.

Dne 23. dubna 1701 stalo se v příbytku rychtáře Jana Baďury za přítomnosti staršího purkmistra Mikuláše Šefránka a přisedícího konšela Pavla Zálešáka narovnání mezi sousedy Annou, manželkou Pavla Zámečnicka, a Alžbětou, manželkou Jiříka Chalupy, která totiž nařkla Zámečnickovou, že se jí první muž oběsil. Rozhodnuto, aby se vzájemně odprosily, ničeho více si již nevyčítaly. Bude-li se to opakovati, zaplatí pokuty na kostel 5 tolarů a do panského důchodu 3 toлары.

Nejčastěji vyskytují se žaloby pro utržení na cti, nařknutí z krádeže, bitky, spory o pozůstalost a meze. R. 1701 činí se také zmínka o čarodějství, což uklidil rychtář porovnáním.

Pekaři pro malé pečivo a řezníci pro větší přivažek na kostech, než bylo dovoleno, bývali trestáni košem. Bývali totiž v koši ponořováni do vody před očima hojných diváků a za bujného smíchu zase povytaženi, aby ihned dostalo se jim chladné koupele.

Když sporné strany byly rozsouzeny, zapsal se základ či pokuta pro případ, že by sporná věc měla se opakovati. Užívá se tu výrazu »pokuta se zalomila«, což pochází z toho, že dle starobylého obyčeje ortel se vynášel zalomením prutu.

Za pokutu ukládány peníze do kostela nebo do důchodu, nejčastěji 2 neb 3 funty vosku do kostela, od r. 1761 již také pro chudobu. R. 1789 vynesen rozsudek »pod základem 2 beček vína úřadu položití«. Hrubší provinění trestána kládou, trdlicí, pranýřem, nařízením seděti u dveří při hromadách a otvírati i zavírati dveře sousedům, čistiti příkopy, vězením a jinak.

Mezi rychtáři vzpomínají se: Pavel Loubalík r. 1652, Jiří Ouředníček r. 1692, Jan Valter r. 1693 a 1695, Jan Baďura r. 1701 až 2, Antonín Machala r. 1712, Jan Vojtášek r. 1714, Martin Mikulajský r. 1719, Karel Matyášek r. 1739 až 1741, Frant. Vokříský r. 1742, Ambrož Taborka r. 1743, Jiřík Ouředníček r. 1744, Josef Černoch r. 1751 až 52, Frant. Havránek r. 1756 až 1759, Martin Skyba r. 1761, 1764, Karel Valenta r. 1767 až 1771, Jan Úředníček r. 1773, Frant. Úředníček r. 1777 až 1778, Karel Josef Valenta r. 1782 až 1783, Jan Havránek r. 1786, 1793 až 1795, jenž napsal paměti Napajedel. Když robota byla zrušena, zrušeny byly též soudy vrchnostenské a hrdelní a vznikly okresní soudy.

Roku 1850 zřízen byl v Napajedlích okresní soud, jenž umístěn v bývalém starém zámku. Ale již r. 1865 zahájeno jednání, aby byl přeložen do Zlína. Jen usilovnému jednání místních činitelů podařilo se akci tuto zastaviti. Podobný pokus učinili Zlínští r. 1893 a 1894, leč rovněž s nezdarem. Co však se nezdařilo Zlínům za Rakouska, toho snáze dosáhl po převratu. Dne 1. ledna 1924 počal již ve Zlíně úřadovati okresní soud, následkem čehož odpadly od Napajedelska obce: Zlín, Sazovice, Malenovice, Prštná, Tečovice, Luky, Březnice, Bohuslavice, Mlacová, Lhotka.

Jako přednostové okres, soudu v Napajedlích připomínají se: Roku 1850 J. Stavělik, 1852 Jos. Kubíček, 1864 Jos. Jahn, 1870 Eman. Weidenhorner, 1891 Frant. Brděk, 1897 Jos. Strejc, 1908 Mojmír Lepař, 1913 Jan

Rezba, 1917 Jan Trapl, od 24. ledna 1921 Al. Špaček, od r. 1927 R. Kohn, rodák napajedelský.

Místo tribunálu zřízen vrchní zemský soud v Brně a pak nejvyšší c. k. soud ve Vídni, jenž po převratě ubytován jest v Brně.

40. Obecní úřad.

Obecní úřad skládal se z purkmistra staršího a mladšího a ze 6 osob úředních, k nimž patřil i rychtář, zvaný též fojt. Býval v obci zástupcem vrchnostenským. Býval osvobozen od robot a panských platů, od části gruntovní činže. Měl na starosti jednání hrdelní a soudní, ohledávání sporných mezí či hranic, vypravovati lid na robotu a dohlížeti na robotu, vymáhati daně a platy od poddaných pro vrchnost. Valné přízni od poddaných se netěšival. Jeho zástupce nazýval se fojtík.

Ani úřad purkmistra nebyl závidění hodným. Když se zastal sousedů a hájil jejich zájmy, byl odměněn panskou šerhovnou, seděl »za obec«. Opomenul-li hájiti svou obec a občany, neobstál doma. Každou sobotu chodíval do vrchnostenské kanceláře pro rozkazy a nařízení nebo poslal tam někoho místo sebe. Nedostavil-li se, byl pokutován penězi. Mnohé rozkazy bývaly však takové povahy, že jich nebylo možno ani vykonati. Pro neposlušnost byl v takových případech purkmistr zavřen. Opět sedel za obec. Útraty z vězení platila pak obec. Za těchto okolností není divu, že se každý vyhýbal býti purkmistrem obce. Mnohý purkmistr také utekl, zmizel, ale byv dopaden, dán. byl do arestu. Mnohdy i obec celá musela zaručiti za něho, že neuteče.

V odměnu za své starosti býval osvobozen od obecních robot pěších i jízdních, od přípreže, ubytování vojska; odvodní komise mívaly ohled na jeho syny a neodváděly jich.

Zástupcem purkmistrovým býval mladší »pudmistr«, jenž ho zastupoval v nepřítomnosti, v nemoci jeho a pod. okolnostech. Mohl však uložit různé výkony též jiným členům úřadu obecního.

Pro zjištění polních škod a pychu ustanoveni bývali dva polní (= hotaři), k prohlídce komínů v obci, zda je hospodyně a děvečky řádně vymetly a čelušně u kamen řádně obličily, ustanoveni dozorcí nad komíny (= kominíci).

Volby, také obnova úřadu nebo sázení konšelů, konávaly se každoročně v únoru neb březnu, později v listopadu při valné schůzi účtové. Sousedé totiž navrhli příslušné osoby, které úřad vrchnostenský schválil neb zamítl a jinými nahradil. Za tuto volbu platily obce vrchnosti poplatek. Napajedla 8 zl. 48 kr., Tlumačov 4 zl., Záhlínice 1 zl. 24 kr. Všechny obce panství napajedelského úhrnem 37 zl., 48 kr. O to rozdělili se: vrchní 18 zl. 48 kr., důchodní 8 zl., purkrabí 7 zl., obročí 4 zl.

Působnost obecního úřadu záležela jednak ve vybírání daní a jednak v přirozených, domácích úkonech, týkajících se péče o pořádek v obci.

Koruna mívala své vlastní příjmy z panství a statků zemských či korunních, z činží z těchto pronajatých statků, z různých poplatků z řek a vod, z rozsudků právních, z peněžních pokut, z rukojemství, jež odváděly obce, které nemohly neb nechtěly vydati zločince, také sem patřily poplatky z trhů ve městech, z cel a mýt z hornictví, z dolování a mincovnictví, daně od židů a od úmrtí. Když to vše nestačilo, vybírány daně, často bylo nutno sáhnouti k exekuci neb vojenské výpomoci.

Nejdůležitější byla daň pozemková, která nejčastěji rozvržena byla dle lánů a zapisována do berních registrů.

Měření dle lánů nařízeno bylo již za Přemysla II. V letech 1656 a 1657 rozděleny všechny pozemky dle úrodnosti na 3 třídy a tu počítal se 1 lán v I. třídě po 100 měřících, v II. třídě po 125 měřících, v III. třídě po 150 měřících.

Na celé Moravě byto načítáno 15.565 7,8 lánů s daní po 35 zl. 30 kr., celkem 551.576 zl. 22 ½ kr. První lánová daň byla vybírána r. 1659, ale vrchnosti platily daň dle odhadů (šacungů) z let 1635 a 1636. Systém daně lánové potrvál téměř až do r. 1820. Daň stoupala a klesala dle potřeby. Roku 1678 platilo se z lánů 17 zl., r. 1745 již 41 zl. 29 kr., některé roky však též 35 zl. 30 kr.

Také katastr lánový se stále měnil, opravoval a doplňoval dle toho, jak přibývalo úrodné půdy z vysušených močálů, rybníků, jezer a pod.

Kromě lánové daně měla Morava přispěti na vydržování 5 pluků pěchoty a 1 pluku jízdy vojska obnosem 164.823 zl. z celého nákladu na vojsko moravské v obnosu 494.484 zl., rozpočtených r. 1748.

Marie Terezie rozhodla se vydržovati vojsko na státní náklad, jen příprež a ubytování vojska v domech po osadách zůstalo i na dále za mírnou náhradou. Ale daň se zvýšila.

Pozemky poddanské i vrchnostenské byly vyměřeny a oceněny. Na 1 měřici počítáno

v I. tř.	565 čtver. sáhů čili 20 arů	33 m ² s výnosem 1 zl. 42 kr.
v II. tř.	600 čtver. sáhů čili 21 arů	58 m ² s výnosem 1 zl. 30 kr.
v III. tř.	640 čtver. sáhů čili 23 arů	02 m ² s výnosem 1 zl. 20 kr.
v VI. tř.	900 čtver. sáhů čili 28 arů	87 m ²

Výnos polí oceněn dle sklizeného zrna, z luk dle sklizených fůr sena a otavy, z pastvisk na 1,3 až 1,5 sousedních polí.

U vrchnosti připočítáván k tomu ještě výnos z činže, kterou jim poddaní platili, a výnos roboty konané zdarma poddanými, při čemž 1 den pěší roboty počítán na 2 kr.

Daně pak platili poddaní v III. tř. 60 zl. z lánů, což jest 33 ⅓ % z výnosu 180 zl. z lánů, vrchnosti pak 26 proc. z výnosu lánů.

Patentem císaře Josefa II. ze 20. dubna 1785 byl Tereziánský katastr upraven, čímž docíleno spravedlivějšího rozvržení, ale též zvýšení daně pozemkové.

Nové měření pozemků provedli sami sedláci za účinnosti vrchnostenských úředníků, o jehož správnosti pak přesvědčila se zvláště k tomu ustanovená komise. Tato vypočetla výnos s polí dle sklizeného zrna a peněžítý dle cen obilních v průměru za 10 let 1775—1784. Výnos luk stanoven opět dle sklizně sena a otavy, lesů dle sklizně a ceny dříví vyvezeného.

Dle katastru Josefinského naměřeno na celé Moravě:

polí	1,714.942 ½ jiter,
luk	250.709
pastvin	125.901 ¼ „
zahrad	4.999
vinogradů	50 856 ¾ „
rybníků	4.181 ½ „
lesů	895.422
jiných pozemků	354.143 „

celkem 3, 401.155 jiter = 185.540 ha 51 a 69 m².

Z toho panských pozemků bylo 1,144.818 jiter
poddanských pozemků bylo 2,259.337 jiter.

Výnos z polí a rybníků rozpočten na 13,599.709 zl.,
» ze všech pozemků » » 17,438.451 zl.

Povinná daň vypočtena 2,339.488 zl., z čehož ¼ připadla na vrchnosti a ¾ na poddané.

Leč platnost Josefského katastru a placení daně dle něho trvaly jen po 7 měsíců od 1. října 1789.

Když císař Josef II. dne 20. února 1790 zemřel, zrušil jeho nástupce Leopold II. patentem z 29. dubna 1790 Josefský katastr i placení daně dle tohoto. Opět obnoven katastr Teresiánský a placení daně dle tohoto. Změna stala se jen v tom, že vrchnostem zvýšena daň, čímž umožněno, aby poddaným se mohla snížit ze 60 zl. na 54 zl. 49 kr. z lánu. Tak platili poddaní i vrchnosti stejně daň 30,48 proc: z výnosu odhadnutého vrchnosti a oceněného poddaní. V letech pozdějších přibyla k tomu ještě přírážka vojenská, jež dostoupila až 163 1,5 proc.

Tento stav potrval až do r. 1817. Byloť tu po ukončených válkách napoleonských nutno uspořádati a zlepšiti státní finance v Rakousku. Proto patentem ze 23. prosince 1817 nařídil císař František I., aby za příčinou založení stálého katastru byly všechny plodné i neplodné pozemky v celé říši zeměměřiči znova přeměřeny, každá částice jejich číslu opatřena, na jitra a sáhy čtverečně vypočtena a do katastru zapsána. Nebylo k tomu však dostatek způsobilých geometrů, pročež ve smyslu cis. patentu z 8. února 1829 byla daň i nadále ještě rozvrhována a vybírána dle katastru Josefského s některými změnami. Z polí a vinic byla totiž stanovena méně procentní daň, z luk, zahrad a pastvin větší. Až do této doby neplatila se žádná daň z tak zvaných dominikálních pozemků, kterých obce neb poddaní od nepaměti užívali jako pastvisk a lesů a ze kterých odváděli vrchnostem roční činží peněžitou nebo v .odsypu obilí. R. 1821 uložena daň i na tyto pozemky, již však museli platiti poddaní.

Měření pozemků potrvalo na Moravě do r. 1835 a v celé říši do 1852. Poté rozříděny pozemky dle polohy a jakosti půdy do tříd. V každé obci vybrán byl komisi, zvláště k tomu určenou, 1 vzorný pozemek stejné kultury a ostatní, jemu podobné neb aspoň přibližně stejné zařaděny do téže třídy. Podobně pokračováno u luk, zahrad, pastvin, lesů a jiných, což pak zaznamenáno do katastru.

Když ještě vyřízeny reklamace proti vtřídění do vyšší třídy, proveden odhad výnosu. Komise spočítaly po žních mandele na polích, daly obilí na zkoušku ve stodole někde vymlátiti a odhadly tak výnos zrna z jitra v každé třídě. Na to stanoven dle nejnižší ceny z posledních 20 let průměrný výnos hrubý a po odrážce výloh na obdělání čistý výnos jako základ pro vyměření daní a to pro každého držitele pozemku a celou obec.

Moravský stálý katastr vypadal pak takto:

Pole	1,975.466	jiter	13,614.88	zl. výnosu;	6 zl 89 kr. z	1 jitra
louky	290.025		2,080.053		7 14	
zahrady	40.469		545.929		13 49	
vinohrady	41.976		616.860		14 69	
pastviny	390.447		970.170		2 48	
lesy	1,007.966		2,265.585		2 25	
jezera a rybníky	750		2.625		3 50	
	3,747.099	jiter	20,096.103	zl.výnosu celkového	5 zl 36 kr. z	1 jitra prům. výn.

Daň pak činila 16 procent ze 20,096.103 zl t.. j. 3,215.376 zl. 48 kr
 přírážky 5 1/3 proc. 171.379 zl 56 kr
 3.386.755 zl 44 kr.

Tímto způsobem počato na Moravě platiti daň r. 1851 a r. 1854 zvýšena o vojenskou přírážku na 5,339.532 zl.

Výlohy se založením stálého katastru rozpočteny na Moravě a ve Slezsku na 665.000 zl a v celé říši na 2,172.109 zl c. m., průměrně 17 2,3 kr. z jitra. Opětne opravena daň pozemková zákonem ze dne 24. května 1869.

Do každé obce okresu příslušného dostavil se k tomu úředně stano-

vený úředník, jenž určil pro každou kulturu půdy v obci tolik vzorných pozemků, do kolika tříd mohla se půda v obci té roztržiti. Nato prohlédla komise vzorné pozemky a odhadla čistý výnos z 1 jitra vzorného každého pozemku dle dobroty a třídy, v níž se pozemek nalézal, posléze rozděleny pozemky komisemi na místě samém v obcích dle polohy a úrodnosti do tříd, někde do 3 a někde až do 8 tříd.

Nyní bylo na Moravě:

Polí	2,115.741	jiter o výnosu	18,403.537 zl.	průměrně	z jitra	8 zl.	70 kr.
luk	269.977		2,106.555 zl.			9 7.1	80 kr.
zahrad	46.981		684 520 zl.			14 zl	56 kr.
vinie	21.060		331.458 zl.			15 zl	74 kr.
pastvin	221.143		404.768 zl.			1 zl	82 kr.
lesů	1,059.645		2,480.711 zl.			2 zl	34 kr.
rybníků a jezer	7.861		17.725 zl.			4 zl	80 kr.
Celk.	3,742.408	jiter o výnosu	24,449.075 zl.	průměrně	z jitra	6 zl	53 kr.

(1 jitra = 5.754,64 m² = 3 míry)

Mimo to bylo napočítáno na Moravě:

stavební plochy	24.384 jiter,
cesty, potoky a podobné	86.182 jiter,
neplodné půdy	7.598 jiter,
celkem	118.163 jiter

Úhrnná výměra Moravy činila 3,860.571 jiter čili 11,581.713 měřic = 22.216 km² 206.399 m².

Celkový čistý výnos rozpočten na Moravě obnosem 5,549.939 zl 68 kr, z čehož počítáno daně 22 1,10 %. Průměrný hrubý výnos z 1 jitra činil 6 zl 53 kr a daň z 1 jitra činila 48 ½ kr.

Propracování opravy daně pozemkové způsobem hořejším stálo stát přes 30 milionů.

Daně tímto systémem počato vybíratí zatímne od 1. ledna 1881 a definitivně od 1. ledna 1883.

Kromě pozemkové daně vybírána bývala též daň komínová, kterouž čas od času i s pozemkovou daní povoloval sněm stavovský. Roku 1408 platilo se po 4 groších z 1 komínu, r. 1613 po 5 groších, r. 1674 po 1 zl, roku 1701 z panských komínů po 2 zl 10 kr., z poddanských po 3 zl 10 kr. Ale úřady vrchnostenské vždy značnější část komínů zamlčovaly a měla-li přijíti vyšetřovací komise, nařizovaly je bořiti.

Roku 1623 připomíná se též daň z masa, která také časem stoupala.

Za Přemysla Otakara I. r. 1220 připomíná se též daň osobní čili z hlav. S přivolením stavů s letech 1540 až 1592 byla vybírána po 15 groších z každého poddaného vyjma děti do 15 let věku, žebráky a vysloužilé vojáky. Podobně vybírala se roku 1645 a od 1754 do 1829, kdy teprv byla zrušena. Výše její pohybovala se mezi 30 kr. a 2 zl z osoby.

Roku 1567 připomíná se též domovní či třídní daň, která vybírala se z venkovských domů po půl kopě grošů a z městských po 1 kopě grošů. V pozdějších letech připočítala se k pozemkové dani a splýnula s ní.

Teprv za Josefa II., kdy zavedeno očíslování domů, byla opět obnovena, ale za Leopolda II. zase zrušena. Od r. 1820 platila se již stále a zároveň i zvyšovala se. Téhož roku zavedena ve městech také činžovní daň a od roku 1849 i na venkově.

Mimo to setkáváme se r. 1812 s daní z řemesel, za Jana Lucemburského a r. 1552 s daní ze jmění, v 16. a v 17. století za válek tureckých s daní tureckou, která v letech 1535—1539 na Moravě činila 50.000 zl a v letech 1682—1700 jen 30.000 zl.

Také daň z dědictví a různé přírážky bývaly mnohdy vybírány.

Když roku 1850 bylo provedeno vybavení pozemků z břemen a vykoupení z roboty, desátku, odsypu obilí a činží peněžitých do důchodů vrchnostenských, nastaly nové platy za výkup z těchto břemen, které museli platiti občané za sebe, za obec i za zemi, jelikož tato přijala z výkupu toho 1,3 na sebe. Tak vznikly přírážky zemské, které rok od roku se zvyšovaly, poněvadž také jiných potřeb zemských přibývalo.

Také obecní přírážky po roce 1860 rostly. V dřívějších letech byly bud nepatrné neb žádné, poněvadž potřebné práce bývaly v obcích konány z roboty.

Vrchnosti předpisovaly hromadnou daň jednotlivým obcím, kterouž pak usedlíci jejich mezi sebe rozvrhli. Jelikož však obecní úřad v moci mívali $\frac{1}{2}$ a $\frac{1}{4}$ lánici, pamatovali, aby větší loket daní připadl na podsedníky a menší na ně, což zavdávalo často příčinu ke stížnostem.

Nemalou starost a potíž činívalo obecnímu úřadu s pudmistrem v čele ubytování a zaopatření vojska, zejména dodávání proviantu in natura: v dobytku, masu, chlebu, mouce, obilí, senu aneb v penězích dle přidělu na ni připadajícího.

Někdy bývalo dovoleno obcím i přirozený přiděl dodati v penězích úřadu vrchnostenskému, jenž pak nakoupil, čeho bylo třeba. Taky mohla někdy obec pronajati povinnost na ni připadající zprostředkovatelům, zvaným »lifrantí« za příslušnou odměnu, již obce uhradily nějakým přídavkem na každou měřici obilí neb každý cent sena.

Za dodaný proviant dostávaly obce od státu náhradu, záležející v odpisu daní neb v hotové výplatě. Nejčistěji však dostávaly obce od státu místo hotových peněz úpisy, zvané památky, kterým však lidé nedůvěřovali. Proto je prodávali se značnou srážkou — škodou. Roku 1800 odvedli poddaní celého panství napajedelského 1327 měřic rži a 2149 měřic ovsa, začež dostali náhradou »památky« v obnosu 4319 zl. Kroměřížský žid Adler nabízel jim za ně za 100 zl. s 5 proc. úrokem 76 zl. a za 100 zl. se 4 proc. úrokem 62 zlatých.

I doprava proviantu s místa na místo bývala nemilou přítěží; obci, zvláště těch, které nebyly zvyklé jezdit na výdělky. Proto najímaly si raději k delším cestám lidi k tomu zvyklé a pro to zařízené.

Procházel-li krajem vojsko, musela často celá obec na příprež. Jinak jezdívali obyčejně z pořádky po dvou sedlácích, po čtyřech podsednících, kteří k výkonu tomu přispěli každý půl vozem neb 1 koněm. Nejvíce přípreže zakusily obce za války r. 1866.

Byla-li v některé obci posádka vojenská po delší dobu neb trvale ubytována, nevycházel pudmistr z mrzutostí. Jednou vymýšlel všeliké možné i nemožné věci velitel, po druhé stěžovali si občané na vojáky pro jejich chování, nebo že někdo má vojáky déle na bytě než jiní, že má 2 koně vojenské, kdežto jiný jen jednoho. Nejvíce takových mrzutostí bývalo při průchodu vojska. Sedláci mívali pro vojenské koně připravenou maštálku. Ale často nestačila a sedláci museli svůj dobytek umístiti ve stodolách a v kůlnách, aby stáje uprázdnil pro vojenské koně.

Za přípreže a ubytování vojska dostávaly obce náhradu, ale proti skutečným nákladům velmi nepatrnou.

Tak to trvalo až do té doby, kdy vystavěny jízdecké kasárny a železnice v jednotlivých krajích.

Mnoho mrzutostí působila pudmistřům a obecním úřadům povinnost, spolupůsobiti při odvodu k vojsku. Nebylať ještě zavedena všeobecná branná povinnost, při níž by každý byl povinnen dostaviti se dobrovolně k odvodu. Vojsko doplňováno bylo dobrovolníky, kteří pak zůstali na vojně do smrti neb aspoň dokud se nestali nějak k službě vojenské neschopnými. Proto vyhýbal se každý vojenské službě, jak jen mohl a dobrovolníků bývalo poskrovnu. Následkem toho určili stavové, kolik rekrutů mělo každé

panství dle své velikosti dodati. Tento počet, připadající na panství, rozvrhl vrchní úředník na jednotlivé obce, které pak musely ve stanovené lhůtě potřebný počet rekrutů dodati. Hojnými rozkazy a nařízeními naléháno na starosty, aby vyhověli své povinnosti. Otcové hleděli své dospělé syny všemožně uchrániti od vojny, poskytovali jim útulku a úkrytu ve stodolách, na hůrách, v podzemních jamách, kdež zůstali tak dlouho, dokud nesehnala a nedodala obec potřebného na ni připadajícího počtu rekrutů. Chtěl-li pudmistr nátlaku v té příčině naň činěnému vyhověti, musel s konšely, s drábem a za asistence i vojenské chasu na vojnu v pravém slova smyslu chytati v poledne a večer, když seděli při jídle, když krmili ve stáji koně neb dokonce když v noci na posteli spali neb cokoli jiného dělali. Takto chycený a odvedený, jakož i celé jeho příbuzenstvo zanevřeli na starostu a do smrti mu vyčítali, že ho dal na vojnu.

Všeobecná branná povinnost učinila všem podobným nepříjemnostem konec. Kolem r. 1620 zavedeno na zdejší panství tak zvané stavění sirotků čili zápis sirotků dle obcí do zvláštních sirotčích register, což mělo míti za účel:

1. aby se znal počet sirotků, zběhlých s panství a aby se mohlo učiniti příslušné opatření, by byli na panství zpět dovedeni,
2. aby si zajistila vrchnost na své dvory lepší čeledíny,
3. aby lenošné čeledíny donutila vrchnost ke službě u sedláků,
4. aby je přiměla k oženění aneb vdání a osazení pustých míst,
5. protože úředníci panští měli z toho část svých příjmů.

Za každého sirotka platilo se totiž při zápisu po 6 kr. z jeho neb obecního jmění. Mezi sirotky zařaděna byla všechna svobodná mládež, všichni ženatí, kteří se přiženili na cizí panství aneb žili doma v hoferství. Proto nalézáme v registrech sirotky ve věku 1 roku až přes 50 let. Roku 1675 napočítáno na celém panství 687 sirotků a roku 1686 pak 714 sirotků.

Napajedlané žádali r. 1670 za zrušení tohoto platu sirotčího, byli však se svou žádostí odmrštěni: 1. »aby památka rebelie Moravanům a Čechům nezahynula«, 2. aby panští úředníci nebyli na svých příjmech zkráceni. Nejvíce tu rozhodovala zášť panských úředníků proti poddaným, které považovali za potomky rebelantů.

Kdo se přiženil na cizí panství, toho musel obecní úřad pod pokutou najíti a hledět dostat domů.

Sirotčí zápisy konávaly se každého roku o vánocích a každý sirotek musel se k nim osobně dostaviti, jinak musel ho předvésti starosta obce, neb jiný člen úřadu obecního a sděliti, kde který sirotek se zdržuje.

Nejdůležitější povinností starostovou a úřadu obecního však bývalo, starati se o pořádek v obci, o dobrý mrav a aby všichni obyvatelé jemu svěřené obce byli poslušni vrchnostenských rozkazů a nařízení. Neposlušné měli nejen právo, ale i přikázáno stíhati tresty.

Nejobyčejnějším trestem usedlých sousedů bylo, že obecní úřad v obecní hromadě obviněnému uložil zaplatiti bečku neb ½ bečky piva. Jindy vsazen do klády nebo musel v určitou dobu měsíc až rok státi u dveří a otvírati a zavíratí přichozím a odcházejícím dvěře. Také trestáni bývali oslem a trdlicí. Hofeři, pacholci a synové rolničtí bývali odsouzeni konati nějakou veřejnou práci, obecní robotu, jako vyházeti příkopy, opraviti cesty. Zloděj musel s ukradenou věcí státi na veřejném místě aneb byl veden městečkem neb vesnicí, maje věc ukradenou zavěšenu na krku.

Trdlice, kláda a osel stávaly v Napajedlích s jatkami řeznickými u silnice před nynější poštovní budovou.

Trdlice podobala se trdlici na tření konopí. Ke spodní desce její přiléhalo víko, jež dle potřeby se otvíralo a zavíralo. Uprostřed byly 3 díry, jedna pro krk a 2 pro ruce. Trdlicí bývaly obyčejně trestány ženy, jež do těch děr musely strčiti hlavu a obě ruce.

Často musel obviněný státi na veřejném místě, kde mnoho lidí přecházelo nebo byl též vymrskán z obce.

Povinností starostovou také bývalo řídit hospodářství obce a starati se o její jmění a statek. Hotovost peněžitou; spisy a obecní pečeti ukládány bývaly v obecní truhlici; jejíž dva klíče mívali na starosti 2 občané; volení k tomu valnou hromadou; kteří pak spolu dle potřeby truhlici otvírali a věci do ní ukládali.

Bez jejich svolení nesměla se pečeť obecní na žádný spis přitisknouti.

Ve všech téměř obcích vyvinul se časem zlozvyk pít na účet obce; kdykoli zůstal při té neb oné příležitosti nějaký přebytek. Takové příležitosti a prameny k pití dovedly se vždy najíti.

Na obecním úřadě chovala se obecní kniha; do níž zapisovány bývaly svatební smlouvy; poslední vůle; kupy; výměnky a podobné události.

Z vyličeného pojednání o obecním úřadě vidíme; že jeho působnost rovnala se působnosti nynějších notářů a okresních soudů. Roku 1849 byly obecní úřady tohoto druhu zrušeny a místo nich volen obecní výbor obyvateli obce; rozdělenými na 3 sbory dle výše majetku. Výbor pak zvolil si starostu a radní.

V následujícím přehledu uvádím seznam purkmistrů napajedelských; pokud bylo možno zjistiti je ze zápisů.

Martin Pavelčík	roku 1669
Václav Hložek	roku 1687
Jan Havránek	roku 1691
Pavel Bureš	roku 1692
Jiřík Ranofrej	roku 1693
Jan Havránek	roku 1694—6
Martin Baďura	roku 1697
Mikuláš Šefránek	roku 1699—1702
Mikuláš Šilnůšek a Mikuláš Úředníček	roku 1705—6
Bernard Čáňa	roku 1707
Martin Vrzala a Jan Uhlíř	roku 1708—9
Jan Úředníček	roku 1710 12
Eliáš Bedroš	roku 1714—15
Jan Úředníček	roku 1716—20
Eliáš Bedroš	roku 1730
Pavel Navrátil	roku 1732
Martin Šilnůšek a Jan Úředníček	roku 1734
Jan Kovařík	roku 1737—8
Václav Fila	roku 1739
Mikuláš Bartušek	roku 1740—1
Martin Mikulajský	roku 1742
Pavel Valenta a Václav Fila	roku 1743—4
Jos. Černoch	roku 1746—51
Jan Jančík	roku 1751—2
Václav Bureš	roku 1754—7
Jan Mišurec	roku 1758—9
Jan Jančík	roku 1759—60
Josef Černoch	roku 1761—5
Jos. Šalša	roku 1766—70
Karel Jos. Valenta a Frant. Sukup	roku 1771—2
Václav Úředníček	roku 1773

Jan Pavlačík a Václav Úředníček	roku 1774—6
Václav Poslušný	roku 1777—8
Frant. Sukup	roku 1778—80
Jan Hayránek	roku 1781—5
Frant. Úředníček	roku 1786
Václav Anyščík	roku 1787—9
Jakub Stopka	roku 1797
Karel Valenta	roku 1800
Matuš Přerovský	roku 1814
Valentin Stopka	roku 1817
Frant. Průl	roku 1819—42
Martin Hudeček	
Jan Smékal	
Jan Hložek	
Ant. Dvořák	roku 1848—50
Jan Marušík	roku 1850—52
Josef Hložek	roku 1852—61
Josef Fila	roku 1861—69
Ant. Lubinka	roku 1869—70
Jos. Fila	roku 1870—96
Frant. Čejka	roku 1896—1919

Josef Konečný 1916—19 jako náměstek, od 1919 dosud starostou.

O Josefu Hložkovi jest zaznamenáno, že pocházel z čísla 102, že byl podsedníkem, dobrým zpěvákem a hudebníkem, roku 1848 prvním poslancem na zemském sněmě za venkovské obce okresu holešovského a napajedelského.

O Josefu Filovi jest zapsáno, že pocházel z čís. 57, že byl vyučen krejčím, že byl rolníkem a přítelem školy, hudebníkem a předsedou místní Školní rady. Vytýká se mu, že zanedbal východ dráhy Otrokovice-Zlín přímo z Napajedel.

Až do r. 1919 mívali nejvyšší poplatníci, platící aspoň 1,6 přímé daně v obci předepsané, právo býti přítomnu v sezení obecního výboru s hlasem poradným, což týkalo se u nás velkostatku. Téhož roku zavedeny volby dle stejného, rovného a tajného práva hlasovacího. Voliči volí dle skupin a dle počtu odevzdaných hlasů určí se pak poměrný počet mandátů každé skupiny. Virilní hlasy a mandáty zanikly.

41. Školství v Napajedlích.

Ve školském ohledu náležela Napajedla až do r. 1786 k děkanství uh. hradišťskému. Dle kroniky tohoto děkanství založil kněz Tobiáš Schwach v Napajedlích obydlí pro chudé o 2 světnicích na místě, kde stojí proti kostelu rožní stará část nynější Školní budovy. V jedné světnici bydlili chudí, v druhé rektor, jenž v ní zároveň vyučoval. Když pak se věnovala cvičení mládeže větší péče, stala se i druhá světnice učebnou síní. Roku 1806 postaveno na tento dům poschodí o 2 pokojích nízkých, malých a tmavých bez ohledu na sílu základů a spodních zdí. Proto hrozilo přízemí sesutím, což pak mělo za následek neustálé opravy, jež se protáhly plných 52 let.

Roku 1858 chystal se totiž tehdejší patron školní hrabě Stockau vystavěti v Napajedlích nemocnici. Tu žádali ho místní činitelé obecní, aby jim vystavěl raději novou školu.

Hrabě podvolil se k tomu, vymínil si však, že obec mu postoupí do neomezeného vlastnictví veřejnou tehdy cestu, parc. čís. 6467, vedoucí podél

zámku zahradou z Komenského třídy směrem k hospodářské škole a že občané přispějí na stavbu, povozy a ruční práci. Obecní úřad přistoupil na tyto podmínky. Jen obchodník Frant. Záblatský se svou manželkou Marií podali rekurs proti odstoupení oné cesty, ale bezvýsledně.

Bylo však třeba přidati ke staveništi školy ještě 40 čtverečních sáhů 2 farské zahrady p. č. 186, začez přiděleno faře záměnou pod Kalvárií 16 sáhů čtverečních na p. č. 6377, kdež obec vystavěla svým nákladem farnímu hospodářství dřevěnou stodolu.

Stavba školy provedena velmi rychle. Dne 8. dubna 1858 byla vykonána ve staré budově ještě veřejná zkouška a již dne 12. října téhož roku byla nová budova školní odevzdána obci napajedelské k užívání. Den nato dne 13. října vysvěcena byla děkanem Frant. Fadrusem. Celkem stála stavba tato 7604 zl. 53 kr. stříbrné měny. Budova Školní měla 2 Školní místnosti a byt pro učitele, skládající se z předsíně, dvou světnic, dvou komor, jednoho sklepa, půdy, dvorka, stáje pro krávy a vepře. Pomocníkovi platila obec byt jinde. Děti bylo 300 a to hochů 148 a dívek 152. Roku 1859 zbudována při škole ještě třetí třída a byt pro pomocníka. Téhož roku zavázala se obec napajedelská na zakročení krajského úřadu platiti učitelům ročně po 150 zl., ve lhůtách čtvrtročních, budou-li učiti děti napajedelské nejen Českému jazyku, jak dosud se dělo, ale i německému. Závazek tento měl trvati 3 roky, potrvál však až do r. 1869, kdy z usnesení obecního výboru vyučování německému jazyku bylo zrušeno.

Dne 19. února 1866 usneslo se obecní zastupitelstvo převzítí vydržování Školy do své správy, čímž zrušen patronát hraběcí nad Školou. Roku 1873,4 otevřena byla v obecním domě 4. třída a roku 1874,5 rozděleny 2 učírny v 1. poschodí celkem na 4. třídy, takže počalo se téhož roku vyučovati ve školní budově v 5 třídách.

Roku 1886 usneslo se obecní zastupitelstvo zříditi v Napajedlích měšťanskou školu pro chlapce i dívky, načež nastalo nové a dlouhé jednání o stavbě nové budovy školní.

Avšak teprv r. 1890 otevřena 1. třída měšťanské Školy v najaté místnosti domu čís. 66. Posléze r. 1891 přistavena k dosavadní staré budově nová a tak zbudována nákladem 37.450 zl., v čemž zahrnuta i cena stavebního místa, budova pro školu smíšenou obecnou i měšťanskou chlapeckou a dívčí.

Leč brzy se ukázalo, že by bývalo lepším, kdyby se bylo bez ohledu na starou budovu vystavělo něco nového. Nevyhovovala ani kreslárna, ani tělocvična, místnosti malé, tmavé, všude stísněnost, nepamatováno na budoucí rozšiřování škol. Roku 1903 zrušena kreslárna, mající světla (okna) se dvou protilehlých stran a proměněna na dvě menší učírny. Kreslárnou stala se jiná místnost s okny jen po jedné straně, leč dosti tmavá a malá. Kabinet společný pro všechny odbory proměněn ve třídu a byty podučitelů v kabinety přírodopisný, fysikální a pro kreslení. Zeměpis a dějepis neměly svého kabinetu.

Posléze r. 1905 zrušen i byt ředitelův a proměněn ve třídu, roku 1920 přeměněna tělocvična v učírnu pro IV. třídu a kabinet pro zeměpis a dějepis. Tak docílilo se v budově 16 učíren, 4 kabinetů, nevyhovující zplna kreslárny, ale lepší přece, než byla původní, 1 sborovny, ředitelny a bytu pro školníka.

Když poměry válečnými ubylo žactva, zřízena r. 1923 z jedné učírny dílna pro. ruční práce chlapecké, jež téhož roku byly zavedeny jako nový učebny předmět.

Ženským ručním pracím vyučovala r. 1875 bezplatně Klára Steinerová. Teprv od r. 1876 obsazeno místo industr. učitelky, když totiž překonána byla nedůvěra k tomuto předmětu.

Jinou školní budovou v Napajedlích jest klášter sester sv. Kříže. Týž byl vystaven r. 1876 nákladem 129.941 K 46 h a měl sloužiti původně za nemocnici. Ale již r. 1877 zřízena v něm jednotřídní škola německá s 38 žákyněmi, jež zrušena teprve r. 1903. Zároveň upraven byl klášter za dívčí pensionáty zřízena v něm r. 1883 soukromá dívčí škola obecná, r. 1886 mateřská školka, r. 1898 měšť. dívčí škola soukromá, r. 1910 obchodní škola jednoletá, r. 1924 rodinná škola a r. 1927 ústav pro vzdělání pěstounek. Mimo to pořádá ústav různé dívčí kursy pro šití, výcvik hudební a řeči, kuchařské kursy a j.

Při veřejné škole obecné zřízena r. 1889 pokračovací škola průmyslová o 2 třídách, jež časem rozděleny na paralelky. Po válce zřízena dvouletá odborná škola krejčovská, zvláštní oddělení obuvnické a pro zpracování kovů a dřeva, jež r. 1926,27 přeměněno v odbornou školu kovodělnou.

Žactva přibýlo po válce jednak rozvojem továrny Bratří Paříků a jednak rozšířením obvodu školního pro širší okolí, zahrnující všechny okolní vesnice. V letech 1904 až 1913 byla tu též kupecká škola pokračovací, jež však pro nedostatek učňů kupeckých zanikla.

Konečně jest v Napajedlích ještě zemská hospodářská škola. První třída zimní hospodářské školy, ze které zemská hospod. šk. proměnou vznikla, byla otevřena r. 1901,2 v budově Rolnické záložny.

Vlastní budova vystavena r. 1902. R. 1923 přiděleno jí z velkostatku za pokusné pole 65 měřic pozemků v úhrnné ceně 81.896 K 63 h.

Činěny též pokusy dostati do Napajedel i jiné školy, leč bez výsledku.

42. Správcové školy v Napajedlích a jiné osoby učitelské.

Roku 1418 vzpomíná se fara v Napajedlích. Dá se souditi, že nejen fara, ale i škola při ní byla; leč ničeho určitého nelze se dopátrati.

Teprve k roku 1678 činí se zmínka o rektoru Martinu Molčíkovi. — Roku 1684 dne 3. dubna zemřel ve věku 65 let rektor napajedelské školy Jiří Těšínský. — V letech 1686 — 9 působil zde Mikuláš Kudlík, jenž bral platu od každého souseda po 3 groších (1 groš za písařství, druhý groš za varhanictví a třetí od učení) a 11 měřic obilí. — Roku 1733 zemřel ve věku 72 let Frant. Slovák, jenž přišel do Napajedel s farářem Požárníkem. — Roku 1738 působil v Napajedlích Frant. Slezáček; roku 1739—1764 Tomáš Kuzník, v letech 1764 —1781 Frant. Daněk, pornem Vodička a Ignác Kraus do r. 1813, jenž měl již také pomocníka Jana Jančíka. — V letech 1814 až 1849 byl rektorem Felix Fandrlík, pod jehož správou učitelovali Theofil Zlech, Ferd. Kotek, jenž pak zemřel jako nadučitel v Halenkovicích, Mikuláš Kosík, Alois Sláma, jenž zemřel na cholera ve Žlutavech, Kliment Hrubý, Bartoloměj Mansfeld, jenž zemřel v Napajedlích jako prvý nadučitel, Ant. Haldina, jenž zemřel v Bohuslavicích jako učitel, Frant. Sohr, Tomáš Kosík, Jan Valenta.

Dne 21. října 1872 zemřel v Napajedlích Bartoloměj Mansfeld, mající již titul nadučitele. Byl rodákem napajedelským. Za něho tu působili: Petr Brzobohatý, jenž zemřel jako nadučitel v Lesnici, Josef Kýbl, jenž zemřel jako nadučitel v Stěpánově u Šternberka, Frant. Barvíř, Frant. Maděra, Jan Špazier, Josef Ondráček, jenž zemřel v rodné své vesnici v Pohofelicích; Frant. Vojdek, Jan Sokl, Jan Tomáščík, jenž zemřel jako hostinský a majitel hostice č. 65 v Napajedlích; Frant. Látal, Jos. Tichák, Arnošt Říha, jenž zemřel jako odb. učitel ve Vídni a sepsal učebnice jazyka českého, německého a francouzského; Maxmilián Tomásek, jenž stal se nadučitelem v Poštorné v Dol. Rakousích a později, opustiv službu učitelskou, hudebním skladatelem a hudebníkem; Leopold Červenka, jenž zemřel v Napajedlích jako prvý ředitel měst. školy; Jos. Filla, jenž zemřel jako podučitel v Uh. Ostrohu, Osvald Neischl, jenž zemřel jako nadučitel v. v. v Březnici; Emil Zapletal, jenž zemřel jako nadučitel v Uh. Ostrohu.

Jan Kučera, jenž narodil se 4. června 1838 v Lešanech u Prostějova a vychodil 2 nižší reální třídy a dvouletý ústav učitelský v Olomouci, působil v Napajedlích od 15. září 1873 do 18. listopadu 1886. Za něho učitelovali: Adam Kříž, jenž zemřel jako nadučitel v Malenovicích; František Malota, Jan Trpík, jenž zemřel jako nadučitel v Hukvaldech; Karel Slavík, Ignác Nesrsta, jenž zemřel jako učitel v Paskově, Josef Berger, jenž stal se pak nadučitelem v Březolupech, odkudž přeložen z trestu do Krhové na Val. Meziříčsku, jelikož řečnil v duchu slovanském na táboře pod Rochem u Mařatic; Frant. Lehrich, jenž zemřel jako nadučitel ve Starém Městě u Uh. Hradiště, Karel Sýkora, industriální učitelka Klára Šteinerová od r. 1878, švakrová Kučerova, jež provdala se za učitele Ant. Danku ve Žlutavech. Kromě jmenovaných bylo tu ještě několik krátkou jen dobu působících podučitelů.

František Lechrich, rozený v Jevíčku, spravoval šestitřídní obecnou školu zatímně v letech 1886—1889.

Leopold Červenka, narozený v Droždíně u Olomouce z učitelské rodiny, jenž od 31. března 1871 do 30. září 1876 byl správcem jednotřídní školy v Kudlovicích, od r. 1876 do r. 1889 cvičným učitelem v Příboře, od r. 1889 do 30. srpna 1909 ředitelem obecné a měšťanské školy v Napajedlích. V té době učitelovali mimo již zmíněné: Jan Piáček, rozený ve Veletíně r. 1826, jenž vystudoval kurs učitelský při hlavní škole v Uh. Hradišti r. 1844 a podrobil r. 1847 učitelské zkoušky v Olomouci. Působil od r. 1844 až do r. 1884 v Březolupech a od r. 1884 do r. 1888 v Napajedlích. Ant. Růžica, narozený ve Bzenci, absolvent celého gymnasia v Uh. Hradišti, zemřel jako odb. učitel v Uh. Ostrohu; Josef Homola, narozený v Holiči u Olomouce, jenž pak stal se učitelem ve Veselí nad M., kdež zabýval se v prázdných chvílích hotovením různých letadel, Ignác Libíček, narozený ve Velkém Újezdě u Olomouce, působil v Napajedlích na obecné škole r. 1889 a na měšťanské škole od r. 1890 do 31. prosince 1906, načež odešel jako ředitel na měšťanskou školu do Zlína; Ondřej Zajíc, Ant. Jadrníček a Ant. Kašpárek působili krátkou dobu. Ind. učitelka Kristina Pechová z Velkého Meziříčí působila v Napajedlích od 1. září 1883 do 31. prosince 1890, Robert Žejglic, jenž vyměnil své působiště v Ústí u Hranic se Slavíkovým působištěm v Napajedlích, Frant. Šnajdr ze Žerotína (od 1. března 1892 do 31. srpna 1892), Jaroslav Vodička z Rožmitálu v Čechách, jenž působil v Napajedlích od 1. března 1893 do 31. srpna 1906 a stal se nadučitelem v Písku u Bzence; Frant. Mlýnek z Nechutína u Prostějova, absolvent gymnasia v Olomouci a 1 semestru fakulty právnické (r. 1892—1896 v Napajedlích), jenž stal se odb. učitelem při měšť. škole v Bystřici pod Host., pak ředitelem ve Fryštáku, Ad. Hruše z Pohořelic u Napajedel, jenž stal se správcem jednotřídní školy v Oldřichovicích, hudebník a včelař, Antonie Bedrošová, industriální učitelka, švakrová Červenkova; Josef Hana (1896—1898), Lad. Košut z Blazic působil v Napajedlích od 1. září 1898 do r. 1926, Berta Zapletalová, rodem z Napajedel, od r. 1892 do r. 1902 v Napajedlích, Anna Běňová, industriální učitelka, Otilie Machová ze Zdic působila r. 1901 a 1902, načež provdala se; Šebest. Baďura z Tlumačova v Napajedlích působil r. 1802—1914, načež stal se nadučitelem ve Žlutavech, Antonie Boudová z Drysic v Napajedlích r. 1902, Štěpánka Dyrtrlová r. 1903, Ludm. Urbancová z Velehradu r. 1903 až 1906, Karel Dvořáček r. 1904, Jan Hradečný 1904, Marie Fibichova r. 1904, Aug. Jiříkovský r. 1905, Jan Procházka z Lutopecen r. 1905 — 1910, Frant. Pivný r. 1905 až 1907, Berta Schieblová z Fryštáku r. 1905—1907, Ludmila Limanovská z Moravských Budějovic r. 1905, Ludmila Fabiánová r. 1905, Rudolf Batelka od r. 1906 do r. 1928, Marie Hrozková r. 1906, Božena Hrubá r. 1907, Emil Šamánek z Rataj r. 1907 — 1926, Konstantin Mrázek z Otrokovic, Oldřiška Hillová, Rud. Papežík.

Na měšťanských školách působili:

Ign. Libíček (1890—1906), Emanuel Kozáček, narozený v Malenovicích, (1890—1909), načež odebral se jako ředitel měšťanské školy do Veselí n. M., Jan Krejčířík, narozený v Malenovicích, (1891—1909), načež stal se ředitelem měšť. školy v Tlumačově, Matouš Béňa z Brodku u Přerova, (1891—1898). O vánocích 1898 odjel do Petrohradu, opustiv samovolně služební místo. Bedřich Hýža z Dobroměřic u Kojetína (1890—1909, jako ředitel 1909—1923), Michal Stolař ze Mčenovic u Val. Meziříčí (1892—1918), jenž odešel na svůj koupený mlýn do Hradčovic u Uh. Brodu, Václav Sova z Vičic u Kojetína, (1898—1923, pak ředitel do r. 1927), Jos. Čermůšek z Drslavic 1902, Jos. Hruška z Rožnova 1903, Marie Kočí z Bystřice pod Pernštýnem, (1907—1919), Karel Vojáček, učitel náboženství katol. z Drahan (1893—1899), Frant. Mléčka, učitel náboženství katol. z Polešovic, od 1899. Bedřich Hýža jako ředitel 1909—1923.

Na obecné Škole přibyli v té době; Anežka Jasová 1910. Jos. Zakopal z Napajedel 1910—1922, Bart. Sudolský z Napajedel 1910—1923, Rudolf Drmman 1912—13, Marie Rumplová 1913—18, Josef Bursa, Rudolf Filip, Kamila Bartková, Frant. Bartek, Lad. Sotorník od 1918, Jaroslav Šebík, Marie Konečná.

Na měšťanské škole přibyli: Frant. Hrubý od 1909, Jindř. Nentvich 1910—1919, Jos. Kotal od r. 1917, Jar. Bébar, Met. Dostál od 1918, Ant. Řihák výpomocně, ind. učít. Anna Benediktova. Václav Sova jako ředitel od 1. IX. 1923—1. II. 1927.

V této době. přibyl Oskar Feldmann jako zvláštní učitel němčiny na měšť. školách od r. 1925, Marie Dvořáková, industriální učitelka.

V hospodářské škole byl prvním ředitelem František Tupý, učitel B. Kříž, Böhm, Varmuža a někteří výpomocní učitelé. Po Tupém stal se ředitelem Böhm.

43. Právní a hmotné postavení učitele.

Před válkou řídil všechno Školství v našich zemích rektor pražské university. Roku 1620 byla škola dána do ruko li Jezuitů. Za války 30 let školství velmi pokleslo, zvláště farní školy na venkově. Povinné návštěvy školní nebylo, kdo chtěl, chodil do Školy, kdo nechtěl, nechodil, aniž ho kdo k tomu nutil. Na farních školách učilo se pouze čísti, psáti, počítati, začez se zvlášť platívalo, pak hudbě, zpěvu kostelnímu, o povinnostech stavu selského a něčemu z hospodářství.

Ale za válek rakousko-pruských o Slezsko shledán velký" nedostatek všeobecného vzdělání, pročez odňata správa školství duchovenstvu a převedena na stát. Tak roku 1753 prohlásila Marie Terezie právo dozoru státního nad gymnasií a r. 1769 dala vyšetřiti příčiny nedostatečného vzdělání, jež byly: 1. Špatně placení učitelé, 2. nevhodné ustanovování jich, 3. špatná návštěva, 4. nedostatek zákonitých ustanovení školních. Proto zřízena r. 1770 školní komise, které bylo uloženo pracovati o nápravě školství. Tato pak navrhla, aby se zavedla: 1. lepší návštěva školní, 2. lepší způsob vyučování, 3. roztrídění žactva dle schopností, 4. školní učebnice, 5. omezení prázdnin a průvodů, 6. zřízení matrik a katalogů, školního fondu a ústavů učitelských, normálních škol. Také vypracovala komise všeobecný řád školní pro školy normální, hlavní a triviální, jenž vyhlášen 6. prosince 1774.

Výsledek práce této komise byl, že zavedena všeobecná povinnost školní od 6 do 12 let, upraveny vnitřní poměry školní. Řízení školy svěřeno zemské Školní komisi a dohled na Školy v kraji krajským hejtmanům. Dozor na vyučování v triviálních školách byl ponechán místním farářům, jimž přidělen k ruce 1 úředník vrchnostenský a 1 člen obce, jmenovaný vrchností.

Normální škola byla zřízena v Brně pro vzdělání učitelů.

V Uh. Hradišti byla zřízena škola hlavní či vzorná pro kraj uhersko-hradišťský, jejímž úkolem bylo připravovati měšťské žáky pro gymnasium, řemeslo, obchod, hospodářství a učitelství. Kdo však chtěl se věnovati učitelství, musel vykonati ještě příslušnou k tomu zkoušku na normální škole v Brně.

Bývalé farní školy venkovské proměněny ve triviální. Škola musela se zříditi všude, kde bylo Školou povinných dětí ve věku od 6 do 12 let 90 až 100. Školní rok byl rozdělen na 2 běhy. a) letní běh od velikonoce do, sv. Michala, pro žáky 6—8 leté, b) zimní běh pro žáky od 9—12 leté od 1. prosince do 31. března.

Roku 1782 přenesen hospodářský dohled na školy na krajské školní komisaře. Zemské školní komise byly zrušeny a působnost jejich převedena na gubernia. Dohled na vyučování ve škole a vedení její zůstaly farářům místním.

Roku 1790 zavedeny pro mládež do 20 let opakovači nedělní hodiny.

Roku 1804 odevzdáno řízení škol krajským úřadům a konsistořím, které pak podávaly zprávy zemskému guberniu. Konsistoř měla pro vnitřní řízení školy k ruce vrchního školdozorce a krajský úřad pak školního komisaře. R. 1855 uzavřen konkordát, jímž všechen dozor ke školství obecnému dán církvi.

Správcem školy byl místní farář, jenž vyučoval též náboženství, dožíral k vyučování, metodě a chování učitelovu, k pilnosti a chování žactva, nabádal rodiče, aby pilně posílali děti své do školy. Obvodními dozorcí školními v děkanství byli, děkani. Těmto dvěma hodnostářům podléhala tedy osobnost učitele i budova školní. Děti denně musely býti zavedeny do kostela a pětkrát do roka ke zpovědi. Jinak zůstalo vše při starém. Učitel byl titulován obyčejně »pan rektor«, někdy také praeceptor (rae=re).

Školní okres kryl se s děkanstvím. Do napajedelského školního okresu patřily farní osady: Napajedla se 3 třídní farní školou, Zlín s 3 třídní farní školou, Malenovice, Tlumačov, Halenkovice, Březnice, každá s 2 třídní farní školou, Spytihněv, Otrokovice, Pohořelice s 1 třídními farními školami. V místech ostatních, kde nebylo kostela a fary, byly triviální jednotřídní školy. Byly to: Babice, Kudlovice, Topolná, Komárov, Oldřichovice, Žlutavá, Tečovice, Louka, Velká Lhota, Bohuslavice.

Posledním okresním školdozorcem-děkanem byl František Fádrus z Napajedel.

Děkan jako Školní dozorce dožíral k vykonávání povinností farářových a učitelových, zda oba hledí si pravidelné docházky školní a zda odvádějí učitelé povinné příspěvky, jak chová se vrchnost k učitelům, zda vyhovují budovy školní. O tom všem podával zprávu krajskému úřadu a konsistoři.

Hlavními předměty triviální školy byly: náboženství, čtení, psaní, počty. Mimo to dostalo se dětem stručného poučení o věcech, je obklopujících a o poměrech, v nichž žili.

Při Školní visitaci konána byla též veřejná zkouška, jíž předsedal děkan a při níž musel býti kromě učitele, místního faráře a dozorce místního též starosta obce. Bývali pozváni též obecní starší, zástupce vrchnosti a rodiče.

Zkouška veřejná oznámila se již 14 dní předem s kazatelnou. V ustanovený den byl děkan dovezen v ozdobeném kočáře k budově farní, kde ho očekávala místní honorace a školní mládež, špalírem stojící.

Jako průkaz dalšího svého vzdělání měli při visitaci učitelští pomocníci předložit děkanovi několik krasopisných předpisů písma latinského, kurentního i francouzského, nějaké pojednání metodicko-pedagogické a některý vypočítaný příklad aritmetický (= početní).

Každý žák z vyššího oddělení napsal k této zkoušce předpis písma latinského a kurentního. Zvláštních sešitů pro úlohy školní a domácí nebylo. Jen domácí cvičení z počtů a jazyka vyučovacího bývala dávána přes neděli a týdenní feriální den a to střídavě.

Ke zkoušce této pořídil učitel opis třídního katalogu s dodatkem zameškané návštěvy.

V době konkordátu vzdělávání učitelé na dvouletých, oboujazyčných učitelských ústavech, zřízených při diecesních hlavních vzorných školách v Brně a v Olomouci, do nichž byli přijímáni absolventi 2. třídy reálné a 3. třídy gymnasiální. Do střední školy přijímali se absolventi 4. třídy hlavní školy.

Tato tak zvaná stará škola trvala až do vydání zákonů ze dne 25. května 1868 a ze 14. května 1869, jimiž zrušen byl konkordát, dozor nad školstvím vzal do rukou stát a zřízeny ústavy učitelské o 4 ročnících. Zavedena byla

těž 8 letá povinnost školní, vyučování rozšířeno na předměty reální a tělocvik. Hlavní školy ustoupily školám měšťanským.

Za starých dob zastával učitel kromě učitelského povolání svého těž službu obecního písaře a varhaníka, což dohromady poskytovalo mu skrovný příjem, z něhož při šetrnosti a skromnosti jak tak potřeby své kryl.

Služné učitelovo nebývalo ustanoveno. Patron školy dle uznání svého ustanovil výši služného, jež záleželo z desátku snopů obilí (pšenice, rži, ovsa), nebo ze sypaného obilí (pšenice, rži), k čemuž přidáno něco stravy čili vařiva t. j. luštěnin, kousek pole, právo zdarma pásiti 1—2 krávy na pastvisku a něco málo hotových peněz.

Školní plat vybíral si učitel sám od žáků. Abecedáři a děvčata, která nemusela se učit psátí, platili menší plat či sobotáles.

Za Marie Terezie ustanoveno bylo nejmenší služné učitelovo obnosem 120 zl, za Josefa II. obnosem 150 zl, pomocníkům přiřknut plat 24 zl, později 80 zl. V době pozdější zvýšen plat učitele na 210 zl, pomocníka na 120 zl.

Služné učitele bývalo ustanoveno ve fassí, jež vždy po několika letech znova k tomu určenou komisí bývalo upraveno. Cena naturalií stanovila se dle průměrného posledního desetiletého období a počet žáků dle průměru 3letého.

Dle školní fassí z roku 1804 obdržel napajedelský učitel:

I. Od vrchnosti jako patrona školního:

4 ½ měřice pšenice	počítáno po	1 zl 39 kr =	7 zl. 25 kr.
10 » rži (žita)	» »	1 zl 15 kr =	12 zl. 30 kr.
4 » vařiva = luštěnin	» »	1 zl 20 kr =	5 zl. 20 kr.
4 sudy piva počítáno po		7 zl. — =	28 zl. —
12 sáhů dříví » »		1 zl 30 kr =	18 zl. —

Dříví dovezly zdarma přifařené obce Kvítkovice a Otrokovice. Celková hodnota přidělu vrchnostenského činila 71 zl. 15 kr.

II. Od obce Napajedel obdržel:

Školního platu	120 zl.
štola vynesla průměrně	30 zl.
za zpívání pašijí dostal	1 zl. 34 kr.
12 měřic rži počítáno pro 1 zl. 15 kr. =	15 zl.
služného hotově	21 zl. 48 kr.
za koledování	3 zl.
Celkem	191 zl. 22 kr.

III. Od obce Otrokovic obdržel:

Desátkových 60 snopů pšenice po 6 kr. -	6 zl.
Desátkových 60 » rži po 5 kr. =	5 zl.
služného hotově	= 2 zl.
za koledování	= 1 zl. 30 kr.
Celkem	14 zl. 30 kr.

IV. Od obce Kvítkovic obdržel:

Desátkových 78 snopů pšenice v hodnotě =	7 zl. 48 kr.
desátkových 78 snopů rži	= 6 zl. 30 kr.
služného hotově	= 18 kr.
za koledování	= 1 zl.
Celkem	15 zl. 36 kr.

V. Od obce Žlutav obdržel:

Služného hotově	1 zl. 21 kr.
-----------------	--------------

Přepočítáme-li naturalie, jež r. 1804 byly napajedelskému učiteli odváděny, na peněžitou hodnotu, činí mzda jeho s hotově vyplaceným služným

koledným a školním platem ročně 294 zl. 7 kr., při čemž 1 zl. počítán byl tehdy po 60 kr.

Z toho však musel vydržovati též svého pomocníka, jemuž mimo to měl hotově na penězích ročně dáti 24 zl.

Dle školní fassi z r. 1847 dostal napajedelský učitel:

I. Od vrchnosti jako školního patrona:

4 ½ měrice pšenice v ceně	7 zl. 12 kr.
10 měric rži »	12 zl.
4 měrice vařiva »	4 zl. 84 kr.
4 sudy piva »	34 zl. 8 kr.
12 sáhů dřeva palivového v ceně	38 zl. 24 kr.
hotově na penězích	<u>8 zl. 34 kr.</u>

Celkem 105 zl. 51 kr.

II. Od obce Napajedel dostal:

Školního platu	190 zl. 24 kr.
výnosu ze štoly	30 » 27 kr.
hotově na penězích	4 » 48 kr.
od přifařených obcí za varhanictví	1 » 29 kr.
od kostela » »	<u>2 » 31 kr.</u>

Celkem 229 zl. 39 kr.

III. Od přifařených obcí celkem:

desátkových 138 snopů pšenice v ceně	5 zl. 12 kr.
desátkových 138 snopů rži »	<u>» 5 » 36 kr.</u>

Celkem 10 zl. 48 kr.

Roku 1847 činila roční mzda napajedelského učitele dle této fassi 346 zl. 18 kr., což by se rovnalo asi 1449 Kč 68 h dnešní hodnoty peněžité.

Roku 1854 musel učitel vydržovati již dva pomocníky, z nichž každému musel ročně hotově vyplatiti 120 zl. Později dostávali pomocníci po 180 zl. od obce, ale nepravidelně, což potrvalo až do r. 1870.

Pomocníci stravovali u učitele. Kde byli spořádané poměry v rodině učitelské, měli se i pomocníci dobře. Jinak mívali hlad a nedostávali za celý rok ani krejcara, ač učitel na ně peníze vybral. Ale i učitel musel mnohdy pomoci vyšších úřadů na obcích domáhati se svého práva. V Napajedlích bylo to za Mannsfelda.

Zákonem ze 24. ledna 1870 byly všechny školní obce roztříděny na 3 kategorie služného učitelského.

V obcích I. tř. stanoveno	služné na 600 zl. r. č. = 1200 Kč.
» II. » »	» » 500 zl. r. č. = 1000 Kč.
» III. » »	» » 400 zl. r. č. = 800 Kč.

Podučitelé měli 60 proc. služného z platu učitelů, učitelky a podučitelky 80 proc. z platu učitelů neb podučitelů. Napajedla byla vřaděna do I. třídy platové.

Učitelé však museli vykonati doplňovací zkoušky z reálií, nově zavedených, z tělocviku a z měrického tvaroznalství. Kdo při zkoušce neobstál, dostal o 100 zl. méně. Varhanická služba nepočítala se do služného. Rovněž ne odměna za obecní písaření, které v některých vesnicích obstarávali učitelé.

Kdo působili 15 let, dostali zvláštní příplatek pro stáří.

Zákonem ze dne 10. května 1887 zrušena byla třetí třída platová.

Zákonem z 25. dubna 1894 rozdělení byli učitelé na 3 kategorie.

Do I. kategorie zařadí učitelé měšťanských škol se třemi platovými stupni po 800 zl., 850 zl. a 950 zl., k čemuž ještě patřil příplatek pro stáří v obnosu 80 zl.

Do II. kategorie náleželi nadučitelé a učitelé obecných škol, rozdělení na 4 stupně služného po 550 zl., 600 zl., 650 zl. a 750 zl., s příplatkem pro stáří 50 zl. v každém stupni.

Do III. kategorie patřili podučitelé o 2 stupních po 400 zl. a 450 zl. Zatímni podučitelé měli 360 zl. roční remunerace. Zákonem z 25. června 1899 změněno služné:

v I. kategorii	na	850 zl. — 900 zl. — 1000 zl.
v II. »	»	600 zl. — 700 zl. — 800 zl.
v III. »	»	500 zl. — — —

u podučitelů na 450 zl. K tomu náležely ještě některé příplatky pro stáří. Zákonem ze 26. prosince 1904 zmizela kategorie podučitelů a základním platem pro učitele s vysvědčením dospělosti stalo se 900 zl., s vysvědčením způsobilosti 1200 zl., pak 1800 zl., na měšťanských školách 2000 zl. a 2400 zl. s příslušnými přídávky pro stáří a funkčními u správců škol.

44. Správa náboženských záležitostí.

V nejstarších dobách náležela osada, zde ležící ke kostelu spytihněvskému, vévodícímu tehdy tomuto kraji. Když se Napajedla kolem r. 1350 stala městečkem, měla pravděpodobně také svůj kostel a svou církevní správu. Leč teprve k r. 1418 připomíná se v Napajedlích farář Mikuláš, oddaný husitství, jenž zároveň se šarovským farářem Václavem Škleboně a hradčovským farářem Martinem byli povoláni olomouckým biskupem Janem, aby se očistili z učení husitského.

Panství napajedelské s okolím jako zboží zeměpanské bylo tehdy značnou měrou promíseno živlem husitským po příkladu svých vlivných šlechtických držitelů a správců, z nichž mnozí také podepsali protest proti upálení Husovu, jako Čeněk ze Šarov, Mikšík z Malenovic a Podhradí, Zich z Nedachlebic a jiní.

Roku 1496 činí se zmínka o bratrském sboru v Napajedlích za Zbyslava z Tvorkova a z Kravař. Koncem století 16. vystavěl tehdejší držitel Napajedel Frydrych Žerotín kostel bratrský.

Mezi kazateli bratrskými v Napajedlích připomínají se: 1. Matouš Těšínský 3531—1537, 2. Janda jenž zemřel r. 1560 ve Šternberku, 3. Timeus Petrlík, u něhož zemřel jáhen Samuel r. 1571, 4. Mikuláš Stárek, jenž byl r. 1531 2 kněžství propuštěn a zemřel 1581, 5. Jakub Bílek, 6. Dobromil Mikuláš, kazatel z Holešova r. 1584, 7. Zachariáš Ariston 1590—1594, jenž spravoval sbor napajedelský a březolupský. Též správa kvasického sboru svěřena napajedelskému kazateli. 8. Jan Nehořský 1594, 9. Jan Breton, jenž zemřel 1600, 10. Pavel Kapita, jenž raněn byv od Kozáků r. 1620 zemřel. Bratrští kazatelé dostávali od napajedelských pánů ročně 200 zl. moravských, něco másla, sýra, z každé várky 1 vědro piva, 50 měřic rzi, 15 měřic pšenice, po každém kázání oběd na zámku.

V Malenovicích uvádí se sbor takový r. 1569, v kterémžto roce Burian Tetour z Tetova dovolil bratřím malenovským, aby si vydržovali svobodnou školu pro cizí děti.

O evangelickém smýšlení na Pohořelsku svědčí, že r. 1585 stěhuje si nekatolický kněz v Pohořelicích, že byl od Jakuba Vojska, majitele Pohořelic, i od vesnic Komárova a Oldřichovic řádně přijat za faráře, ale syn Jakubů Jan s manželkou Barborou brání mu konati evangelické služby Boží.

Od r. 1622 připomínají se v našem kraji již jen katoličtí správcové církevní.

Pro nedostatek kněží katolických vedl církevní správu zdejší po 14 roků bílovský farář Adam Hladiš, k roku 1640 připomíná se Alex. Barto-

loměj. Od r. 1666 vykonával tuto správu malenovský farář Pavel Hladký, jenž při zdejší faře založil církevní matriku a zemřel 8. května 1685. Nástupcem jeho byl Abraham Šrámek.

Držitelem panství pohořelského 1654—1688 byl František svobodný pán Horečky z Horky, jenž r. 1658 domáhal se zřízení duchovní správy pro Pohořelice, udávaje, že lid na tom panství jest většinou protestantský, zvláště v Komárově. Bez duchovní správy těžko prý jest obracet lid na víru katolickou.

I v Napajedlích radí úředník vrchnostenský Václav Horáček r. 1666, aby se tu zřídila fara, neboť malenovský farář nedochází, jak jest jeho povinností, každé druhé neděle do Napajedel sloužiti mši svatou, hledí si více veselosti, hodů a z jeho kázání poddaní nemají ničeho. Zřídí-li se zde fara, tu poddaní budou při oddavkách a křtech pít a jísti na gruntech hraběcích a peníze zůstanou .hraběti. V důsledku toho vydává se pak listinou z 8. května 1668 od konsistoře dekret o inventuře »v. p. Jiřího Alexandra Schodského« na faru napajedelskou a pohořelskou. Roku 1686 zřídil dle schematismu arcidiecese olomoucké Julius Vilém v Napajedlích novou faru. Ale zdá se, že fara byla jen administrována a teprve r. 1689 dne 1. prosince byl na tuto faru Juliem Rotálem presentován František Požárník, farář z Kvasic a rodák ze Záhlavic, jemuž svěřena též fara v Pohořelicích. K faře napajedelské přifařeny Otrokovice, Kvítkovice a Žlutava.

V záležitosti spytihněvského kostela vyzývá dne 23. května 1680 olomoucká biskupská konsistoř Rotála, aby byl nápomocen se svými poddanými opatovi velehradskému při stavbě nového kostela na jiném místě, než stál starý, povodní r. 1625, stržený, od kteréž doby konány pak bohoslužby pro spytihněvské farníky v Jalubí.

Ale dne 17. srpna 1682 vyzývá táž konsistoř opět opata velehradského, aby vystavěl kostel ve Spytihněvi a r. 1684 na naléhání farníků spytihněvských zdůrazňuje svou upomínku, aby konečně dostavěl onen kostel. Byl totiž v základech již započat. Leč opat vymlouval se na zlé časy a neochotu farníků v pomoci.

Roku 1693 usiluje opat velehradský přifařiti Jankovice, vystavěné na území panství napajedelského a Košíky, vystavěné z části na území napajedelském a z části velehradském, přifařiti k Jalubí nikoli ke Spytihněvi, kde brzy měl již býti kostel dostavěn. Odůvodňoval svou snahu tím, že obě obce mají do Jalubí blíže, již tam chodí i desátek odvádějí. Ale vrchnost napajedelská proti tomu protestovala, tvrdíc, že ke Spytihněvi bývaly přifařeny: Spytihněv, Kudlovice, Sušice, Babice, Alinkovice, Janová = Jankovice, Košíky. Alinkovice později byly přifařeny k Napajedlům a k žádosti faráře jalubského k Jalubí.

Dokud stával kostel ve Spytihněvi, dojížděl každou neděli a svátek jeden duchovní ze Spytihněvě do Jalubí, kde v kapli konával bohoslužby pro Jalubské a Traplické.

Ještě r. 1694 žádají Spytihněvští Kryštofa Rotála, aby zakročil u konsistoře, by donutila konečně opata velehradského vystavěti kostel, jehož základy s polovice již byly vyhotoveny.

Teprv 1. ledna 1705 odpovídá hraběti Františku Vilému Rotálu Frant. Tomáš, převor velehradský, v nepřítomnosti prelátově, že nebylo možno přikročiti ke stavbě spytihněvského kostela pro zlé a nebezpečné časy, kdy poddaní častými průchody vojska a hájením průmysků bývali zaměstnáni a zaneprázdněni.

Mezi zmíněnými průchody připomíná se též za vpádu Turků k Vídni r. 1683 tažení polského vojska krále Sobieského dne 11. června 1683 pod velením knížete Lubomířského od Bystřice Napajedly ke Skalici o 4000 mužích. V té době odvedeno z okolí 1000 koní k jízdě a vozatajstvu, mimo to museli dodávati vojsku potraviny. Sobieský sám táhl s jiným dílem

vojenským o 6000 mužích na Olomouc, třetí pak oddíl o 10.000 mužích ubíral se na Hranice a Přerov.

Kostel spytihněvský byl tedy dostavěn teprv r. 1705 neb po tomto roce. Dne 8. října 1710 žádá totiž farář spytihněvský napajedelského hejtmana, aby potrestal ženu, která mu ublížila a aby nařídil, by držela hlavu v trdlici a nikoli stála v trdlici, »ať lidé vidí, že ublížila svému pastýři«. Fara spytihněvská vedla pak dlouholetý spor o louku, která kdysi byla jí přidělena, dokud starý kostel ještě existoval.

V letech 1658—1690 připomínají se Svárov a Zlámanec většinou nekatolické, Březolupy, Mistřice a Nedachlebice pusté.

Když odešel Požárník za faráře do Bystřice p. H, stal se farářem v Napajedlích Jiří Alexej Březina, v kteréž hodnosti potrvál až do r. 1720. Za něho dokončena stavba nynějšího kostela. Po něm byl administrátorem minorita Havlík a pak farářem Václav Březina do r. 1724, Pavel Petr Kovářík do r. 1759, Václav Strážnický do r. 1769, Josef Liver do r. 1781, Jan Papež do r. 1818, Frant. Berg do r. 1837, Frant. Dvořil do r. 1838, Erich Lammel do r. 1855.

Od r. 1855 byl farářem, děkanem a zároveň okresním školním dozorcem — posledním ve funkci děkana — Frant. Fadrus, jenž stal se též konsistorním radou, arciknězem. Byl též spoluzakladatelem Rolnické záložny a čtenářského spolku; za něho opraven r. 1871 chrám sv. Bartoloměje a věž kostelní opatřena r. 1877 dle usnesení obecního výboru ze dne 10. listopadu 1877 hodinami, jež koupeny od hodináře z Nového Jičína za 432 zl, jelikož staré nekonaly již služby.

Nástupcem Fadrusovým stal se roku 1884 Ign. Sauer, rodák ze Zvole u Zábřehu na Moravě, jenž kaploval v Napajedlích v letech 1858—1882. Roku 1882 byl farářem v Otrokovicích a r. 1883 v Tlumačově. Za pruské války r. 1866 byla mu svěřena správa farních obcí v Napajedlích, Pohořelcích a Malenovicích. Byl hlavním zakladatelem zdejší Rolnické záložny, aby lid byl vyrván z drápu lichvářů.

Dne 6. května 1898 jmenovalo jej obecní zastupitelstvo zdejší čestným měšťanem a téhož roku byl jmenován též děkanem. Býval po mnoho let volen předsedou místní rady školní.

Roku 1904 a 1905 opět opraven byl kostel vně i uvnitř, postaven nový hlavní oltář mramorový, křtitelnice a kazatelna, v lodi postaveny nové lavice, které zhotovil napajedelský stolař Havránek.

Oltář vysvěcen 18. května 1905 světicím biskupem olomouckým Th. Dr. Karlem Wisnarem, při kteréžto příležitosti udíleno též bířmování a provedena generální visitace, jež ukončena 28. května 1905.

Téhož dne sloužil pontifikální mši sv. v Napajedlích kníže arcibiskup Th. Dr. Frant. Sal. Bauer za přítomnosti mnoha poutníků, jimž pak udělil apoštolské požehnání.

R. 1913 odešel P. Ign. Sauer pro pokročilé stáří na odpočinek, načež následoval po něm ve správě církevní P. Baltazar Hříva, jenž zde kaploval od r. 1892, za něhož pořízeny 1928 nové zvony.

R. 1919 zřízena v Napajedlích Česko-bratrská stanice kazatelská, která byla svěřena uh. hradišťskému faráři českobr. Jos. Jadrníčkovi. S počátku konali své pobožnosti v Sokolovně, později v jedné školní místnosti.

Ale zakladatelé této stanice zklamali se s výsledkem své agitační práce mezi příslušníky církve katolické. Jen málo účastníků získali a z těch mnozí vrátili se po nějakém čase zpět do církve katolické. Scházelať jim středověká vlivná osoba šlechtická, která by prostě vyměnila katolické kazatele za evangelické. Lid ve své většině jeť již syt třenic náboženských, které tolik škody způsobily národu českému. Židovská obec náboženská byla v Napajedlích dle tvrzení zdejších židů již ve století XV. a XVI. Činíť prý se v holešovských zápisech zmínka o rabinovi, jenž měl v té době v Napajedlích nějakou práci.

Jako samostatná obec náboženská vystupují zdejší židé teprv po roce 1848, konajíce své pobožnosti nejprve v soukromých domech k tomu účelu najatých.

Roku 1877 koupili od Dadáka stodolu, z níž upravili si nynější modlitebnu.

Mezi kantory-učители náboženskými této obce připomínají se v letech 1860—1874 Frankl, v letech 1874—1904 Müller, pak několik kratší dobu působících a posléze Samuel Weisz, jenž dosud v této hodnosti působí.

Dle listu ze 27. srpna 1764 byly na panství napajedelském tyto farní úřady:

1. Napajedla s přífařenými vesnicemi: Žlutavou, Kvítkovicemi a Otro kovicemi.
2. Tlumačov s přífařenými Záhlinicemi.
3. Spytihněv s přífařenými: Halenkovicemi, Kudlovicemi, Sušicemi, Košíky, Jankovicemi.

Téhož roku bylo jednáno o zřízení několika filiálních kostelů v obcích spytihněvské farnosti, ale vrchnost napajedelská špatně snahu tu doporučila, jelikož prý vzdálenější dědiny této farnosti opatřuje jalubský farář.

Dne 4. července 1769 zavázala se obec Otrokovice reversem, že vystaví uprostřed dědiny veřejnou kapli ke cti sv. Michala archanděla. Na vydržování její uvolila se dávat po dobu 5 let při každoroční visitaci panu děkanovi 20 Rýnských z užitku ze 4 měřic pole, ležícího někde za Lány. Za 5 let vzrostl obnos ten na 100 Rýnských, z jejichž úroků opravovala se kaple, načež revers vrácen byl obci.

Quidobald Jos. hrabě z Ditrichštejnu souhlasil s podnikem tímto.

Dle listu z 9. září 1769 nebylo v Napajedlích do roku 1687 řádného faráře. Administraci duchovní správy vedl malenovský farář. Od 1. ledna 1687 byl ustanoven farář bez kaplana. Patronátní právo vykonávala vrchnost napajedelská. Od r. 1691 bylo tu bratrstvo sv. růžence. Jelikož farní kostel sv. Bartoloměje byl velmi malý a prastarý, vystavěl hrabě Frant. z Rotálu roku 1712 nový a r. 1762 zbudoval hrabě Antonín z Rotálu kapli sv. Kříže.

Stará fara vystavena v Napajedlích kolem r. 1690 a nynější v letech 1790 a 1791. Dle rejstříku o výplatě mzdy zedníkům při novostavbě fary od 27. dubna 1790 do 19. listopadu 1791 bylo vyplaceno 501 Rýn. 21 kr.

V Tlumačově byl jen kostel sv. Martina bez fary. Administraci duchovní správy vykonával od pradávna farář kvasický. Roku 1755 založil tu faru hrabě Antonín z Rotálu se svolením biskupského úřadu. Patronát vykonávala i tu vrchnost napajedelská. K tomuto kostelu patřil též filiální kostel sv. Kunigundy v Kurovicích na panství holešovském.

Spytihněvská fara byla od roku 1681 pod správou kláštera cisterciánů velehradských.

Jan Rotál obnovil faru také v Kvasicích r. 1656, zřídil děkanství v Holešově r. 1650, vystavěl dvě kaple ku počtě Bohorodičky na Hostýně r. 1658 a zavedl hostýnské poutě. Kaple nad studánkou zbudována kolem r. 1700 na podnět faráře bystřického Požárníka, jenž koncem září 1700 z Napajedel se tam přestěhoval a tam r. 1718 ve věku 62 let zemřel.

45. Příjmy farářovy v 18. století.

K roku 1714 uvádějí se roční příjmy faráře spytihněvského, pocházejícího z řádu cisterciánů velehradských takto:

- a) ze Spytihněvě 36 kop rži a 56 slepic,
- b) z Alinkovic 5 zl 12 kr, 52 slepic, 13 mázů másla,

c) z Kudlovic a Sušic 17 kop 15 snopů pšenice, 23 kop 15 snopů rži, 1 kopa ovsa, 60 slepic, 1 kopa 20 vajec.

d) z Jankovic 3 zl. 16 kr, 28 slepic,

e) z Košík 1 zl. 45 kr, 15 slepic,

í) z Babic 2 zl. 20 kr., 29 kop pšenice, 19 kop ovsa.

Celkem z celé farnosti 59 kop 15 snopů rži, 46 kop 15 snopů pšenice, 20 kop ovsa, 217 slepic, 1 kopa 20 vajec, 13 mázů másla, 11 zl 93 kr hotově.

Dne 13. srpna 1771 zaměněno Jankovským a Košickým dodání slepic. Měli totiž od této doby místo slepic Jankovští odváděti 1 rýnský 24 kr, 4 mázy másla. Accidenci pak od každého mrtvého těla beze mše 1 rýnský 30 kr, od oddavek 1 R 30 kr, od ohlášek 17 kr, za koláč a slepici 19 kr. K tomu dřívějších 3 R 16 kr.

Košíky měly odváděti: 1 R 45 kr, 2 mázy másla v ceně 1 R 24 kr, 15 kuřat v ceně 45 kr, kopa vajec v ceně 18 kr, celkem činila jejich povinnost 4 R 12 kr.

Napajedelskému faráři byly přiřknuty r. 1714 tyto roční příjmy:

I. Desátek z městečka Napajedel:

a) od 35 pololánků po $\frac{3}{4}$ měřicích pšenice,

» » » » $\frac{3}{4}$ » ovsa,

» » » » 5 kr na penězích,

» » » » 4 vejcích,

b) od 13 čtvrtlánků po $\frac{1}{4}$ měřici pšenice,

» » » » $\frac{1}{4}$ » 2 mírkách ovsa,

» » » » 2 kr a 2 trojníkách hotově,

» » » » 4 vejcích,

c) od 76 podsedníků po 12 kr a 3 vejcích,

d) od 33 podsedníků novoměstských také po 12 kr., 3 vejcích.

Celkem tedy z městečka desátku 29 $\frac{1}{2}$ měřice pšenice, 29 $\frac{1}{2}$ měřice ovsa, 519 vajec, 15 R 29 kr.

Mimo to měl 15 měřic kopanin (- polí), 6 měřic a 2 čtvrti nivek (- polí k vysetí t.j. skoro 22 měřic rolí, 21 fůr sena z luk a štěpnic. Ševcovský cech měl na mše dávat 2 rýnské 24 kr a řeznický 48 kr ročně.

II. Příjem od panství napajedelského:

a) 74 měřic a 2 čtvrti pšenice,

74 měřic a $\frac{1}{4}$ čtvrti ovsa,

b) 10 kop a 34 vajec,

c) od řezníků, ševců, tkalců na mše 5 R. 36 kr.

d) 11 beček piva ročně, tj. jedno vědro z každé várky.

III. Otrokovice měly odváděti po 18 kopách a 10 snopech pšenice, rži, ovsa, 17 slepic.

IV. Kvítkovice pak po 26 kopách pšenice, rži, ovsa, 3 slepice.

V. Žlutavá 1 rýnský 24 kr., 14 slepic, 3 mázy a 2 žejdlíky másla.

VI. Konečně dostal farář na penězích 6 proc. úrok z fundačních 540 rýnských na mše.

Z celé farnosti pobíral tedy 148 kop pšenice, 147 kop ovsa, 44 kop rži, 41 slepic, 1153 vajec, 3 mázy a 3 žejdlíky másla, 11 beček piva a 54 rýnských 29 kr. na penězích.

46. Kříže, sochy, obrázky, kaple a podobné.

Všechny tyto výplody smýšlení a cítění zdejšího obyvatelstva pocházejí jednak z doby starší poreformační, jednak z doby novější.

1. Kamenný kříž pod schody kostelními stával původně o něco níže blíže fary na místě starého kostela, byv zbudován r. 1754. Na něm pnul se pahrbek, jenž r. 1901 byl skopán a urovnán, načež přidána ke starému schodišti zdola dvě nová oddělení o 4 a 17 stupních. Kříž pak posunut o něco výše do středu nynějšího prostranství.

2. Kamenné sochy sv. Cyrila a Metoděje ve spodní části schodiště kostelního byly pořízeny kolem r. 1893 nákladem, pořízeným ze sbírek. Vysvěceny byly P. Vychodilem.

3. Sochy P. Marie a sv. Jana Ev., pocházejí ze starého kostela, rovněž sochy sv. Petra a Pavla ve výklencích průčelní zdi chrámové.

4. Dřevěný kříž na levé straně průčelní zdi kostela byl zbudován na památku missií, r. 1869 konaných a byl obnoven r. 1915.

5. Před klášterní budovou stojí uprostřed ozdobných keřů a mřížového zábradlí kamenná socha P. Marie s nápisem: »Ejhle! Matka tvá! Jan 19. 27«. Byla zbudována r. 1879 nákladem Mariány Silnouškové, jež založila také fundaci na její udržování.

6. U silnice proti kostelu ve skupině šefíků a lip nalézá se kamenná socha sv. Floriána.

7. U moravního mostu v ulici Svatoplukově stojí kamenná socha sv. Jana Nepomuckého.

8. Na západní straně téhož mostu spočívá na kamenném podstavci železný kříž, který byl r. 1846 rozbořen, znovu však nákladem obce za příspěví hraběnky Štockauové zbudován. Reversem z 21. září 1846 zavázala se obec udržovati jej. V době převratu r. 1918 byl tento kříž jakož i socha sv. Jana zlomyslnou rukou porouchán, ale opět opraven.

9. U silnice ke Žlutavům stojí kamenný kříž, jež dali svým nákladem r. 1861 postaviti Jan a Františka Schönbaumovi z č. 451, tehdejší majitelé nedaleké cihelny, kterou od nich koupil velkostatek, aby se zbavil konku rence. Reversem ze 6. května 1861 zavázala se obec udržovati jej. Posvěcen byl 22. května 1861.

10. V poli u silnice do Halenkovic uprostřed skupinky smrků a lip nalézá se kamenný kříž, jež dali postaviti manželé Jindřich a Marie Janišovi r. 1903, kteří založili také fundaci na jeho vydržování.

11. Na severním konci Napajedel na rozcestí silnice, vedoucí jednak do Otrokovic a jednak do Malenovic, na konci Zabraní stojí kamenný kříž zhotovený r. 1848 Schönigem z Kroměříže za starosty mlynáře Dvořáka nákladem Rosalie Hejtmánkové, chalupnice v Napajedlích. Reversem z 2. listopadu 1848 zavázala se obec udržovati jej.

12. Kamenný kříž »Volného« při silnici k Otrokovicům byl postaven 2. září 1890 nákladem manželů Jakuba a Anny Volných, kteří založili na jeho udržování fundaci.

13. Výše u Kvítkovic stojí kamenný kříž, založený dne 6. září 1847 Frant. Lasákem, mlynářem v Otrokovicích.

14. Za parní pilou u chodníku, odbočujícího od silnice ke dráze, jest na dřevěném sloupku obrázek P. Marie s Ježíškem, v předu nalézá se klekátko.

Byl pořízen 25. prosince 1866 z vděčnosti, že v těchto místech vyvázly bez úrazu sestry Stockauové — paní Marie Baltazzi a pí. Esterházy, byvše jako děti při sáňkování vyvaleny.

O udržování starala se správa parní pily.

15. Hrdinův kamenný kříž u silnice do Malenovic vysoký; štíhlý u lípy byl postaven nákladem Tomáše Hrdiny r. 1869 za starosty Lubinky. Udržování vzala na sebe obec reversem z 1. března 1869.

16. Před hospodářskou školou uprostřed šestiků a bříz stojí železný kříž na kamenném podstavci, jež založil r. 1864 Frant. Havránek původně na konci pole Jos. Vrzaly, z čís. 217. Dne 12. září 1890 byl přenesen na nynější místo. O udržování stará se obec dle reversu z 18. června 1864.

17. Před Prusinkami u silnice, kde odbočuje polní cesta k jihu, dali postavit kamenný kříž r. 1904 rolníci napajedelští ze sbírek, mezi sebou u činěných, na místě dřívějšího dřevěného kříže, který byl téhož roku vichrem vyvrácen. Zhotovil jej sochař Frant. Stábla z Hodonína. Lipka nějaká by tu neškodila.

18. V Pěnném u křižovatky cest před koňskými stáji ukrývá se mezi lipkami prastarý kamenný kříž, který jest již r. 1770 označen na mapě, zho tovené toho roku tehdejší vrchnostenský úředník Ludvíkem Richtrem.

19. Na Boruvech u silnice k Topolné postaviti dali na svém poli r. 1868 manželé František a Anna Hrdinovi z čís. 203 kamenný kříž. Když pak horní část jeho bleskem byla sražena, nahradili ji železnou částí manželé Josef a Františka Hrdinovi z téhož čísla. Kusy bleskem stržené s kříže, za kopány v zahradě domu číslo 203, kterýž však jest nyní rozdělen na dům číslo 203 a dům číslo 306.

20. Na svahu vrchu Kalvárie jsou některé kapličky a na jejím temeni 3 kříže kamenné. Jsou to zbytky křížové cesty, pořízené r. 1731 nákladem tehdejšího držitele panství napajedelského Adama Jáchyma z Rotálu.

21. U cukrovaru na kaštanu visí obrázek Panny Marie, přenesený sem r. 1927 z Hatí, kde visel na lípě, která pro zchátralost musela být skácena. Zbudoval jej roku 1866 Vadas na poděkování, že se vrátil šťastně z vojny, splniv tak slib, před odchodem na vojnu v tom smyslu učiněný.

22. Mimo to setkáváme se ještě tu a tam v poli u cesty s menšími obrázky na sloupech, pořízenými zbožnými babičkami.

23. Hřbitovní kapli na hřbitově dala zbudovati roku 1828 hraběnka z Kesselstattu, rozená Fünfkirchen, tehdejší majitelka napajedelského panství. Udržování její vzala na sebe správa velkostatku reversem z 25. srpna 1828.

24. V sadech Havlíčkových, bývalé louži, zbudoval okrašlovací spolek za součinnosti ostatních místních spolků pokrokových z piskovcových balvanů pomník Karlu Havlíčkovi, který obrůstá břečtanem.

47. Vzdělávací spolky.

V téže době, kdy školství napajedelské se vyvíjelo, vznikaly a rozvíjely se v Napajedlích též různé vzdělávací spolky, šířící mezi lidem zdejšími nejen vědomí národní, ale i různé poznatky, mající vliv na zvýšení hospodářské zdatnosti kraje.

Patří sem především Čtenářský spolek, založený roku 1869, jenž však zanikl r. 1875. Po tomto starém spolku Čtenářském zůstal jen prapor, uložený nyní v museu na radnici, zhotovený na rychlo, aby členstvo spolku mohlo se účastniti táboru lidu, jenž se měl pořádati na lukách v Lůžku.

Nový Čtenářsko vzdělávací spolek vznikl dne 22. ledna 1882, týž pak převzal onen prapor do svého dědictví a dal vznik různým odborům i novým spolkům. Tak již roku 1883 zřízen odbor zpěvácký, později hudební,

knihovna veřejná, r. 1885 odbor Ústřední Matice Školské, divadelní odbor jenž již r. 1885 pořídil si spolkové ochotnické divadlo. Jako samostatný spolek ustavili se divadelní ochotníci teprv roku 1891 dne 13. září. Mladý spolek tento však musel prodělati mnohou katastrofu i krizi, ba bylo mu též probíjeti se nepřízní členstva mateřského čtenářského spolku a četnými předsudky. Houževnatostí však vůdčích činitelů tohoto spolku podařilo se překonati všechny překážky. Když r. 1902 slavil spolek své 10 leté trvání, měl za sebou již 80 divad. kusů sehraných a se zábavami mikulášskými a sylvestrovskými přes 100 kusů. Roku 1906 pořídil si nákladem obecním stálé jeviště na Obecnici ar. 1911 v Sokolovně.

Roku 1890 dán byl v místnostech Čtenářského spolku podnět k založení Sokola, jenž se stal skutkem r. 1892. Roku 1891 koupen byl klavír na 70 akcií po 3 zl. Nyní ho užívá Sokol a Spolek divadelních ochotníků. Roku 1905 zřízena byla veřejná čítárna v místnostech radničních.

Téhož r. opustil Čtenářský spolek od odběru politických časopisů a věnoval se jen veřejné knihovně a čítárně. Ke kroku tomu byl donucen, jelikož nebylo v Napajedlích stálého střediště, do něhož by členové spolku chtěli docházeti. Spolkové místnosti zely obyčejně prázdnou a hostinský pak láteřil, že musí nadarmo vytápěti a osvětlovati místnosti spolkové.

Roku 1905 vznikl ve Čtenářském spolku také Osvětový svaz spolků pro Napajedelské přeměněný r. 1919 v Okresní sbor osvětový, r. 1909 zřízeny kočovné knihovničky. Roku 1899 byl rovněž z podnětu téhož spolku založen spolek Koupelna a plovárna, z něhož vyvinul se později Rybářský a sportovní spolek a posléze jen nynější Rybářský spolek.

Když počaly se tvořiti ve spolcích strany různého politického cítění a myšlení a když pak docházelo i ve Čtenářském spolku ke sporům mezi zastanci liberalismu a stoupenci stanoviska křesťansko-náboženského, počal se lid smýšlení katolicko náboženského organisovati a tak se oddělila část členstva od Čtenářského spolku a založila si dne 22. dubna 1908 Křesťansko sociální spolek pro Napajedla a okolí. V listopadu 1910 založil tento spolek odbor tělocvičný, z něhož vyvinula se r. 1919 tělocvičná jednota »Orel«. Cvičí dosud v tělocvičně klášterní školy.

Roku 1920 založili si i dělníci svou Dělnickou tělocvičnou jednotu, jež r. 1921 přešla do rukou komunistů a nazvána jest Federovaná dělnická tělocvičná jednota, jejíž činnost však od r. 1924 omezuje se jen na pořádání divadel, kupletů a tancovaček, kdežto Sokol a Orel kromě pravidelných tělesných cviků pečují též o zábavu a vzdělání svého členstva přednáškami, divadly, hudbou, četbou, připravují mládeži i nezbytné hodiny taneční. Roku 1927 pořídili si své zvláštní jeviště pro divadelní hry také sociální demokraté. Mají tedy Napajedla 4 jeviště, na nichž pilně se hraje.

48. Peněžní ústavy.

Zrušením robot a vrchnostenských úřadů, uvolněním tisku, zavedením svobody shromažďovací nastávají i Napajedlům a okolí celému lepší časy.

Zakládány různé spolky a podniky, směřující k povznesení kulturnímu, hospodářskému a zdravotnímu.

Leč v prvních letech po roce 1848, v době to přechodné z podruží vrchnostenského do svobodného, samostatného rozhodování ve věcech vlastních, byl lid zdejší i okolní odírán přerozmanitými lichváři, kteří neštíteli se žádati za půjčených 100 zl na týden neb měsíc i 50 zl. úroků.

Tomuto řádění umínili si několik šlechtických přátel lidu, mezi nimiž první místo zaujímá tehdejší kaplan *Ign. Sauer* a děkan *Frant. Fadrus* učiniti přítrž.

V době všeobecného nadační národního a mnohých podniků národních pozvali zmínění z Olomouce profesora Demla, aby promluvil k lidu o záložnách dne 23. srpna 1869 v čís. 63 a dne 15. prosince 1869 zahájila již Rolnická záložna svou činnost.

Mezi nejstaršími funkcionáři této záložny vzpomínají se kromě jmenovaného již kaplana a pozdějšího faráře napajedelského Ign. Sauera též Bernard Lízal, rolník z čís. 198 a Josef Beneš, pekař z čísla 66.

O rozkvětu a významu tohoto podniku pro Napajedla a okolí svědčí tyto číslice:

Roku 1889 měl závod v oběhu 600.000 zl, roku 1898 měl v oběhu 1,037.965 zl. a celkový obrát činil 2, 362.089 zl.

Za dobu od roku 1882 do roku 1923 rozdál závod na darech celkem 174.335 K a to:

a) na podporu výstav hospodářských	3.000 K,
b) na podporu pojištění dobytka	1.000 K,
c) na stavbu hospodářské školy	10.000 K,
d) pohořelým a povodní poškozeným	4.000 K,
e) dobročinným účelům	150.000 K,
f) na opatření trierů v obcích	1.910 K,
g) na pomník Havlíčka Borovského	275 K,
h) na varhany	150 K,
ch) hasičům	2.000 K.

Ostatek ze zisku dostal se funkcionářům jako odměny a zvýšení rezervního fondu. Tak peníze, vytěžené z lidu na úrocích z půjček, vrací se mezi něj opět v jiném způsobu a k jeho prospěchu.

Ale r. 1890 ukázalo se, že Rolnická záložna *již* nedostačuje, aby vyhověla všem hospodářským potřebám zdejšího kraje. Pomýšleno tedy zřídit v Napajedlích městskou spořitelnu. Ihned dali se příslušní činitelé do práce; ale jednání v té věci protáhlo se pro různé překážky, pocházející jen z nedorozumění a neporozumění, že by to byl konkurenční závod záložně, až do r. 1899, kdy" konečně moravské místodržitelství dne 10. října 1899 pod číslem 40378 schválilo stanovy a 2. listopadu zvolen první výbor spořitelny. Slavnostní otevření stalo se dne 1. ledna 1900 v najatých místnostech domu číslo 65.

O rozkvětu a významu spořitelny pro Napajedla svědčí mimo jiné, že r. 1908 mohla již darovati městu 20.000 K na zřízení sirotčince a navrátila městu náklad na zařízení spořitelny věnovaný ve výši 1921 K 14 h. R. 1914 otevřela městské radě girový účet, aby veškeré platy na obec a výplaty obce děly se prostřednictvím městské spořitelny. K tomuto opatření byla městská rada nucena sáhnouti, následkem různých defraudací bývalých městských tajemníků.

O 25 letem jubileu r. 1925 čítaly vklady již přes 16 a půl milionů, rezervní fond 302.500 K, čistý zisk 138.000 K a obrát pokladniční přes 67 milionů K.

Při této příležitosti věnovala spořitelna 10.000 K pro fond na podporu chudých občanů napajedelských.

Ze zakladatelů žije v této době ještě Karel Jančík, obchodník, Dr. Richard Würz, lékař městský a panský, František Krátký, zámečník, Josef Kohn, řezník.

Koupěna byla též panská budova číslo 87 za 150.000 K pro stavbu spořitelny a měšťanské Školy.

Jiní bývalí průkopníci tohoto podniku a členové pak prvního výboru a ředitelstva již dávno zemřeli. Byli to z ředitelstva Frant. Čejka, dlouholetý starosta, Dr. Roman Zapletal, advokát, jenž z obav konkurenčních nejvíce překážek činil uskutečnění spořitelny, Kajetán Kleveta, cestmistr; z výboru Karel Sedláček, obchodník, Jindřich Janiš, strojník z čís. 17, Frant. Valenta,

sklenář, Ludvík Ritter, důchodní velkostatku, Josef Hrdina, rolník z čís. 98, Ignác Sauer, farář, Jan Křen, první správce spořitelny.

Téhož roku otevřela spořitelna svou filiálku v Tlumačově.

O vánocích 1923 podělila spořitelna všechno žactvo zdejších škol vkladními knížkami se vkladem 1 Kč, na něž do roka bylo uloženo 54.000 Kč a do vánoc r. 1925 přes 122.000 Kč na 1248 dárkových knížkách. Nyní poděluje každého roku jen děti do I. třídy obecné školy vstupující.

Na darech vydala spořitelna od svého vzniku do konce roku 1923 Kč 99.500,— a darovala městu pro zřízení chudobince neb sirotčince dům čís. 105, který koupila r. 1920 v dražbě exekuční. Též na dláždění města a četné prospěšné humánní a kulturní podniky přispívá tato spořitelna.

Mnohý v počátcích finančně slabý podnik živnostenský má za svůj rozvoj děkovati jen spořitelně, která vzavši v úvahu jeho péči, pílí a jiné okolnosti, ho financovala co nejblahovolněji.

Jiným peněžními ústavem jest Kontribučenská záložna, umístěná ve vlastním domě č. 207.

Z bývalých obilních a peněžních fondů a sýpek kontribučenských byly ve smyslu zákonů zemských ze dne 23. března 1873, čís. 30 a 31 z. z. zřízeny záložny kontribučenské.

Tyto sýpky a fondy obilní a peněžní mají svůj původ z dob Josefa II. Poddaní totiž museli si často vypůjčovati obilí od vrchností, jelikož nemajíce dostatek půdy pro sebe a nemajíce pro hojně roboty dostatek času k obdělání svého pole, mnohdy neměli ani na obsetí polí zrna, ne tak na výživu. A bramborů ještě v tu dobu nebylo. Této bídy využítkovala často vrchnost ve svůj prospěch; žádajíc od něho nemilosrdně vysoké ceny. Když pak Josef II. tímto krajem projížděl, stěžovali si mu lidé na toto vykořisťování.

Proto nařídil císař Josef II. r. 1782, aby půjčování obilí podřízeno bylo vlivu státnímu. Každý rolník musel pak z orné půdy zapsané v katastru, skládati do sýpky po 3 roky $\frac{1}{3}$ obilí sklizeného. Z těchto zásob mělo se potom půjčovati rolníkům na setí a jídlo, kdyby někomu z nich pochybilo z jakékoliv příčiny. Za poskytnuté obilí tímto způsobem odvedl rolník kromě množství vypůjčeného ještě mírku obilí. Tím vznikly kapitály, které byly uloženy do záložen kontribučenského fondu,

Když pak byly zřízeny železnice a obilí mohlo se odjinud dovážeti, staly se ony sýpky bezúčelnými a byly zrušeny.

V Napajedlích taková sýpka, společná pro celé panství napajedelské, byla v domě čís. 558, kde bývala dříve kaple sv. Kříže. Dne 25. listopadu 1788 vyzval vrchní napajedelský všecky poddané, aby se zúčastnili práce při stavbě této sýpky. Bylo třeba k tomu 36 fůr na 3 míle, 146 fůr na 2 míle, 1400 fůr na menší vzdálenost, 1935 pěších nádeníků. S bouráním začato v březnu roku 1789.

Roku 1899 zřizovaly se v sídlech okresních soudů okresní kontribučenské záložny, v nichž slučovaly se pravidelně všechny záložny, které tou dobou nalézaly se v příslušném okrese. V Napajedlích stalo se zřízení této záložny na základě usnesení valné hromady, konané v červnu 1899 za účasti 96 členů z úhrnného členstva 118. Tím zrušeny dosavadní místní a krajové kontribučenské záložny.

Přeměna tato stala se z popudu zemského výboru moravského, jelikož dosavadní zřízení kontribučenské nestačilo potřebám a požadavkům novějším a jelikož pro nedostatečnou správu působnost těchto záložen byla skromná, pročež jednotlivé záložny nemohly vyvinouti prospěšnější činnosti pro úvěr hospodářský, nemajíce dostatečného fondu provozovacího a také územní rozdělení záložen těch bylo velmi nestejně.

Kromě těchto 3 větších peněžních ústavů jest v Napajedlích ještě raiffeisenka čili spořitelní a záloženský spolek, zřízený r. 1912 polit. stranou lidovou.

49. Povýšení Napajedel na město.

Vůdčí činitelé napajedelští pečovali o povznesení Napajedel i v jiném směru. Tak roku 1882 vyslovil tehdejší starosta Josef Fiala přání, aby se zahájilo jednání, by Napajedla byla povýšena na město. Stalo se roku 1883, ale protáhlo se až do r. 1898. Příčiny průtahu toho byly různé. S počátku byly to zarezavělé zámky, uzavírající žádosti v tomto smyslu a nepouštějící jich k dalšímu projednání, roku 1887 pak zamítavá odpověď ministerstva.

Teprv v jubilejním roce 50 letého panování císaře Františka Josefa I. roku 1898 povýšena Napajedla císařským rozhodnutím ze 13. listopadu 1898 na město, načež podána ihned žádost za vyhotovení městského znaku, jenž vypadá takto :

V červeném štítě nalézá se příčná zeď ze stříbrných kvádrů s cimbuřím, z níž vynikají dvě stříbrné věže se sedlovými střechami, břídlíci krytými, na kterých jsou zlaté makovice; v každé věži jest po trojdielném okně. Před nimi jest viděti postavu sv. Jiří, cválajícího na bílém koni, ve stříbrném brnění, pokrytém bílým zbrojním rouchem a vlajícím modrým pláštěm, an vrazí kopí do těla zeleného, oheň chrlícího draka, roztaženého na znak na třech prostředních zubech městské zdi. Uprostřed čela štítu jest moravský zemský znak s orlicí červeně a zlatě kostkovanou v modrém poli. V otevřené pak bráně městské zdi stojí stříbrný srp se zlatou rukojetí kolmo postavený na zeleném trávníku, jenž vystupuje od spodu štítu. Na štítu, zlatou arabeskou obklopeném, spočívá stříbrná koruna zděná s pěti zuby.

Když pak Napajedla stala se městem, bylo třeba zaříditi nové pojmenování ulic, odpovídající změněným poměrům. A to se stalo usnesením obecního zastupitelstva dne 30. ledna 1902. Ulice od čísla 63 až po mlýn, dříve všeobecně známá pode jménem »Městečko«, nazvána Palackého třídou, za ní postupující ulice podržela svůj původní název »Zábraní«, od něhož rozbíhající se uličky směrem severním nazvány a) Bartošova, na počest spisovatele Bartoše, rodáka z Mlatcové u Zlína, b) Kroměřížská, směřující ke Kroměříži, c) Chmelnice, ponechaný to starý název.

Bývalé »Záhumení«, běžící rovnoběžně s »Městečkem«, nazváno Komenského třídou, uličce, spojující obě rovnoběžné ulice na severním konci, dán název Rotálova ulice a na jižním konci u zámku »Zámecká ulice.«

Z Komenského třídy Hřbitovní ulicí přijdeme do skupiny domků, nazvaných »Pod Kalvarií«. Bývalý »Výhonek« podél zahrady zámecké nazván »Divišovou ulicí.«

Ulička, od mostu vedoucí, pojmenována Svatoplukovou, na počest velkoknížete moravského Svatopluka. Skupina domů pod zámkem zve se »Podzámčí« k němuž pojí se skupina domů »U Solárny«, připomínající bývalé skladiště soli v čísle 17.

K této skupině pojí se na horní straně Žerotínova ulice, bývalé Podsedky, až po hospodářskou školu a na dolní straně Moravní a Kollárova, bývalý »Žabinec«. Zahrádky domků Kollárovy ulice, směřující k Moravě rozšířeny r. 1924,25 odprodejem obecního, ladem ležícího pozemku, jež pak si noví majitelé zvýšili návozem čerstvé hlíny, ponejvíce ze staveniště Paříkovy továrny.

Staré jméno podržela Kaple, nejstarší to část Napajedel, jež spojena jest s nynějším náměstím Jiřikovou ulicí podél radnice, jež při stavbě její nově proražena. Dříve muselo se objížděti na Kapli k mostu a odtud k pivovaru.

Při prohlášení samostatnosti Československého státu pojmenována část ulice Palackého od čís. 63 po 98 náměstím Masarykovým.

Skupinám domů za Moravou ponechány názvy staré: Zámoraví, Nad slanici, Nad cukrovarem. Na bývalém panském pozemku k Prusinkám vzniká nová čtvrť města, zvaná »Na Lánech«.

50. Stavba nové radnice.

V Napajedlích ukázala se také potřeba vhodné budovy pro obecní a všeliké jiné veřejné kanceláře a podniky. Tomu se mohlo odpomoci jen novostavbou. Zakoupeno tedy čis. 89, sousedící s obecním domem čis. 88 a konány přípravy ke stavbě nové radnice. Po delším jednání rozbourány konečně dne 5. března 1903 oba domy. Při kopání základů přišlo se na troje požářiště a kopí s uhořelým drždlem, o němž nyní není známo, kam se podělo.

Dostavěna byla radnice ve slohu renesančním roku 1904 nákladem 115.144 K 43 h a se dvorní stavbou pro hasičské skladiště a stravovací stanicí, nynější místnost knihovni, nákladem 136.685 K 28 h.

Dekoratívní okna v zasedací síni a na schodišti pořídil svým nákladem rodák napajedelský vrchní inženýr v Hluboké Jan Sedláček. Na ozdobu síně zasedací přispěl kromě jiných 500 K Dr. Jan Konečný, též rodák napajedelský, advokát a starosta v Uh. Hradišti, bratr starosty Josefa Konečného.

Plán stavby vypracoval architekt Dominik Fey z Uh. Hradiště a předložen k znaleckému posudku inženýru Sedláčkovi.

Provedení stavby pak svěřeno místním stavitelům Schlepsovi a Jos. Tabarovi a jiným řemeslníkům pod dozorem architekta Feye.

Pokryvačskou práci vykonala fa Wildmann a Preis z Prahy, štukatérskou fa Vyhálek a Hladík v Olomouci, sochu sv. Jiří dodal sochař František típrka, ciferník radničních hodin namaloval akademický malíř Jan Köhler z Nenkovic, a provedla pak rakovnická šamotka za 1200 K; malířská práce ve vestibulu, sále, úřadovně obecní a starostově zadána Františku Zahrádkovi z Prahy, stavba vodovodu zadána fě Emil Káš v Brně, balustráda balkonu zadána fě Rus v Hořicích v Čechách.

Část plochy radničního pozemku o 12 arech 60 m² odprodána 1 m² po 50 h Sokolu na stavbu tělocvičny a zřízení stálého jeviště, ku kterémuž účelu věnováno obcí 10.000 K.

Odevzdání radnice veřejnosti stalo se slavnostním způsobem. Bylať uspořádána výstava retrospektivní t. j. starých památných listin pergamenových a různých knih, týkajících se samosprávy měst a městeček z dob vrchnostenských a robotních, také cechovní památky byly tu znovu uvedeny v paměť.

Také konán byl sjezd českých měst a městeček moravských, na němž jednáno o kulturních úkolech českých obcí moravských, o smírčích soudech obecních na Moravě, o vydání chudinského zákona pro Moravu, o povznesení finančních poměrů obcí moravských.

Při stavbě radnice zřízena též nová ulice, nynější Jiříkova, spojující náměstí s Kaplí. K tomu účelu věnována část nádvoří obecního domu č. 88 a panského č. 87. Též odkoupeny některé zahrádky na Kapli a zavázeny rumem rozmanitým. Dříve přecházelo se na Kapli nádvořím soudní budovy a objíždělo Svatoplukovou ulicí od mostu k pivovaru.

51. Dopravnictví Napajedel s okolím.

Spojení městečka Napajedel s okolními obcemi ani vzhled a úprava jeho ulic nebývaly utěšenými. Bylo tehdy třeba postarat se o nápravu i v této věci jednak z příčin komunikačních, jednak i zdravotních.

Před rokem 1890 nevšímali si místní činitelé valně spojení s okolím. Ale časté záplavy Moravy r. 1888 ve výšce 365 cm, r. 1891 ve výšce 375 cm, kdy Napajedla byla na delší dobu odříznuta od nádraží a vůbec od světa, donutily je ke stavbě nového mostu železného přes Moravu r. 1892

nákladem 68.105 zl. 80 kr. o váze 155.478 kg a s chodníky po obou stranách 265.262 kg. Zároveň vydlážděna byla silnice, vedoucí k nádraží ve výši takové, aby komunikace nebyla ohrožena ani při velkém rozvodnění Moravy.

V letech 1896 a 1897 byla předlážděna hranoly nákladem 20.738 zl. 62 kr. Konstrukci mostu dodaly vítkovské železárny a stavební práci vykonal Jindřich Schleps z Napajedel nákladem 9.352 zl. 37 kr. a tesařskou za 1721 zl. 2 kr.

Velmi chatrné spojení bývalo se Žlutavou, Pohořelicemi, Halenkovicemi a Komárovem. Do Spytihněvě a Otrokovic vedla silnice již od 17. století, do Topolné od r. 1875 a 1876. I do Kvítkovic byla již starší silnice.

Do Žlutav zbudována byla silnice teprve v letech 1887 až 1890 v délce 5498 m nákladem 12.389 zl, do Pohořelic r. 1892 v délce 4168 m nákladem 22.364 zl 24 kr, do Komárova r. 1900 v délce 3823 m nákladem 13.667 zl 98 kr, do Halenkovic r. 1901 v délce 4470 m nákladem 27.886 K 95 h. Část halenkovské silnice nad cihelnou byla v letech 1925 a 1926 přeložena o něco výše, jelikož země v těch místech se sesouvala a ohrožovala podobným osudem i zmíněnou část silnice.

Největší zásluhu o vystavění těchto silnic má Okresní silniční výbor, který zahájil svou činnost 18. října 1865.

Od 1. ledna 1924 rozdělen dosud jednotný silniční výbor ve 2 sbory a to: a) ve správní komisi silniční okresu napajedelského, již ponecháno ve správě 81.320 km silnic o ploše 505.773 m², b) správní komisi silniční okresu zlínského, již předáno do správy 54 km silnic o ploše 540.000 m².

Bývalé mýto u mostu zrušeno bylo r. 1902, domek mýtný s počátku býval pronajat a r. 1924 byl prodán sklenáři Pospíšilovi, jenž si v něm zřídil obchod pro skleněné zboží.

Mezi cestmistry připomínají se do r. 1879 Jan Fila, v letech 1879—1917 Kajetán Kleveta, od r. 1918 Metoděj Vyvážil.

Nehynoucích zásluh o povznesení Napajedel a celého okresu získal si Kajetán Kleveta. Měl lví podíl na všech důležitých změnách a zařízeních města — zřízení radnice, lázní, spořitelny, kanalisace, stromořadí a jiných.

Zvláště okrašlovací spolek ho velmi postrádá. Zásluhy jeho ocenila městská rada tím, že v sezení dne 13. února a obecní zastupitelstvo dne 21. února 1928 usnesly se poskytnouti mu bezplatně čestný hrob po dobu trvání hřbitova.

52. Dláždění a kanalisace.

Když si Napajedla upravila spojení s okolními osadami, jala se upravovati i své ulice a náměstí, plné kaluží, potoků, jam až 3,20 m hlubokých a různých močálů. Již v letech 1872, 1878, 1880 ozývaly se hlasy v tomto smyslu. Posléze roku 1884 věnovalo obecní zastupitelstvo 5000 zl. Okres. silničnímu výboru na dláždění silnice, vedoucí Napajedly a na zřízení potřebných kanálů. Také pořízení pro povolované novostavby situační plán, aby ulice nabývaly symetrického vzhledu a vyhovovaly zdravotním podmínkám a předpisům.

Roku 1872 nařízeno odstraniti z uličky mezi čísly 214 a 215 hnojiště a krmíky. V letech 1901 až 1903 upraven svah břízku před soudní budovou, vydlážděno náměstí, udělány 2 m široké chodníky či tratoary po obou stranách náměstí a zkanalisována ulice Žerotínova. Všecky tyto práce provedeny nákladem 62.997 K 85 h.

Roku 1904 zkanalisovány ulice Rotálova, Komenského, Hřbitovní a ulička mezi čísly 195 a 196, Zmola řečená, nákladem 59.025 K 33 h. Též pořízena v Komenského třídě silnice II. tř.

Roku 1908 vydlážděn chodník podél školy a do Hřbitovní ulice, zřízena stoka za hospodou »U koruny«. Roku 1909 zkanalisována ulička mezi čísly 101—102, vedoucí k Moravě nákladem 29 K za 1 m². Tenkrát také zavezena zmola zde se nalézající, hlinou získanou při regulaci řeky. Ohrazení uličky provedla obec, zřídívši svým nákladem oběma sousedům ohrady, začez tito zase postoupili obci části svých zahrad na rozšíření uličky.

R. 1910 upraveny ulice Podzámčí a Žerotínova nákladem 21.984,93 K.

Roku 1920 upraveny některé přechody na nejvíce frekventovaných místech, jako u čísla 123, 129, 182, 196, u kostela, na Kapli, o celkové ploše 229,3 m² nákladem 10.725,80 Kč.

K úpravě Zabraní a Chmelnice přikročeno roku 1924, k čemuž dostalo se obci zemské subvence v obnosu 33.000 Kč.

Tak nabývala Napajedla znenáhla nynějšího čistého a pěkného vzhledu města dlážděného a zkanalisovaného.

Vjezd do zámku a do dvora panského býval též nepohodlný, ano i nebezpečný. Bylť příkrý, úzký, pln louží, působených močením dobytka, hnaného tudy ze Záhumení a ze dvora panského na pastvu.

Proto v březnu 1860 zahájil tehdejší panský úředník Jan Diebl jednání o úpravu a rozšíření této cesty a dosáhl toho, že dva podsedky a některé stodoly, v těchto místech stojící, byly zrušeny a majitelé jich byli jinak odškodněni.

Dobiáš Kudlík totiž odstoupil statku do neomezeného vlastnictví podsedek č. 267 s příslušnými parcelami 204 a 373 o výměře 175 sáhů čtverečných čili 6 arů 29 m². Záměnou dostal jeho nástupce ve vlastnictví toho podsedku Vavřinec Fůry panskou budovu č. 238 s parcelami 385 a 205 o výměře 164 sáhy čtverečné čili 6 arů 25 m² patřící kdysi k Solárně. Mimo to dostal louku parc. čís. 3555 o výměře 436 sáhů čtverečných čili 25 arů 72 m². Později přeneseno číslo 267 na nový dům v Kollárově třídě.

Jan Lubinka postoupil statku podobným způsobem podsedek čís. p. 230, stojící vedle č. 231, s příslušnými parcelami 372 a 203 o výměře 172 sáhů čtverečných čili 6 arů 181,2 m².

Náhradou dostal panskou budovu č. 237, patřící také v dřívějších dobách k Solárně, s parcelami 384 a 3555 o výměře 396 sáhů čtverečných či 14 arů 24 m², mimo to ještě louku parcely č. 3555 e, 3555 f, 3556 c o výměře 2572 sáhů čtver. či 92 arů 52 m². I čís. 230 přeneseno později na dům do Kollárovy ulice.

Josef Tesařík odstoupil od púllánu č. 228 stodolu v zahradě a část parcely 369 o výměře 34 sáhy čtverečné či 1 ar 22 m², začez dostal od statku 80 zl C. m., 10 trámů a 1 ½ kopy latí na zbudování nové stodoly.

Frant. Topič odstoupil od púllánu č. 220 část parcely 2037 o výměře 705 sáhů čtverečných a stodolu na parcele č. 456 o výměře 23 sáhů čtverečných, všeho úhrnem 728 sáhů čtver. či 26 arů 18 m². Odškodněn byl pak tím; že statek mu postoupil louky parc. č. 3556 o 3557 o o výměře 1220 sáhů čtverečných či 43 arů 88 m²; mimo to části parcel lučních 3556 d, 3557 d, sousedící při šířce hořejších dvou parcel.

Dohodou mezi statkem a majiteli luk u cukrovaru: Ant. Sudolským z čís. 231, Pavlem Stopkou, Ant. Úředníčkem, Ant. Froliškem a obcí dosazeno r. 1861 na podnět téhož úředníka Jana Diebla, že také upravena jízdní a pěší cesta do cukrovaru.

Roku 1870 povolilo obecní zastupitelstvo dne 11. února statku na jeho žádost zříditi vodovod z Moravy pivovarem, ulicí k domu č. 218 a odtud podél domu k čís. 229 a stromořadím kaštanovým k zámecké prádelně a odtud podél zdi nahoru do zahrady. Později však nahrazen vodovod ten jiným.

Téhož roku ohrazena také zahrada panská v části od čísla 231 nahoru podél aleje.

52. Zdravotnictví.

V nejstarších dobách bylo městečko Napajedla i okolí jeho v otázkách zdravotních obsluhováno lékaři i lékárnami lázeňskými.

Když rozdělena země na obvody zdravotní, zařazeno městečko Napajedla do obvodu Halenkovice - Napajedla a lékař usadil se v městečku. Mezi nejstaršími lékaři připomíná se panský a obecní chirurg Václav Dadák, bydlící v čísle 87. Od r. 1864 působil zde Dr. J. Jelínek, od 3. dubna 1872 Frant. Navrátil, prakt. lékař v Kroměříži, r. 1874 Fálber, od 22. dubna 1876 Jan Krubner již jako obvodní lékař, od roku 1882 Dr. Šebesta, od 10. května 1884 Dr. Rich. Würz.

V sezeních dne 18. června 1885 a 28. června 1888 usneslo se obecní zastupitelstvo zříditi samostatný obvod zdravotní společně s velkostatkem. Dne 23. listopadu 1888 jmenovalo obecní zastupitelstvo Dr. Rich. Würze prvním svým obecním lékařem se služným 400 zl ročně. Vedle něho působil tu Horner, do r. 1893 Dr. Fl. Oščádal, jako obvodní lékař pro venkov, a od r. 1893 do r. 1925 Dr. Jos. Sova. Po jeho smrti dne 28. března 1926 sloučen opět obvod venkovský s městským v osobě Dr. R. Würze. R. 1897 usadil se zde Dr. Al. Florík a r. 1926 Dr. Bedřich Truksa, kteří dosud působí.

R. 1890 zřízen v městečku z rozkazu okres, hejtmanství pro vyřizování otázek zdravotních odbor zdravotní.

Již r. 1878 zahájeno jednání o zřízení nemocnice v Napajedlích, opakováno bylo několikrát, zakoupeny i pozemky a zřízen též fond na stavbu, ale věc protahovala se až do války. Zatím v Uh. Hradišti zbudována zemská nemocnice, pročez v Napajedlích podobná akce již usne nadobro.

První lékárna v městečku zřízena r. 1850 v domě čís. 63 lékárníkem byl Lang, od r. 1860 Jos. Jelínek v domě čís. 90 a od r. 1870 v domě

čís. 99. Od r. 1910 lékárníčil jeho syn Quido Jelínek a po jeho brzké smrti Jan Hon do r. 1924. Od smrti jeho vdova Honová Marie.

R. 1919 zahájil svou činnost zubní technik F. Čeladník, jenž r. 1895 přeložil svůj závod do Zlína, ponechav v Napajedlích jen filiálku. Od r. 1928 jsou zde již zubní technické.

Praksi zvěrolékařskou vykonávali ve starších dobách jen panští zvěrolékaři v novější době vedle nich obvodní, z nichž známi jsou Heřman Kohn (Köttner), rodák z Kunovic a Vincenc Doležal, rodák ze Sazovic.

Ve starší době býval hřbitov v místech nynějšího farního kostela, jak o tom svědčí dosud zachovalé náhrobní nápisy na zdi, ohraničující farní zahradu. Později založen nový pod vrchem Kalvárií. Ale již r. 1874 nedostačoval a pomýšleno rozšířiti jej, což stalo se v letech 1903 a 1904. K tomu účelu zakoupeny pozemky o výměře 8490 m² za 5746 K 16 h. Celkový náklad na zbudování nového hřbitova činil 26.785 K. Byl vysvěcen děkanem P. Ign. Sauerem dne 6. října r. 1907.

Dne 25. srpna 1921 usneslo se obecní zastupitelstvo pozměnit hřbitovní řád dosavadní v tom smyslu, aby bylo možno pohřbívati na něm všechny osoby bez ohledu na dřívější jejich vyznání neb pokřtění.

R. 1922 byl na novém hřbitově zbudován nákladem 9200 Kč z hořického pískovce pomník 78ti ve válce padlým vojínům.

Ve čtvrtstoletí 1876 — 1900 narodilo se průměrně ročně v Napajedlích 61 chlapců a 59 dívek, celkem 120 dětí, zemřelo průměrně ročně 88 lidí. Byl tedy přírůstek roční 32 lidí.

Avšak v letech 1908 až 1926 narodilo se jen 37 chlapců a 33 dívek průměrně ročně, celkem 70 dětí, kdežto zemřelo 71 lidí ročně.

V 43 posledních letech narodilo se průměrně 94,7 dětí ročně a zemřelo 806 lidí. Přírostek tedy v poslední padesátce činí 14,1 lidí proti přírostku 32 lidí v předcházejícím čtvrtstoletí.

Úbytek v nynější době dá se vysvětliti tím, že hojně mladého lidu odchází z města do větších míst průmyslových a jinam za výživou a novým povoláním.

V procentech zemřeli		Napajedlích		Žlutavech		Kvítkovicích	
do	1 měsíce	10,3	%	14,2	%	12,4	%
»	6 měsíců	4,9		6,1		3,8	
»	1 roku	4,5		4,7		3,6	
»	4 let	2,8		17,4		3,6	
»	10 »	2,9		3,8		8,6	
»	14 »	1,6		2,3		—	
»	20 »	4,5		3,3		7,1	
»	30 »	6,0		—		—	
»	40 »	7,8		2,3		12,4	
»	50 »	7,2		4,2		1,7	
»	60 »	10,1		5,6		5,4	
»	70 »	16,9		8,6		5,4	
»	80 »	13,8		14,3		10,4	
»	90 »	6,4		10,4		17,4	
přes	90 »	0,3		2,8		8,2	

Zemřeli nemocemi:		v Napajedlích,		v Žlutavech		v Kvítkovicích:	
sešlostí věkem		19,3	%	20,4	%	31	%
tuberkulosou různou		16,9		8,4		12,1	
tělesnou slabostí, vrozenou dětem.		9,3		11,4		3,4	
srdeční nemocí		8,8		3,4		11,7	
žaludečními a střevními nemocemi		6,6		14,4		6,9	
záněty plic a jinými plic. chorobami		5,7		5,9		8,6	

záněty jinými	5,8	%	7,5	%	5,2	%
rakovinami různými	5,7		1,5		3,4	
mozkovými nemocemi	4,1		4,5		—	
krvácením různým	3,1		3,9		1,7	
nepřirozeným způsobem	2,9		1,9		3,4	
influenzí	1,4		—		—	
zkornatěním cév	1,1		1,5		1,7	
mrtvicí	0,9		0,5		1,7	
záduchem	0,7		1,9		1,7	
neštovicemi, osýpkami	0,4		—		1,7	
tyfem	0,1		—		—	
jinými nemocemi	7,2		12,4		12	

Tuberkulosou zemřeli v Napajedlích:

do	1 roku	3,3	%
	10 let	2,8	
	20 let	16,6	
	30 let	25,8	
	40 let	18,9	
	50 let	11,9	
	60 let	13,4	
	70 let	5,9	
	80 let	1,4	

54. Podnebné poměry.

Napajedla jsou rozložena v délce asi 3 km po levém břehu řeky Moravy, s výjimkou nádraží, cukrovaru, cihelny a několika domků na pravém břehu, majíce 185 u řeky, v ulicích pak 201—203 m nadmořské výšky, 49.10 stup. sev. šířky a od Gryn. 17,31 stup. vých. délky.

Od východní strany jsou sevřena výběžky Karpat vizovských s horou Kalvárií, 277 m vysokou, a od západu Chříby s horou Makovou, 340 m vysokou. S obou jest pěkná vyhlídka do dalekého okolí. Těsnina mezi oběma vrchy činí rozhraní rivalu Dolno- a Hornomoravského. Také hranice mezi Hanou a Slovákem klade se v tato místa.

Východní vrch Kalvárie má pískovcový lom, v němž od r. 1914 se již neláme. Na temeni ční v lesíčku tři kamenné kříže a na úbočí části nějakých kapliček jako zbytky křížové cesty, postavené roku 1731 tehdejším majitelem panství Adamem Jáchymem z Rotálu. Pod tímto pískovcem jsou vrstvy nějakého vápence a hlouběji dle nejnovějších výzkumů soudí se na ložiska naftová, o jejíž dobytí činí se od jara 1926 pokusy.

Poloha Napajedel v oné těsnině mezi dvěma blízkými pásmy horskými přispívá příznivě ke zdravotním poměrům zdejších, jelikož větry zde vanoucí odnášejí různé vznikající myasmy již v zárodku jejich. Vliv těchto pásem jest také znatelný v celkových poměrech podnebných, zvláště ve směru větrů, množství a druhu srážek v jednotlivých obdobích ročních i v celkovém průměru ročním.

Pozorováním, konaným od r. 1914 zjištěno, že severozápadní větry zabírají zde z celkového ročního množství větrného 40,6 proc., jižní 19,8 proc. jihozápadní 15,5 proc., západní 7,3 proc., jihovýchodní 6,3 proc., severní 4,5 proc., severovýchodní 2,6 proc., východní 1,5 proc., bezvětrí 2,6 proc.

Severozápadní větry a ostatní západních směrů bývají nejhojnější v letních měsících, vyjma srpen, přinášejíce hojné srážky, východní pak v zimních měsících a v srpnu, ostatní větry východních směrů v některých jarních a podzimních měsících.

Silnější větry — vichřice — označené ve 12 členné stupnici číslem 6—8, vykazují v posledních letech od r. 1914 roční průměr 96 dní. Silnější ještě větry, očíslované 9—11, které shazují tašky a štíty s domů, vyvracejí stromy, srážejí chodce k zemi a působí velké škody v lesích a na domech, jsou zde velmi řídkými. Ještě řidčím jest orkán označený číslem 12 a shazující pevné komíny.

Podobný orkán zaznamenán jest k roku 1871 v den tábora v Lůžku pořádaného, kdy vichr za bouřky strhl střechy se stodol a domů v Podsedkách a zanesl některé části jich až na louky v Podzámčí.

Dne 10. června 1916 k 17. hodině zaznamenán jest jižní vítr s číslem 10, jenž přeletěl krajem ve 3 minutách a vyvrátil několik stromů z kořenů.

Bouřky, u nás aspoň slyšitelné, bývají nejhojnější v červenci, červnu, květnu a v srpnu, méně v dubnu a září. Dne 29. prosince 1921 nastalo o půl 12. hod. ha západě velké blýskání, po půl noci zahřmělo asi dvakrát a spustil se za velkého povětří směru západního liják. Celkem připadá u nás průměrně 28 bouřkových dní v roce.

Nejvydatnější srážky vykazují měsíce letní, bohaté bouřkami — květen s 10,4 proc., červen s 10,2 proc., červenec 11 proc., srpen se 14,2 proc. a z podzimních měsíců říjen s 11,2 proc., potom následují duben a listopad s 7,7 proc., prosinec se 6,9 proc., leden s 5,5 proc., březen se 4,2 proc. a únor se 3,3 proc. Dní dešťových však s drobnějšími, méně vydatnými srážkami bývá nejvíce od října do konce ledna. Celkem bývá průměrně 164 dní deštivých ročně a naprší 65 cm vody t.j. 6 hl 50 l na 1 m² plochy. Od r. 1914 do 1926 nejvíce napršelo 1937 l na 1 m² v červnu r. 1926, v červnu r. 1923 — 131 litrů, v červenci 1926 — 118,2 l, v červenci 1919 — 115,1 l, v červenci 1914 — 128,1 l, v srpnu 1915 — 184,6 l, v srpnu 1918 — 155,3 l, v srpnu 1920 — 102,5 l, v srpnu 1925 — 114 litrů na 1 m² plochy. V červenci 1928 však jen 17,7 litrů na 1 m².

Sněhu napadne u nás průměrně 69 cm do roka a bývá jím země pokryta 48 dní v měsících od listopadu do března, leč málokdy trvale, nýbrž s většími nebo menšími přestávkami.

Mlhy zjevují se v našem kraji v každém měsíci, aspoň v noci, nejhojněji v říjnu s průměrem 9 dní, v prosinci a v listopadu 8 dní, v lednu a v únoru 8 dní, nejméně v červnu a dubnu s průměrem 2 dny, v květnu a březnu se 3 dny, v červenci se 4. V srpnu a září opět vzrůstá průměr mlhových dní na 6. Celkem 67 mlhových dní v roce.

Průměrná oblačnost v posledních 14 letech činí u nás 6 desetin oblohy, pokryté mraky. Největší oblačnost mívají měsíce podzimní a zimní — listopad, prosinec a leden s 8 desetinami, říjen se 7, po nich následují jarní měsíce — únor, březen a duben se 6 až 7 desetinami, nejmenší oblačnost jest v letních měsících, zvláště ve květnu, kdy nedosahuje ani 6 desetin. Úplné zamračených dní t. j. s 8 desetinami až 10 desetinami jest v roce průměrně 151, ostatní jsou buď jasné anebo prostředně jasné.

Na pohromy, způsobené krupobitím a průtržemi mračen, nemohou si Napajedla tuze naříkati. Jsou proti nim poněkud chráněna. Obvyčně dostane se zdejšímu kraji ze všech bouřek kruponosných, v okolí řádících a majících svá hnízda v nedalekých Chříbech a Karpatech, vydatných srážek dešťových.

Málokdy spadnou ve zdejším kraji kroupy. Když dne 20. května 1924 zuřila nad celou Moravou bouře s průtržemi a krupobitím, boříc domy, zaplavujíc pole, činíc posady krup na cestách a polích, ničíc též jinak majetek národní, spadlo u nás ze všeho toho 3,4 litru na 1 m² plochy. V nedalekém okolí hlášeny však byly již kroupy s deštěm. Při místních bouřkách dne 26. května 1924, zuřících nad krajem od Uh. Brodu přes Komárov ke Zlínu a Vizovicům od poledních hodin s malými přestávkami do půlnoci spadlo u nás 25 litrů na 1 m² plochy bez krup, ač ve zmíněném

pásmě téhož dne hojné krup bylo hlášeno. Dne 27. května 1916 padaly asi minutu jako lískové ořechy, dne 25. května 1922 o něco větší, dne 1. a 3. června 1923 různé velikosti až do holubího vejce s deštěm. R. 1772 dne 9. srpna odp. připomíná se velká bouře s krupobitím a průtrží mračen, jež zničila dozrávající úrodu polní.

Mnohem hůře však jest ve zdejších kraji s povodněmi. V té věci nechce řeka Morava uposlechnouti přání lukařů, aby jim zaplavila a pohnojila louky v době zimní a jarní. Naopak často přímo před sečením nebo v době sečení trav vychrlí do ní své kalné vody Bečva a Dřevnice, po nich ostatní horské přítoky. Řečiště její nestačí pojmouti takového množství vody, svými četnými zákruty brání rychlejšímu odtoku, vlny se vzdmou a při výšce 310 cm vylévají se již z břehů do kvetoucích bujných trav. Taková katastrofa stala se posledně v červnu 1926, kdy voda dosáhla výše 410 cm a při 400 cm celý týden potrvála v trávách, v přilehlých zahradách zelinářských a odřízla Zámoravany od města, nutíc je, aby buď po lodkách se dopravovali neb obcházelí po hrázi k nádraží kolem cukrovaru. Jinak bývá voda při povodních u nás ve výšce 360—380 cm. Jen 12. ledna 1920, kdy při tání vzpříčily se kry ledové a ucpaly řečiště, vzdmula se voda do výšky 420 cm. Tu vnikla voda nejen do okolních zahrad, ale i do výše položených dvorů a dvorků, sahajíc v Moravní ulici až do Kollárovy ulice a po Solárnu čís. 17 a zaplavivši celou Kapli. To jsou dosud známé nejvyšší stavy vod při povodních u nás dosažené.

Počátek mrazů není u nás stejný. Ojedinelé mrazy vyskytly se v říjnu, ale také již v září. Roku 1915 ohlásil se první mráz již 23. září šedivým povlakem a podobně roku 1919 dne 13. — 18. — 21. — 22. a 23. září, kdy 22. září bylo -0,4 stup. C. Roku 1920 bylo v říjnu 9 mrazů, r. 1922 bylo jich 6, r. 1925 jen 5, v ostatních letech po 1 nebo nic. Teprve měsíce listopad, prosinec, leden, únor a březen bývají jimi hojné, nejvíce prosinec, leden a únor.

Nejpozdější mrazy objevily se u nás ještě i v květnu, ba v červnu. Roku 1918 dne 5. června pomrzly fazole, zemáky v chráněnějších polohách za vysokou mezí, podél brázdy za vysokým obilím. I 20. června r. 1921 objevily se místy stopy mrazíku nočního. Dne 5. května 1914 bylo o 5. hod. -1,2 stup. C. Také 28. května 1918 pomrzly fazole, zemáky a zelenina.

Dni ledových t. j. takových, v nichž teplota po celý den udržuje se pod nulou, bylo v posledních letech od r. 1914 průměrně ročně 33 a mrazivých, kdy aspoň jednou za den stoupla nad nulu, bylo průměrně 55.

Z celkového množství vykazují v procentech ledových dnů: únor 29,5 proc., leden 28,8 proc., prosinec 28,3 proc., listopad 9,5 proc. a březen 3,9 proc., mrazivých: únor 21,1 proc., březen 18,6 proc., leden 17,6 proc., listopad 15,8 proc., prosinec 15,5 proc., říjen 7,4 proc., duben 4,0 procenta.

Mrazíky v jiných měsících neberou se v tomto výpočtu v úvahu, jelikož bývají v hodinách mimo všeobecné pozorování t. j. 7 h., 14 h., a 21 h., obyčejně v nočních hodinách.

Průměrná roční teplota ve stínu jest u nás 9,2 stup. C. Nejteplejší měsíc jest červenec s 19,6 C průměrné teploty, srpen má průměrnou teplotu 17,9 stup. C, červen 16,7 stup. C, květen 15,0 stup. C, září 12,30 stup. C. Po nich následují měsíce duben s 9,3 stup. C, říjen s 9,2 stup. C, březen s 3,5 stup. C, listopad s 3,0 stup. C, únor s 1,2 stup. C, prosinec s -0,6 stup. C, leden s -1,5 stup. C. Nejvyšší teploty, dosažené dle teploměru umístěného v žaluziové budce, jsou v červenci roku 1922 stupňů 33,4 C, pak 32 stup. C v červenci r. 1925 a 31 stup. C v srpnu 1923. Nejnižší teplota byla -23,5 stup. C v únoru r. 1917, -21,8 stup. C v lednu 1924, -22,9 stup. C v lednu 1922, -18,0 stup. C v lednu 1914; , -15,2 stup. C v březnu 1925, -16,4 stup. C v lednu 1918, -21,0 stup. C v listopadu 1915, -21,4 stup. C v prosinci 1923, -20,8 v prosinci 1915. Největší dosud známé rozpětí teploty u nás jest tedy 46,9 stup. C (+ 33,4 stup. C a -23,5 stup. C.)

Dne 21. prosince 1927 bylo nejméně 26,1 procent.
V červenci r. 1928 dosaženo největší teploty u nás 36,0 C ve stínu.

55. Včelařství.

Zdar včelařství jest závislý na třech hlavních podmínkách a to: 1. na poloze více neb méně chráněné proti prudkým větrům, mlhám a povodním, 2. na pastvě včelí co do hojnosti i druhu, 3. na pomoci včelařově a jeho racionelním využitkování prvních dvou podmínek.

Jednotlivé krajinky Napajedelska a jeho okolí mají polohu pro včelařství velmi různě vytvořenou. Někde jest příznivější: jinde méně. Některé jsou chráněny proti prudkým větrům a oplývají pastvou včelí, jiné mají nedostatek jednoho neb druhého aneb obojího zároveň, ba přístupny a vydány bývají častým povodním a mlhám, vyskytujícím se v době některé z hlavních snůšek. Záleží arci také na celkové povaze ročního počasí. Je-li počasí slunné s občasnou přiměřenou vláhou, vytěží se i v méně příznivých krajinkách něco. Je-li však počasí většinou deštivé a zvláště v době hlavních snůšek se stromů ovocných, lip a pod., aneb zatopí-li se louky vodou, jest po radosti.

Nejpříznivější polohu pro včelařství v Napajedlích samotných mají samoty pod Dubovou a Makovou, kryté proti prudkým chladným větrům a poskytující svým rostlinným příkrovem s dostatek pastvy včelám, jež nemusí za ní lítati přes řeku Moravu, vylévající Často své vlny z břehů a proměňující kraj v jediné širé jezero. I potřebnou čerstvou pramenitou vodu mají včely v blízkých potůčcích, tudy tekoucích. Také na svahu Kalvárie jest poloha dosti příznivou pro včelařství.

Nejhorší polohu mají místa v nížině blízko řeky Moravy, odkudž jsou včely nuceny lítati za pastvou přes řeku na Hatě, kudy proudívají nejostřejší větry, často převalují se mlhy a kde vlny rozvodněné řeky vylévající se z břehů zaplavují přilehlé louky a zahrady, v nichž včelíny obyčejně bývají umístěny. Mnoho létavek přichází na zmar, včelstva slábnou a nemohou využívat hlavní snůšek. Když pak se počasí uklidní a nastanou příznivější poměry, není již pastvy, leda paběrky z různého plevelu, také dosti chudého.

Sousední obec Žlutavá má pro včelařství nejvhodnější krajinku ve Žlebech, chráněných se všech stran proti prudkým větrům a poskytující včelám stálou pastvu na různých ovocných stromech, v blízkém lese a na lučinkách v údolíčku, protékaném potůčkem. Dědina však, stojíc na nejvyšším místě kopce, jest všem větrům vydána na pospas, čímž včelstva značně trpí. Také hájovna, krytá lesy, jest na tom lépe.

Halenkovice téměř ve všech svých částech, Jankovice, Košíky, Kudlovice, Traplice a Březolupy jsou pro včelařství jako předurčeny, rozkládajíce se v kotlinkách mezi lesy a po stráních, hojně různým stromovím a lučinami pokrytých. Méně příznivou polohu mají Pohořelice, Karlovice a Komárov, ležící na kopcích.

Ve většině obcí jsou stížnosti na nedostatek stále trvající pastvy. Všude ozývají se hlasy po zlepšení jejím. Navrhuje se sázeti a seti medonosné stromy, keře a pícní rostliny jako lípy, kvetoucí akáty, červenou jetelinu a podobných více. Na rolnictvu, obcích a okrašlovacích spolicích záleží, aby ve směru výše naznačeném pomohly k rozkvětu včelařství, nejvíce zanedbávaného to odvětví hospodářského.

Dokud se sázela řepka (ryps) na výrobu oleje pro osvětlování příbytků, kdy nebylo ještě elektřiny, plynu ba ani petroleje, dokud se selo v okolí více hrachu a jiných luštěnin a dokud na rozlehlých lánech, posázených nyní

řepou, vlnilo se obilí, prokvetlé chrpou, koukolí a vičencem, dotud bylo i v méně příznivých polohách medu a vosku dost. Co ubylo ztrátou řepky, celý den medující, luštěnin a části obilnin s jejich pleveli, žádá se nahraditi způsobem výše naznačeným.

Ve starších dobách včelařovalo se poměrně více než teď a vrchnostenské úřady v jednotlivých krajinách také přicházivaly včelařům všelijak vstříc, dávajíce jim zvlášť od poplatků osvobozené pozemky ke zřízení včelínů. Způsob včelaření byl však primitivní v klátech čili brtích na divoko. Med a vosk dobýval se usmrčením některých včelstev. V novější době však zavedeno jest dílo rozběrné t.j. rámký s mezistěnkami uměle vyrobenými, jež možno v úle přemísťovati neb i do jiného úlu vkládati, jak toho potřeba vyžaduje. Jsou-li voštiny plny medu, může se z nich medometem odstraniti a prázdné vsunou se opět do úlů.

Po starém způsobu na divoko včelaři dosud několik málo starších včelařů, z nichž někteří zavedli si částečně i rozběrné dílo. Největší část pracují již na díle rozběrném. Většina včelařů užívá staré souše, kladouc ji do úlů v době snůšek. Někteří všechnu souš starší rozpouštějí na vosk a do úlů pak dávají z tohoto vosku čerstvě zhotovené mezistěny s rámký, učinivše též opatření, aby včely přistavěly nové dílo.

V užívání úlů však není jednotnosti. Každý včelař chválí něco jiného. Mnozí zavádějí vymoženosti a zkušenosti jinde získané, na svých včelínech zhotovují si sami úly dle známých vzorů, vhodně dle svých potřeb a náhledů je upravujíce a zdokonalujíce. Také pozorují život včel a jejich činnost, snažíce se vniknouti do tajů včelích zvyklostí, aby z toho mohli těžiti při své práci.

Různé okolnosti donutily včelaře, aby se organisovali. Roku 1905 dohodli se i napajedelští včelaři s okolními o založení včelařského spolku pro tento kraj. Přihlásilo se 24 včelařů, kteří si zvolili za předsedu Josefa Mansfelda, řídícího učitele v Halenkovicích, jenž zastával tuto funkci až do března 1923. V letech 1923 až 1925 byl předsedou Eduard Hrubeš, řídící učitel v Oldřichovicích a v letech 1926 a 1927 Ignác Lechner, řídící učitel v Kvítkovicích a později v Halenkovicích. Josef Mansfeld zastával současně funkci jednatele a pokladníka, za předsednictví Ed. Hrubeše byl jednatelem Václ. Sova, ředitel v Napajedlích, a pokladníkem Frant. Uředníček z Napajedel. Později převzal jednatelství Metoděj Dostál, odb. učitel v Napajedlích a pokladnictví Vojtěch Kašpárek, stavitel v Napajedlích.

Spolek má též svou vlastní odbornou knihovnu, spolkový vařák a spolkový včelín o 2 úlech u člena Jiřího Vykoukala pod Dubovou.

Členové scházejí se každou první neděli v měsíci k poradným schůzím v místnostech zemské hospodářské školy, kdež po sousedsku pohovoří si o různých věcech včelařských, třídíce a doplňujíce tak své poznatky a zkušenosti z oboru toho.

Josef Mansfeld míval na Halenkovicích též pozorovací stanici včelařskou a zabýval se též umělým pěstěním matek, které však započal u nás již dříve Ign. Lechner.

K nejhorším rokům počítají včelaři rok 1926 deštivý, s četnými mlhami a povodněmi, jimiž zaplaveny zdejší louky v době svého nejlepšího květu.

56. Péče o chudé.

Dle různých zápisů obecního zastupitelstva pečováno bylo o chudé v Napajedlích již v dobách starších, ale vše bylo nahodilé a odvislé od podpor obcí poskytnutých.

Teprve ve 20. stol. započato s Jakousi organisovanou činností. Kolem roku 1900 vznikl zde Spolek lidumilů, jenž v době válečné zanikl.

Asi r. 1902 založen přičiněním kaplana Balt. Hřivy Mariansko-Alžbětinský spolek, jenž uděloval chudým většinou hmotnou podporu: uhlí, prádlo; šatstvo, potraviny na poukázky, znějící na tyto materiálie u některého kupce. Peněz nabývá tento spolek příspěvky členskými, z darů, sbírkami kostelními, odváděnými do pokladničky sv. Antoníčka.

Dne 15. srpna 1908 založen Spolek pro ochranu sirotků okresu napajedelského. Zakladatelem a předsedou tohoto spolku byl cestmistr Kaj. Kleveta až do 20. pros. 1917, kdy zemřel. Po něm přijali náčelnictví spolku přednostové okres, soudu Jan Trapl a Al. Špaček. Jednatelství převzali učitelé. Tak staly se tyto spolky jakýmsi pomocným orgánem okresních soudů, které podávají pak o jejich činnosti referáty vrchnímu mor. slezskému soudu v Brně.

Dne 29. list. 1914 přikročeno ke změně stanov, dle nichž přezván spolek »Siroťčí spolek pro soudní okres napajedelský«. V prvních letech trvání tohoto spolku jevila se činnost jeho jen v mezích čistě místního spolku pro město Napajedla, jelikož v okolních obcích nebyla provedena ještě organisace ochranné péče o chudou mládež a členové byli pouze z Napajedel, pročež také prostředky byly nepatrné.

Tomu hleděli odpomoci soudcové. Při komisionelních jednáních, konaných v jednotlivých obcích, snažili se vyšetřiti způsob výchovy sirotků. Vybízeli pak obecní činitele, aby obnovili obecní rady sirotčí, radili, co činiti, aby dosáhli podpor z různých fondů.

Jednatel-tajemník poslán na kurs sociální péče, aby nabyl znalosti v oboru péče o děti a mládež.

Posléze soustředil v sobě tento spolek všechny práce dosud trvajících dobročinných korporací v okrese. Bylyť to ústav polévkový při škole, sirotčinec v klášteře, obecní útulna v Tlumačově a jiné organisace v okrese, mající za účel péči o mládež. Tak přeměněn spolek ten na »Okresní péči o mládež«, jejíž stanovy schváleny 14. září 1921.

K snadnějšímu a rychlejšímu provádění různých výkonů zřízeny odbory : a) stravovací, b) péče o mladistvé provinilce, c) ochrany matek a kojenců s poradnou pro matky, d) ošacovací, e) finanční, f) pro umístění sirotků, jenž převzal vlastně úkol dřívější již zde stávající »Zemské kolonie sirotčí«, zřízené zde původně pro 20 sirotků, omezené však později na 10, jelikož nebylo možno 20 sirotků umístiti zde.

Prostředky opatřují se členskými příspěvky, příspěvky od obcí, subvencemi země a státu, různými dary a sbírkami, zvláště v Dětských dnech, každoročně pořádaných.

Z peněz těch opatřují se botky a šatstvo, jež rozdělují se dětem v obcích okresu napajedelského o vánocích, potraviny, z nichž upravují se teplá posilující jídla pro školní chudou mládež v době zimní. Také se vydržují z toho sirotci a poradny matek.

Dospělým chudým a zestárlým, neschopným práce dostává se podpory z některých fondů. Do r. 1870 bývaly k tomu účelu jen chudinské farní fondy, po r. 1870 byly zřizovány též obecní chudinské fondy, v Napajedlích byl zřízen 2. pros. 1888 při oslavě 40letého jubilea panování Frant. Josefa I.; k němu obec položila základ darem 500 zl.

Dne 1. ledna 1925 založila městská spořitelna fond pro podporu zchudlých občanů, věnovavši k tomu účelu 10.000 Kč. Tím oslavila své 25leté trvání.

V letech 1927 a 1928 zbudován choro- a chudobinec, jenž otevřen 28. října 1928.

Peníze opatřeny sloučením různých fondů stádaných od r. 1890, kdy členové zastupitelstva obecního Dr. Würz a Kleveta navrhli založiti fond

pro zřízení chudobince, který do 1. října 1927 vzrostl na 40.000 Kč. K němu přidáno 86.000 Kč stržených za dům č. 105 a 39.000 Kč, jako 1,3 ze strženého obnosu za dům 205, jež odkázal obci napajedelské rodák ing. Sedláček ve prospěch humanitních podniků. Také nemocniční fond o 49.560 Kč přidán k tomu účelu. Pozemek byl koupen r. 1908.

57. Napajedlané, kteří vynikli ve světě.

Kromě zmíněného již Hanky z Hankenštejna a kromě Rotálů, zastávajících ve státě významná místa vyšlo z Napajedel anebo v nich po delší dobu žilo několik ještě významných osobností.

Dne 2. února 1816 narodil se tu *Dr. Rudolf Hirsch*, jehož otec byl tu za časů Kobenců hospodářským úředníkem a posléze hejtmánem. Otec Jan narodil se 10. února 1780 a zemřel 13. IX. 1849. Byl dobrým ekonomem a přispíval do brněnského časopisu »Ökonomische Neuigkeiten« a do Moravie, slovanského časopisu německy psaného, jež redigoval český vlastenec Ohéřal, který posléze stal se Českým poslancem na Moravě.

Syn měl nadání hudební. Již v Napajedlích měl domácího učitele hudby. V 8. roce dán do škol do Olomouce. Když zemřela hraběnka Kobenclová, změnil se služební poměr otcovy, jež odebral se do Brna, kde převzal správu značných panství moravských kavalírů. Proto přešel i syn do brněnských Škol, jež ukončil r. 1833, načež odešel do Vídně studovat práva. Poté vstoupil do služeb brněnského magistrátu a r. 1840 na podzim odebral se do Lipska, kde žil ze spisovatelství.

Již ve Vídni vydal první plody básnické, drama Rafael a některé básně lyrické.

V letech 1841 a 1842 svěřil Hirschovi vydavatel zábavného časopisu »Der Komet« jeho redakci. Tento list byl založen romanopiscem Herlo-schem r. 1830. Ale r. 1842 vrátil se Hirsch zase do Brna, načež vstoupil do státní služby jako úředník v Pažinu v Přímoří, kde pobyl do r. 1847 a potom v Terstu do r. 1850.

Roku 1850 stal se okres, komisařem v rakouském ministerstvu vnitra, r. 1852 knihovníkem v policejním ministerstvu. Zemřel r. 1872 ve Vídni.

Ze spisů jeho vyznívá krása, umění a láska k lidstvu.

Již ve Vídni r. 1835 vystupuje na veřejnost lyrickými básněmi a čtyřdílnou dramatickou básní Rafael, vydanou ve Vídni. R. 1836 vydána v Kyseku v Uhrách Galerie lebender Tondichter, r. 1837 ve Vídni Frühlingsalbum, písně s nápěvy od nejlepších skladatelů. Druhé vydání následovalo roku 1857.

Roku 1839 uveřejnil v brněnské Moravii sedmero vzácnějších příspěvků. Roku 1841 vydány Balladen, jichž 2. vydání následovalo r. 1843 a 3. vydání r. 1858. V letech 1843—1852 vyšly Buch der Sonette, 1849 v Pažinu sepsaná, Soldatenspiegel 1849 v Terstu a 2. vydání r. 1851 ve Vídni, Gesammelte poetische Schriften in Auswahl ve 2 svazcích ve Vídni r. 1852, jichž 5. vyd. vyšlo r. 1853 a 6. r. 1856. V době atentátu na císaře 1853 vydány: Stimmen des Volkes und zur Genesung des Kaisers. Poslední spis jeho byl r. 1858 Lieder ohne Weltschmerz.

Složil přes 20 básní s hudebním doprovodem.

Jeho balady prosaické i veršované byly příznivě kritikovány. Žil v době, kdy národní buditelé psali též německy. Také o Hirschovi bylo psáno, že pochází z rodiny slovanské. Psal sice německy, ale v jeho spisech nevidíme žádné německé zpuštění, nýbrž jen umění a citlivé vzrušení k dobru a krásu.

Generál *Josef Šnejdárek* narodil se dne 2. dubna 1875 v Napajedlích. Otec jeho Josef byl tu poštovním administrátorem a pocházel z Jičina v Čechách. Matka jeho rodem Vondráková též pocházela z jičínského mlýna.

Jako dítě byl již malý Josef dán do Čech k babičce na vychování. Tam vyrostl ve studenta? načež věnoval se službě vojenské. R. 1897 bojoval jako dobrovolník ve válce řecko-turecké, kdež byl raněn. Uzdraviv se odjel do Francie a přihlásil se do služeb jejich. V lednu 1898 byl přidělen do cizozemské legie a nastoupil pak službu v severní Africe v koloniích francouzských, kdež prodělal mnoho bojů s domorodými kmeny. Legie dobojovaly Francii kolonie, založili v nich osady, silnice a jiná potřebná opatření v nich učinily.

Šnejdárek byl přidělen oddílům pojezdne pěchoty a osvojil si velkou znalost domorodých obyvatel i kraje.

R. 1914 odešel s marokánskou divisí do Evropy, kdež bojoval s údernými oddíly proti -Němcům, dvakrát byl raněn.

Roku 1917 byl přidělen jako instruktor českoslov. legiím ve Francii, z nichž dva transporty dovedl v prosinci 1928 přes Itálii do osvobozené vlasti. Vyznamenal se pak za vpádu Poláků do Těšínska a Maďarů na Slovensko.

Posléze byl jmenován vojenským velitelem v Praze, od roku 1923 v Olomouci a od r. 1924 v Košicích.

Ruda Firkušný, napajedelský rodák z domu čis. 113, mladistvý klavírní virtuos, mimořádný, obdivuhodný zjev naší doby. Již v 6 letech byl přijat na konservatoř brněnskou, kdež vzdělával se v klavíru a skladbě. V 8 letech věku svého skládal již klavírní skladby, jež budily pozornost vážných hudebních kruhů a kritiky. Od 10 let hrával každoročně s orchestrem Č. Filharmonie v Praze klavírní koncerty Mozartovy a Beethovenovy. Ředitelství dovolilo mu vystupovati též na veřejných koncertech, jimiž dobyt si neobyčejných úspěchů na pódiih koncertních nejen v Praze, ale i v Berlíně, ve Vídni a v Paříži. Otec jeho byl v Napa jedlích notářem. Bydlil ve vlastním domě čis. 113 a kancelář měl v domě čis. 22 2. Raněn byl mrtvicí, načež matka odstěhovala se do Brna. — Také hudební skladatel Ant. Šebestík pochází z Napajedel.

Kromě výše jmenovaných narodila se v Napa jedlích spisovatelka povídek Božena Benešová, rozená Zapletalová v čísle 558. Též žije zde a rozvíjí svou básnickou činnost lyrický básník Alois Bojko.

58. Umělecká díla zdejšího kraje.

Kromě památností, již v textu vzpomenutých, z nichž zvlášť vyniká radnice svou stavbou a vnitřní výzdobou, nutno vzpomenouti výzdoby kaple kláštera sester sv. Kříže, prováděná nákladem ředitele cukrovaru p. dr. Cyrila Seiferta.

Výzdoba tato má ráz národní. Kresba ornamentální jest utvořena z pruhů národního ornamentu. Velké freskové nástěnné obrazy představují největší domácí naše světce Cyrila a Metoděje, sv. Anežku Českou, sv. Prokopa, sv. Ludmila se sv. Václavem. Jeden obraz představuje madonu u jejichž nohou stojí slovácké dívky v kroji uh. hradišťském a kyjovském. Velký nástěnný obraz představuje unii slovanskou s nádhernými postavami v národních krojích a druhý obraz procesí Valachů od Rusavy na sv. Hostýn. Všechny tyto malby zhotovil akademický malíř Jan Köhler.

Mistr Fabiánek pracuje na sousoší a velké soše oltářní.

Ve farním chrámě sv. Bartoloměje opravil r. 1852 obraz hlavního oltáře vídeňský malíř Adam Brenner a obrazy oltářní Matky Boží a sv. Flo-

riána Kaučík, vídeňský malíř. Frant. Julius Wagner, též vídeňský malíř, zhotovil tyto obrazy r. 1712. V novější době očistil je Köhler.

Týž Adam Brenner zhotovil také oltární obraz Bolestné Matky Boží a Anděla Strážného v tlumačovském kostele r. 1852, jež vystavěl kroměřížský stavitel Václav Šimon r. 1585.

Spytihněvský kostel má obraz Nanebevzetí P. Marie od Ignáce Raaba, který se narodil 1715 v Nechanicích u Bydžova a zemřel 1787 na Velehradě jako člen řádu jezuitů od r. 1744. Zhotovil velmi mnoho kostelních obrazů oltárních slohem dekorativním olejovými barvami na plátně.

59. Zábavy, zvyky a obyčeje zdejšího kraje.

Po celotýdenní tuhé práci rád se člověk povyrazil a dosud povyrazí. Dle jeho povahy a různých poměrů, v nichž žil a žije, jest také různý způsob vyrazení jeho.

Mnohdy povaha práce samé nutkala člověka, aby obrátil svou mysl k něčemu jinému povznášejícímu, veselému, aby postup jednotvárné a suchopárné práce méně cítil se unavujícím tělo.

Cím jest dnešnímu zemědělství v hospodářství cukrovka, tím bývaly až do let asi 1840 konopě.; Ty pak musely se zpracovat na niti za dlouhých večerů zimních. Snesly se kolovraty, s hůry a počato s přádáním vláken v niti. Děvčata z celé vsi aneb aspoň z určité její části sešla se u některého souseda ke společné přástce, při Čemž chasníci nesměli scházet. Zpěvy a smích rozléhaly se ze světnice, vyprávěči pohádek a pověstí poutali mysl poslouchajících v tichu, přerušovaném jen vrčením kolovratů. Ani na různé druhy hádanek nebylo zapomenuto. Tu také měly svůj původ mnohé národní písně, pohádky a jiné vypravovánky. Tak hravě ubíhal čas a předíva přibývalo.

V nynější době, kdy tovární výroba textilní vytlačila tkalce a soukromníky z jejich míso nalezneme kolovraty již jen v museích. Zanikly přástky a s nimi bujarý smích a zpěv mládeže při nich.

Jinou dobou, rozvířující poněkud mysl, na niž se naše mládež dosud těžívá, jest den sv. Mikuláše, připadající na den 6. prosince každého roku.

Vesničtí hoši již delší dobu před tímto dnem chystají si biče, zkoušejíce je praskáním na dvoře. Večer před sv. Mikulášem 5. prosince rozléhá se po dědině práskot jejich bičů, slyšitelný daleko v poli, na znamení, že už jede svatý s dary. Když pak praskání poněkud utichne, vyjde »svatý« asi k 7. hod. — v městě bez předchozího praskání, neb jen s nepatrným — na ulici v průvodu anděla, nesoucího dary, čerta s řetězem, aby postrašil děti, a jiných.

Jdou pak do domů, kam je pustí. Často vytratí se někdo z domácích nepozorovaně ze světnice, aby se přestrojil za »svatého«, nesoucího dárky. Obyčejně dá »svatý« dětem několik otázek z náboženství a podělí je dárky. Od příbuzných přicházejí dárky druhého dne. Mnohý Čipera vloží si nějaký talířek neb něco podobného za okno, Čekaje, že ráno bude plný. Z 99 % v naději se nezklame, o to postará se již starostlivá maminka, znající každé své dítě do nejhlubšího nitra.

V druhém týdnu měsíce prosince připadá den sv. Lucie. Večer před tímto dnem přestrojí se některá Čtveračivá dívka nebo hoch za malou, hrbatou ženskou se škraboškou na tváři. V ruce má vařečku, jíž bodá nebo plácá každého na potkání, zvláště dospělejší chasu.

V následujících 12 dnech po sv. Lucii až do Božího narození pozorují někteří lidé počasí, zapisují je a usuzují z toho na počasí každého měsíce příštího roku.

Nejvíce těšivali a dosud těšívají se malí i velcí na štědrý den. Toho dne zachovával se a v některých rodinách dosud zachovává se přísný půst. Dětem, postícím se, slibují rodiče, že uvidí zlaté prasátko, které pak různým způsobem hledí markýrovati.

V dřívějších dobách chodíval pan rektor dům od domu, rozdávaje pečené oplatky, za něž dávaly mu hospodyně mouku neb kaši. Zároveň vybíral si odměnu za varhanickou službu. Z večera ozývá se ze všech osad střílení na znamení, že narodil se Spasitel.

Se zásvitem první hvězdičky chystají se v rodinách našich k večeři, při níž bývala a namnoze dosud bývá polévka lukšová, houbová, hrachová, máčka s houbami, z povidel neb se sušenými trnkami, vařené sušené ovoce, krajánky z jablek, sušené hrušky, trnky, ořechy, moučníky, oplatky s medem a vdolky.

Dokud se" pásával - dobytek na společných pastvištích, chodíval pastýř obecní dům od domu, vytrubuje a bral vdolky, darované mu hospodyněmi. Ani na zvířata nezapomnělo se toho dne. Koně a kohout dostávali po stroučku česneku, aby byli bujní a aby slepice dobře nesly.

Hospodář ukrojil z pecna chleba a buchty po krajíci, položil je oba vedle sebe na talíř dřevěný, zabodl mezi ně nůž a položil toto do komory. Zarezavěl-li do rána nůž na některé straně, usuzoval z toho, že bude pochyba na rži nebo pšenici. Byl-li čistý, předpovídal úrodný rok.

V nynější době připravují si četné rodiny nejen ve městech, ale i na vesnicích vánoční stromky, jež ověšují ozdobami a svíčkami, pod ně pak ukládají jednotliví členové rodiny balíky a balíčky s dárky. V domech rozsvěcují se, jakmile zasvitne první hvězdička. Kdo dříve rozsvítí, vyhoří prý do roka.

Když se povečeřelo a utichla radost z vybalených dárek, baví se účastníci různými štedrovečerními hrami, z nichž nejobvyklejší u nás bývaly a dosud bývají: Lijí roztavené olovo do vody a z různých jeho tvarů činí různé předpovědi. Po vodě pouštějí se lodičky se svícemi. Pozorují se jádra pojídaného ovoce. Překrojí-li se jádro jablka neb ořechu, zemře majitel jeho.

Také některá říkadla pojí se k vánocům: Zelené vánoce — bílé velikonoce. Svítí-li na Štědrý den v noci hvězdy, budou slepice hojně snášeti. Světlé vánoce — tmavé stodoly. U stolu má seděti sudý počet osob, jinak někdo do roka zemře.

Skoro ráno, v dřívějších dobách k půlnoci, ožívují ulice města a návsí. Vycházejí totiž z domů lidé, ubírajíce se jednotlivě neb v tlupách ke kostelu na jitřní. Vždyť nastává Boží narození.

I k tomu svátku pojí se různá říkadla. Východní vítr v den ten znamená prý válku, západní mor, půlnoční hlad, polední úrodu. Den dlouží se na Boží narození o komárovo zívnutí.

Kdo upadne na cestě na jitřní mši, zemře prý do roka. Následujících 12 dní po Božím narození pozorují někteří lidé počasí, zapisují je a usuzují na počasí každého měsíce příštího roku.

Na sv. Štěpána chodí po domech koledníci, pacholci odcházejí ze služby. Přivstanou si toho dne, aby očistili řádně koně i stáje, zapletou pak hřívy v leličky, jdou obyčejně do kostela. Večer rozloučí se s hospodáři a jdou na »svobodu«, kterou tráví u příbuzných až do Nového roku, kdy opět službu nastupují. Toho dne zas děvečky dosluhují a odcházejí, na »svobodu«, trávící jim do Tří králů. Za výslužbu dostávali v dřívějších dobách mouku, koláč, konopí a podobné věci. Někde udržuje se zvyk tento dosud, někde vyhoví se mu již o Ježíšku vhodným darem.

Na Tři krále a v neděli následující chodívají v nynější době chudé děti přestrojené za krále, aby si koledou přivydělaly nějaký groš. Jest to zbytek, pocházející z dob, kdy kněz chodíval s ministranty a kostelníkem, v pozdější době též učitel, po domech, při čemž kněz vykropoval příbytky

svěcenou vodou, vykuřoval je kadidlem a napisoval svícenou křídou začáteční písmena sv. Tří králů s křížky a letopočtem na dveře K + M + B 1800. Z obřadu tohoto vyvinula se tříkrálova obchůzka s hvězdou, při níž bývali chodící různé obdarováni. Později pokládáno to bylo za žebrotu a upuštěno od obchůzky. Ze všeho zbylo jen svěcení vody a křídý. Náписy pak s křížky a letopočty buď časem úplně vymizely, aneb dělají si je lidé sami.

Masopustní období následující po Třech králích přineslo mládeži hudební zábavy a svatební veselky, jichž musela se po celou dobu adventní zřící. Světová válka však způsobila v tomto obyčeji trhlinu. Po celý advent konají se neděli jak neděli taneční hodiny, Často prodlužované. V masopustě pak. střídají se plesy, večírky, věnečky a podobné.

Ve městě mimo to po celý rok, nejvíce arci v době s delšími večery, pořádávají se četná představení kinová, koncertní a divadelní, jež v novější době zaputovala i na venkov.

K hromnicím připínají se říkadla: Dlouhé střechýle — budou velké konopě. Kalužky na cestě — budou jablka i hrušky. Na hromnice musí skřivánek vrznout, kdyby měl zmrznout.

Po hromnicích následuje sv. Blažeje. Tu chodívali v některých obcích po dědině hoši dům od domu, sbírajíce dárky pro Blažejskou slavnost. Nejstarší hoch nosil rožen na paměť, že sv. Blažej byl rožněm usmrčen, ostatní byli opatřeni pytli, do nichž uschovávali darované jim hospodyněmi: mouku, kaši, hrách, uzeninu, klobásy, vejce a Jiné. Peníze ukládali do kapes. Když obchůzku ukončili, udělala jim paní učitelová z toho svačinu a zbytek zůstal učitelů. Působením školy byl tento zvyk úplně vymýcen jako nepřístojný.

Koncem měsíce února bývá sv. Matěje, k. něm už také se pojí některá říkadla: Sv. Matěj láme led. Není-li, udělá jej. Je-li mráz na sv. Matěje, bude ještě 40 mrazů po něm. Není-li, bude jich bez konce.

Konec masopustu, zv. ostatky, musí se ukončiti při muzice a koblihách. Ostatkové muziky rozvířily klidné jindy vesnice, při nichž mladí i starí opravdu vyhodili si kopejtky.

Pacholci a dospělejší chasa mívali muziku s právem, které v tom záleželo, že starosta i obecní úřad vzdali se na čas ostatků svého práva souditi a pořádek v obci udržovati, přenechavše na tuto dobu ono právo chase t.j. stárkům od chasy zvoleným.

V ostatkovou neděli odpoledne šla chasa z hospody s hudbou ke starostovi pro právo. Byla to nějaká hůl ozdobená pentlemi. S tím pak vrátili se za doprovodu hudby zase do hospody, kdež umístěno právo na vhodném místě a hlídáno stárky, aby ho někdo neukradl. Chasnici sousedních obcí totiž pásli po příležitostném okamžiku, v němž by mohli právo uzmouti, kteréžto pohanění místní chasy končovalo obyčejně bitkami. Jinak střídaly se pod právem tanec a různé žertovné nápady. Tak ku příkladu byl někdo obžalován, že se křivě podíval na právo a je potupil. Proto odsouzen k pokutě zaplatiti nějaký peníz aneb nějakou dávku piva. V muzice pokračováno ještě v pondělí a v úterý. Dopoledne chodilo se s právem po dědině a konány sbírky na hudbu. Teprv o 11 hod. v noci ukončeno veselí.

Je Popeleční středa, končící všechny zábavy a radovánky. Jde se na popelec. Někde bývala téhož dne ustrojena ještě nějaká žertovná šaškovina. Večer po klekání scházeli se členové rodiny, poklekali a modlili se růženec, kterýžto obyčej dosud ještě jen v některých katolických rodinách se zachovává.

Otvírá se jaro s dobou setí. Když se vraceli pacholci z první jarní oračky, vyskočili ze závratí někde dívky a polili nic netušící vodou z hrotka, aby prý nedřímali při orání. Samozřejmě oplatili jim to pacholci, když po prve vracely se s travou s pole, aby prý zas nedřímaly na trávě.

Před velikonoční zpovědí chodíval ve středu po Družebné neděli pan rektor po domech přiřazených obcí a zapisoval dospělé lidi ke zpovědi, začez

dostával od hospodyní po vajíčku. Seznam pak odevzdal faráři, aby věděl, s jak velkou účastí má počítati.

V neděli 5. postní, zv. Smrtnou, chodívala děvčata ve věku 12ti let s opentleným borkem po domech zpívající nějakou příležitostnou píseň. Ve zmenšených rozměrech dosud některá chudá děvčata tento zvyk u nás zachovávají.

Dospělá děvčata zas ustrojila si odpoledne téže neděle slaměný došek pannu do šatů, zv. Mařenu — bývalou bohyni smrti — nabodla jej na žerd' a chodila s ní za zpěvu po dědině. Podobně hoši ustrojili si jiný došek »Mařáka«. Když pak děvčata ukončila svou pochůzku, přišli k nim hoši za zpěvu s Mařákem a snažili se shoditi jim Mařenu se žerdě, načež oboji vhozeno do potoka.

Zvyk tento jest původu pohanského a má symbolicky naznačiti konec zimního období a počátek nového jarního.

Na Květnou neděli, poslední to neděli před velikonoci, světívají se dosud dle starého zvyku kočičky, které pak se uschovávají za obrázky, aby chránily domu od blesku. V době bouře pálivají je někde nad hořící hromničkou. Také byly zapichovány do obilí, což v dnešní době jen tu a tam ještě v okolních osadách na poli shledáváme.

Přicházíme k nejradostnějším svátkům období jarního — k velikonočům. Čím jsou vánoce v době zimní, tím jsou velikonoce v době jarní. Vesna dýchá do kraje teplou vůni. Chlapci napajedelští těší se, že budou od gloria o Zeleném čtvrtku až po gloria na Bílou sobotu klepati a hrkati. V pondělí pak bude šlaháčka, na niž se těší malí i povětší.

Co tu všelijakých příprav a úřad již dávno před svátky! Shledávají se hrkače i klepače dřevěné, které kdesi v komoře neb na hůře odpočívaly; prohlízejí se neschází-li jim něco, fungují-li dobře, je-li vše v pořádku. S toužebností očekává drobotina, kdy oznámí se ve Škole počátek velikonočních prázdnin.

Tu a tam lze pozorovati kroužky hochů, radících se, kdo bude kaprálem, kdo hejtmanem, v které ulici bude ta neb ona skupina klepati, kdo bude vybírat peníze za klepání a podobné věci.

Nastane Zelený čtvrtek. Při mši zazpívá se gloria a zvony umlkají. »Pošlou prý se do Říma.« V tu chvíli chápou se hoši svých hrkaček, aby převzali úkol zvoníkův, svolávajíce pobožný lid katolický k pobožnostem!

V poledne sejde se skupina příslušné čtvrti města u kříže, předem vyhlédnutého, pomodlí se a na povel hejtmanův sešikuje se do dvojic v řad. Celý průvod pohne se pak ku předu po jedné straně vykázené mu ulice podél oken domů a hrčí, vříská a klapá to, až v uších zaléhá. Došedše na konec ulice obrátí se a s tímže hrčením, vřískáním a klapáním jdou zpět po druhé straně téže ulice. Tak klepá se v poledne, večer a k půl osmé hodině, kdy svolávají zbožné babičky k pobožnosti křížové cesty na Kalvárii ke 3 křížům, kdež se pobožnost ukončí modlením.

Ještě zbývá uraditi se, kdo ráno bude ostatní buditi, kdy a jakým znamením. Nikdo nesmí zaspati. Však ani nikdo nedospí. Před 5. hodinou nebo brzy po 4. hodině ráno vyjde budič s hrkačem na ulici, zahrká a než se nadá, má té drobotiny kolem sebe jako kvočna kuřátek. A opět to hučí, což opakuje se přede mší, v poledne, ve 3 hodiny a večer před klekáním. Ještě na Bílou sobotu skoro ráno a přede mší si zahrkají. Ale tu mnohý v průvodu již schází. Zaspal. Dvě noci nespátí je přece proň mnoho.

Nevinný zvyk působící malým radost. Dojde tu také k výstřelkům klukovské krve, zvláště zachce-li se některému hejtmanu neb kaprálu zapytlačiti si v sousední ulici při vybírání peněz, což pak mívá dohru ve škole.

Tak skončena radost jedna a již nastává nová. Shánějí se mladé vrbové pruty — znak to omládlé přírody. Pletou se žíly, tatary, nejobvyklejší bývá osmerák o délce asi půl metru i delší, zakončený pentlí. Jakmile ukáže se v neděli první hvězdička, již rozdává mužská chasa dívkám poprašky.

V pondělí velikonoční již ke 4. hodině jest slyšeti pod okny na ulici dupot a cupot kroků. To dospělejší chasnici plíží se nepozorovaně podél domů, aby znenadání vtrhli na dívky v domech, než se jim ukryjí. Nastává pak výplata žilou i tatarem za říkání různých veršovaných říkánek. Vše ženské se počastuje, nevyjímaje ani hospodyně a babičky, aby neoprašivěly, Říká se při tom: Vstávej ráno Mariano, dávej vejce každé ráno a jak nedáš kopu vajec vyženu ti muže na pec a pacholka do maštale, aby česal vrané koně a děvečku do kuchyně, aby předla na košile. Jiné říkání zní: Kázal Kadlec i Kadlička, abys dala dvě vajíčka, jedno bílé, dvě červené, však ti slípka snese jiné. Ještě jednou tatarem, abys nechodila s kaprálem. — Hody, hody, doprovody, dejte vajíčko malovaný, nedáte-li malované, dejte aspoň bílé, slepička Vám snese jiné, za kamny v komoře v koutku, na zeleném proutku slepička se batolí, vajíčko se kutálí. — Každá průpovídka má několik variací.

Za svou námahu bývají šlaháči odměňováni různými dárky. Pro ty docela malé šlaháčky mívají kmotřenky a stařenky již dávno v kredenci v hrnečku uschovaného marcipánového koníčka nebo nějaké srdíčko. O nové šatky postarala se maminka o jarmarku. Pro starší šlaháče je připraveno vajíčko malované, pro milé a známější pěkně ozdobené.

I při tomto zvyku vybočuje se často z mezí slušnosti. Mnohý šohaj šlehá hlava nehlava. Druhého dne ukazují si děvčata červené pruhy od tatarů a která jich více má.

Původ tohoto zvyku odvozuje se z prastarého obyčeje římského. Ve starém Římě totiž byly na jaře konány slavnosti, zv. luperkalie, na počest boha lesů »Pána« s kozlíma nohama, jenž jako bůh plodnosti rozmnožoval stáda, odháněl vlky, v přeneseném smyslu vlastně zimu. Byly to slavnosti probouzející se přírody, nového žití, ale i smíření a usmíření mrtvých.

Později stalo se zvykem, zabíjeti kozla — znak plodnosti, při kteréžto oběti kněz dotkl se krvavým nožem Čel dvou jinochů, kdežto druhý kněz stíral jim tu krev vlnou' napuštěnou mlékem. Jinoši museli se při tomto obřadu smáti. Jest to symbol smíření krve obětí. Dříve obětovány lidské životy duším předků, později kozel, jako pouhý symbol. Po oběti dva nebo tři jinoši, pocházející z rodin zvaných luperci, ověšení kozí obětovaného kozla, s řemeny kůže kozlí v rukou, pobíhali po ulicích tlukouce mimo jdoucí, zvláště ženy. Které toužily po dítěti, samy natahovaly dlaně k bití řemenem — k magickému oplození.

Málo známým, ale tu a tam ještě zachovaným zvykem jest umývati se na Velký pátek ráno v potoční aneb říční čerstvé vodě, při čemž se říká třikrát po sobě, aby prý Pán Bůh chránil od nemoci: »Vítej vodičko čistá, která tečeš z boku Pána Krista, umýváš břehy kořeny, umyj i mne bídné stvoření!«

Dívky potřásají stromy nebo keři bezovými říkajíce: »Třepu, třepu bez; s které strany zašteká pes, odtud můj milý jest.«

»Prší-li na Veliký pátek, bude suché léto.«

Když se rozezvučely na Bílou sobotu zvony, potřásali hospodáři ovocnými stromy, aby daly hojnou úrodu. V novější době pomíjí se většinou tento zvyk, jakož i děláni křížků ze dřeva, svčceného toho dne, kteréž pak tu a tam ještě napichují se na pole do obilí, aby úroda byla chráněna od pohrom živelních a aby byla hojná.

O sv. Jiří říká se: » Kolik dní křehotají žáby před sv. Jiřím, tolik dní mlčí po něm.«

Dosud částečně ještě zachovávaným zvykem v kraji zdejším jest stavění a kácení máje, symbolu to měsíce května. Jest to hůl, nesoucí na konci svém mladý stromek jehličnatý, ozdobený pestrobarevnými papírovými stuhami.

Stavění máje bývalo v dřívějších dobách opravdovou slavností, z níž zachovaly se na naše časy již jen nějaké zbytky. Neděle, kdy slavnost stavění máje se konala, byla nedělí slavnostní. Celá obec se dostavila, aby přihlížela komické často hře maskovaných hochů a dívek, byly to chvíle, plné humoru zdravého, nefalšovaného, přirozeného a stejného též veselí. Hoši přestrojili se za dřevaře se sekýrami a za hajného, za různé komické báby, které se přimlouvaly u hajného, aby jim věnoval aspoň jeden stromek, jeden máj. Vystřídali se tu různé řeči vtipné, jimiž kritisovány byly jednotlivé osoby i poměry v obci, což pak působilo salvy smíchu. Večer zakončena slavnost tancem.

Máj musel se hlídati. Střídali se v tom hoši z celé osady. Bylať obava, aby jim ho nepodřezali a neukradli hoši ze sousední vesnice, což by byla velká hanba a z čehož by se jim dlouho sousední osady vysmívaly.

Máj jest chloubou hochů. Čím vyšší, tím statečnější jsou hoši v dědině. Děvčata s touhou pohlížejí na hochy, kteří dosáhli nejvyššího máje. Jsou v očích jejich největšími hrdiny.

Ku konci měsíce máje opět slavnost kácení máje; podávám ji jak ji v Huštěnovicích konali a jak ji jeden šohaj popsal.

Na silnici za dědinou seřadí se průvod, skládající se z nejrůznějších maškar, které jsou hlavní atrakcí při kácení.

Za zvuků řízného pochodu vyrazí celý průvod k máji, »průvod je zahájen,, pátým kolem u vozu.« Na voze totiž, určeném odvésti skácený máj, jest v zadu připevněno »páté kolo«, které jest v poloze téměř vodorovně skloněno k zemi. Ke kolu připevněny velké, komicky oblečené figury, voják a Káča, které tančí, když vůz dá se do pohybu, otáčejíce se tím rychleji, čím víc se kolo otáčí. Za vozem jdou děvčata a šohaji v národních krojích, potom různé maškary; cikáni, drvoštěpové, cikánka s nůši, lékař a jiné.

Průvod uzavírá hajný udržující pořádek.

Jakmile dorazí průvod k máji, zahraje hudba skočnou polku, při které se pod májem tančí.

Mezi tím utáboří se cikáni pod májem, chtějíce jej ukrásti. Podřezávají jej dřevěnou pilkou a jiným dřevěným náčiním, kopou a sekají, hádajíce se mezi sebou, bijíce se a podobné kousky tropíce. Někdo leze na máj, aby se zmocnil vršku, leč hajný ho sestřelí. Cikáni pak bědujíce a nařikajíce utekou, aby se dovolali lékaře. Ten přispěchá na trakaři s pomocníkem, rozřízne raněnému kalhoty a vstříkne mu velkou stříkačkou »injekci.« Raněný jest odvezen do nemocnice. Pan »doktor« uvelebí se na břicho pacientovo a jede taky.

Po té vytahuje se máj ze země a spouští se pomalu k zemi, mezi čímž za zvuků hudby chasa tančí, cikáni vrátivše se křepčí a různé kousky pro zasmání tropí.

Máj dopadl k zemi. Cikáni popadnou vršek a pádí s ním pryč. Hajný za nimi. Nezbyvá nic než od cikánů vršek koupiti. Nastane smlouvání, hádání a předávání. Zatím řadí se průvod a posléze odchází s koupeným vrškem i májem, naloženým na vůz, do hospody kde rozvíří se tanec a zábava, trávající do rána.

Zvyklostmi čistě církevními jsou různé průvody o hromnicích a na Bílou sobotu kolem kostela, o Božím těle ke čtyřem oltářům, na Marka a o křížových dnech do polí, v neděli po sv. Floriánu a Janu Nepomuckém k sochám těchto svatých, konečně poutní průvody, z nichž nejoblíbenější jsou na Velehrad a na Hostýn. Účast na všech těchto průvodech bývá v době poválečné poněkud slabší než bývala před válkou.

Zatím odrůstá obilí na poli a nastává doba žní, přerušovaná občasnou bouřkou, při níž rozžihají mnozí hromničky, modlíce se, aby »neuhodilo«. V některých obcích za blížící se pohromy vyzvánějí, aby rozvířeným vzduchem rozehnali kruponosný mrak.

Za starých časů žalo se jen srpy. Rada ženců a žneček postavila se na poli po cele šířce jeho a zpěv rozléhal se po poli. Později sekly se rži s odbíráním a ječmeny na pokos, pšenice však báli se secí, aby se nevymlátilo mnoho zrna. Konečně i tu ustoupil srp kose. V novější době pak nabývají převahy žací stroje.

Zně končivaly se dožatou, při níž střídaly se hudba — aspoň harmoniková — zpěv, různá říkání a komické výjevy při bohatěji vystrojené hostině.

Každá obec mívala v dobách od sebe rozdílných své hody, jež počaly obyčejně v neděli muzikou a končivaly obyčejně ve čtvrtek, ba často i v pátek stínáním berana. Pentlemi ozdobené zvíře přivázáno do korýtky a neseno za zvuků hudby po dědině k hospodě. Tam za tance před diváky celé obce stal stárek nabroušeným kosířem jeho hlavu přes krk, načež řezník stáhl kůži a hostinská upekla maso, na němž si veselící se chasa pochutnala.

Při těchto hodových slavnostech navštěvovali se příbuzní a známí z blízkých i vzdálenějších obcí. Tak stávalo se; že jednotlivci několik týdnů po sobě jen hodovali. Práce však stála a opožďovala se. Proto prohlásil všechny tyto hody císař Josef II. za zrušené a přeložil je všechny na 3. neděli říjnovou jako hody císařské. Docílil však tímto opatřením opaku. Zavedeny hody císařské, ale od ostatních se neupustilo. Tak to potrvало až do novější doby, kdy jiný způsob života a zaměstnání omezil veškero hodování na neděli.

60. Stavba a úprava starých selských stavení.

Ve starých dobách stavěli naši předkové svá selská stavení tak, aby byla obydlími komorou a dní obrácena do ulice. Bývala nejčastěji dřevěná. Teprv v pozdější době budovali zdi od komory z vepřáků neb tlučené hlíny či válků. Často dřevěnou kostru zdi vyplňovali války, dělanými z hlíny, promíšené slámou. Povrch pak se zomítal a obilil vápnem. Někde ozdobil se barevně.

Zdi však bývaly tak nízké, že dospělý člověk dosáhl rukou došků střešových.

Uprostřed průčelní zdi bývaly nízké dvěře, jimiž vcházelo se do síně, dosti prostranné. Vždyť sloužila za skladiště různých věcí, zvláště nebylo-li dolní komory. Byla tu z desek sbitá truhla na obilí a mouku, bečky se zelím, po stěnách bývaly na kolikách rozvěšeny chomouty a jiné součásti koňského postroje. Někde v koutě neb na lešení u podlahy odpočívaly klaníce, lušně, topora a jiné části hospodářského náčiní. Často bývala síň i kuchyní. Z ní topilo se v kamnech a v peci; pek se tu chléb, vdolky a podobné. Vyvařovalo se prádlo.

Ze síně vcházelo se do prostranné světnice s malými okny do ulice a společné pro celou rodinu, hospodáře, děti i čeleď. Na protější straně byl vchod do dolní komory, v níž ukládaly se různé věci, které neměly místa v síni, zvláště truhly se šatstvem. Nepatrná okénka směřovala též do ulice.

Vedle boční zdi komory vjíždělo se do dvora. Podél zdi po celé délce stavení bývaly náspy, na nichž rádi pobesedovali si dospělí i malí a vyhřívali se neduživí staříčkové.

Obilí uschovávalo se v sudech neb v truhlách uložených v dolní komoře, v době válečné bývalo zakopáváno do jam, udělaných na polích a velmi prostranných pro 100—150 měřic obilí.

Roku 1670 bylo na panství napajedelském uděláno 27 podobných jam z nichž 4 byly naplněny 528 měřicemi pšenice, jiné 4 pak 660 měřicemi a 13 jam 1418 měřicemi. Otvor do nich býval tak nízký, že se jím člověk sotva protáhl. Dělávali je zvláště k tomu způsobili jamaři za odměnu 1 rýnského a 1 měřice rži od jedné jámy. V čas války ukrývala se v nich také mládež před zlotřilými vojáky.

V pozdější době bývaly pořizovány horní komory jako sýpky na obilí, do nichž vcházelo se po dřevěných schodech z dolní komory.

Také kuchyně, od síně oddělené a uzavřené, vznikaly v dobách pozdějších.

Nejstarší stavení neměla komínů. Později stloukly se čtyři desky a komín byl hotov. Teprv v 2. polovici 18. století zakázáno užívati komínů dřevěných.

V prostranné světnici a jedině v celém stavení pro celou rodinu, někdy i dvě rodiny na straně ode dvora blíže dveří stála velká kachlová kamna a vedle nich v koutě chlebová pec. Na vhodném místě býval umístěn na zhřívání vody hliněný kamnovce neb měděný kotel. Později bývaly kamnovce železné. V kamnech bývala hliněná, později plechová trouba, ve které zhřívaly se zbytky jídla od oběda a pekly koláče, zemáky a podobné věci.

V chlebové peci topilo se z kuchyně a pekly se v ní chléb, vdolky, vdolečky na plechu. Ve světnici na peci spávaly děti a děvečky, ale vyhřívali se tam také rádi hospodáři a hospodyně.

U zdi ode dvora stávalo bohatě peřinami vystlané lůžko, vedle strakatě malovaná květinami a ptáky zdobená truhla se šaty, kterou dostala hospodyně jako věno od svých rodičů.

V koutě pak od ulice byl umístěn stůl z lipového neb dubého dřeva s trnoží, na níž rády sedávaly malé děti a o níž sezouvali si boty dospělí. Někde mívali pod stolem vchod do jámy, v níž ukrývali v dobách válečných všeliké domácí potřeby. Vchod byl srovnán se zemí, že ho nebylo možno najít.

Kolem stolu podél zdi od ulice a pod okny bývaly lávky, které si dělávali hospodáři sami, teprve v pozdější době stolaři.

Kolem tohoto stolu zasedávala k společnému jídlu celá rodina i s čeládkou, kdež jedli všichni ze společné mísy neb rendlíku. Byly-li k večeři zemáky prostřela se na stůl trávnice, na níž vysypaly se z hrnce zemáky na hromadu, z níž pak každý si bral a loupal, kolik chtěl. Ve svítky prostírala se někde bílá konopná plachta.

Na stole býval jeden dlouhý nůž, jímž hospodyně neb hospodář rozdělili maso neb vdolky na dílky. Každý stolující měl v kapse křivák, jímž rozkrajoval si jídlo a namáčel chléb v máčce. Nahrazovali jim nynější vidličku.

Po stěnách světnice rozvěšeny bývaly četné obrázky, představující Ježíše Krista, P. Marii a různé svaté a světice, zřídka jiného druhu, jako jsou podobizny předků neb krajinky.

Vysoko nad truhlou nebo lůžkem visívala dlouhá dřevěná lištva se zábradlím, na níž stály malované mísy a talířky, z nichž se jídalo jen o velkých svátcích. Níže pod deskou byly zavěšeny malované hrnky a džbány.

V některých domácnostech mívali v koutě za stolem almárku, v níž uschovávali modlitební knížky, rodinné spisy a peníze.

V pozdější době pořizovali si »kostn« s několika zásuvkami (šuplíky), v nichž kromě oněch rodinných památností ukládáno bylo prádlo. Na horní straně jeho stál uprostřed kříž, po bocích svícny pro Hromničky načež následovaly Často ladně rozestavené všeliké hrnečky, skleničky a různé drobnosti. Toto zařízení nalézáme namnoze dosud v četných rodinách.

Kolem kamen bývala zavěšena bidla, na nichž se sušily mokré šaty a plenky. U dveří bývala lišta na šaty.

Dlážky ve všech místnostech — ve světnici, kuchyni, síni i v komoře — bývaly hliněné. Vazká hlína, obyčejně žlutá promíchala se plevami, upěchovala náležitě, což pak vyschnuvši činilo pevnou dlažbu v místnostech stavení. Každou sobotu ličívala se nějakou směsí z kravinců dlažka — »země« — ve světnici — jizbě — před většími svátky v kuchyni a v síni a jednou do roka v komoře.

Kde co bylo odráno, zamazalo se. V novější době pořizují se všude dřevěné dlažky, což přispívá též více ke zdraví.

Strop býval ve všech místnostech trámový, v jizbě úhlednější než v jiných místnostech. Na příční zdi položil se po délce světnice silný trám, zvaný rošt, na něj napříč několik trámů, na které pak kladly se žerdě, neb přibily desky, v pozdější době po jedné straně ohoblované. Na horní straně zamazaly se žerdě i desky války. Na spodní straně buď zomítly a zalíčily se nebo natřela se ohoblovaná prkna nějakou barvou.

Dveře z ulice a do jizby dělávaly se z lepších a silnějších desek, jiné z nehoblovaných. Zavíraly se dřevěnou klikou, která se nadzdvihovala konopným provázkem.

Okna nebývala dvojítá, ale celá a v zimě ucpaná otýpkou slámy neb sena.

Chlévy stávaly na dvoře, ale vcházelo se do nich ze síně, z kuchyně, ano často i z jizby. S počátku bývaly jen z vepřáků, po r. 1848 stavěly se též z kamene a z pálených cihel.

U vchodu bývala řezárna na sečku, v níž bývalo také pacholkovo lůžko umístěno. Dobytek byl uvázán k silnému dubovému korytu (hrantu). Stání bylo vydlážděno dubovými fošnami. Strop byl žerd'ový a shora omazaný.

Vedle chlévů bývala maštálka pro vojenské koně po Čas stálého ubytování vojska. Nebylo-li v osadě vojsko, uschovávalo se v ní všelike nářadí neb chovala se tam hřibata a telata.

Konečně následovala často výměnkářská chaloupka s jedním okýnkem do dvoru a s jedním do zahrady.

Nebylo-li výměnku, přiléhaly ke chlévům koňským a kravským chlivky pro vepřový, dobytek, zbudované ze dřeva a omazané válkou. Nad nimi mívaly slepice své kurníky a holubi své holubníky. V pozdější době hotovily se pro vepře, určené k* zabití, dřevěné krmníky bez mazu, jakž je dosud na dvorech nalézáme.

V sousedství zahrady mívaly své místo kůlny pro vozy, brány, pluhy a jiná nářadí hospodářská. Na 4 dubových sochách, v zemi upevněných, spočívala beze stropu střecha. Místo stropu položeny dlouhé žerdě, tvořící patra, na něž kladlo se seno a jiná píce.

Uprostřed zahrady, někdy také na konci jejím stávaly dřevěné stodoly, jejichž vazba spočívala na sochách v zemi upevněných, prostor mezi nimi vyplňovalo sroubení žerdové aneb hůlkové. V druhé polovici 18. století hotovilo se sroubení z tesaného dřeva a sochy zapouštěly se do silných dubových podvalů, Čehož vzory dosud tu a tam ještě nalézáme v Napa jedlích i v okolí. Když však časem ubývalo lesů a dřeva, nahrazeny žerdě a hůlky prkny, dubové sloupy zděnými pilíři. V druhé polovici 19. století, stavěny již většinou z tvrdého materiálu.

V nejstarších dobách neznali jiné kryty na střechy než slaměné došky. Proto řádily také časté požáry, které strávily celé neb skoro celé osady. Vyhotovení nové střechy po ohni netrvalo pak dlouho. Vrchnost dovolila i v létě poddaným nasekati v panském lese potřebného dřeva na krovy, podkrovnice, příčky a laty, kůra za syrová oloupala se ze dřeva, silnější kusy se trochu přitesaly a v krátké době byla vazba hotova. Všichni domácí zúčastnili se dle sil a schopností svých práce, přišli pomáhati též příbuzní a známí z osady i z okolí. Jedni pracovali na vazbě, druhí hotovili došky a v několika dnech byla chaloupka opět pod střechou. Nebylo tenkrát pojištění, ale lidé si v takových případech více pomáhali, soused sousedu a obec obci.

Dvory netěšily se valné péči hospodářů. Louže nebo hnojůvka rozlévala se po dvoře; hnůj házel se na hromadu, kdež na slunci plesnivěl, aniž napadlo komu, polévati jej hnojůvkou zadržanou v náležitě upravených hnojištích.

Bohužel dosud tu a tam podobný nepořádek v našich vesnicích nalézáme ba i v samých Napa jedlích.

Za tohoto stavu nebylo možno pořizovati studně na dvorech, nýbrž na ulicích před domy společně pro celé ulice. V novější době, kdy věnována většinou větší péče úpravě hnojiště, množí se i na dvorech studně.

Od pradávna dbáno o to, aby každý dům měl svou ovocnou zahradu, v níž nejlépe daří se švestkám. Ušlechtlejší druhy nemají dlouhého trvání, brzy zrakovatí, zvláště přesazené do našich zahrad ze štěpnic různých školek. V novější době věnuje se značná péče pěstování zeleniny a částečně i květin. Počátkem století 20. začal okrašlovací spolek za přispění obce vysazovati po ulicích stromořadí a to v užších ulicích kůlové akáty a hloh, každého roku ostříhovaný, v širších pak vysokokmenné lípy, javory a pod. Kaštany kolem kostela a u zámku pocházejí z dob dřívějších.

Dokud se honival dobytek na pastvu, nebývalo na ulicích napajedelských valné čistoty. Blyštěly se tu kalužky a bublávaly potůčky. Rozhraní století 19. a 20. způsobilo i v této věd změnu k lepšímu. Dobytek nechával se ve chlévech, přestal roznášeti hnůj a moč po ulicích, kanalisace a dláždění srovnaly louže, příkopy a rázné jámy.

61. Život v rodinách za dob robotních.

Za dob robotních žil dospělý syn, třeba i ženatý, s rodiči v jednom bytu, pracoval na gruntě jako čeledín a čekal 10 i 20 let, až mu popustil otec grunt. Nazýval se čekancem a jeho manželka nevěstou. Když pak se odebral otec na výměnek, zacházelo se s ním šetrně a nic se nepodniklo bez jeho rady a souhlasu. Kdo ubližoval rodičům, tomu se každý vyhýbal a při každé příležitosti musel vyslechnout výčitky, že zle zachází s rodiči.

Grunt dostal obyčejně jen jeden syn, ostatní sourozenci, svobodní i ženatí, bydleli s ním pohromadě, živíce se při jeho stole aneb bydleli na dvoře jako podruzi ve zvláštní chaloupce. Hospodář řídil všechny práce a přikazoval je jednotlivým členům rodin, bydlících společně ve stavení.

Poměr mezi hospodáři a čeledí býval srdečný a laskavý. Neposlušného čeledína potrestal hospodář dle svého uznání, Špatné pověsti požíval čeledín, který měnil často službu. Provinil-li se kdo proti mravopoctnosti, byl odsouzen k pranýři a posléze, nepatřil-li do obce, vymrskán z obce metlami neb pruty.

Pracovalo se od božího rána do tmavé noci. V zimě vstávali již po 4. hodině. Pacholek pak vykřesal ocílkou a křemínkem jiskru do hubky neb troudu, chytla-li hubka, hodil ji dívce na zem. Ta ji zamotala do kousku koudele a točila tím v ruce tak dlouho až se koudel rozhořela plamenem. V té chvíli hodila ji na zem, rozžala od ní kousek slámy a od této lampičku s konopným olejem. Kouře bývalo k zalknutí. Později připravovali si třísky, namočené v síře, které pak rozžihali od tlící hubky. Odtud pochází název nynějších sirek — sireček.

Světlo udělali bylo první ranní prací v domě. Poté šli mužští do »maštale« řezat sečku a česat koně, děvečky založit kravám slámy, načež zasedly ke kolovratům.

K 7. hodině posnídali kmínovou polévku, syrnici s chlebem, zelí se zemáky neb s chlebem, chléb s tvarůžky neb sýrem a podobné a šli pak každý po své práci. Buď mlátili a ženy předly aneb odebrali se na vykázanou sobě robotu.

V poledne sešli se opět ke společnému obědu, pojídající polévku z uzeného masa, zasmaženou neb houbovou, šišky s máčkou a uzeným masem neb maštěné a trnčené, koláče, vdolky a podobné pokrmy.

K večeri mívali zelí, omáčku se zemáky aneb s chlebem, někdy po kousku klobásy neb uzeného masa, jelita s kroupami, též mléko s kaší. Po večeri předlo se ještě asi do 10 hodin.

V létě již po 4. hodině vytruboval pastýř a práskal bičem po návsi, vyzýváje tak děvečky a dospělé dcery, aby vyhnaly dobytek na pastvu. Běda dívce, která neměla v tu dobu ještě podojeno! Musela doháněti dobytek za pastýřem k nemalé své hanbě a veselosti chasy, která se jí vysmívala, že zaspala.

Koně pásávali se ve dne v noci. Bylo-li jich třeba k tahu, bylo třeba několika mužských, aby je zatáhli do provazu, při čemž se pořádně zapotili a prohnali.

Když pastýř odehnal, šel každý po své práci dle příkazu hospodářova, ženské obyčejně na trávu na úhořiště neb do obilí.

K 12. hodině přihnat pastýř krávy, které děvečky podojily, Koně pustili se opět na pastvu, kdež však za horka shlukli se někde do stínu, ohánějíce mouchy ocasem neb hřívou. Lidé zasedli k obědu, pojídajíce zasmaženou polívku nebo houbovou, vařené mléko, šišky maštěné neb tvarohem posypané, metyji, kaši s hrachem a kroupami, pečivo.

Hovězí maso a polévka bývaly pravidelně jen v neděli. Piva popřáli si jen zámožnější o větších svátcích. Odpoledne pokračovalo se v práci až do západu slunce, načež scházivali se k večeri, pojídajíce obyčejně mléčná jídla neb vaječná.

Ke svačině nosila hospodyně neb poslala po někom dělníkům chléb se sýrem, s kvašenými okurkami, ovocem, kýžku a podobné. Často brávali si to již z domu.

Obvyklou prací v zimním období bývalo mlátiti obilí a voziti je na trh, dělali v lese dříví a odvážeti je a u ženských přásta. Na jaře pak nastaly oračky, setí ječmene, ovsu, prosa, konopí, vikve, hrachu, máku, v pozdější době i sázení zemáků a vyvážení hnoje.

Když jarní polní práce se uspořádala, dělaly se došky, pospravily se střechy, upevnila se kalenice pazdeřím, vylepšily se ploty zahrad, daly se do pořádku cepy, topora, žebřiny, klanice, bočnice a podobné hospodářské věci. Nastala doba sečení luk, sušení, svážení sena, úprava cest polních a dělání příkopu.

Konečně uzrálo obilí. Byly tu žně, doba sklizně, toužebně očekávané rolníkem. Vše žalo se srpem či kosákem. Dobrý žnec měl sežati za den půl měrice země neb kopu obilí.

Sotva sklizeno obilí, již podmítalo se obilí. Ženské zatím trhaly poskoně konopě, močily a třely je. V pozdějších měsících podzimních oralo se na setí, sklídily se Otavy a zasely oziminy. Ženské dokončily svou práci v konopích, vytrhavše hlavaté konopě, jež pak mlátily, močily, třely a česaly. Sklidilo se ještě zeli, též zemáky, polnačka řepa a přeoralo se na ječmene. Byla-li příhodná doba, vyvezly se hnoje, ne-li, mládlo se cepy obilí. Dle počtu mláticích ozývaly se z mlatů zvuky cepů, zarýmovaných do různých říkadel jako ku příkladu: Buchta v peci, chlib na peci při 4 mláticích. »Prase kvičí v peci, prase kvičí v peci«, při 5 mláticích. »Ten třetí do smeti«, při 3 mláticích atd.

Neurodily-li konopě, naříkali lidé, jak prý budou živi.

V zahrádkách zryt kousek země na zeleninu, jako jest salát, okurky, špenát, cibule, česnek a podobné.

Vrchnosti nařizovaly obírat housenky pod pokutou jisté dávky vosku, obyčejně dvou liber.

Obdělávání polí bývalo primitivní, jednoduché, jak jednoduchým, primitivním bývalo také potřebné k tomu nářadí jejích. Pluhy s radlicí železnou a s krojidlím, s kolečky valnými, brány s hřebíky dřevěnými, se železnými jen pro těžší půdy. Orávalo se mělko. Obilí bývalo plno pýře a různé plevy. Rýče byly dřevěné, železem okuté, vidle dřevěné ze samorostlého dřeva. Místo řetězů užíváno provazů, spletených z březových prutů aneb lýka. Vozy mívali obyčejně dvojí: a) Valné se samorostlou dřevěnou obručí kol bez ráfu místo nynějších loukotí se špicemi pro práce domácí; b) kuté vozy s ráfy železnými pro vzdálenější robotní jízdy, jako pro dřevo do hor, přípraze vojenské, pro jízdy po kamenitých cestách. Mimo to byly v každé selské domácnosti motyky, srpy, kosy, pantoky, sekery, pořízy, dlátka, nebozezy, pilky. Nikde nescházela stolice, na níž pořízem strouhali si potřebné dřevo. Vždyť značnou část svých potřeb pořizovali si sami. Kdo nedovedl udělati si sám žebří, klanice, cepu a podobných věcí, nestál za nic.

Dobytka chovalo se hojně, vždyť »dobytek — statek«. I hořeří napajedelští vyháněli dobytek na pastvu, což možno vysvětliti si též tak, že zámožnější dávali jim k chovu jednotlivé kusy dobytka na určitou dobu, trvající někdy i několik let, než bylo těch kusů třeba pro odrostlé děti.

Trochu větší sedlák v našem kraji neobešel se bez koní neb aspoň volů, jichž potřeboval k obdělávání vlastního pole i na práce robotní. Pošel-li mu tažný dobytek, byla mu sice na čas přeměněna jetá robota ve pěší, ale musel co nejdříve opatřit si tažný" dobytek. Jinak byl vězněn.

Co lepšího, dávalo se koním. Krávám zůstaly jen sečka a plevy. Koně krmívali se v zimní době třikrát denně, krávy jen dvakrát a to ráno a večer. Dle toho také vypadaly a dojily, že museli lidé často sýra máslo kupovati od vrchností pro domácí potřebu. Již v březnu zely hůry prázdnotou. Čekalo se na první vypuklé travičky, aby se vyhnal dobytek na pastvu aneb nasbírala se dost malá nůše po poli a mezích. Již v polovici dubna honil se dobytek na pastvu bez ohledu, je-li země mokrá a zdupá-li se trávy více než se spase. To bývalo také příčinou hojných sporů mezi podsedníky, 1,2 a 1,4 lániky. Od jara do prvního sněhu dlel dobytek na pastvišti, tažný ve dne v noci, krávy ve dne. Jen za deštivého počasí nechával se ve chlévech, kde z hladu požíral i podestlanou slámu.

I vepřový dobytek vyháněl se na pastvu. Byl chován jednak pro domácí zabítí v době zimní, jednak pro odprodej. V zimě dostávaly hladné svině třikrát denně — ráno, v poledne a večer — teplý nápoj, pomýje s troškou rezných otrub, važené řepy neb pozadku nějakého, obyčejně prosného. Krmným kusům dostalo se již teplé vody s ječmenným šrotem a se zemáky. Pro výkrm určovaly se teprv dvouroční, kusy. V prvním roce bývaly hladnými. Trochu větší sedlák zabil si ročně 2 kusy, z nichž jeden obyčejně padl na všeliká podarování a zabijačkové hostiny, k nimž seznání příbuzní a známí. Menší rolník spokojil se aspoň s jedním zabitým kusem.

Často dávala vrchnost poddaným k chovu i své kusy vepřového dobytka, jež pak vykrmené museli jí vrátiti.

Dvůr hemžival se drůbeží, nejvíce slepicemi a husami, méně již kačenami. Velká péče věnována byla chovu hus, aby našetřila hospodyně peří pro dorůstající dcery. Bohatě vystlané lůžko bývalo její chloubou, jak zase pěkný kůň hospodářovou. Pozadní ječmen nechávan drůbeží. Husy pásávaly se na návsi, odkudž často zatoulaly se na pole do obilí, z čehož pocházely spory.

V některých obcích najímali si občané zvláštního pastýře »husáka«, jenž zahnal husí stádo někam na pastvu, zvláště na vyrostlou mlad' polní, když obilí bylo sklizeno a strniště převrhnuto.

Bez dovolení vrchností nesměli se sice mladí lidé ženiti a vdávati, aby přiřazením na cizí panství neubývalo jim robotného lidu, ale jindy zase nuceni bývali mladí lidé k obopolnému sbírání sňatkovému, aby robotníků přibylo. Dne 6. ledna 1678 dán Václav Obešlík z Napajedel do arestu, že se nechtěl oženiti. Propuštěn byl na svobodu teprv na slib, že do příštích provodov se ožení, začež zaručil se Tomáš Konečný a Vojtěch Slezák.

Věno vdávajících se dcer záleželo zprvu v dobytku, šatstvu, peřinách a náradí. Teprv v druhé polovici 18. století zaváděno bylo také peněžité věno. V prvních dobách svého vzniku pohybovalo se v mezích do 100 rýnských, počátkem 19. století stouplo u podsednických dcer do 400 zl a u pololánských na 1200 zl šajnů. Po roce 1830 setkáváme se někde s věnem podsednických dcer až 600 zl, pololánických až 2000 zl šajnů, po roce 1840 s 1000 zl u podsedníků a s 3000 zl šajnů u pololánků.

Jak po odstranění roboty rostly zisky z draze prodávaných obilnin, dobytka a podobných produktů zemědělského hospodářství, v tom poměru vzrůstalo také věno rolnických dcer.

Nízké, nezdravé byty, nedostatečná strava při vysilující práci robotní a nedostatek lékařské pomoci v době nemoci měly za následek poměrně větší úmrtnost než v době nynější. Zvláště nakažlivé nemoci řádily mnohem zhoubněji. Největší starostí příbuzenstva bývalo, aby pacient neumřel bez církevního zaopatření a posledního pořízení o svém majetku.

Zemřelému muži zvonívaly se na skonání 3 verše, Zené fen dva, což zachovává se dosud. Třetí verš odzvonila prý si za živobytí svého klíči, jež nosívala obyčejné zavěšeny kol pasu na Šňůrce.

62. Napajedla za světové války.

a) Přípravy k válce a hospodářský stav na počátku jejím.

Od prusko-francouzské války r. 1870 nahromadilo se mezi velmocenskými státy příliš mnoho -sporných otázek, hrozících výbuchem každou chvíli. Bylať to snaha Německa dostat se přes Vídeň a Cařihrad do Bagdadu a k Perskému zálivu, odkudž by pak podkopávalo vliv Anglie v Indii; snaha Rakousko-Uherska a Ruska uplatnit svůj vliv na Balkáně, kamž posílhalala i Itálie, snaha Francie dostat zpět Elsasko-Lotrinsko a jiných více zřejmých i utajovaných snah a přání.

Bylo zřejmo, že všechny tyto sporné věci nedají se rozluštit diplomatickými vyjednáními, nýbrž jen zápasem sil vojenských — válkou.

Proto zbrojilo se na všech stranách a chystalo se k velkému zápasu světovému, do něhož skutečně byla zapletena celá zeměkoule a v němž bojovalo se na zemi, na vodě, pod vodou i ve vzduchu.

Cím více schylovalo se ke světové válce, v níž hodlaly velmoci ukázati svou prestiž, tím více bylo i v obcích jednotlivých pozorovati, že se chystá něco neobyčejného. Směřovaly k tomu všeliké zákony, vládní nařízení a různá jiná opatření. Mobilisovaným úředníkům započítána doba, v mobilisaci strávená, do postupu zákonem ze dne 25. ledna 1914; počet branců zvýšen v Rakousku o 5600 mužů na 94.694 mužů a počet zeměbrany o 4.580 mužů na 28.297 mužů. Učiněna opatření pro případy přenosných nemocí a zřízeny při nemocnicích Školy pro ošetřovatelky nemocných. Uloženo obcím, úředníkům a všem veřejně postaveným osobám spolupůsobiti při zákonech obrany země a setrvati při práci jim svěřené až do odvolání nadřízenými úřady. Civilní osoby podřízeny vojenské soudní moci pro trestné činy z velezrady, rušení veřejného pokoje, vzbouření, poškození dopravních prostředků, loupeže, vyzvědačství a podobných činů. Omezuje se vydávání pasů přes hranice, zakazuje se doprava periodických časopisů do Rakousko-Uherska ze Srbska a Ruska, zavádí se úřední prohlídka poštovních zásilek a jich otvírání. Zapovězeno otiskovati v novinách vojenské zprávy, které nebyly vydány válečným tiskovým stanem armádního vrchního velitelství nebo tiskové kanceláře ministerstva vojenství. Styk telegrafní a telefonní omezen a podroben dozoru státnímu. Omezeny vlaky osobní dopravy a zavedeny místo dosavadních krátkých dlouhé s mnohými vozy. V obchodech s potravinami omezen klid nedělní a sváteční a učiněna vhodná opatření i ve věcech peněžních, zvláště ve splácení dluhů a vybírání peněz z ústavů.

Jednotlivci, zvláště vyšší šarže, dostávali vyzvání, by se účastnili různých cvičebných kursů; posléze telegraficky byli povoláni ku svým vojenským oddílům aneb uvědomeni a vyzváni, aby byli připraveni na zavolání v každou chvíli.

Když pak byl 31. července 1914 vyhlášen válečný manifest a mobilisace byla nařízena, nastal veliký shon po různých předmětech denní potřeby, obchody se vyprazdňovaly, lidé běhali po obchodech a skupovali do zásob. Posléze nedostali ničeho, buď že opravdu nebylo zboží aneb že je obchodníci uschovali z obavy, aby z cista jasná neocitli se v prázdném vyprodaném obchodě, nemajíce naděje na nákup nového zboží, leda snad za ceny velmi zvýšené, kdežto oni by byli vyprodali za ceny mírové, nižší.

Tu musela zasáhnouti do věci vláda. Vydala nařízení, jímž politické zprávy zmocněny vykonávat občasné soupisy zásob potřeb denních pro lidi i zvířata a stanoviti v dorozumění se znalci ceny různých nezbytných životních potřeb, aby se omezilo aspoň Částečné lichvaření. Na překročení těchto nařízení stanoveny tresty vězení od 1 měsíce do 1 roku a pokuta až 2000 K, při opětovném zdražování vězení 1 roku a pokuta 20.000 K. Podobně trestání i rozšiřovatelé poplašných nepravdivých zpráv na oklamání obecnostva. Tak octlo se mnoho výrobců a obchodních živnostníků pro přestupky podobného rázu před úřady a soudy, jímž tímto způsobem přibýlo mnoho práce.

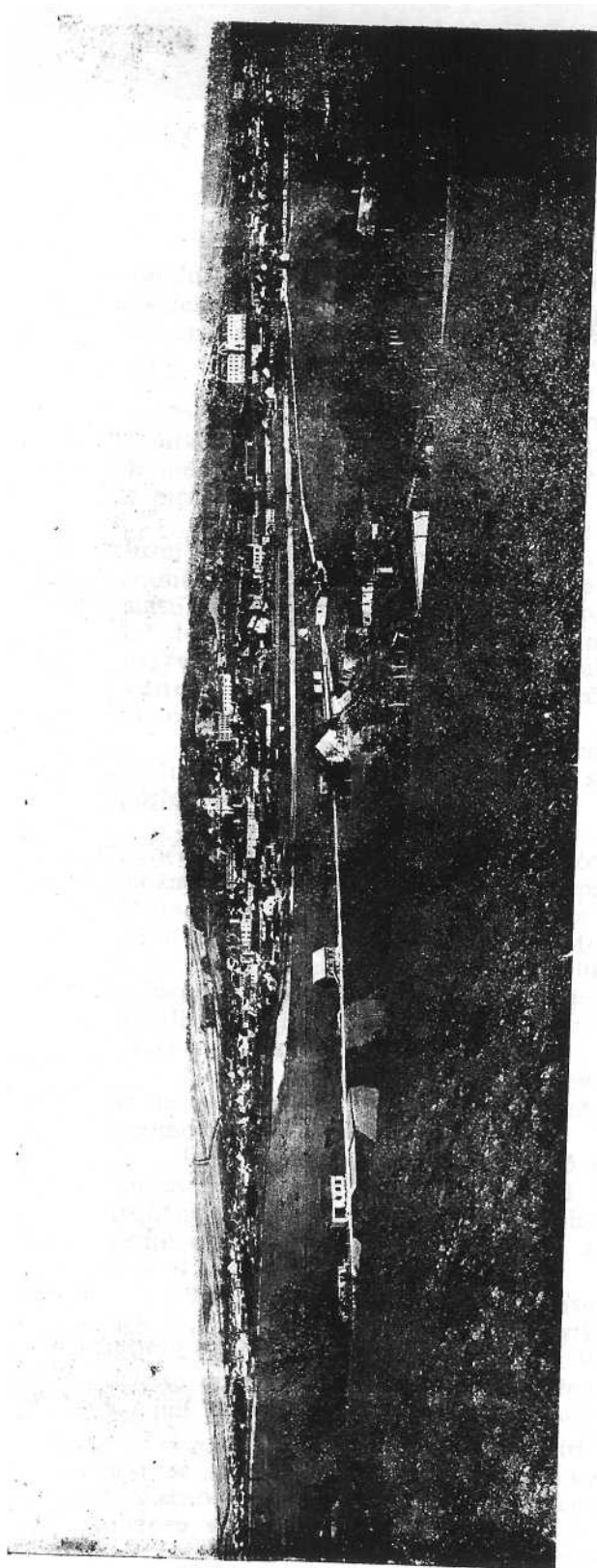
Vyhláškou mobilisace nařízeno dostaviti se k příslušným vojenským tělesům všem osobám, jež již dříve byly dostaly určovací nebo svolávací lístky pak všemu mužstvu do 38 let, jež sloužilo ve vojsku, loďstvu, zeměbraně neb četnictvu, také všem v roce 1914 nově odvedeným a všem povinným ke zvláštním službám válečným dle pokynů představenstva obce.

V důsledku toho hrnuly se zástupy mužů s kufříky na nádraží, kdež nastaly výjevy bolestného loučení, mnohý z nich nespátřil více svého domova a svých milých nebo vrátil se jako invalida. Mimo to vyslalo město Napajedla z rozkazu okres, hejtmanství v Uh. Hradišti čtyři dvojspřežní nákladní vozy s koni a vozky, jež dodali cukrovar, pivovar, ve kterém se téhož roku již nevařilo pivo, nýbrž jen sladovalo, lesní úřad a speditér Spiro za nějakou odměnu. K opevnění města Vídně vyslal kromě toho cukrovar ze dvorů, jež měl v nájmu od Baltazzich a Šternberků, ještě 5 povozů. V roce 1915 vysláno odtud na přípruž 6 rolnických povozů a 5 psí potahů řeznických.

Tak v prvních dnech mobilisačních krátce přede žněmi neb na počátku jich odešlo z Napajedel 120—200 mužů. Aby se předešlo hospodářské — žňové katastrofě, zřízeny dle nařízení císařského a ministerského ze dne 5.srpna 1914 v obcích převahou rolnických žňové komise, jejichž úkolem bylo pečovati, aby všechna úroda byla s polí sklizena a aby všechna pole byla připravena pro další osetí. Aby se toho dosáhlo, uloženo všem osobám mužským i ženským, práce schopným a jinými pracemi nezaměstnaným, za povinnost, chopiti se práce, kterou jim tato komise přikázala, po případě dáti k tomu své potahy. Také byli puštěni domů mnozí záložníci a domobrana, aby uspořádali svá polní hospodářství. Ale již 22. srpna 1914, když po prvních srážkách s Rusy a Srby nastaly v řadách rakouské armády četné mezery, byli tito dovolenci znovu povoláni ke svým vojenským tělesům a s nimi všichni domobranci do 42 let, pokud nebyli již ve službě vojenské.

Roku 1914 nezůstalo v Napa jedlich nic nesklizeno a nic neoseto. Ale huře bylo roku 1915, jelikož pro nedostatek pracovních sil a pro velmi deštivé počasí v měsících podzimních $\frac{1}{3}$ pozemků nemohla se oseti oziminami a sotva 1,2 polí byla zorána pro jarní setbu. Situace byla hroživější, že odešlo mnoho hospodářů ve stáří do 50 let a že ubylo i potahů, jelikož mnozí odprodali před svým odchodem na vojnu značnou část tažného dobytka. Náhradou za tento úbytek byli větším hospodářstvím přidělováni na polní práce zajatci a občas puštění jednotliví muži na dovolenou pro polní práce. Někteří dostali se tímto způsobem domů častěji, ba mnozí toho zneužívali, nemajíce žádných pozemků neb jen nepatrné kousky, kdežto jiní za celou dobu války nedostali se domů, i když toho sebe více potřebovali. Inu, neuměli si barevnými obrázky — třeba i ušpiněnými — klobáskami, moukou, slivovicí a podobnými tretkami získati vlivných strýčků aneb se jim to přes všechny oběti nepodařilo.

Aby se získalo pro chleboviny více plochy, omezeno bylo již r. 1915 pěstování cukrovky až do 30 proć. plochy, dříve cukrovce věnované. Bylť to následek blokády Německa a Rakouska dohodovými státy, aby se sem nemohlo nic dovážeti z ciziny.

Napajedla: Celkový pohled.

Abnormální sucho a záplava myši v zimě r. 1914/15 způsobily špatnou úrodu ozimin. Ani jarní měsíce nepřinesly vydatnějších, vzrůstu rostlin tak potřebných srážek. Pouze březen v první polovici své přinesl 78 mm t. j. 78 litrů na 1 m² plochy, v dubnu však napršelo jen 35,1 mm a v květnu 24,2 mm, v červnu 43,4 mm., Teprv bouřkové deště červencové vydaly 77,7 mm a srpnové 184,6 mm. Tímto suchem v jarních měsících utrpěla značně úroda roku 1915. Mnohé zemědky vzcházely teprv po červencových bouřkových deštích. Při sklizni pak bylo zasednutých zeměků velikosti ořechů hojně, ale na pytle a váhu nenahradily ani semene vysázeného. S obilninami a píceňinami nebylo lépe.

Aby za těchto vyhlídek na žně státní správa vystačila se svými zásobami do žní, vydávala všeliká nařízení o způsobu mletím míchání různých druhů mouky, vydávány listky jako poukázky, kolik každá osoba smí Čeho snísti neb spotřebovati, záviděny soupisy zásob a rekvisice, jež konány dům od domu, zvláště u rolníků a obchodníků potravinami. Listky toho druhu nazývaly se chleбенky, moučenky, cukřenky, petrolejenky atd. Podobných »enek« měli lidé slušné zásoby, leč marně s nimi chodili z obchodu do obchodu. Nikde ničeho nebylo.

Poněvadž byli obchodníci v podezření, že zboží schovávají a že protečně si při prodeji jeho počínají soustředěno vydávání všech životních potřeb od ledna 1916 v radnici.

Nejvíce obléhány bývaly mlýny, zvláště v noci, zemědělci chtěli tajně si něco semlít, jiní opět tajně si něco přikoupiti, když na enky nebylo možno nikde ničeho dostati nebo nepatrný příděl tento pro rodinu nestačil. Denně plížily se celé proudy lidí s ranci podél Moravy od mlýna u nádraží, aby rozjely se až k Vídni a k Mor. Ostravě. Konány sice na nádražích a ve vlcích přehlídky baťochů a balíků, ale bylo-li zjevno, že nejedná se o čachrování s těmito věcmi, nýbrž jen o výpomoc v nouzi, neviděli a neslyšeli přihlížitelé. Jinak se vše zabavilo a prodávající i kupující stihly velké tresty pokutami neb vězením.

Nemalé potíže byly těž s pícováním dobytka. I tu bylo třeba omeziti se na menší dávky neb sáhnouti k různým méně cenným náhražkám, listí stromovému a podobným.

Jelikož za trvalého sucha r. 1915 pícniny se vyvíjely a málo nerostných součástek do sebe pojímaly a jelikož nebylo možno poskytnouti dobytku patřičného zrna, dostavovalo se u něho dosti hojně měknutí kostí. Krmení listím a podobnými náhražkami bylo zřejmo na dobytku, vyhlížejícím jako kost a kůže.

Přece však nalezlo se při soupisu dobytka v dubnu 1925 v Napa jedlích celkem 473 kusů hovězího dobytka proti 385 roku 1914 a vepřového dobytka 360 kusů proti 154 roku 1914. Vzrůst tento vysvětluje se tím, že mnozí dali se do chovu dobytka z obavy, že nedostanou nikde masného ani mléka, jiní pak v naději na pěknou tržbu, jelikož dobytek v ceně stoupal.

I v peněžnictví bylo třeba učiniti některá vhodná opatření, aby zamezilo se ustrašenému lidu bezhlavé vybírání vkladů z peněžních ústavů. Nařízeno vyplatiti najednou jen určitou v procentech stanovenou částku obnosu vloženého.

Nejvíce vybírali své úspory z lepších let dřívějších byli nuceni zaměstnanci, odkázání na pevný měsíční plat, jelikož životní potřeby neustále se zdražovaly, kdežto příjmy jejich ustrnuly na mrtvém bodě, jest-li nevyschly úplně.

Naopak výrobní třídy mohly nejen přizpůsobovati své prodejní ceny kupním, ale mnozí z nich — zvláště zemědělci — tržili pěkné peníze za dobytek a obilí pod rukou prodávané. Peněžní ústavy zaplavovány posléze penězi, jimiž spláceny různé hypoteční i směnečné dluhy. Nastala doba, kdy nechtěly vkladů ani přijímati, nemajíce na ně odbytu úvěrového.

b) První vlaky s vojíny a péče občanstva o ně.

Když se rozzuřila litice válečná nejen se Srbskem, ale i s Ruskem, přejížděly u nás vlaky s vojskem rakouským i německým brzy na jih k Srbsku, brzy na sever k Rusku. Tu občanstvo, chtějíc mu projevit svou soustrast i náklonnost a ulehčit v jeho útrapách, donášelo mu k vlakům na nádraží různé potraviny, kuřivo, vodu, limonádu, lihoviny, pivo, víno a jiné věci podobné. Bylať k tomu účelu zorganizována v Napa jedlích celá společnost dam, která přijímala od jednotlivců i rodin různé takové dárky na materiálních i penězích, vařila na nádraží černou kávu a čaj, ohřívala uzenky a podělovala pak vojíny příjíždějících vlaků. Nejraději sáhli podarování po kuřivu, o ostatní hrubě nestojíce. Vzali i jiné věci, aby dárce neurazili, ale vylili neb vyhodili je oknem na druhé straně vozu. Tak plýtvalo se potravinami a kuřivem od srpna do října 1914 včetně. Konečně úřady samy vidouce toho bezúčelnost, zakázaly to. Četní jednotlivci nesouhlasili sice s touto akcí jako zbytečnou, ale byli morálně donuceni účastniti se jí, neboť mezi uvědomělejšími českými lidmi zdejšími plížili se všelici »vlastenci« smýšlení německého, pasouce po každém jejich slově, projevu, kroku a skutku, aby mohli z toho vytlouci nějaký materiál, na základě čehož by je očernili u tirádu politických a vojenských. Tak dostal se ne jeden český člověk pro neodůvodněné udání k výslechu k politickým úřadům nebo byl z čistajasna, ač vyreklamován, povolán k vojenské službě. Po jiných podobných občanech slídili dle pokynů oněch »nadvlastenců« tajní policisté. Po delší době marného slídění dali detektivové smečce nadpatriotů najevo, aby jich neobtěžovali napajedelskými klepy a neodvraceli od vážnější práce v krajích, kde slídivosti jejich jest více třeba.

Převážení vojska a válečných potřeb způsobilo častější zastavení dopravy civilních osob i potřeb životních, pročez vznikal nedostatek různého zboží a vzestup cen.

Když zastaven dovoz čaje, nařízeno státní správou Školám a obcím sbíratí pro vojsko listí ostružinové a jahodové jako náhražky Čajové. Napajedelské děti nasbíraly a odeslaly ho přes 1 metr. cent.

Také nařízeno sbíratí na pletivo kopřivové lodyhy a listy, různé plodv na získání olejů jako: jeřabiny, plody hlohové, šípkové, dřínové, kaštanové, lipové, javorové, slunečnicové, okurkové, různé pecky, dary peněžité i věcné od prádla, prostředky proti hmyzu. Školám též nařízeno, aby děvčata zhotovila vlastníma rukama neb jinak získala druhy prádla pro vojíny. Napajedelská škola odvedla k tomu účelu žákyněmi zhotovených 13 košil, 39 kuklí, 5 šálů, 4 ručníky, 18 obvazů, 52 párů ponožek, 28 párů onucí, 42 párů nátepníků, 15 párů rukavic, 191 nákolenic 1600 párů papírových ponožek, celkem 2660 kusů neb párů a přes 10 kg cupaniny. Roku 1916 zhotovily žákyně napajedelské ze 20 kg vlny různé části teplého oděvu, jež pak rozvážely vlaky rakouským vojínům a zajatcům. Vojínům v poli na frontě dostal se mnohý takový balíček s dárky, leč zajatci naši namnoze neměli toho potěšení.

c) Zásobování obyvatelstva.

Aby se zajistilo stejnoměrné zásobování vojska i civilního obyvatelstva, vydáno nejen nařízení o zákazu vyvážeti do ciziny, ale upraven také odprodej dobytka, jeho porážka a požívání masitých pokrmů. Bez úředního svolení nesmělo se tele domácího původu s počátku do 6 měsíců stáří, později do 2 let zabíti. Podobné chráněny břeží krávy, jalovice a prasnice. Prasata do 40 — 60 kg nesměla se vůbec zabíjeti, vyjma nucené porážky, čímž ponechána v této věci jakási zadní dvířka, jimiž přece nějaké to maso přišlo občas

na trh a mezi lid. Nákup hovězího dobytka a telat povolen jen osobám, zvlášť k tomu legitimovaným.

Prodej masa a podávání masitých pokrmů omezeny s počátku na 5 dní v týdnu; později na 4 dny, v srpnu 1918 jen na 3, pak 2 dny. Roku 1919 byly někdy celé týdny bez masa. V těch časech nastaly fronty kupujících před krámy řeznickými. Roku 1916 zakázáno prodávati surový lůj hovězí a skopový jako přídavek k masu, nýbrž odděleně na lístky »tučenky«.

Na podzim 1916 zřízeny komise okresní a zemská, jejichž úkolem bylo dohlížeti na obchod dobyt看, stanoviti každému okresu, kolik kusů dobytka měl měsíčně pro spotřebu odvésti; stanoviti též kvótu spotřeby masa pro civilní obyvatelstvo a vojsko. Pro nákup hovězího dobytka určeny nejvyšší ceny a to pro telata 280 — 320 K za 100 kg, pro jalovice, krávy, býky a voly 300 - 400 K za 100 kg. V lednu 1918 nařízeno stravovacím podnikům (hostinským a pod.), že jedné osobě nesmí se v poledne, večer neb přes den více poskytnouti než po 1 polévce, po 1 masitém jídle s příkrmem, 1 moučniku neb sýru.

I odprodej zastřelené -zvěře a nalovených ryb byl omezen. Ze zastřeleného množství muselo se 40 — 90 proc. zajíců a 1,3 jiné zvěře odvésti na místa vykázaná politickými úřady. Podobně bylo to s rybami. Štědrý večer slavíván v ty časy v Napa jedlích bez obvyklých ryb.

Již v říjnu 1914 byla zakázána výroba lihu ze pšenice, rži, kukuřice a bramborů. Také bylo v tu dobu nařízeno užívati k výrobě chleba po živnostensku jen mouky, smíšené ze 70 proc. pšeničné neb rezné a 30 proc. ječmenné neb kukuřičné mouky aneb bramborové kaše. I v prodeji mohla se objeviti jen takto míchaná mouka. Na rolníky a jejich mletí a upotřebení mouky se tato nařízení ještě nevztahovala.

V lednu 1915 nařízeno upotřebiti k výrobě chleba a pečiva mouky, míchané z 50 proc. pšeničné neb rezné a 50 proc. ječmenné, kukuřičné, ovesní neb bramborové kaše, což stává se i pro rolníky již závazným. V hostincích nesmělo se pečivo vykládati na stoly. Od února r. 1915 zakázáno vyráběti jiné drobné pečivo než kulaté žemle a od března 1915 zmizelo vůbec veškeré drobné pečivo na celé Moravě z trhu. Nesmělo se vyráběti. Děti v té době narozené až do doby popřevratové rohlíků neznaly.

V březnu 1915 nařízeno obchodníkům prodávati 1 osobě najednou pouze ½ kg mlýnských výrobků. Ale lidé tomu nadběhli. Všichni členové rodiny i rolnických domácností, majících nějaké zásoby doma, rozběhli se po obchodech a snášeli balíčky ½ kg domů. Z toho následovaly křik a stížnosti na hejtmanství od méně členných rodin a takových, které nestačily tohoto triku v čas využítkovati a proto ničeho nedostaly.

Jelikož příkaz prodávati jen míchanou mouku, sváděl prodavače k nepoctivostem, majícím za následek žaludeční nemoci, nařízeno v červnu 1915, aby každý druh mouky byl prodáván odděleně.

Kupující však byli povinni odebíratí nejen pšeničnou a reznou, ale i ječmenou neb jinou přísadovou a doma oba druhy smíchati. V obchodech musel býti každý druh mouky řádně označen, o čemž se přesvědčovaly úřední prohlídky, zv. létatí komise a přehmaty v té věci přísně pokutovaly.

Od srpna 1915 směly se po živnostenku vyráběti a prodávati jen bochníčky o váze 1 kg 40 dkg v ceně 48 h za 1 kg a od ledna 1916 bochníčky z mouky pšeničné a rezné do 80 proc. a jiné přísadové do 20 proc. v téže váze v ceně 44 h za 1 kg.

I cukrářům omezena výroba zboží jejich jen na 2 dny v týdnu a zakázáno jim péci z mouky pšeničné a rezné, z těsta kvasnicového a z másla. Rovněž zakázáno pekařům a cukrářům přijímatí od jiných osob něco k pečení, vyjma těsto chlebové.

Již v únoru 1915 zakázáno vyráběti slad z ječmene a nařízeno sladovnám sušiti kukuřici a všelikou zeleninu. Tak zmizela z hostinců dřívější

dobrá vyhlazená piva a milovníci piv otravovali se všelikými náhražkami. Posléze v Červenci 1915 bylo přece dovoleno dáti do piva trochu sladu. Ale výroba piva byla omezena s počátku na 75 proć později na 55 proć. dřívější výroby. Také* nálev piva omezen ve všední dny od 7 do 10 hodin večer, v neděli a svátky od 4 odp. do 10 hodin večer a to po půl litru jedné osobě v místnostech hostinských, přes ulici po 1 l. Na přestupky proti tomuto zákazu určena za trest pokuta 5000 K neb 6 měsíců vězení. Od září pak 1915 dovoleno nalévat ve všední dny 3 hodiny po sobě a v neděli 6 hodin po 1 litru jedné osobě uvnitř i mimo hostinec. Nařízení tato měla za následek, že lidé vařili si pivo doma sami dle různých receptů. Též mýdlo si vařili a obilí mleli, vlastně šrotovali na mlýncích ukradmo zjednaných. Roku 1917 byl i chmel nahrazen jinými látkami.

Ve všech odvětvích lidské potřeby hemžilo se konečně různými náhražkami všelikými výživnými prostředky, pečivovými prášky, náhražkovými směsmi potravin a chemických látek, z nichž většina byly Šmejdy na oklamání obecnstva a poškozující zdraví konsumentů, jejich prádla atd. Proto již v srpnu r. 1915 muselo ministerstvo vydati proti podobné výrobě vyživovacích prostředků přísný zákaz, trpící jen mýdlové prášky, papírové Šaty a takové výrobky, jež neměly přímého vlivu na zdraví lidské. Lid ostatně přestal sám i tyto věci kupovati, když se jednou napálil, zkaziv si prádlo neb octnuv se po dešti v cárech na ulici.

I výroba papíru byla omezena. V srpnu 1916 zakázáno bylo vyráběti dřevěný papír psací, tiskový balicí, z více než 50 proć. buničiny veškeré papíroviny. Skupován starý papír na výrobu nového. V březnu 1917 omezena byla výroba novinového papíru o 20-30 proc., v srpnu o 27—37 proc., v říjnu o 32—42 procent. Příděl vydavatelům novin dál se dle určitého klíče. Ale Čeští novináři nařikali si, že pro ně volen vždy menší klíček než pro německé.

Všechnu výrobu nejrozmanitějších potřeb, jich příděl a spotřebu ovládaly posléze přerozmanité ústředny s jejich »enkami«.

d) Vojenské odvody a přehlídky.

Zatím na bojištích — srbském i ruském a později i italském — ubývalo vojenského lidu. Jedni padli, jiní byli odvázeni do nemocnic nebo dostali se do zajetí. Aby se doplnily mezery, zařídila vojenská správa na listopad 1914 odvody a přehlídky ročníků 1878—1890, k nimž dostavilo se z Napajedel 65 mužů, kteří z největší části povoláni ke službě vojenské 16. ledna a v únoru 1915. Kdo při této prohlídce byl ještě propuštěn anebo super-arbitrací dostali se domů, povoláni k nové prohlídce v dubnu 1915 a již v květnu nastoupili službu. V červnu 1915 povoláni k odvodu narození r. 1897, z nichž odvedeno z Napajedel 30, z Napajedelska i se Zlínem ještě 307, z celého hejtmanství uh. hradišťského 1076, tito již v říjnu povoláni k vojenské službě. Kdo z ročníků 1878—1890 z jakýchkoliv příčin při prohlídkách byli ještě propuštěni, pak ročníky 1892—1894 byli povoláni k novým přehlídkám v květnu 1915. Z Napajedel dostavilo se jich 72 a nastoupili službu vojenskou v červnu a v červenci. V srpnu pak 1915 podrobeni přehlídkám domobranci ročníků 1865—1872 bez výjimky, zda sloužili již ve vojsku nebo ne, také někteří z ročníků 1873 a 1874. Nastoupili službu vojenskou již v lednu a v únoru 1916. Při těchto prohlídkách nařízeno uzavřít všechny obchody lihovými nápoji ode dne před prohlídkami až do 8. hod. dne po prohlídce. Ve městech mohla býti otevřena k tomu jen 1 místnost, sloužící ruchu cizineckému, v Napajedlích to byl hotel »Látal«. V říjnu 1915 byly opět přehlídky. V dubnu 1916 povoláni k odvodu ro-

zení 1898. Z 31 napajedelských odvedeno bylo 19. Co zůstali ještě z ročníků 1866—1897, byli k novému třídění povoláni v červnu 1916, nevyjímaje ani padoucníci stížené. Odvedení nastoupili pak službu vojenskou postupně v měsících srpnu, listopadu, prosinci 1916 a v lednu 1917. V lednu 1916 třídění domobranci ročníků 1892—1898, v únoru r. 1917 povolán k prohlídce ročník 1899, březnu 1917 ročníky 1882—1891, v květnu 1917 ročníky 1867—1871, 1893, v září 1917 ročníky 1897—1899, v lednu 1918 ročník 1900, v dubnu 1918 ročníky 1894—1899.

Kromě domobranců požadovány ke službě vojenské od obcí též výkazy řemeslníků a dělníků, jichž by se užilo k úkonům válečným. Následkem toho povoláno z Napajedel 48 mužů řemeslných a dělnických k různým pracím válečným — do různých dílen a továren, vyrábějících plyny, střelivo a jiné věci pro vojsko a válku.

Aby se nováčkům, nastupujícím vojenskou službu usnadnil vojenský výcvik a umožnil rychlejší postup, nařídila vojenská správa, aby mládež od 16 let byla podrobena potřebnému výcviku vojenskému. V Napajedlích u-jali se té práce »Sokol« a »Orel«.

Když posléze 28. října 1918 byla vyhlášena samostatnost Čsl. republiky, vše v armádě bylo rozvráceno a všude bylo plno zběhů, tak zvaných zelených kádřů, bylo nutno opět uvést pořádek ve vojsku a zjistit nejdříve jeho početní sílu. Vždyť Maďaři na Slovensku a Němci ve zněmčeném území vystrkovali růžky a zosnovali odboj. Proto nařízena v listopadu 1918 mobilisace ročníků 1896, 1897, 1898, shledávání důstojníků, sbírání po domech od zběhů zbraně, hledání schopní lidé k telegrafní službě. Vojíni, vracející se s pole, podrobeni lékařské prohlídce.

Nekázeň a rozvrat bylo lze pozorovati i na různých posádkách, jež na krátko byly ubytovány i v Napa jedlích. Leč houževnatému úsilí vedoucích činitelů podařilo se překonati všechny překážky a zavést ve vojsku pořádek, k Čemuž nemálo přispěly vojensky dobře organisovaní legionáři, vracející se domů.

e) Odsýpání, soupisy a rekvisice.

Blokáda německého pobřeží anglickým loďstvem zarazila všechn dovoz věcí každodenní potřeby i materiálu válečného a průmyslového. Proto snažila se státní správa uspořádati hospodářství uvnitř tak, aby se vystačilo s domácími surovinami, anebo různými jich náhražkami.

Již v listopadu 1914 nařízeno bylo obcím, aby se postaraly o dodávku obilí pro vojsko. Napajedla měla odvésti 25 q pšenice po 31 K, 40 q rži po 22 K, 15 q ječmene po 19 K 10 h, 100 q ovsa po 19 K obvyklé současné ceny. Jelikož však zdejší kraj pěstuje ponejvíce řepu a ječmen a jelilikož značná část pozemků zdejšího katastru jest obdělávána rolníky sousedních obcí, sehnalo se pšenice jen 7 q. Leč okresní hejtmanství v Uh. Hradišti naléhalo na obecní úřad, aby i zbytek byl sebrán a odveden. Po několikerých poradných schůzích složili rolníci i tuto část, ale obecní úřad musel přikoupiti 30 q rži po 39 K od Hospodářského družstva v Uh. Brodě jako náhradu rolníkům za odvedenou pšenici. Pšenice nebylo možno již ani v onom Družstvu ani jinde koupiti.

V únoru 1915 bylo nařízeno Napajedlům odvésti pro vojsko 100 q ovsa. Téhož měsíce uzavřeny císařským nařízením všechny zásoby obilí, od této doby nesměl nikdo bez povolení úřadů ničeho prodati, zpracovati, spotřebovati, zkrmiti aneb jinak s obilím naložiti, než úředně bylo nařízeno.

Zásoby mouky a obilí byly sepsány úředně a dovoleno bylo jich majitelům spotřebovati pro osobu měsíčně 72 kg mouky aneb 9 kg obilí, denně 240 g mouky aneb 300 obilí.

Při soupisu těchto zásob, konaném dne 28. února 1915 dům od domu, shledáno v 640 domácnostech se 2798 osobami pšenice 220-45 q, rži 514-93 q, ječmene 778-65 q, ovsa 1216,41 q.

Dne 20. března 1915 měli odsypati:

Napajedla	40,- q rži,	15,- q ječmene,
Karlovice	5,- » »	2,- » »
Komárov	3,5 » »	4,- » »
Košíky	2,- » »	0,5 » »
Kudlovice	10,- » »	4,- » »
Oldřichovice	10,- » »	6,- » »

Ale již dne 23. března t. r. žádalo opět okres, hejtmanství od Napajedel 10 q pšenice a 20 q rži a vyhrožovalo rekvisicí, nebude-li vyhověno. Obec se bránila a žádala o snížení předepsané kvóty. Také obrátila se na cukrovar, který měl v té době velkostatek v nájmu, o výpomoc. Něco konečně sehnala, ale rekvisici se přece nevyhnula. Podobný nátlak na obecní úřady činěn i v jiných obcích.

Ve dnech 2. až 5. dubna 1915 konány rekvisice ve všech obcích a zrekvirováno bylo v Napajedlích pšenice 25 q a v okolních obcích i s Napajedly celkem 1211,2 metr. centu, ječmene 4 q.

Dne 21. května sepsán v Napajedlích všechn oves, jehož shledáno u rolníků 9144 kg, u obchodníků 2275 kg a v hřebčinci 20.000 kg. Koní bylo tehdy u rolníků 72 a v hřebčinci 280.

První soupisy zásob v domácnostech konaly se tím způsobem, že přednostové rodin, ohlašovali je v městské kanceláři soupisovým komisařům, k tomu ustanoveným. Později chodily komise tyto s četníkem a posléze s několika vojáky po domech, samy prohlížely zásoby obilí, mouky a zemáků a pátraly, není-li někde něco uschováno.

Kdykoli byl strach před soupisy a rekvisicemi, vždy nastalo po domech přenášení zásob s místa na místo a uschovávání jich, čímž se mnoho zkazilo, zplsnivělo, ztuchlo, roztrousilo a jinak v niveč přivedlo. Ukládaly se zásoby obilní i moučné do postelí, pohovek, kamen, zakopávány byly do země ve stájích, stodolách, v průjezdech, v pokojích pod podlahu, vymýšlely se všelike komůrky a skryše s tajnými dvířky a podobné. Strach před vlastním hladem jest vynalézavý.

Mimo to musel rolník mít obilí a mouku také pro řemeslníky, kteří jinak nechtěli žádné práce vykonati, leč za obilí neb mouku. Není také divu. Vždyť za peníze ničeho nedostali a těžko kováři bušiti kladivem při hladovém žaludku. Též naléhali na rolníky s prosbami příbuzní a známí bezzemci o nějakou výpomoc obilím a moukou. Dost tedy bylo příčin k uschovávání. Běda však, našlo-li se něco ze zatajených skrytých zásob a byl-li příslušný komisař příliš po rakousku naladěný! Bez milosti bylo vše zrekvirováno a chudáku onomu nezůstalo ani špetky obilí a mouky v chalupě. Trapné to byly potom chvíle pro takovou rodinu. Rozumní však komisaři dbali, pokud jen to šlo, aby kraje naše nebyly příliš vydrancovány, aby tu zbylo něco i pro bezzemky, kteří pod rukou hleděli pro sebe něco sehnati.

V četných případech nebylo takového uschovávání ani třeba. Komise shledávši a sepsávši zásoby v domácnosti, vypočítala dle daných jí instrukcí, kolik bude potřebovati k výživě dotyčná domácnost do nejbližších žní, nadbytek pak zrekvirovala pro konsum vojska a ostatního obyvatelstva, jež nemělo pozemků. Často jednáno také v dohodě mezi komisařem a hospodářem, že totiž dovoleno mu odsypati stejné množství jiného druhu obilí, než se mu nařizovalo.

Od r. 1915 konávaly se soupisy osevních ploch v jednotlivých obcích přede žněmi, pokud obilí a jiné plodiny stály ještě na polí, a to r. 1915 pochůzkou komisařů po polí s katastrálními mapami, s tužkou a papírem v ruce. V pozdějších letech, kdy zjištěn již byl pozemkový majetek jedno-

tlivých hospodářů, docházeli tito do obecních kanceláří!, aby ohlásili, kolik Čeho mají naseto neb nasázeno a případné změny v držečnosti pozemků.

Po žních pak vykonáno mláčení na zkoušku z každého druhu obilí a na základě dat takto získaných vypočetlo se, kolik kterého obilí mohl každý rolník dle své přihlášky osevné celkem skliditi, kolik bude potřebovati pro rodinu do příštích žní a kolik mu zbývá pro konsum vojska a ostatního obyvatelstva po odečtení potřebného osiva. Nejříve byli zemědělci vyzváni, aby odprodali dobrovolně za ceny poněkud vyšší, ale pevně stanovené nadbytečné obilí do Družstva hospodářského v Napajedlích, kteréž bylo úředně k takovému nákupu delegováno. Nesešlo-li se dostatek obilí, nastaly opět rekvisice po domech.

Při rekvisicích těchto vypočteno na základě výmlatu na zkoušku a dřívějších dat osevných, kolik hospodář sklídil každé plodiny, ponechán mu příslušný z toho díl na výživu do žní příštích a to ve pšenici a rži 60 proc. onoho dílu a v ječmenu neb ovsu 40 proc., pak na nový osev a na zkrmení dobyt看, zjištěno, kolik již odvedl Družstvu a zbytek rekvi-rován pro ostatní konsum. Chtěl-li si rolník něco ukrčiti pro dělníky, řemeslníky, příbuzné a známé k prodeji pod rukou — arci za vyšší cenu než Družstvu — musel nějakou tu měřičku zatajiti již při ohlašování osevu, t. j. oznámiti jiný osev na ní. Běda však, vyrazilo-li se to!

Také jiné předměty byly sepisovány. Roku 1916 přišla na řadu káva a zavedeny kávenky, poukazující jedné osobě na 8 týdnů 1/8 kg. Od té doby pražili si lidé kávu ze rži. Brzy následovaly cukřenky, petrolejenky atd. Postupem času zavedeny na konsum všech spotřebních předmětů enky, což zůstalo v platnosti až do roku 1921.

Nemenší potíže bývaly s dodáváním dobytka jatečního, jehož r. 1918 do 12. září odvedeno z Napajedel 77 kusů.

Také obchod vejci, mlékem, máslem, senem a slámou byl omezován a přiměřeně regulován. Zmizely na čas kraslice a zakázáno užívati vajec k průmyslové výrobě.

Změněné poměry způsobily také vzestup cen různého zboží. Vejce, jichž r. 1890 bylo 7 kusů za 20 hal., stoupla od srpna 1914 na 10 h za 1 kus, v roce 1918 na 1 K 10 h za 1 kus a r. 1920 o vánocích na 1 K 50 h až 2 K za 1 kus. Máslo z mírové ceny 1 K 20 h za 1 kg stouplo do září 1916 v ceně na 14 K za 1 kg, arci pokoutně. Od doby, co se stanovily úředně nejvyšší t. zv. maximální ceny, zmizelo vůbec s trhu. Kdo je chtěl míti, musel je shánět po vesnicích, po domech. O vánocích r. 1918 stál 1 kg másla až 40 K. Teprv r. 1923 klesla jeho cena na 16 až 20 K za 1 kg.

Tvaroh z mírové ceny 28 hal. za 1 kg stoupl do r. 1923 na 7 K za 1 kg, mléko dosáhlo do r. 1922 ceny až 2 K 50 h za 1 l. Obilí prodávalo se pod rukou 100 kg za 400 až 600 K. Byly však případy, kdy bylo žádáno i 1000 až 1500 K za 100 kg. Za zemáky docílilo se do r. 1918 až 260 K za 100 kg. Obstojná trochu kráva stála r. 1918 od 3000 do 5000 K, v kteréžto ceně potrvaly krávy ještě do dubna 1927. Za pár selat utrženo až 1600 K. Dům mírové ceny 14 až 20.000 K byl od r. 1919 prodán za 100.000 až 150.000 K, měřice pole po 1000 až 3000 K i více. Ještě r. 1927 bylo 7/4 měřice pole prodáno na stavbu za 16.000 Kč. Nejladněji prodáván 1 m² plochy na stavbu po 5 Kč.

Státní správa určovala sice nejvyšší ceny pro jednotlivé předměty, ale od té doby nejen máslo, ale i vejce, tvaroh, drůbež a podobné věci zmizely s trhu. Vše museli si konsumenti sháněti po vesnicích a kradmo pod rukou za značně vyšší ceny si opatřiti.

Když nebylo možno ničeho dostati, leč za velmi vysoké ceny, zakládány ve větších obcích konsumní spolky, které dostávaly úřední přiděly životních potřeb dle počtu členstva za ceny mírnější. V Napajedlích byly tři

takové spolky a to: dělnický, jenž trvá dosud v čís. 194, úřednická Domácnost a lidová Zádruha, jež obě likvidovaly r. 1923, když obchod se již uvolnil.

f) Soupisy, odvádění a rekvisice kovů a látek oděvních.

Blokáda německých břehů anglickým loďstvem způsobila v Německu a Rak.-Uhersku nedostatek surovin pro válečný materiál, pročež zahájily vlády obou postižených států sbírky a rekvisice kovových předmětů. Za tím účelem nařízen v době od 1. do 30. dubna 1915 v každé obci »kovový týden«, v němž hoši přes 10 let věku měli po 2 nebo 3 v průvodu dospělých choditi po domech a sbíráti kovy, jež na základě předcházející vyhlášky a agitace byly k tomu již připraveny. Takovým způsobem sebralo se v Napajedlích 851,2 kg mědi, 132 kg mosazi, 25 kg olova, 61,2 kg cínu, 851,2 kg zinku, 2 dkg aluminia, celkem 324-07 kg různých kovů.

Rízení této akce přikázáno starostům obcí a zástupcům ústavů církevních a školních. Nařízeno agitovati ve prospěch její na kazatelkách, ve školách, novinami, schůzemi a spolky. Zakázán obchod těmito věcmi, zvláště mědí, mosazí a niklem.

V dubnu r. 1915 nařízeno obecním představenstvům, sebrati všechny ostatní drát v obci se nacházející, stočiti jej a dopravit na nejbližší stanici. V září pak t. r. přikázáno představenstvům obcí, aby přiměla své spoluobčany, by odvedly měděné hmoždíře výměnou za železné. V Napajedlích dobrovolně tak učinilo pouze 14 lidí. Také měděné kotly byly zrekvírovány. Dle nařízení z listopadu 1915 měli starostové působiti mezi spoluobčany svými, aby odváděli zlaté a stříbrné prsteny a jiné předměty, začez dostávali prsteny železné dle hesla: »Zlato dal jsem za železo«. Několik málo lidí dalo se k tomu též pohnouti.

Tak bylo skoupeno kovů v Napajedlích a okolí:

Mědi čisté	417,40 kg	
Mědi s cizími součástmi	2937,40 »	
Mědi celkem	3354,80 kg	v ceně 16.775,67 K
Mosazi a mosazných předmětů	4011,10 kg	v ceně 2.538,39 K
Cínu a cínového zboží	56,20 »	» 101,97 »
Bronzu	202,30 »	» 556,32 »
Olova	181,30 »	» 155,68 »
Aluminia	28,60 »	» 180,29 »
Celkem kovů	7834,30 kg	v ceně 20.308,33 K

V červenci 1916 nařízeno nucené odvádění kovů a kovových věcí. Celé hejtmanství uher. hradištské rozděleno bylo na 90 přijímacích komisí pro kovové věci t. j. pro každou obec jedna komise, jež umístěny vesměs na nádražích, kamž obce jednotlivé měly dovážeti a odváděti kovové předměty. Počátkem prosince odvedeno bylo v Napa jedlích od 79 domácností měděných a mosazných výrobků: 11 píp, 70 kotlů, 25 hmoždířů, 11 trdel, 15 žehliček, 16 svícňů, 18 kamnovců, celkem o váze asi 250 kg.

Z ostatních obcí odvedly: Špytihněv 60 kotlů, 3 hmoždíře, 1 žehličku, Halenkovice 35 kotlů, 1 hmoždíř, 1 trdlo, 1 svícen, 1 hostinský pivní aparát, Oldřichovice 13 kotlů, 1 trdlo, Velká Lhota 13 kotlů, Kudlovice 6 kotlů, 1 hmoždíř, 2 zvonky, 1 trdlo, 3 žehličky, 1 kliku, 1 kamnovec, Topolná 38 kotlů, 3 hmoždíře, Žlutava 16 kotlů, 2 hmoždíře, 1 žehličku. Celkem ze všech obcí tehdejšího soudního okresu napajedelského, k němuž i Zlín náležel, bylo odvedeno 483 kotlů, 58 hmoždířů, 27 trdel, 37 žehliček, 33 svícňů, 18 kamnovců, 31 kusů mosazných neb měděných a 10 jiných předmětů kovových.

Dne 30. prosince 1916 zabaveny i mosazné a měděné kliky dveřní.

Z kostelního inventáře farního chrámu napajedelského zabaveny pro válečné účely 2 tympány, 1 měděný kotlík, 5 zvonků, 2 zvony věžní — největší a nejmenší — měděná krytba s věžní střechy, cínové píšťaly u varhan podařilo se řediteli kůru P. Götzovi zachrániti od rekvizice, jako starobyloou památku a jelikož by bez nich hra byla nemožnou.

V březnu 1918 rekvirovány i měděné a mosazné tyče držadlové, kobercové, záclonové, reklamní štíty a podobné předměty.

Tak posbíralo a rozbilo se velmi mnoho kovových předmětů a vzácných zvonů, jež pak odvezeny do Vídně. Tam to leželo ještě r. 1920 na hromadách neupotřebeno. Zachránilo se jen to, co někdo zakopal do země, ponořil do studně neb jiné vody.

V září 1915 bylo školám nařízeno, aby zařídily s mládeží svou sbírky odpadků a zboží bavlněného, plátěného a kaučukového. Živnostníci měli pak vždy 15. každého, měsíce ohlašovati Bavlněné ústředně ve Vídni stav svých zásob odpadků a látek bavlněných.

Starostové měli nařízeno zaříditi sbírky chlupů koňských a hovězích na výrobu houní. Zakázáno bylo vyráběti ubrusy, utěrky, ručníky a podobné stolní prádlo.

V hostincích zavedeny papírové ubrousky, balíky zavazovány papírovým špagátem, robeny i papírové obleky, s nimiž však nesmělo se na děšť.

I soupisy koží nastaly a již r. 1915 omezena výroba zboží koženého, obuvi a pod. za dozoru Ústředny pro usně. Lepší druhy koží ponechány k potřebě vojska, špatnější civilním osobám.

g) Válečné půjčky.

Mimořádné poměry válečné vyžadovaly stále většího a většího nákladu peněžitého, *ježž* státní správa rakouská snažila se uhraditi jednak tiskacími rotačními stroji, jež pracovaly ve Vídni ve dne v noci, chrlíce nové bankovky, a jednak půjčkami válečnými.

O první půjčce se u nás valně ani nevědělo. Za to tím víc a úporněji se naléhalo při každé následující půjčce ode všech nadřízených úřadů všech institucí vyšších i nižších na místní obecní a městské činitele všeho druhu: starostu, školní a farní úřady, peněžní ústavy a jiné, aby co nejhojnější agitaci rozvířily ve svém působišti. Vyhržovalo se, slibovalo se a přerozmanitých prostředků popoháněcích se užívalo, aby se sehnalo co nejvíce peněz.

Za takového nátlaku docílilo se, že v Napa jedlích bylo upsáno :

na I.	válečnou půjčku	403.225 K,
na II.	»	367.900 K,
na III.	»	664.950 K,
na IV.	»	353.500 K,
na V.	»	556.900 K,
na VI.	»	361.700 K,
na VII.	»	636.550 K,
na VII.	»	<u>947.800 K.</u>
Celkem		4,292.525 K.

Peníze získávány i prodejem různých předmětů. Patří k nim mezi jinými válečný pohár z roku 1914—1915 jako upomínka narok 1914—1915, jehož jeden kus nalézá se v městském museu.

Prodávány též jubilejní korespondenční lístky po 15 h kus, všeliké odznaky, jichž několik kusů také chová zdejší museum. Konány též sbírky pro vánoční dárky vojínům v poli, k čemuž mělo se přibrati i žactvo škol.

h) Vyživovací příspěvky.

Rodinám narukovaných živitelů byly od počátku války vypláceny příspěvky vyživovací, s počátku berními úřady dle poměrů majetkových a rodinných 40 h až 300 h denně. Když však se při tom daly všeliké nesprávnosti od pobírajících osob, byla tato práce převedena na obce.

Roku 1914 od srpna do konce prosince bylo vyplaceno v Napajedlích 112 až 127 rodinám 22.473,70 K, za rok 1925 vyplatilo se 141 v lednu až 291 rodinám v prosinci celkem 112.725 K, za rok 1916 — 256 rodinám v lednu až 365 v prosinci 184.677,84 K, za rok 1917 od ledna do prosince 371—388 rodinám 302.621,53 K, za rok 1917 od ledna do října 397—441 a od listopadu do prosince 429 až 207 rodinám 490.247,09 K, roku 1919 vyplatilo se 236.491,50 K a roku 1920 pak 90.403,90 K.

Roku 1920 ubylo sice podpor vyživovacích, ale bylo zase nutno vypláceti podpory pro nezaměstnanost, jichž téhož roku vyplaceno 33.082,60 K a r. 1921 již 44.793 K. Vyživovací podpory přestaly r. 1921, pro nezaměstnanost trvaly však dále.

Celkem vyplaceno v Napa jedlích vyživovacích podpor od r. 1914 do 1921 K 1.441.422,33 a podpor pro nezaměstnanost 77.875,60 K.

Těmito podporami způsoben značný příliv peněz mezi lid, který měl také nemalý vliv na stoupání drahoty. Co se objevilo na trhu neb v obchodech, vše se skupovalo a přeplácelo. Některé však ženy zažily rozumu a ukládaly peníze pro budoucí štěstí rodiny. Leč značnější část neviděla v penězích ceny, nýbrž shánělo se jen po zboží i méně potřebném. Kupovalo se do zásob, aby nepochybylo. Nastala větší poptávka než nabídka a tím se zdražovalo zboží. Za těchto okolností udržoval se jakž takž na úrovni doby válečné, kdo bral nějaké podpory, které přiměřené drahotě se stále zvyšovaly, neb kdo měl něco na prodej. Musel-li sám draze kupovati, zvýšil i svých výrobků ceny. Hůře však bylo zaměstnancům odkázaným na pevný plat. Stát svým zaměstnancům povolil a vyplácel čas od času nějaké drahotní přídavky. Také obec Napajedla po příkladu jiných obcí vyplatila svým gázistům 100 % přírůstek z dosavadního slušného. I soukromé podniky pamatovaly na své gázisty s postupem drahoty. Jen pro učitelstvo nebylo možno najíti podobného mecenáše. Každý požadoval od něho práci, ale nikdo ani stát, ani země, ani obec necítil se kompetentním pomoci mu v nouzi. Kdo měl úspory z lepších časů nebo nějaké věno manželčino, dosazoval dokud bylo z čeho. Když vše bylo vybráno, nezbylo mu než dělati dluhy a třít bídu s nouzí. Tak se žilo v době válečné! Teprve v letech 1918 a 1919 a zvláště v pozdějších letech stala se náprava nejen pro gázisty celkem, ale i pro učitelstvo.

ch) Osvětlování v době válečné.

Nemenší potíže byly s osvětlováním. Již v dubnu 1916 byly uzavřeny všechny zásoby petroleje a benzínu, v říjnu 1916 bylo zakázáno osvětlování hrobů o Dušičkách, v prosinci 1916 bylo nařízeno uzavírati o 7. hod. več. všechny živnosti a obchodní místnosti a o 11. hod. hostince. Reklamní osvětlování vůbec zakázáno.

Příděl petroleje řídila Ústředna petrolejová. Osvětlování ulic a náměstí bylo omezeno na nejmenší míru. Tak zavládla v ulicích napajedelských úplná tma večer, asi taková, jaká bývala před rokem 1878, kdy bylo pořízeno poprvé 12 petrolejových lamp k osvětlování ulic.

V domácnostech nebylo to lepší. Všude nastala dosud nebývalá shánka po nějakém svítivu a palivu. Kupovaly i dělaly se po domácku všeliké svíčky neb svíčkám podobná svítiva a pořizovaly se různé lampičky olejové a acetylenové.

Posléze naléháno na cukrovarskou správu, aby pustila elektr. proud i do soukromých domácností a obchodů, čemuž částečně vyhověno.

Po převratu zavedeno elektrické osvětlení i v ulicích a na náměstí, kde totiž dosud nebylo.

V kostele bylo zavedeno již r. 1924.

i) Prohlášení samostatnosti čsl. státu.

Nastal den 28. října 1918. V noci na den 29. října t. r. vznikl v čís. 104 požár v hlavní budově, kde zahorel prý asi trám u komína. Bylať to velmi stará budova s vysokou příkrou střechou, jakých v Napajedlích dnes již málo jen lze spatřiti.. Tutéž noc došla telegrafická zpráva na nádraží napajedelské o prohlášení samostatnosti čsl. státu, kteráž přijata v Napajedlích s různými pocity. U jedněch s jásotem, u druhých s jakousi rezervou, je-li možné, aby národu 300 let potlačovanému dostalo se najednou tolik štěstí, u třetích zase s obavou do budoucnosti, že se jim bude osvobozený národ mstíti za jejich udavačství v době válečné. Co se tito »chudáci« naběhali na poštu, dychtivě hltaající zprávy »Freie Presse« a podobných tiskovin, kdy již budou Němci v Paříži! S povzdechem »Wieder nichts« a se sklopenou hlavou odcházeli vždy domů.

Památný tento den oslavilo městské zastupitelstvo napajedelské tím, že uspořádalo 29- října 1918 první slavnostní schůzi v samostatné naší domovině. Po slavných službách Božích sešlo se zastupitelstvo, zástupcové úřadů a místní učitelstvo v zasedacím sále radničním. Po několika proslovech a řečech složili zástupcové úřadů a učitelstva slib věrnosti místnímu výboru národnímu, jenž se v Napa jedlích ustavil a jmenování pak čestnými členy města Napajedel pan prezident Masaryk, Dr. Kramář, Al. Jirásek, František Staněk.

Obavy třetí skupinky občanů zdejších (tak zv. nadvlastenců bývalého Rakouska) částečně přece se ukázaly odůvodněnými. Dne 28. a 29. listopadu 1918 přihnala se totiž odněkud od Topolné tlupa chasníků různého braku, ozbrojených všelikými železnými páčidly, majíc v čele jakéhosi vojensky ošaceného mladíka a ihned udeřila na obchodní dům Siegfrieda (po převratu Vítězslava) Brauna a pak Leo Riesenfelda. Páčidly obchody si otevřeli, zboží z nich vynášeli a různým figurkám, k tomu již zjednaným do náručí neb na vozy dávali, jež pak co nejdříve hleděly s ním zmizeti. Své jednání omlouvali tím, že musí židy trochu poškádliti. Podobné revolty hlášeny též z Holešova, Velké Blatnice, Kudlovic a některých jiných míst. To se arci nesmělo, trpět. Proto umístěny v takových místech vojenské posádky. V Napajedlích čítala 60 mužů. Stravování její stálo 5200 K, stát hradil z toho 1757 K a ostatek připadl k tíži obecní pokladně.

Dne 15. června 1919 vykonány v Napajedlích nové obecní volby dle nového řádu volebního, jehož základem jest poměrné zastoupení stran. Na základě těchto voleb dostaly se do obecního zastupitelstva zástupcové těchto stran: československá sociální demokracie, lidová, zemědělská, národní demokracie, živnostenská.

Novému zastupitelstvu nastaly nemalé potíže se zásobováním obyvatelstva a to tím větší, že přibýlo konsumentů vrátivšími se vojiny. Nová vláda obrozeného státu nemohla totiž ihned rozpustiti všechny zásobovací ústředny a dáti obchodu volný průchod, nechtěla-li, aby v zásobování vznikl nějaký chaos. Musela jen pozvolna uvádět vše do bývalých kolejí. Vždyť nebylo tu ani potřebného zboží, jež teprv dovozem z ciziny muselo se opatrovati.

V té době vznikly v Napa jedlích tři konsumní spolky: dělnický, lidová Zádruha, úřednická Domácnost, které zásobovaly celkem 345 osob, pro něž dostávaly přiděl zboží přímo od ministerstva zásobování a různých ústředí dle počtu svých členů a za ceny levnější.

Účelem těchto spolků bylo nejen postarat se o denní životní potřeby pro své členstvo, ale i působiti tu jakousi konkurenci obchodníkům, by těchto věcí příliš nezdražovali. Proto prodáváno v nich zboží také laciněji než v obchodech, ba i laciněji, než je stát sám nakoupil. Schodek tím vzniklý hradil pak stát. K regulování cen v obchodech nemálo přispívalo a dosud přispívá i Hospodářské družstvo.

Doba poválečná byla pro obchodníky a řemeslníky dobou těžkou. Nebylo možno v této době přechodně činiti si nějakých zásob, jelikož ani nebylo s dostatek surovin na zpracování, ani nebyly ceny ustáleny. Nikdo nevěděl, bude-li moci zítra prodati zboží aspoň za to, zač je dnes koupil. Nastalo tedy omezování práce v dílnách a propouštění dělníků, čímž stupňovala se jen nezaměstnanost.

Nejhůře vedlo se v této době firmám mladým, novým, zvláště začaly-li s dluhem. Dluh jednou vzniklý zůstal ve stejné výši i s úroky a amortisací. Avšak hodnota zboží nakoupeného klesala a s ní i tržba. Vydání zůstávala, příjmy klesaly. Kdo s tím nepočítal, klesal do konkursu a strhl sebou i několik jiných firem, s nimiž obchodoval na úvěr. Starší firmy obyčejně přečkaly takové krise, jelikož mohly dokládati z přebytků, pocházejících z dob, kdy ceny stoupaly, jestli neehospodárným životem se o ně nepřipravily.

V době poválečné nastaly ve všech obcích značné potíže s ubytováním obyvatelstva. Tím větší byly v Napa jedlích, jelikož již před válkou nesnadno bylo najíti tu slušnější byt pro rodinu. Málo se v tu dobu celkem stavělo. V letech 1915 až 1923 přibýlo pouze 16 čísel nových, z nich některé rozdělením starého domu na dva.

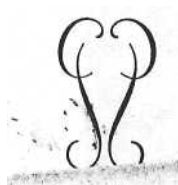
Aby se tedy odpomohlo bytové tísní, dána v březnu r. 1919 obecním úřadům moc zabíratí či rekvirovatí byty. Jako ve všech obcích tak i v Napajedlech zřízena ubytovací komise s povinností, přidělovatí byty lidem, kteří by se o ně hlásili. Ale nebylo to tak lehké. Přihlášek bylo pět až desetkrát více než uvolněných bytů. Komise chodila dům od domu, hledajíc místnosti, které by se daly upravití a rekvirovatí za byty. Výsledek však rovnal se nule. Komise s omrzelostí nad nezdařením svého jednání se rozešla a zvolena jiná, nová, která si dala také jiné nové jméno, které mělo všemu jednání dáti šťastnější směr. Ale byla jen stará kára nove natřená. Uvázla v louži a nemohla rovněž dále. Konečně přišlo se k poznání, že jediným prostředkem jest tu stavěti domy. V důsledku toho vytvořilo se v Napajedlech Družstvo stavební, jež pak vystavělo několik domků na Malinách.

Brzdou v této bytové krizi byla též uzákoněná ochrana nájemníků, pro kterouž mnozí majitelé domů obávali se vůbec někoho do chalupy přibratí. Vždyť ho pak z ní nedostal, ať domu jakkoliv potřeboval. Koupil si dům, ale nemohl se do něho nastěhovati, protože nemohl z něho dostati nájemce. Chtěl oženiti syna neb vdáti dceru a upravití jim byt v domě svém, nemohl, nájemce se mu nevystěhoval. K tomu všemu činže nesměla se dle potřeby a vůle zvyšovati. Ale opravy a udržování domu byly stále dražšími. Činžovní daň s různými přírážkami a poplatky zabrala téměř 50 % celého nájemného, na opravy muselo se mnohdy dopláceti. Není tedy *divu*, že majitelé domů se vzpěchovali, seč mohli, vzítí někoho cizího do chalupy.

V době válečné byli v Napajedlech častěji ubytováni uprchlíci z území válkou postiženého. Tak od 25. do 27. června 1916 dovezeno sem z Haliče 630 polských židů, ve dnech 24. září až 10. října 1916 ubytováno 400 vystěhovalců i s dobytkem, jenž pásal se na lukách, od června 1917 zůstalo zde po celý rok 20 uprchlíků polských. Sídlem jejich byla Obecnice, kde na dvoře pro ně zřízena byla kuchyně.

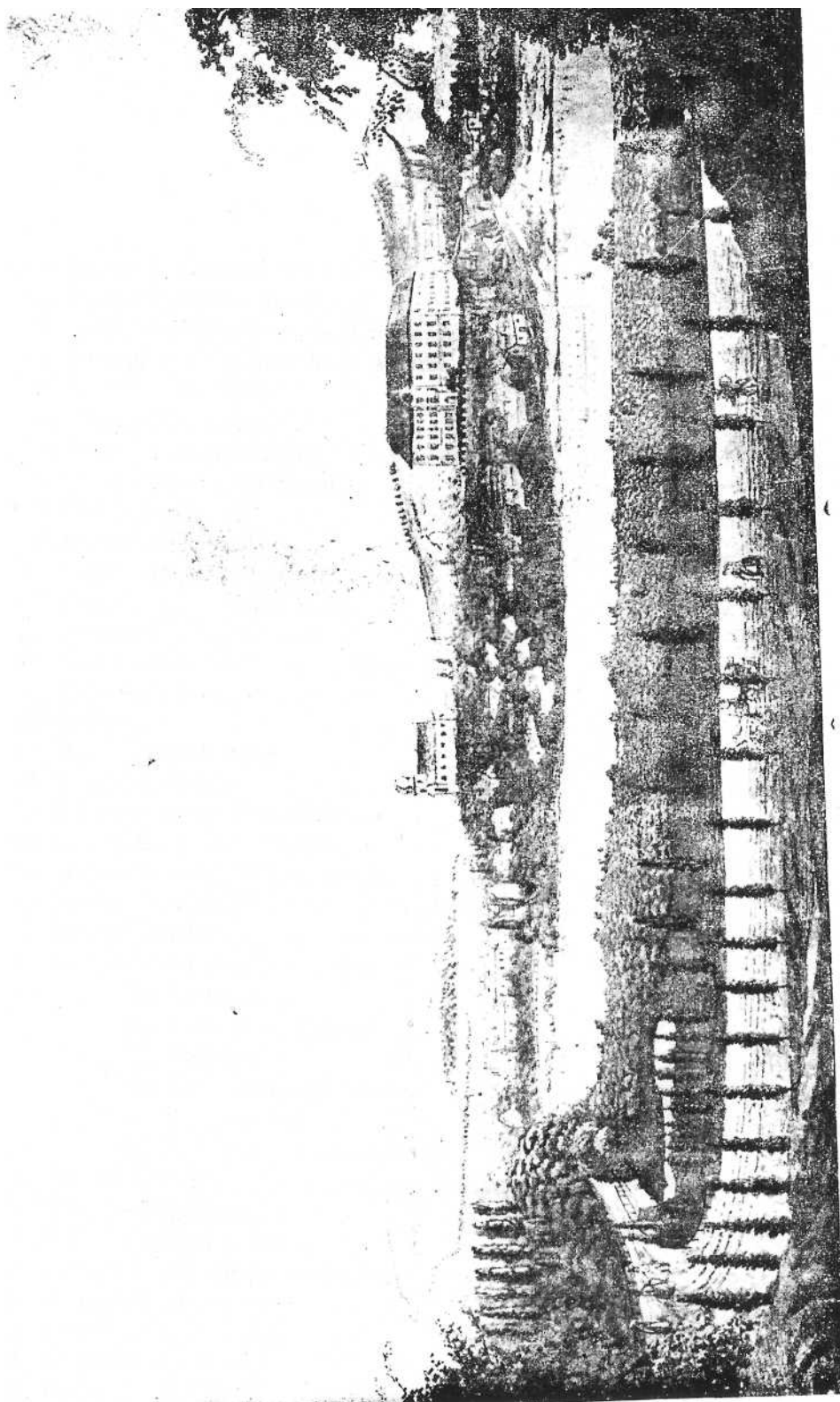
Po převratu pak hostila Napajedla častěji příjíždějící z ciziny legionáře. V prosinci 1918 bylo zde a v okolí 600 italských legionářů, v srpnu a v září 1920 objevovaly se tu již jednotlivé tlupy ruských legionářů: kromě nich ubytovány zde ke kratšímu pobytu vojenské posádky.

Tímto přetahováním vojenských těles donesly se do Napajedel černé neštovice, jimiž onemocnělo v únoru 1919 sedmnáct osob, z nichž 4 zemřely. Také tyf břišní úplavice, spála, difterie a jiné nemoci byly sem válkou zavlečeny.

Chyby tiskové.

Strana	5	řádek	9	od spodu	Losinskému, ne Sosinskému
»	6	»	14	»	Podsedy, Chmelnice, ne podsedy, ch-
»	9	»	32	»	Lackem, ne Sackem
»	13	»	19. a 20	shora	zl. moravských, ne zl. Marek
»	16	»	13	»	polských kozáků, ne horáků
»	31	»	1	»	dvorů, ne domů
»	32	»	9	»	2 bečky, ne z bečky
»	38	»	18	»	pole a dobytek, ne pola a luka
»	50	»	7	»	Zato měla, ne zcela měla
»	80	»	12	»	Půl, ne Průl
»	95	»	20	»	Na Bůrovech, ne Boruvech
»	100	»	6	od spodu	Bylo tedy, ne tehdy
»	104	»	5	shora	technikové dva
»	108	»	1	»	26 °C ne 26%
»	116	»	8	»	došek za pannu, ne došek pannu
»	117	»	4	»	žilou či tatarem, ne a tatarem
»	128	»	25	»	od mlýna k nádraží, ne u nádraží
»	132	»	29	»	nemálo přispěly, ne přispěly

Napajedla: Snímek dle ocelorytiny z r. 1835.

OBSAH.

	Strana
1. Nejstarší zalidnění napajedelského kraje	4
2. Původní poloha Napajedel	4
3. Okolí Napajedel ve starších dobách	5
4. Strategická důležitost kraje a tvrze	6
5. Rozšíření Napajedel	6
6. Matouš Trenčanský	7
7. Doba hnutí husitského	7
8. Doba Jiřího z Poděbrad	10
9. Doba Jagajlovců.	11
10 Bočkajovy nájezdy	12
11 Různí držitelé Napajedel	12
12 Žerotínové v Napajedlích	12
13 Rotálové v Napajedlích	15
14 Doba pobélohorská a za války 30 leté	16
15 Zvyšování robot a poplatků	17
16 Švédové	19
17 Vznik nových osad	19
18 Turecké nájezdy	19
19 Klenoty Aliny Bruntálské	20
20 Napajedla za Julia Rotala	22
21 Napajedla svěřenským statkem	23
22 Poměr Rotálského panství k sousedům .	25
23 Drobná šlechta v kraji a její zánik	11
24 Hospodářské poměry v době poddanství	29
A) Doprava soli	30
B) Polní hospodářství	30
C) Vinařství	32
D) Chov dobytka. Pastvy	34
E) Rybníkářství	41
F) Jiné živnosti hospodářské	42
25 Panské podniky živnostenské a odprodej jich	42
26 Trhy v Napajedlích	45
27 Tažení Prušáků a Francouzů	46
28 Robota a jiné útisky poddaného lidu	48
29 Řemeslné živnosti	52
30 Stavba nového zámku	55
31 Vojenská posádka	55
32 Poslední Rotálové	56
33 Kobenclové a Hanke z Hankenštejna v Napajedlích	57

34	Hasičství a požáry v Napajedlích	58
35	Regulace řeky Moravy	60
36	Štockauové v Napajedlích	63
	A) Cukrovar	63
	B) Pivovar	65
	C) Lázně	66
37	Další osudy Štockauových	68
38	Vrchnostenští hejtmani	69
39	Soudnictví a hrdelní právo	70
40	Obecní úřad	73
41	Školství v Napajedlích	80
42	Správcové školy a jiné osoby učitelské v Napajedlích	83
43	Právní a hmotné postavení učitele staré doby	85
44	Správa náboženských záležitostí	89
45	Příjmy farářovy v 18. století	92
46	Kříže, sochy, obrázky, kaple	94
47	Vzdělávací spolky v Napajedlích	95
48	Peněžní ústavy v Napajedlích	96
49	Povýšení Napajedel na město	99
50	Stavba nové radnice	100
51	Dopravnictví Napajedel s okolím	100
52	Dláždění a kanalisace	102
53	Zdravotnictví	103
54	Podnebné poměry Napajedel	105
55	Včelařství	108
56	Péče o chudé	109
57	Napajedlané, kteří vynikli ve světě	111
58	Umělecká díla v kraji	112
59	Zábavy, zvyky, obyčeje zdejšího kraje	113
60	Stavba a úprava starých selských stavení	120
61	Život v rodinách za dob robotních a porobotních	123
62	Napajedla za světové války	124